C. Wright Mills

SOSYOLOJİK TAHAYYÜL

Sosyolojik Tahayyül
C. WRIGHT MILLS

C. Wright Mills (28 Ağustos 1916, Teksas – 20 Mart 1962, New York). Yirminci yüzyıl Amerika'sının en etkili radikal sosyal teorisyenleri ve muhaliflerinden biri olan Mills, 1934'te liseyi bitirdikten sonra bir sene askeri okulda okudu ancak daha sonra Austin'deki Texas Üniversitesi'nde Sosyoloji bölümüne geçerek burada lisans eğitimini tamamladı. Okulun aynı bölümünde yüksek lisans yapmak istediyse de sözünü esirgemeyen tavrı yüzünden kendisine asistanlık verilmedi ve bu yüzden başka bir bölümde, felsefe alanında yüksek lisans yapabildi. Bu sırada yararcılık üzerine okumalar yaparken George H. Mead, John Dewey ve Charles Sanders Pierce'in çalışmalarıyla tanıştı. *Sosyoloji Gözüyle Yararcılık: Bilginin Sosyolojisi Üzerine Bir Deneme* [A Sociological Account of Pragmatism: An Essay on the Sociology of Knowledge] adlı teziyle Wisconsin Üniversitesi Sosyoloji bölümünde 1942'de doktorasını tamamladı. 1946'da *Max Weber: Sosyoloji Denemeleri* [Max Weber: Essays in Sociology] yayımlandı. Sonraki on yılda yayımladığı ve Amerika'da iktidarın çeşitli boyutlarını incelediği üç kitabı vardır: *İktidarın Yeni Adamları*'nda [The New Men of Power, 1948] emek örgütlenmesi ve işçi liderliğini, *Beyaz Yakalılar*'da [White Collar, 1951] ABD'de değişen orta sınıfın doğasını ve *İktidar Seçkinleri*'nde [The Power Elite, 1956] ABD'yi yöneten kesimi yazdı. Mills, Karl Mannheim ve Max Weber gibi Alman sosyologlarından ve Thorstein Veblen ve John Dewey gibi Amerikalı düşünürlerden ilham aldı. Castro'ya olan desteği ve Amerikan emperyalizmine karşı eleştirileri kendisini zamanının ana akım toplumsal eleştirmenlerinden ayırıyordu. 1941'de Maryland Üniversitesi'nde, 1945'te de Columbia Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. 1950'lerin ortalarından itibaren Avrupa'yı gezdi ve Sosyolojik Tahayyül'ün büyük kısmını bu geziler sırasında yazdı. Bu dönem Marksizme ilgi duymaya başladı. Bunun sonucunda ölümünden sonra yayımlanan *Marksistler*'i [The Marxists, 1962] kaleme aldı. Çalışmalarında daha çok güç ilişkilerine odaklanan ve kişisel sıkıntılarla toplumsal sorunları birbirine bağlayan Mills, çevresinde gördüğü baskıya öfke duyarak kendini toplumsal değişime adamıştı. Hayatı boyunca hiçbir partiye üye olmamasına rağmen, yazıları hep radikal toplumsal dönüşüme katkı sağlar nitelikteydi. 20 Mart 1962'de geçirdiği kalp krizi sonucu hayata veda etti.

Özcan Küçük. 1986 yılında İzmir'de doğdu. 2004'te İzmir Atatürk Lisesi'nden, 2008'de Marmara Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun oldu. 2009 yılında Balıkesir Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ne araştırma görevlisi olarak atandı. Sosyoloji alanında yüksek lisans öğrenimini 2011 yılında Ege Üniversitesi'nde tamamladı. Halen Ege Üniversitesi'nde sosyoloji alanında doktora çalışmalarına devam etmekte ve araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

büyükparmakkapı sok. no: 3/5
beyoğlu, istanbul, türkiye
tel: (90) (212) 230 09 62 faks: (90) (212) 219 42 92
e-posta: hilyayin@hilyayin.com

sosyolojik tahayyül
kitabın özgün adı: **the sociological imagination**
yazar: **c. wright mills**
ingilizceden çeviren: **ömer küçük**
yayıma hazırlayan: **güneş öztürk**

kapak tasarımı: **birce yıldız birdinç**
iç düzen: **gökçen ergüven**

baskı: kayhan matbaacılık san. tic. ve ltd. şti.
merkez efendi mah. fazılpaşa cad. no: 8/2 topkapı/istanbul
tel: 0212 612 31 85
sertifika no: 12156

ISBN 978-975-7638-81-0 (ciltli)
ISBN 978-975-7638-82-7 (ciltsiz)

1. baskı, hil yayın, mayıs 2016
© hil yayın 2015 türkçe yayım için
copyright © 1959, 2000 by oxford university press, inc.
afterward copyright © 2000 by todd gitlin

bu yayının tüm hakları saklıdır. tanıtım amacıyla kullanılacak kısa alıntılar dışında, hiçbir bölümü hil yayın'ın izni olmaksızın çoğaltılamaz, kullanılamaz.

hil yayın
pandora yayın ve kitap hizmetleri a.ş.'nin yayın markasıdır.
t.c. kültür bakanlığı yayıncı sertifika no: 13371

SOSYOLOJİK TAHAYYÜL

C. WRIGHT MILLS

Todd Gitlin'in Sonsözüyle

İngilizceden çeviren
Ömer Küçük

YAYIN

Harvey ve Bette için

İçindekiler

ÇEVİRENİN NOTU 9

1 Sosyolojik Tahayyülün Vaat Ettikleri 13

2 Gösterişli Teori 41

3 Yalıtılmış Ampirizm 73

4 Pratikçilik Tipleri 105

5 Bürokratik Ethos 135

6 Bilim Felsefeleri 159

7 İnsan Çeşitliliği 175

8 Tarihten Yararlanma Biçimleri 189

9 Akıl ve Özgürlük Üzerine 217

10 Siyaset Üzerine 231

EK: DÜŞÜNSEL ZANAATKÂRLIK ÜZERİNE 253

TEŞEKKÜR 293

SONSÖZ 295

DİZİN 313

ÇEVİRENİN NOTU

C. Wright Mills'in elinizde tuttuğunuz sosyoloji klasiğini, kitabın orijinalinin yayımlanmasından yirmi yıl sonra, 1979 yılında yaptığı çeviriyle Türkçeye ilk kez değerli sosyal bilimci Ünsal Oskay kazandırmıştı.[1] *Sosyolojik Tahayyül*'ün yanı sıra Mills'in *İktidar Seçkinleri*'ni de dilimize kazandırması ve değerli emekleriyle muhtemelen pek çok başka sosyal bilim öğrencisi gibi benim de Mills'le tanışmama vesile olmasından dolayı, 2009 yılında kaybettiğimiz Ünsal Oskay hocamızın anısına saygımı ifade etmek isterim.

Türkiye'deki bir başka Mills tutkunu sosyal bilimci de, "tahayyül" kelimesinin sosyoloji alanında yaygınlaşmasını az çok kendisine borçlu olduğumuz ve doktora tez çalışmasında Mills'in klasik eseri için şu sözleri sarf etmiş olan Ulus Baker'dir: "Belki de şimdiye dek yazılmış en önemli sosyoloji kitabı olan C. Wright Mills'in *Sosyolojik Tahayyül*'ü [...] yeniden yazılmalıdır."[2] Ulus Baker'in Mills ve *Sosyolojik Tahayyül* tutkusunu paylaştığımı belirtebilirim. İlk çevirisinin üzerinden geçen 37 yıl gibi Türkçe sosyal bilimler terminolojisinin gelişimi açısından önemli sayılabilecek süreyi de göz önünde bulundurunca, Mills ve *Sosyolojik Tahayyül* mesaisine bir "yeniden çevirme" ve "tazeleme" denemesiyle katkıda bulunmaya çalışmamın yararlı olacağını düşündüm.

Her çeviri, Gadamer'in ifadesiyle "iki dil arasındaki derin boşlukta" en uygun karşılıkları bulma arzusu içinde gezinirken, ister istemez kimi vurguları seçmek ya da öne çıkarmak zorunda oldu-

1 Bu çeviri için bkz. *Toplumbilimsel Düşün*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979, 1. Bs.

2 Ulus Baker, *Kanaatlerden İmajlara. Duygular Sosyolojisine Doğru*, Çev. Harun Abuşoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, 1. Bs., s. 29.

ğundan, birkaç temel kavramın karşılanması konusundaki tercihlerime kısaca açıklık getirmem sanırım yararlı olacaktır.[3] Kitaba adını veren "*imagination*" kavramını "tahayyül" olarak karşılama nedenime zaten değinmiş oldum: Her ne kadar eski sözlükler bu kavramın bizdeki karşılığı olarak "muhayyile" kelimesine yer veriyorsa da,[4] bu kelime –hiç değilse bugün için– yaygın bir biçimde kullanılmamakta; buna karşın "tahayyül" kelimesinin nispeten yaygınlık kazanmakta olduğu söylenebilir. Yine de Mills'in bu kavram hususunda "zihinsel bir vasıf"[5] şeklindeki vurgusunu yeterince yansıtabilmek için, uygun görünen birkaç yerde kavramı "tahayyül gücü" olarak karşıladım. Fakat bunu her zaman yapmadım, çünkü bana kalırsa "tahayyül" kelimesi tek başına da bu tür bir anlamı az çok içermekte.

Kitabın ikinci bölümünün başlığını da oluşturan "*grand theory*" için "gösterişli teori" karşılığını önerdim. Aslına bakılırsa, Mills'in "*grand theory*" kavramının işaret ettiği eski dönemin "*grand* teori"lerinin ve bizzat "*grand*" kelimesinin, "geniş kapsamlı, kuşatıcı ve ağırbaşlı" gibi anlamları da olduğu söylenebilir. Fakat kavramı "olumlu" vurgu taşıyan bir kelimeyle karşılamak, Mills'in güçlü eleştirel tonlamasını hiçbir biçimde tam olarak yansıt-

3 Hans-Georg Gadamer'in harika pasajını tümüyle alıntılamak sanırım aydınlatıcı olacaktır: "Tercümenin orijinaline sadık olması şartı iki dil arasındaki derin boşluğu ortadan kaldıramaz. Orijinale ne kadar sadık olmaya çalışırsak çalışalım, zor kararlar vermek durumunda kalırız. Tercümemizde orijinalinin bizim için önemli bir özelliğini vurgulamak istersek, bunu yalnızca diğer özellikleri görmezden gelerek ya da baskı altında tutarak yapabiliriz. Fakat bu, işte tam da yorumlama diye adlandırdığımız aktivitedir. Her yorum gibi tercüme de vurgulamadır/dikkat çekmedir. Mütercim bu dikkat çekme aktivitesini görevinin bir parçası olarak görmelidir. Apaçıktır ki, her ne olursa olsun çevirmen, kendisine açık olmayan şeyi açamaz. O kendi görüşlerini açıkça ortaya koymalıdır. [...] Görevini ciddiye alan her tercüme aynı anda orijinalinden hem daha açık hem de daha yüzeyseldir. Tercüme usta elinden çıkmış bir yeniden yorum olsa bile, orijinalinde titreşen gizli renklerden yoksundur." Bkz., *Hakikat ve Yöntem*, II. Cilt, Çev. Hüsamettin Arslan & Ismail Yavuzcan, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2009, 1. Bs., s. 172-73.

4 Örneğin bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Eski ve Yeni Harflerle*, İstanbul: Aydın Kitabevi, 2009; Mustafa Nihat Özön, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1997.

5 Kitabın özellikle birinci bölümünde Mills, "sosyolojik tahayyül"ü sık sık bir "zihinsel vasıf" olarak nitelemektedir.

mayacaktı.[6] Ayrıca kitabın sonsözünde Todd Gitlin'in, Mills'in zamanında Parsons'ın temsil ettiği "gösterişli teori"yi günümüzde hangi şahsiyet ve yönelimlerin temsil ediyor olabileceği konusundaki akıl yürütmesi de fikrimi pekiştirmemi sağladı.[7] Sonuç olarak, hem Mills'in eleştirel vurgusuna *bir bakışta* dikkat çekebilecek, hem de süreğen bir eğilim olarak "gösterişli teori"nin günümüzdeki muhtemel tezahürlerini teşhis etmede en çok yardımcı olabilecek terimin *bu* olduğuna kanaat getirdim.

Üçüncü bölümün başlığını oluşturan "*abstracted empiricism*" için "yalıtılmış ampirizm" karşılığını önerdim. Mills, bölüm boyunca, yalıtılmış ampiristlerin sosyalbilimsel çalışmayı asli önemdeki yapısal ve tarihsel problemlerden nasıl kopardığını ve soyutladığını tarif etmektedir. Mills'in burada "soyutlama"yı ağırlıklı olarak "tecrit etme" ya da "yalıtma" anlamıyla kullandığı rahatlıkla söylenebilir. Dolayısıyla, burada da Gadamer'in söz ettiği "vurgulama ve dikkat çekme" anlamında bir yorum sözkonusudur: Karşı kutuplarda durmakla birlikte birçok ortak noktada buluşan iki ayrı eğilim olarak "gösterişli teori" ve "yalıtılmış ampirizm"in, bu şekilde çevrildiklerinde, Mills'in eleştirel vurgu ve tonlamasını en net şekilde yansıtan hali aldıklarını düşünüyorum.

Kitap boyunca çeviri stratejim de, *Sosyolojik Tahayyül*'ün gerek sosyal bilimler lisans ve lisansüstü öğrencilerine, gerek sosyal bilimlerle ve sosyolojiyle ilgilenen dışarıdan okur kitlesine hitap eden yanını dikkate alarak, olabildiğince yalın ve anlaşılır bir dil ortaya koymaya çalışmak oldu. Ayrıca Mills'in diğer çalışmalarından di-

---

6 Bu belki, "*grand*" kelimesinde çınlayan alaycı anlamı verebilecek "azametli" ya da "yüce" gibi bir karşılıkla da sağlanabilirdi; fakat bu tür bir karşılığın biraz garip kaçabileceğini düşündüm.

7 Gitlin bu bağlamda "birçok postmodernist, Marksist ve feminist" ifadesini kullanıyor ve daha açık olarak Foucault'nun adını anıyor, bkz. bu kitapta, s. 301, 305. vElbette bu hususta herkesin kendi yorumunu getirmesi mümkündür. Belki kimileri, tüm "teorisist" eğilimlerine karşın Foucault'da kendine has bir tarihçilik *pratiği* olduğunu öne sürerek Gitlin'in yorumunu biraz haksız bulurdu. Çevirmen olarak özel bir yorum getirmek niyetinde değilim; fakat şunu da söylemeden geçmek istemiyorum: Her hâlükârda, günümüz teori camiasında ve kültürel sahasında "gösterişli teori"cilikle itham edilebilecek kayda değer oranda teori "*rock star*"ı mevcuttur.

limize yapılmış evvelki çevirilerden –ve Mills'e odaklanan bir tez çalışmasından– terminoloji konusunda yararlanmaya çalıştım.[8]

Son olarak, teşekkürlerimi sunmak istediğim birkaç kişi var. Öncelikle, Mills üzerine ufuk açıcı sohbetleri ve benimle paylaştıkları için Ege Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden değerli hocam Bekir Balkız'a gönül borcum sonsuzdur. Aynı şekilde, çeviri boyunca beni hem yüreklendiren hem de birçok kilit önemdeki kavramın nasıl karşılanabileceği konusundaki önerileriyle sürekli destek olan Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden değerli hocam Vefa Saygın Öğütle'ye de müteşekkirim. Ayrıca Ege Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden oda arkadaşım ve dostum Orçun Girgin, çeviri boyunca pek çok kavram ve terimin nasıl karşılanabileceği konusunda yerinde önerilerde bulundu; kendisine de teşekkürlerimi sunarım. Son olarak, Hil Yayınevi'nin editörü Güneş Öztürk, özenli düzeltileriyle çevirinin daha iyi hale gelmesini sağladığı için kendisine de teşekkür ederim. Tabii ki, çevirideki tüm tercihlerin ve olası kusurların sorumluluğu tamamıyla bana aittir.

Ömer Küçük
İzmir, 2016

8 Mills'ten dilimize kazandırılmış diğer çalışmalar şunlardır: *Marksistler* (2 Cilt, çev. T. Hasan, İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi, 1966), *İktidar Seçkinleri* (Çev. Ünsal Oskay, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1974, 1. bs.), *Bilgi, Sosyoloji ve Bilgi Sosyolojisi* (Der. ve çev. Vefa Saygın Öğütle, Ankara: Paragraf Yayınları, 2005, 1. bs.), *Dinle Yankee Ve Castro'nun Tarihi Savunması Tarih Beni Beraat Ettirecek* (Çev. İnci Özgüden & Doğan Özgüden, İstanbul: Yar Yayınları, 2006. 2. bs.). Yararlandığım tez çalışması şudur: Vefa Saygın Öğütle, "Bir Fenomen Olarak 'Amerikan Sosyolojisi'. Sosyolojinin Sosyolojisi'ne C. Wright Mills'in Yaptığı Katkı Bağlamında Eleştirel Bir İnceleme," Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

1

Sosyolojik Tahayyülün Vaat Ettikleri

Günümüzde, insanlar özel yaşamlarının bir dizi kapanla dolu olduğunu hissetmekte. Gündelik dünyaları içerisinde sıkıntılarıyla başa çıkamadıklarını sezmekteler ve bu sezgilerinde de gayet haklılar: Sıradan insanların dolaysız farkındalıkları ve çabaları, içinde yaşadıkları kişisel çevreyle sınırlıdır; görüş alanları ve güçleri, çalışma, aile ve komşuluk hayatına fazla yakından odaklanmış sahnelerle kısıtlıdır; kendi çevrelerini aşan muhitlerdeyse temsilen hareket etmekte ve aciz birer izleyici olarak kalmaktadırlar. Ayrıca görünüşe göre, bulundukları yöreyi aşan amaç ve tehlikelerin belli belirsiz de olsa daha çok farkına vardıkça, kendilerini daha fazla kapana kısılmış hissetmektedirler.

Bu kapana kısılmışlık duygusunun temelinde, aslen kıta genelindeki toplumların yapısında meydana gelen kişiler üstü değişimler yatmaktadır. Çağdaş tarihin gerçekleri, aynı zamanda bireyler olarak kadın ve erkeklerin başarı ve başarısızlıklarına ilişkin gerçeklerdir de. Bir toplum sanayileştiği zaman, bir köylü işçiye dönüşür; bir feodal bey tasfiye olur yahut işadamına dönüşür. Sınıflar yükselişe ya da çöküşe geçtiğinde, bir insan iş sahibi olur ya da işsiz kalır; yatırım oranları arttığında ya da azaldığında, bir kimse güçlenir ya da iflas eder. Savaş çıktığında, bir sigorta pazarlamacısı roket atıcısına, bir tezgâhtar radarcıya dönüşür; bir kadın dul ve bir çocuk da yetim kalır. Dolayısıyla, her ikisi birlikte ele alınmadan ne bir bireyin yaşamı anlaşılabilir ne de bir toplumun tarihi.

Ne var ki insanlar, göğüs gerdikleri kişisel sıkıntıları çoğu zaman tarihsel değişim ve kurumsal çatışmalarla ilişkilendirerek ele almaz. Sahip oldukları refahı, içinde yaşadıkları toplumun büyük değişimlerine dayandırmazlar. Kendi yaşam örüntüleriyle dünya tarihinin seyri arasındaki karmaşık bağıntıların nadiren farkına varan sıradan insanlar, bu bağıntıların dönüşmekte oldukları insan tipleri ve kendilerinin de rol alabilecekleri tarih inşası açısından ne anlama geldiğini de bilmez. İnsan ve toplum, biyografi ve tarih, benlik ve dünya arasındaki karşılıklı etkileşimi kavramak için gerekli olan zihinsel vasfa sahip değildirler. Kişisel sıkıntılarıyla, genelde bunların ardında yatan yapısal dönüşümlere de hâkim olacak şekilde başa çıkamazlar.

Kuşkusuz bunda pek şaşılacak bir yan da yoktur. Tarihin hangi döneminde bu kadar çok sayıda insan bu denli büyük bir değişim dalgasına böylesine hızlı ve bütüncül bir biçimde maruz kalmıştır ki? Amerikalıların bu yıkıcı değişimleri başka toplumların kadın ve erkekleri kadar yakından tanımaması, artık kendisi de hızla 'tarih' haline gelmekte olan tarihsel gerçeklerden ötürüdür. Artık herkesi etkilemeye başlayan bu tarihe dünya tarihi adı verilebilir. Sözkonusu dönemdeki manzara çerçevesinde insanlığın altıda biri, feodal ve geri kalmış olan her şeyin tek bir kuşak içerisinde modern, gelişmiş ve dehşet verici hale geldiğine tanık oldu. Sömürgeler özgürleşti, emperyalizmin yeni ve daha zor görülebilen biçimleri yerleşti. Devrimler meydana geldi; insanlar yeni otorite türlerinin derin nüfuzuna maruz kaldı. Totaliter toplumlar doğdu ve sonra da parçalandı—ya da beklenmedik bir biçimde başarılı oldu. İki yüzyıllık egemenlikten sonra kapitalizmin, bir toplumu endüstrileşmiş bir makineye dönüştürmenin yollarından yalnızca biri olduğu ortaya çıktı. İki yüzyıllık umuttan sonra biçimsel demokrasi bile insanlığın oldukça küçük bir bölümüyle sınırlı kaldı. Azgelişmiş dünyanın her yerinde eskiden kalma yaşam tarzları parçalandı ve hayali beklentiler acil ihtiyaçlar haline geldi. Ge-

lişmiş dünyanın her yerindeyse otorite ve şiddet araçları kapsam itibarıyla bütüncül ve yapı itibarıyla bürokratik hale geldi. Şimdi insanlık, iki kutuptaki süper gücün de muazzam ve koordineli güçleriyle Üçüncü Dünya Savaşı'na yoğunlaştığı bir sahneyle karşı karşıya bulunmakta.

Tarihin korkunç şekillenme hızı, insanların kendilerini itibar edilen değerler doğrultusunda konumlandırma yeteneklerini aşıyor artık. Fakat hangi değerlerden söz ediyoruz ki? İnsanlar serinkanlı oldukları zamanlarda bile eski duyumsama ve düşünme tarzlarının çöktüğünü ve yeni başlangıçların da ahlaki açıdan felç edici derecede müphem olduğunu hissetmekte çoğu zaman. Peki, sıradan insanların bu denli ani bir biçimde karşılaştıkları dünyalarla başa çıkamayacaklarını hissetmesinde şaşılacak bir yan var mıdır? Ya içinde yaşadıkları dönemin kendi yaşamları açısından ne anlama geldiğini kavrayamamalarında? Kendi benliklerini müdafaa etmek için bütün bütüne özel hayat alanına çekilmeye çalışırlarken ahlaki yönden gittikçe daha duyarsız hale gelmelerinde? Günümüz insanının kapana kısılmışlık duygusuna sürüklenmesinde şaşılacak bir yan var mıdır?

İnsanların ihtiyacı olan tek şey enformasyon değildir—içinde olduğumuz Olgular Çağı'nda, enformasyon genellikle insanların dikkatlerini hâkimiyet altına almakta ve bilgiyi özümseme yeteneklerini parçalamaktadır. İnsanların ihtiyacı olan tek şey akli yetenekler de değildir—bu yetenekleri kazanmak için verdikleri mücadele kısıtlı ahlaki gayretlerini de tüketmektedir.

Onların ihtiyacı olan –ve bunu kendilerinin de hissettiği– şey, dünyada olup bitenlere ve başlarına neler gelebileceğine ilişkin derli toplu öyküler oluşturabilmek için enformasyondan yararlanmalarına ve bir anlayış geliştirmelerine yardımcı olabilecek zihinsel bir vasıftır. Gazetecilerin ve âlimlerin, sanatçıların ve halkın, bilim insanlarının ve yayımcıların sosyolojik tahayyül gücü olarak

adlandırılabilecek şeyden beklemeleri gerekenin işte bu zihinsel vasıf olduğunu ileri süreceğim.

1

Sosyolojik tahayyül gücüne vakıf olan kişi, tarihsel tablonun farklı bireylerin iç dünyası ve meslek hayatı açısından ne anlama geldiğini anlayacak duruma gelmiş demektir. Gündelik tecrübelerinin gürültü patırtısı içerisinde bireylerin nasıl olup da kendi toplumsal konumlarına ilişkin yanlış bilinç geliştirdiklerini göz önünde bulundurmayı da öğrenmiştir. Modern toplumun çatısı bu gürültü patırtı içerisinde araştırılmış, farklı kadın ve erkeklerin psikolojileri modernliğin bu yapısı içerisinde net bir ifadeye kavuşturulmuştur. Sosyolojik tahayyül gücü sayesinde bireylerin belirsiz kişisel huzursuzlukları açık seçik sıkıntılar olarak net bir ifade kazanır ve kamusal aldırışsızlık da kamusal sorunlara katılıma dönüştürülür.

Sosyolojik tahayyül gücünün ilk verimi –ve onu meydana getiren sosyal bilimin ilk dersi– bireyin yalnızca kendisini yaşadığı dönem içerisinde konumlandırarak kişisel tecrübesine anlam verebileceği ve geleceğini tayin edebileceği, yalnızca kendi durumundaki diğer bütün insanların sahip olduğu fırsatlardan haberdar olarak kendi yaşam fırsatlarını öğrenebileceği düşüncesidir. Birçok açıdan dehşet verici bir derstir bu, fakat birçok açından da olağanüstü. İnsanın üstün bir başarı sergileme yahut yozlaşmaya rıza gösterme, acılara katlanma yahut keyif çatma, vahşilikten zevk alma yahut ölçülü bir anlayışlılık içerisinde hareket etme konusundaki kapasitesinin sınırlarını bilmiyoruz. Fakat çağımızda 'insan doğası' denen şeyin sınırlarının korkutucu biçimde geniş olduğunu öğrenmeye başladık. Her bireyin belirli bir toplum içerisinde yaşadığını ve belirli bir kuşağa ait olduğunu; yaşamıyla bir biyografi oluşturduğunu ve bunu belirli bir tarihsel düzen içerisinde gerçekleştirdiğini de öğrenmeye başladık. İnsan kendisi de bu toplumun ve onun tarihsel tazyiklerinin bir ürünü olsa bile yalnızca yaşıyor

olmakla bu toplumun şekillenişine ve onun tarihsel seyrine küçük de olsa bir katkıda bulunur.

Sosyolojik tahayyül gücü, tarih ile biyografiyi ve bu ikisinin toplum içerisindeki ilişkisini anlamamızı mümkün kılar. İşte onun görevi ve vaat ettiği budur. Bu görevin ve vaadin farkında olmak klasik toplumsal çözümlemecinin düsturudur. Herbert Spencer'ın kelime haznesi zengin, tumturaklı ve kapsamlı üslubuyla sahip olduğu ayırt edici özellik budur; E. A. Ross'un incelikli, ifşa edici, dürüst üslubuyla; Auguste Comte'un ve Emile Durkheim'ın; karmaşık ve maharetli üslubuyla Karl Mannheim'ın sahip olduğu belirleyici özellik hep budur. Karl Marx'ta düşünsel açıdan harikulade olan her şeyi mümkün kılan vasıf budur; Thorstein Veblen'in parlak ve ironik içgörüsünün ve Joseph Schumpeter'in çok yönlü gerçeklik inşasının anahtarı da; Max Weber'in kusursuzluğunun ve duruluğunun ve aynı ölçüde W. E. H. Lecky'nin psikolojik zenginliğinin temeli de bu vasıftır. Bu vasıf, çağdaş insan ve toplum incelemelerindeki en iyi özelliğe işaret eder.

Biyografiye, tarihe ve bir toplumda bu ikisi arasındaki kesişim bölgesine ilişkin problemlere bir şekilde geri dönmemiş hiçbir toplumsal araştırma, düşünsel yolculuğunu tamamlamış sayılmaz. Özgül problemleri her ne olursa olsun, inceledikleri toplumsal gerçekliğin çehresi ne kadar dar ya da kapsamlı olursa olsun, yaratıcı bir biçimde çalışmasının vaatlerinden haberdar olan klasik toplumsal çözümlemeciler şu üç tür soruyu devamlı olarak sormuştur:

(1) İncelenen toplumun bir bütün olarak yapısı nedir? Başlıca bileşenleri nelerdir ve bunların birbirleriyle bağıntıları ne şekildedir? Diğer toplumsal düzen türlerinden nasıl farklılaşmaktadır? Bu toplumu oluşturan herhangi bir tikel özelliğin toplumun devamlılığı ve değişimi açısından önemi nedir?

(2) İncelenen toplum insanlık tarihinde nerede durmaktadır? Hangi mekanizmalar aracılığıyla değişmektedir? İnsanlık tarihi içerisindeki yeri ve bir bütün olarak insanlığın gelişimi açısından

önemi nedir? Araştırdığımız tikel özellik, içinde hareket ettiği tarihsel dönemi nasıl etkilemekte ve bu tarihsel dönem tarafından nasıl etkilenmektedir? Sonra, incelediğimiz özel tarihsel dönem; bu dönemin başlıca özellikleri nelerdir? Diğer dönemlerden nasıl farklılaşmaktadır? Bu dönemde tarih-yapımının kendine has nitelikleri var mıdır; varsa bunlar nelerdir?

(3) İncelenen toplumda ve dönemde hangi kadın ve erkek tipleri hüküm sürmektedir ve hangi tipler hâkim hale gelmek üzeredir? Bunlar hangi yollarla seçilmekte, yetiştirilmekte, özgür bırakılmakta ve baskı altına alınmakta, duyarlı hale getirilmekte ve duyarsızlaştırılmaktadır? Bu dönemde toplumda gözlemlediğimiz kişilik ve tutumlar ne tür bir 'insan doğası'nı açığa vurmaktadır? İncelediğimiz toplumdaki özellikler toplamı 'insan doğası' açısından ne anlama gelmektedir?

İlgilenilen mesele ister süper güçler gibi bir konu isterse de önemsiz bir edebi moda, bir aile, bir hapishane ya da bir öğreti olsun en iyi toplumsal çözümlemecilerin her daim sormuş olduğu türde sorulardır bunlar. Bu sorular toplum içindeki insana ilişkin klasik incelemelerin temel düşünsel eksenlerini oluşturur. Yine bu sorular sosyolojik tahayyül gücüne vakıf zihinlerin muhakkak sorduğu sorulardır. Çünkü bu tahayyül gücü, bir perspektiften bir diğerine geçme becerisi demektir: siyasi perspektiften psikolojik perspektife, tek bir ailenin incelenmesinden dünya çapındaki ulusal bütçelerin karşılaştırmalı değerlendirmesine, ilahiyat mektebinden ordu teşkilatına, petrol endüstrisi üzerine mülahazalardan çağdaş şiir incelemelerine... Sosyolojik tahayyül gücü, en gayri şahsi ve en ücra dönüşümleri benliğin en mahrem özellikleriyle bir arada kapsayabilme ve bu ikisi arasındaki ilişkileri görebilme yeteneğidir. Onun kullanımının ardında her zaman, kişiliğini ve varoluş tarzını kazandığı toplum ve dönem içerisinde bireyin sahip olduğu toplumsal ve tarihsel anlamı öğrenme arzusu bulunmaktadır.

Sözün özü, günümüzde insanlar dünyada olup bitenleri ve biyografi ile tarihin toplum içerisindeki küçük bir kesişim bölgesi olarak kişisel yaşamlarında nelerin cereyan ettiğini sosyolojik tahayyül gücü sayesinde kavramayı ümit etmektedir. Çağdaş insanın daimi bir yabancı olarak değilse de bir üçüncü şahıs olarak kendisine ilişkin özbilinçli bir görüş geliştirebilmesi, büyük ölçüde toplumsal göreliliğin ve tarihin dönüştürücü gücünün özümsenmiş bir kavranışına bağlıdır. Bu özbilincin en verimli biçimi sosyolojik tahayyüldür. Zihinleri yalnızca birtakım kısıtlı yörüngelerde çevrinip duran insanlar onun sayesinde kendilerini birdenbire eskiden yalnızca aşina olduklarını zannettikleri bir evde uyanmış gibi hissetmeye başlar. Doğru ya da yanlış, artık kendileri için yeterli öyküler, tutarlı değerlendirmeler, geçerli yön tayinleri geliştirebileceklerini düşünmeye başlamışlardır. Bir zamanlar mantıklı zannetikleri eski kararları, artık anlaşılmaz bir şekilde kör bir zihnin ürünüymüş gibi görünür. Hayret etme yetenekleri yeniden canlılık kazanmıştır. Yeni bir düşünme tarzı kazanmışlardır ve değerleri yeni baştan değerlendirmeye girişirler: Tek kelimeyle, sosyal bilimlerin kültürel anlamını kendi düşünce ve duyarlılıklarında gerçeğe dökmektedirler.

2

Sosyolojik tahayyül gücü belki de en verimli şekilde 'muhitlerle ilişkili kişisel sıkıntılar' ile 'toplumsal yapıyla ilişkili kamusal sorunlar' arasındaki ayrım vasıtasıyla işler. Bu ayrım hem sosyolojik tahayyül için olmazsa olmaz bir araçtır hem de sosyal bilimlerdeki bütün klasik çalışmaların esas özelliğidir.

Sıkıntılar, bireyin kişiliği çerçevesinde ortaya çıkar ve başkalarıyla dolaysız ilişkileri kapsamında yer alır; kişinin benliğiyle ve doğrudan doğruya farkında olduğu kısıtlı toplumsal yaşam alanlarıyla ilişkilidir. Dolayısıyla kişisel sıkıntıların ifade edilip çözüme kavuşturulması tamamıyla biyografik bir varlık olarak birey ile

içinde yaşadığı birincil muhit çerçevesinde gerçekleşir. Muhit, kişisel tecrübeye ve bir ölçüde de niyetli eyleme doğrudan açık olan toplumsal çevredir. Sıkıntılar, özel alana ait meselelerdir: Bireyler itibar ettiği değerlerin tehdit altında olduğunu hissettiğinde sıkıntılar ortaya çıkar.

Sorunlar ise bireyin bu sınırlı çevresini ve iç yaşamının menzilini aşan meselelerle ilişkilidir. Sorunlar, bu tür muhitlerin birçoğunun bir bütün olarak tarihsel bir toplumun kurumları halinde örgütlenmesiyle, çeşitli muhitlerin toplumsal ve tarihsel yaşamın büyük yapısını biçimlendirecek şekilde üst üste binme ve birbirlerine nüfuz etme tarzlarıyla ilişkilidir. Sorunlar kamusal meselelerdir: Topluca itibar edilen kimi değerlerin tehdit altında olduğu hissedildiğinde sorunlar ortaya çıkar. Sözkonusu değerlerin ve onlara karşı tehdit oluşturan şeyin tam olarak ne olduğu konusunda çoğu kez bir tartışma süregider. Çünkü sıkıntılardan, hatta yaygın sıkıntılardan bile farklı olarak bir sorunun esas niteliği, sıradan insanların yakın ve gündelik çevreleri temelinde kolayca tanımlanamıyor olmasıdır; bu nedenle de tartışma belirli bir odak noktasından yoksun kalır. Gerçtekten de bir sorun çoğu zaman kurumsal düzende bir krize, sıklıkla da Marksistlerin 'karşıtlık' ya da 'antagonizma' olarak adlandırdıkları duruma yol açar.

Bu çerçevede işsizlik konusunu ele alalım. 100 bin nüfuslu bir kentte tek bir kişi işsiz kalmışsa, bu onun kişisel sıkıntısıdır; destek olmak için haklı olarak bu insanın kişiliğine, yeteneklerine, mevcut fırsatlarına göz atarız. Fakat 50 milyonluk işgücüne sahip bir ülkede 15 milyon kişi işsiz kalmışsa işte bu artık kamusal bir sorundur ve herhangi bir birey tekine açık fırsatlar kapsamında kalarak bu sorunu çözüme kavuşturmayı bekleyemeyiz. Burada bizzat bu fırsatlar yapısı çökmüştür. Hem problemin hem de olası çözümler yelpazesinin doğru bir biçimde ortaya konması toplumun ekonomik ve siyasi kurumlarını göz önünde bulundurmamızı ge-

rektirir; yalnızca dağınık bir şekilde bireylerin kişisel konumlarını ya da kişiliklerini dikkate almak yeterli olmayacaktır.

Yine aynı şekilde savaşı ele alalım. Savaşla ilgili kişisel sıkıntılar; savaş çıktığında nasıl hayatta kalınabileceği ya da onurlu biçimde ölünebileceğiyle, savaş üzerinden nasıl para kazanılabileceğiyle, ordunun daha güvenlikli üst kademelerine nasıl yükselinebileceği ya da savaşın sona ermesine nasıl katkı sağlanabileceğiyle ilgili olabilir. Sözün kısası, benimsediği değerlere uygun birtakım muhitler keşfetmek ve burada hayatta kalmak ya da onurlu bir şekilde ölmek insanlar için anlamlıdır. Fakat savaşla ilgili yapısal sorunlar savaşın nedenleriyle ilgilidir: Hangi tipte insanların komuta mevkilerine yükseldiğiyle; savaşın ekonomik, siyasi, ailevi ve dini kurumlar üzerindeki etkisiyle; ulus-devletlerden oluşan dünyanın örgütsüzlüğü ve sorumsuzluğuyla...

Bir de evlilik konusuna göz atalım. Evlilik esnasında bir erkek ya da bir kadın kişisel sıkıntılar yaşayabilir; fakat evliliğin ilk dört yılı içerisinde boşanma oranları her 1.000 evlilikte 250 gibi bir rakama ulaşmışsa bu durum evlilik, aile ve ilgili diğer kurumları kapsayan yapısal bir soruna işaret etmektedir.

Son olarak metropole göz atalım—alabildiğine uzanan büyük kentin dehşetini, zarafetini, korkunçluğunu ve görkemini bir düşünelim. Üst sınıftan birçok insan için 'kent problemi'nin kişisel çözümü, kentin göbeğinde özel garajlı bir daireye ve altmış kilometre açıkta da Garrett Eckbo tasarımı bahçesiyle dört yüz dönüm özel arazi üzerine kondurulmuş Henry Hill tarzı bir villaya sahip olmaktır. Denetim altına alınmış bu iki mekân sayesinde –her birinde küçük bir personel kadrosu ve ikisi arasında özel helikopter bağlantısıyla– kentin, kişisel muhitte yarattığı sıkıntılar çözüme kavuşturulabilir pekâlâ. Fakat ne kadar şatafatlı olursa olsun bunlar şehrin yapısal gerçeklerinin ortaya çıkardığı kamusal sorunları çözüme kavuşturamaz. Metropol denen bu göz kamaştırıcı ucubeyle ne yapmalı? Evleri ve iş yerlerini harmanlayan ayrı birimle-

re mi bölmeli onu? Olduğu yerde dururken mi yenilemeli? Yoksa tahliye etmeli ve sonra yeni planlara göre yeni kentler inşa etmek için dinamitlemeli mi? Bu yeni planlar nasıl olmalı? Planlar konusundaki tercihlere kim karar vermeli ve kim gerçekleştirmeli? İşte bunlar yapısal sorunlardır; bunlarla uğraşmak ve çözüme kavuşturmak sayısız muhiti etkileyen siyasi ve ekonomik sorunları göz önünde bulundurmamızı gerektirir.

Ekonomik düzen krizler ve durgunluklar vuku bulacak şekilde düzenlendiği müddetçe işsizlik sorunu kişisel çözümlere kapalı hale gelir. Savaşlar ulus-devlet sisteminin yapısına ve dünyadaki eşitsiz endüstrileşmeye içkin olduğu müddetçe kendi dar muhitinde yaşayıp giden birey bu sistemin ya da sistemsizliğin kendisine dayattığı sıkıntıları –psikiyatrik destek almış olsa bile– çözüme kavuşturmakta aciz kalır. Bir kurum olarak aile, kadınları küçük sevimli kölelere ve erkekleri de onların biricik geçim kaynaklarına ve sütten yeni kesilmiş bebeklere dönüştürdüğü müddetçe hoşnut edici bir evlilik tamamen özel alana ait bir çözümle sağlanamayacaktır. Aşırı gelişmiş metropoller ve otomobiller ileri toplumların sabit aksesuarları olmayı sürdürdükçe kent yaşamının sorunları kişisel maharet ve servetle çözülemeyecektir.

Alabildiğine çeşitli ve özgül muhitlerde başımıza gelenlerin nedenlerinin genellikle yapısal değişimlerde yattığına işaret ettim. Dolayısıyla kişisel muhitlerimizde ortaya çıkan değişimleri anlamak için onların ötesine bakmamız gerekmektedir. Ayrıca bu tür yapısal değişimlerin sayısı ve çeşitliliği, içinde yaşadığımız toplumsal kurumlar daha kapsayıcı ve birbirleriyle daha karmaşık bir biçimde bağlantılı hale geldikçe artacaktır. Toplumsal yapı fikrinin farkında olmak ve ondan duyarlı bir biçimde yararlanabilmek çok çeşitli muhitler arasındaki bağlantıların izini sürmeye yetenekli olmak demektir. Bunu başarabilmek ise sosyolojik tahayyüle vakıf olmayı gerektirir.

3

Günümüzün en önemli kamusal sorunları ve temel kişisel sıkıntıları nelerdir peki? Sorun ve sıkıntıları formüle edebilmek için dönemimizin belirleyici yönelimlerinin itibar edilen hangi değerleri tehdit ettiğini ve hangilerini desteklediğini sormamız gerekir. Tehdit durumunda da destekleme durumunda da ortaya göze çarpan ne tür yapısal karşıtlıklar çıktığını sorgulamalıyız.

İnsanlar birtakım değerlere itibar ettiğinde ve onlara karşı bir tehdit algılamadığında kendilerini *refah* içerisinde hisseder. Bazı değerlere itibar ettiğinde fakat bunların tehdit edildiğini *hissettiğinde* ise kişisel bir sıkıntı ya da kamusal bir sorun şeklinde olabilecek bir kriz ortaya çıkar. Değerlerin tümü tehdit altında gibi görünüyorsa toplu bir panik korkusu yaşanır.

Fakat varsayalım ki insanlar ne belirli değerlere itibar ediyor, dolayısıyla ne de herhangi bir tehdit algılıyor. İşte bu *aldırışsızlık* hali ve tecrübesidir ki bütün değerleri kuşatırsa kayıtsızlık halini alır. Son olarak insanların itibar ettiği hiçbir değer bulunmadığını, yine de bariz bir tehdit algısı altında olduklarını varsayalım. İşte bu da *huzursuzluk* ve endişe hali ve tecrübesidir ki bütüncül bir biçimde yayılırsa ölesiye belirsiz bir rahatsızlık halini alır.

Bizim çağımız huzursuzluk ve aldırışsızlık çağıdır ve bu durum henüz üzerinde akıl yürütmeye ve duyarlılık oluşturmaya müsaade edecek tarzda formüle edilmemiştir. Değerler ve tehditler temelinde tanımlanmış sıkıntılar yerine belirsiz bir huzursuzluğun sancısı; belirgin sorunlar yerine yalnızca bir şeylerin yolunda gitmediğine ilişkin bir tükenmişlik hissi hüküm sürmektedir çoğunlukla. Tehdit edilen değerler de bunları neyin tehdit ettiği de saptanmamıştır; yani sosyalbilimsel problemler olarak formüle edilmiş olmaları şöyle dursun henüz karar aşamasına bile taşınmamışlardır.

1930'lu yıllarda -kandırılmış bazı iş çevreleri dışında- ortada ekonomik bir sorun olduğundan ve bunun bir yığın kişisel sıkıntı doğurduğundan kimsenin kuşkusu yoktu. 'Kapitalizmin kri-

zi' üzerine tartışmalar sırasında sorunun belli başlı kavramlarını muhtemelen Marx'ın formülasyonları ve bunların kaynağı belirsiz yorumları tayin etmişti ve kimi insanlar kişisel sıkıntılarına bu kavramlar çerçevesinde anlam vermeye başlamıştı. Tehdit edilen değerler net bir biçimde görülebiliyordu ve bu değerlere herkes itibar ediyordu; bunları tehdit eden yapısal karşıtlıklar da net olarak görülebiliyordu. Her ikisi de yaygın bir biçimde ve derinden derine tecrübe edilmekteydi. Çağ, siyasi bir çağdı.

Oysa İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde artık tehdit edilen değerler ne yaygın bir biçimde benimsenmiş değerlerdir ne de tehdit edildikleri yaygın bir biçimde hissedilmektedir. Kişisel huzursuzlukların birçoğu formüle edilmemiş olarak kalıyor; büyük yapısal önemi haiz birçok kamusal rahatsızlık ve karar da asla kamusal sorun halini almıyor. Akıl ve özgürlük gibi miras alınmış değerleri benimseyenler için sıkıntı bizzat bu huzursuzlukta, sorun bizzat bu aldırışsızlıktadır. Çağımızın belirleyici özelliği bu huzursuzluk ve aldırışsızlık halidir.

Bütün bunlar o denli çarpıcıdır ki gözlemciler tarafından bizzat problem türlerindeki bir değişim olarak yorumlanmıştır ve artık formüle edilmesi gereken şey budur. Bize sık sık içinde olduğumuz on yılın problemlerinin, hatta yaşadığımız dönemin krizlerinin ekonominin dış sahasından bireysel yaşamın niteliğine doğru yön değiştirdiği anlatılmıştır. Aslına bakılırsa yakın zaman sonra hakkıyla bireysel yaşam olarak adlandırılabilecek bir şeyin kalıp kalmayacağı sorusu da buna eşlik etmektedir. İlginin merkezine çocuk işçiliği değil çocuk kitapları, yoksulluk değil kitlesel boş zaman yerleşmiştir. Birçok kişisel sıkıntıyla birlikte birçok kamusal sorun da 'psikiyatrik' açıdan betimlenir hale gelmiştir—ve bu genel olarak modern toplumun büyük sorun ve problemlerini geçiştirmeye dönük üzücü bir çabanın ürünüymüş gibi görünmektedir. Bu durum çoğu zaman ilginin dar kafalı bir biçimde Batılı toplumlarla, hatta yalnızca Birleşik Devletler'le sınırlandırılmasına dayanmakta,

bu nedenle de insanlığın üçte ikisi görmezden gelinmektedir. Yine çoğu kez bireysel yaşamı, bizzat içinde sahneye konduğu ve zaman zaman çocukluğun mahrem muhitlerinden daha güçlü bir biçimde ilişkili olduğu geniş çaplı kurumlardan keyfî olarak koparmaktadır.

Oysaki boş zaman etkinlikleriyle ilgili problemler, sözgelimi çalışma yaşamıyla ilgili problemler dikkate alınmadan ifade bile edilemez. Ailelerin çocuk kitaplarıyla ilgili sıkıntıları, çağdaş aile kurumunun toplumsal yapıdaki yeni kurumlarla yeni ilişkileri ve vaziyeti göz önünde bulundurulmaksızın bir problem olarak formüle edilemez. Rahatsızlık ve aldırışsızlığın çağdaş Amerikan toplumunun kamusal ve özel iklimini ne ölçüde şekillendirdiği teşhis edilmeksizin ne boş zaman etkinlikleri ne de onların zayıflatıcı kullanımları toplumsal sorunlar olarak ele alınabilir. Bu iklim içerisinde, şirketleşmiş ekonomide çalışan her bireyin bizzat iş yaşamının bir parçası olan ihtiras krizi teşhis edilmeksizin hiçbir 'özel hayat' problemi saptanıp çözüme kavuşturulamaz.

Psikanalistlerin durmaksızın belirttiği üzere, insanların çoğu kez 'tam olarak tanımlayamadıkları meçhul bir iç kuvvetin etkisine maruz kaldıklarına ilişkin giderek artan bir hisse' kapıldığı doğrudur. Fakat Ernest Jones'un buradan yola çıkarak iddia ettiği şekliyle 'insan için en büyük düşman ve tehlikenin aslında bizatihi kendi zapt edilemez doğası ve içine hapsolmuş bu karanlık güçler' olduğu hiç de doğru *değildir*. Bilakis günümüzde 'insan için en büyük tehlike' yabancılaştırıcı üretim yöntemleriyle, kuşatıcı siyasi tahakküm teknikleriyle, uluslararası anarşisiyle—kısacası insan 'doğa'sında, yaşam koşullarında ve hedeflerinde meydana getirdiği kapsamlı dönüşümlerle bizzat çağdaş toplumun zapt edilemez güçlerinde yatmaktadır.

Artık sosyal bilimcilerin önde gelen siyasi ve düşünsel görevi –bu iki görev burada çakışıyor– çağdaş huzursuzluk ve aldırışsızlığın öğelerini açıklığa kavuşturmaktır. Bu görev, diğer kültürel

emekçilerin –fen bilimcilerin, sanatçıların ve genel itibarıyla aydın kesimin– sosyal bilimcilerden talep ettiği esas görevdir. Bu görev ve taleplerden dolayı sosyal bilimlerin kültürel dönemimizin ortak paydası; sosyolojik tahayyülün de en fazla ihtiyaç duyduğumuz zihinsel vasıf haline geldiği kanaatindeyim.

4

Her düşünsel çağda, belirli bir düşünce üslubu kültürel hayatın ortak paydası haline gelme eğilimi gösterir. Günümüzde pek çok düşünsel modanın büyük bir rağbet gördükten sonra bir-iki *yıl içerisinde yerini* bir diğerine bıraktığı doğru. Bu tür hevesler kültürel hayatın oyununa bir çeşni katar, fakat hiçbir düşünsel iz bırakmadan geçip gider. Ancak bu durum 'Newtoncu fizik' ya da 'Darwinci biyoloji' gibi düşünme tarzları için böyle değildir. Bu tür zihinsel evrenler özel bir düşünsel alanın ya da tahayyül sahasının çok ötesine giden bir etkiye sahiptir. Dönemin gerek meşhur eleştirmenleri gerek fazla tanınmayan âlimleri, gözlemlerine bu zihinsel evren ve buradan türetilen kavramlar temelinde yeniden eğilir ve ilgi alanlarını bunlara göre yeniden düzenler.

Modern çağ boyunca, fizik ve biyoloji bilimleri Batı toplumlarındaki ciddiyetli düşüncenin ve popüler metafiziğin temel ortak paydası olmuştu. 'Laboratuar tekniği' kabul görmüş yöntemdi ve düşünsel güvenilirliğin kaynağıydı. İşte düşünsel ortak payda fikrinin bir anlamı burada ortaya çıkmaktadır: İnsan, en güçlü kanılarını bu düşünsel evrenin kavramlarına dayanarak ifade edebilir; diğer düşünce üslup ve kavramları ise yalnızca meselenin özünden kaçma ve karartma araçlarıymış gibi görünür.

Bir çağda tek bir ortak paydanın hüküm sürüyor olması elbette başka hiçbir düşünce üslubu ya da duyarlılık kipi bulunmadığı anlamına gelmez. Fakat genel düşünsel ilginin bu alana doğru kayma eğilimi gösterdiği anlamına gelir; çeşitli meselelerin bu alanda daha keskin bir biçimde formüle edilebileceği ve bir çözüme ka-

vuşturulamasa bile ilerletilmek için verimli bir yola sevk edilebileceği düşünülür.

Sosyolojik tahayyülün kültürel hayatımızın temel ortak paydası ve belirleyici özelliği haline geldiği kanaatindeyim. Bu zihinsel vasıf sosyal bilimlerde ve psikolojide bulunur, fakat bildiğimiz halleriyle bu incelemelerin çok daha ötesine gider. Bireylerin ve genel olarak kültürel camianın bu zihinsel vasfı kazanması ağır ve acemi adımlarla gerçekleşir; birçok sosyal bilimcinin kendisi bile bu vasıftan bütünüyle habersizdir. Sosyolojik tahayyülün, ortaya koyabilecekleri en iyi çalışmalar için merkezi önemde olduğunu, onu geliştirip kullanmada başarısız oldukları takdirde kendilerinden talep edilen kültürel beklentileri karşılamada da başarısız olacaklarını ve bu tahayyülü disiplinlerinin klasik geleneklerinde rahatlıkla bulabileceklerini fark etmemiş görünmektedirler.

Oysa olgulara dönük ve ahlakla ilgili alanlardan, edebi eserlerden ve siyasi çözümlemelerden bu tahayyülün vasıfları daima talep edilmektedir. Bu vasıflar çok çeşitli söylemler aracılığıyla düşünsel uğraşın ve kültürel duyarlılığın merkezi özellikleri haline gelmiştir. Ciddiyetli gazeteciler kadar önde gelen eleştirmenler de bu vasıfları örneklendirmektedir—aslına bakılırsa ikisinin çalışmalarına da bu vasıflar üzerinden değer biçilmektedir. Popüler eleştiri kategorileri –sözgelimi yüksek, orta ve düşük kültürlü gibi kategoriler– artık estetik olduğu kadar da sosyolojiktir. Romancılar –ki ciddiyetli eserleriyle insani gerçekliğin en kapsamlı tariflerini ortaya koymaktadırlar– çoğu kez bu tahayyüle vakıftır ve ona yönelik talebi karşılamak için elinden geleni yapmaktadır. Sosyolojik tahayyül vasıtasıyla şimdiki-zaman tarihin bir parçası olarak konumlandırılmaya çalışılır. 'İnsan doğasına' ilişkin tahayyüller daha problematik bir hal aldıkça, mevcut iç çalkantı ve ideolojik çatışma çağında insan doğasını açığa vuran (ve şekillendiren) toplumsal alışkanlık ve yıkımlara daha yakından fakat daha yaratıcı bir şekilde ilgi göstermek gerektiği gittikçe artan biçimde hissedil-

mektedir. Her ne kadar ondan yararlanma girişimleri çoğu kez bir moda olarak ortaya çıksa da sosyolojik tahayyül yalnızca bir moda değildir. Bir zihinsel vasıf olarak vaat ettiği en önemli şey, kişisel gerçekliğimizin geniş çaplı toplumsal gerçeklikle bağlantılı olarak anlaşılmasıdır. Sosyolojik tahayyül, çağdaş kültürel duyarlılıklar yelpazesi içerisindeki herhangi bir zihinsel vasıf değildir; kapsamlı ve maharetli bir şekilde kullanıldığında bütün bu duyarlılıkların –ve aslen bizzat aklın– insan ilişkilerinde daha büyük bir rol oynamasını vaat eden *biricik vasıftır.*

Fen bilimlerinin kültürel anlamı –en temel eski ortak payda– kuşku götürür hale geliyor. Bu bilimler birçok kişi tarafından düşünsel bir üslup olarak şu veya bu şekilde yetersiz görülmeye başlanmıştır. Bilimsel düşünce ve taahayyül tarzlarının uygunluğu öteden beri dinsel kuşku ve teolojik ihtilafa tabi olmuştu elbette; fakat bilimsel atalarımız bu tür dinsel kuşkuları bastırmıştı. Bugünkü kuşkularsa daha ziyade dünyevi ve hümanist türdendir ve çoğu kez oldukça karışıktır. Fen bilimlerindeki –hidrojen bombasının ve onu yeryüzüne doğrultma araçlarının geliştirilmesiyle teknolojik bakımdan doruğa erişen– son gelişmelerin, aydın kesimde ve kültürel camiada yaygın biçimde dillendirilen ve üzerinde kafa yorulan herhangi bir probleme çözüm getirdiği görülmemiştir. Bu gelişmeler haklı olarak yüksek düzeyde uzmanlaşmış araştırmaların bir sonucu olarak anlaşılmış; fakat hatalı bir biçimde olağanüstü esrarengiz şeyler olarak görülmüştür. Hem ahlaki hem de düşünsel açıdan, çözüme kavuşturduklarından daha fazla soruna yol açmışlardır ve yol açtıkları bu sorunlar doğa alanında değil neredeyse bütünüyle toplumsal olaylar alanında bulunmaktadır. Gelişmiş toplumlarda yaşayan insanlar, doğanın mutlak fethinin ve kıtlığın ortadan kaldırılışının esas itibarıyla tamamlanmış olduğunu sanıyordu. Fakat artık bu toplumlarda bilimin –doğa karşısındaki

zaferin temel aracının– başıboş, amaçsız ve yeniden değerlendirilmeye muhtaç olduğu hissedilmektedir.

Modern çağda uzun zaman bilimin itibarına hükmedilmişti; fakat artık bilimle ilişkili teknolojik ethos[1] ve mühendislikçi tahayyül ümit verici ve ilerici olmaktan ziyade korkutucu ve müphem olma eğiliminde. 'Bilim' üzerine söylenebileceklerin hepsi bu kadar değil kuşkusuz, fakat bu kadar olduğu yönünde bir endişe var. Fen bilimlerini yeniden değerlendirmeye duyulan ihtiyaç, yeni bir ortak paydaya yönelik ihtiyacı da yansıtıyor aslında. Bilimin insani anlamı, toplumsal rolü, askeri, ticari ve siyasi sonuçları karmaşık bir yeniden değerlendirme sürecindedir. Silahlanmadaki bilimsel gelişmeler dünyanın siyasi açıdan yeniden düzenlenmesi 'zorunluluğu'na yol açabilir—ve bu tür bir 'zorunluluğun' fen bilimleri tarafından çözüme kavuşturulamayacağı hissedilmektedir.

'Bilim' gözüyle bakılan şeylerin büyük bölümünün şaibeli bir felsefeden ibaret olduğu, 'gerçek bilim' olduğu kanıtlanan şeylerinse içinde yaşadığımız gerçekliğe ilişkin yalnızca müphem bilgi kırıntıları sağladığı hissedilmektedir. Bilim insanlarının artık gerçekliği bir bütün olarak tasvir etmeye ya da insanlığın yazgısına ilişkin geçerli bir çerçeve sunmaya çalışmadığı da yaygın biçimde hissedilmektedir. Üstelik birçok insan için 'bilim' artık yaratıcı bir ethos ve bir yön belirleme aracı olmaktan ziyade bilime bu gözle bakmayan teknisyenlerin idare ettiği, ekonomi ve ordu mensuplarının kontrol ettiği birtakım Bilim Makinelerinden ibaret bir şey halini almıştır. Öte yandan bilim adına konuşan filozoflar bilimsel tecrübenin insani tecrübeyle özdeş olduğunu ve yaşamsal sorunların yalnızca bilimsel yöntem sayesinde çözüme kavuşturulabileceğini iddia ederek bilimi çoğu kez bir 'bilimciliğe' dönüştürmektedir. Bununla birlikte birçok kültürel emekçi, 'bilim'in sahte ve kibirli bir Mesih ya da en azından modern uygarlığın hayli müphem bir öğesi olduğunu hissetmeye başlamıştır.

1 *Ethos*'un kelime anlamı için bkz. s. 135 [ç.n.]

Oysa C. P. Snow'un deyişiyle 'iki kültür' vardır ve bilimsel kültür dışında bir de hümanist kültür sözkonusudur. Hümanist kültürün özü, ister tarih ya da tiyatro eserleri ister biyografi, şiir ya da kurmaca gibi türler sözkonusu olsun her zaman edebiyat olagelmiştir. Hatta ciddiyetli edebiyatın birçok açıdan ikincil bir bilim dalı olduğu sık sık ileri sürülmüştür. Öyle olsa bile bunun tek nedeni kitle toplumu ile kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve bunların ciddiyetli edebiyat üretimine ilişkin sonuçları değildir. Bu aynı zamanda bizzat zamanımızın tarihsel niteliğinden ve duyarlı insanların bu niteliği kavrama ihtiyacından kaynaklanmaktadır.

Zamanımızın tarihsel gerçekliğiyle ve siyasi olgularıyla hangi kurmaca, hangi gazetecilik, hangi sanatsal çaba başa çıkabilir ki? Yirminci yüzyılda görülen savaş sahneleriyle hangi dramatik cehennem tasavvuru yarışabilir? Ekonomik birikim için canını dişine takmış insanların ahlaki duyarsızlıklarına nasıl bir ahlaki kınama layıkıyla mukabele edebilir? İnsanlar toplumsal ve tarihsel gerçekliği anlamak istemekte ve çağdaş edebiyatı çoğu kez bu iş için yeterli bir araç olarak görmemektedir. Gerçekleri arzulamakta, gerçeklerin anlamını aramaktadırlar; güvenebilecekleri ve sayesinde kendilerini anlayabilecekleri 'bütünlüklü bir resim' aramaktadırlar. Yönlendirici değerler, uygun duyumsama tarzları, duygu ve heyecan modları da talep etmektedirler. Ve günümüz edebiyatında bunları kolayca bulamıyorlar. Mesele bu niteliklerin edebi eserlerde bulunup bulunmaması *gerektiği* değil, mesele insanların çoğu zaman bu nitelikleri onlarda bulamıyor oluşu.

Eski zamanlarda edebiyatçılar hem bir eleştirmen hem de bir tarihçi olarak İngiltere hakkında yahut Amerika seyahati hakkında notlar düşerdi. Toplumları bütüncül bir biçimde betimlemeye ve ahlaki anlamlarını kavramaya çalışırlardı. Eğer Tocqueville ya da Taine günümüzde yaşıyor olsalar sosyolog olmazlar mıydı? Ta-

ine hakkında bu soruyu soran *The Times*'tan (Londra) bir eleştirmen şöyle ifade ediyor:

> Taine, insanı her zaman öncelikle toplumsal bir hayvan olarak ve toplumu da gruplardan müteşekkil bir oluşum olarak gördü: İnceden inceye gözlem yapan yorulmaz bir alan araştırmacısıydı ve toplumsal fenomenler arasındaki ilişkileri algılamada özel önemi olan bir vasfa sahipti—esneklik vasfına... İyi bir tarihçi olamayacak kadar şimdiki zamanla ilgiliydi, öte yandan roman yazmaya girişemeyecek denli de teorik bir yönelime sahipti; edebiyatı büyük oranda çağın ya da dönemin kültürüne ait bir belge olarak ele aldığı için birinci sınıf bir edebiyat eleştirmeni statüsü elde edememişti... İngiliz edebiyatı üzerine olan eseri İngiliz edebiyatı hakkında olmaktan ziyade İngiliz toplumunun genel ahlakı üzerine bir yorumdu ve kendine has pozitivizmini sergilemek için bir araçtı. O her şeyden önce bir sosyal teorisyendi.[2]

Bütün bu vasıflarına karşın Taine'in yine de bir 'sosyal bilimci'den ziyade bir 'edebiyatçı' olarak kalması belki de on dokuzuncu yüzyıl sosyal bilimlerinin önemli bir kısmında hâkim olan doğa bilimcilerin keşfettiği sanılanlara benzer 'yasalar' bulmaya yönelik hararetli arayışı kanıtlar. Olgunlaşmış bir sosyal bilimin yokluğunda eleştirmen ve romancılar, oyun yazarı ve şairler kişisel sıkıntı ve hatta kamusal sorunları formüle eden başlıca ve çoğu kez yegâne kimseler olarak kalmıştır. Sanat, pekâlâ bu tür duyguları dışavurur ve çoğu defa –çarpıcı bir keskinlikte– bir araya getirir, fakat anlaşılıp dindirilmeleri için gerekli olan düşünsel netlikte yapmaz bunu. Sanat bu duyguları insanların huzursuzluk, aldırışsızlık ve zorlu ıstırapların üstesinden gelmek için yüzleşmeleri gereken sıkıntı ve sorunları içeren problemler olarak formüle etmez ve edemez. Aslına bakılırsa sanatçı çoğu kez bu rolü üstlenmeye çalışmaz. Üstelik ciddiyetli sanatçının kendisi de çoğunlukla sıkıntı içindedir ve sosyolojik tahayyülle canlılık

2 *Times Literary Supplement*, 15 Kasım 1957.

katılmış bir sosyal bilimin düşünsel ve kültürel desteğine pekâlâ ihtiyacı olabilir.

5

Bu kitaptaki amacım, sosyal bilimlerin zamanımızın kültürel görevleri açısından anlamını belirlemektir. Sosyolojik tahayyülün gelişiminin ardında yatan türlü çabalara değinmek; onun kültürel hayat için olduğu kadar siyasi hayat için de önemli olduğunu işaret etmek; hatta belki ona vakıf olmak için neler gerektiğine ilişkin bir şeyler önermek istiyorum. Bu suretle günümüz sosyal bilimlerinin doğasını ve kullanım tarzlarını netleştirmek ve Birleşik Devletler'deki çağdaş konumlarına ilişkin sınırlı da olsa bir açıklama getirmek niyetindeyim.[3]

3 'Sosyal bilimler' terimindense 'toplumsal incelemeler' deyişini tercih edeceğimi belirtmek isterim. Fen bilimcileri sevmediğimden değil (aksine seviyorum, hem de çok) 'bilim' kelimesi kayda değer bir itibar ve oldukça belirsiz bir mana kazandığından. Ne bu itibara el koyma ihtiyacı duyuyorum ne de felsefi bir metafor olarak kullanmakla bilimin anlamını daha da belirsiz hale getirmek. Yine de eğer 'toplumsal incelemeler' terimini tercih etseydim okurların aklına lise vatandaşlık bilgileri dersi gelecekti ki bütün öğretim alanları içerisinde çağrışımda bulunmaktan en çok kaçınmak istediğim alandır bu. 'Davranış Bilimleri' terimi ise hiç de yerinde bir ad değil; bu terim 'sosyal bilim'i 'sosyalizm'le karıştıran vakıflardan ve milletvekillerinden toplumsal araştırmalar için finans sağlamak amacıyla bir propaganda aracı olarak uydurulmuşa benziyor. Aslında en iyisi terimin tarihe de yer vermesidir (ve insani varlıklarla ilgilenildiğine göre psikolojiye de) ayrıca olabildiğince az tartışmalı olmalıdır; çünkü terimler *üzerinde* değil, terimler *aracılığıyla* tartışmalıyız. Belki 'insani disiplinler' olmalıydı. Ama olsun. Çok büyük oranda yanlış anlaşılmamış olduğumu umarak uzlaşma boyun eğiyor ve daha standartlaşmış olan 'sosyal bilimler' kullanımını kabul ediyorum.

Bir diğer nokta: Meslektaşlarımın 'sosyolojik tahayyül' kavramını kabul edeceklerini umuyorum. Elyazmalarımı okuyan siyaset bilimciler 'siyasi tahayyül' terimini önerdiler; antropologlarsa 'antropolojik tahayyül' ve bu böyle sürdü. Ardında yatan fikir terimden daha önemli oysa ve bunun da bu kitap boyunca netleşeceğini umuyorum. 'Sosyolojik tahayyül'ü kullanmakla tabii ki yalnızca akademik bir disiplin olarak 'sosyoloji'yi ima etmek istemiyorum. Kavramın benim için ifade ettiklerinin tamamı sosyologlar tarafından dile getirilmemiştir aslında. Sözgelimi İngiltere'de akademik bir disiplin olarak sosyoloji hâlâ kısmen marjinaldir; buna karşın İngiliz gazeteciliğinde, edebiyatında ve her şeyden öte tarih yazımında sosyolojik tahayyül çok iyi gelişmiştir. Durum Fransa için de aynıdır: İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren Fransız düşüncesinin hem karışıklığı hem de ataklığı günümüz insanının yazgısının sosyolojik boyutlarına yönelik duyarlılığında yatar; gelgelelim bu yönelim profesyonel sosyologlar tarafından değil edebiyatçılar tarafından oluşturulmuştur. Bütün bunlara karşın 'sosyolojik tahayyül' terimini kullanıyorum, çünkü: (1) Ayakkabı tamircisinin gözüne her şey deri görünürmüş ve ben de öyle ya da böyle bir sosyoloğum; (2) tarihsel olarak sözkonusu zihinsel vasfın diğer sosyal bilimcilerdense sosyologlar tarafından daha sık ve daha canlı biçimde sergilendiği kanaatindeyim; (3) ileriki bölümlerde birtakım sosyoloji

'Sosyal bilimler' belirli bir dönemde yeteri kadar tanınmış sosyal bilimcilerin ortaya koyduğu çalışmalardan ibarettir elbette—fakat tüm sosyal bilimciler aynı işi, hatta aynı tür işi bile yapmaz. Diğer yandan sosyal bilimler geçmişteki sosyal bilimcilerin ortaya koyduklarını da kapsar—fakat farklı incelemeciler, disiplinlerindeki farklı gelenekleri yorumlamayı ve anımsatmayı tercih eder. 'Sosyal bilimlerin vaat ettikleri'nden söz ettiğimde umarım benim de kendi bakış açımdan görebildiğim vaatleri ifade ettiğim anlaşılıyordur.

Şu anda sosyal bilimciler arasında seçtikleri inceleme alanının gidişatına ilişkin düşünsel ve ahlaki boyutları olan yaygın bir huzursuzluk vardır. Bu huzursuzluğun ve onda payı olan talihsiz yönelimlerin çağdaş düşünsel yaşamın genel rahatsızlığının bir parçası olduğu kanısındayım. Bununla birlikte alanlarındaki eski çalışmalara rehberlik etmiş olan vaatlerin büyüklüğü, ele aldıkları konunun niteliği ve bugün ciddi sosyal bilim çalışmalarına olan acil ihtiyaç gibi nedenlerden ötürü bu huzursuzluk sosyal bilimciler arasında daha şiddetliymiş gibi görünüyor.

Bu huzursuzluğu tüm sosyal bilimciler paylaşmıyor kuşkusuz; işte bu gerçek, sosyal bilimin vaatlerine karşı duyarlı ve mevcut çalışmaların büyük kısmının gösterişli sıradanlığını kabul edecek kadar dürüst olanlar arasında bir başka huzursuzluk kaynağıdır. Açık konuşmak gerekirse ümidim bu huzursuzluğu artırmak, bazı kaynaklarını ortaya çıkarmak, onu sosyal bilimin vaatlerini gerçekleştirmeye yönelik özgül bir itkiye dönüştürmek, böylece yeni başlangıçların yolunu açmaktır: Velhasıl önümüzdeki bazı görevleri ve artık yerine getirilmesi gereken işler için kullanılabilecek bazı araçları göstermek istiyorum.

Benim sahip olduğum sosyal bilim kavrayışı günümüzde artık hâkim konumda değil. Benim kavrayışım, sosyal araştırmayı

---

ekollerini eleştirel olarak inceleyeceğim için kendisine dayanabileceğim bir karşı-kavrama ihtiyacım vardı ve sosyolojik tahayyül de bu amaca uygun görünüyor.

'metodolojik' gösterişçilikle kısıtlayan, karartıcı kavramlaştırmalarla engelleyen ya da kamusal sorunlarla bağlantısız ufak problemlerle uğraşarak değersizleştiren bir dizi bürokratik teknikler bütünü olarak sosyal bilim anlayışına tamamen karşıdır. Tüm bu kısıtlama, karartma ve değersizleştirmeler günümüzde toplumsal incelemelerde bir kriz yaratmış ve bu krizin nasıl giderilebileceğine ilişkin bir çıkış yolu da göstermemiştir.

Kimi sosyal bilimciler 'teknisyenlerden oluşan araştırma ekiplerine' olan ihtiyacı, kimileri ise bireysel bilim insanının önceliğini vurgular. Kimileri araştırma yöntem ve tekniklerinin geliştirilmesine muazzam bir çaba sarf eder, diğerleri düşünsel zanaatkârlığın âlimane tarzlarının unutulup gittiğini ve yeniden ıslah edilmesi gerektiğini düşünür. Kimileri çalışmalarında birtakım katı mekanik yöntemler izlerken, diğerleri sosyolojik tahayyülü davet etmeye, geliştirmeye ve ondan faydalanmaya çalışır. Kimileri –'teori'nin uçuk biçimciliğinin müptelalarından söz ediyorum– diğerlerine acayip gelen bir tavırla durmaksızın kavramları kesip biçmekle uğraşır; diğerleri kavramların bu şekilde ayrıntılandırılmasına eğer bu iş gerçekten duyarlılığın ve muhakeme gücünün menzilini genişletecekse istek duyar. Kimileri büyük yapılara ilişkin bir kavrayış 'oluşturma' umudu taşımakla birlikte yalnızca küçük çaplı muhitleri inceler; kimileriyse bizzat içine birçok küçük çaplı muhiti 'yerleştirmeyi' denediği büyük toplumsal yapıları araştırır. Bazıları karşılaştırmalı incelemeleri büsbütün görmezden gelerek tek bir zaman boyutu içindeki tek bir küçük topluluğu inceler; diğerleri tamamen karşılaştırmalı bir tarzda doğrudan doğruya dünya uluslarının toplumsal yapılarını. Bazıları titiz araştırmalarını insani ilişkilerin fazlasıyla kısa vadeli kesitleriyle sınırlandırırken, diğerleri yalnızca uzun erimli tarihsel perspektifte belli bir görünürlük kazanabilecek sorunlarla ilgilenir.

Kimileri çalışmalarını akademik anabilim dallarına uygun olarak biçimlendirip uzmanlaşırken kimleri konuya ya da probleme

göre uzmanlaşmak için bütün bilim dallarına yayılır ve çalışmalarının akademik disiplinler içerisinde nerede konumlandığını pek umursamaz. Kimileri tarihsel, biyografik ve toplumsal çeşitlilikle yüzleşir, kimileriyse yüzleşmez.

Bu tür karşıtlıklar zorunlu olarak bağlı kalınması gereken alternatifleri teşkil etmezler—her ne kadar araştırmacılar arasındaki muhalefetin hararetiyle veya uzmanlaşmanın miskin emniyeti içerisinde çoğu defa öyleymiş gibi ele alınsalar da. Henüz bu karşıtlıkları embriyon halinde belirliyorum; kitabın sonuna doğru bunlara yeniden döneceğim. Elbette kendi yanlılıklarımı da bütünüyle ifşa edeceğimi umuyorum, çünkü kanımca değer yargıları bütünüyle açık kılınmış olmalıdır. Bununla birlikte kendi yargılarımdan bağımsız olarak sosyal bilimlerin kültürel ve siyasi anlamlarını da ortaya koymaya çalışacağım. Elbette benim yanlılıklarını da en az inceleyeceğim yanlılıklar kadar yanlılıktır. Umalım ki benim yanlılıklarımdan hoşlanmayanlar onları reddederken kendi yanlılık ve önyargılarını benim kendiminkileri kıldığım kadar açık ve belirgin kılmaya çalışsınlar! Toplumsal incelemenin ahlaki problemleri –kamusal bir sorun olarak sosyal bilim problemi– ancak böylelikle teslim edilecek ve tartışma ancak böylelikle mümkün hale gelecektir. O zaman her alanda daha fazla öz-farkındalık oluşacaktır—ki bu da bir bütün olarak sosyalbilimsel girişimde nesnellik adına bir önkoşuldur.

Sözün kısası, klasik toplumsal çözümleme adıyla anılan şeyin belirli ve kullanışlı birtakım geleneklerden oluştuğuna; toplumsal çözümlemenin olmazsa olmaz özelliğinin tarihsel ve toplumsal yapılarla ilgilenmek olduğuna ve sosyalbilimsel problemlerin önemli kamusal sorunlarla ve zorlayıcı insani sıkıntılarla doğrudan ilişkili olduğuna kaniyim. Bununla birlikte günümüzde bu geleneğin devam etmesinin önünde hem sosyal bilimler bünyesinde hem de onların akademik ve siyasi düzenlemelerinde ortaya çıkan çok büyük engeller bulunduğu kanaatindeyim. Yine de sosyolojik geleneğin

tesis ettiği zihinsel vasıflar kültürel hayatımız genelinde bir ortak payda haline gelmektedir ve şaşırtıcı derecede *farklı kılıklarda* ve bazen müphem bir biçimde olmakla birlikte artık bu vasıflara büyük bir ihtiyaç duyulmaktadır.

Birçok sosyal bilim icracısı, özellikle de Amerika'da, yüz yüze geldikleri zorlu görevi göğüslemekte ilginç bir şekilde gönülsüzlük ediyor gibi görünüyor. Pek çoğu gerçekten de toplumsal çözümlemenin düşünsel ve siyasi görevlerinden vazgeçmiş durumda; diğerlerinin kendilerine biçilen rolü yerine getiremeyeceği zaten aşikâr. Zaman zaman kasten eski kurnazlıklara sarılıyor ya da yeni korkaklıklar icat ediyormuş gibi görünüyorlar. Bütün gönülsüzlüklerine karşın yine de artık hem kamusal hem de düşünsel ilgi o denli aşikâr bir biçimde kendi inceleme konuları olan toplumsal dünyalar üzerine kaymış durumda ki eşsiz bir fırsatla karşı karşıya oldukları kabul edilmek zorunda. Sosyal bilimlerin düşünsel vaadi, insan ve toplum incelemelerinin siyasi önemi ve sosyolojik tahayyülün kültürel yararları da yine bu fırsat kapsamında ortaya çıkmaktadır.

6

Sosyolog olduğunu kabul eden biri için, ileriki bölümlerde ele alacağım talihsiz yönelimlerin (muhtemelen biri haricinde) genellikle 'sosyoloji' olarak düşünülen 'alan' içerisinde yer alması can sıkıcı bir durumdur. Hoş, bu yönelimlerde örtük olarak bulunan kültürel ve siyasi meselelerden geri durma eğilimi diğer sosyal bilimlerdeki gündelik çalışmaların pek çoğunda da mevcuttur. Siyaset bilimi ve ekonomi bilimi, tarih ve antropoloji gibi disiplinler için durum ne olursa olsun, bugün Birleşik Devletler'de sosyoloji adıyla anılan disiplinin sosyal bilimler üzerine tefekkürün merkezi haline geldiği aşikârdır. Yöntem konusundaki ilginin merkezinde sosyoloji bulunmaktadır; 'genel teoriye' duyulan uç noktadaki ilginin merkezinde de yine sosyoloji bulunmaktadır. Takdire şayan

çeşitlilikte bir düşünsel çalışmalar bütünü sosyolojik geleneğin gelişimine dahil olmuştur. Bütün bu çeşitliliği 'Tek' Gelenek olarak adlandırmak bile büyük cürettir. Yine de günümüzde sosyolojik olduğu kabul edilen çalışmaların, her biri çarpıklıklarla malul ve başarısızlığa yazgılı şu üç genel istikametten birine ya da birkaçına meylettiği genel olarak kabul edilebilir:

1. Eğilim: Tarih teorisine yönelir. Sözgelimi Comte'un, Marx'ın, Spencer'ın ve Weber'in ellerinde sosyoloji, toplumsal yaşamın bütün boyutlarıyla ilgilenen ansiklopedik bir girişim halini almıştır. Sosyoloji, aynı anda tarihsel ve sistematiktir. Tarihseldir, çünkü geçmişle ilgilenir ve geçmişe ait malzemeyi kullanır; sistematiktir, çünkü geçmişle ilgilenme tarzı tarihsel sürecin 'evrelerini' ve toplumsal yaşamın düzenliliklerini ayırt etmeye yöneliktir.

Tarih teorisi rahatlıkla çarpıtılabilir ve insanlık tarihine ait malzemelerin zorla içine tıkıştırıldığı bir deli gömleğine dönüştürülebilir. Böylece geleceğe ilişkin tarih-ötesi ve kâhince görüşler (genellikle de kasvetli olanlar) tebliğ edilebilir. Arnold Toynbee ve Oswald Spengler'in eserleri bunun ünlü örnekleridir.

2. Eğilim: 'İnsan ve toplum doğasının' sistematik teorisine yönelir. Özellikle Simmel ve Von Wiese gibi biçimcilerin çalışmalarında sosyoloji bütün toplumsal ilişkileri sınıflandırmaya ve bu ilişkilerin değişmez olduğu vehmedilen özelliklerine ilişkin bir içgörü sağlamaya yönelik kavramlaştırmalarla ilgili hale gelir. Kısacası bu eğilim, çok yüksek bir genelleme düzeyinde toplumsal yapının bileşenlerinin bütünüyle statik ve soyut bir panoramasıyla ilgilenir.

Muhtemelen 1. Eğilim'in çarpıtılmasına karşı bir tepki olarak tarih bütünüyle terk edilebilir: İnsan ve toplum doğasına ilişkin sistematik teori, Kavram'ların bitimsiz şekilde ayrıştırılıp yeniden düzenlenmesinin öncelikli uğraş haline geldiği girift ve yavan bir

biçimciliğe dönüşür. Bir sonraki bölümde Gösterişli Teoriciler olarak adlandıracağım kişiler arasında sosyalbilimsel kavrayışlar gerçekten de bu tür 'Kavramlar' haline gelmiştir. Talcott Parsons'ın eserleri günümüz Amerikan sosyolojisinde bunun önde gelen örneklerini oluşturmaktadır.

3. Eğilim: Çağdaş toplumsal olgu ve problemlerin ampirik olarak incelenmesine yönelir. Comte ve Spencer'ın 1914'ten itibaren Amerikan sosyal bilimlerinin temel dayanağı olmasına ve Alman teorik etkisinin büyük olmasına karşın, ampirik araştırma Birleşik Devletler'de erken zamanlardan itibaren merkezi konumdaydı. Bu durum bir bakıma ekonomi ve siyaset bilimi akademilerinin daha evvel kurulmuş olmasından kaynaklanıyordu. Böyle bir durumda, toplumun kendine özgü bir alanının incelenmesiyle tanımlanan sosyoloji diğer sosyal bilimlerden artakalan çeşitli akademik konuları inceleyen bir önemsiz işler sorumlusu haline geldi. Artakalan bu konular arasında kent ve aile, ırksal ve etnik ilişkiler ve elbette 'küçük grup' incelemeleri vardı. Göreceğimiz üzere, bu şekilde ortaya çıkan derleme yapı 'liberal pratikçilik' adı altında inceleyeceğim bir düşünce üslubuna dönüştü.

Çağdaş olguların incelenmesi, küçük çaplı muhitlere ilişkin bütünüyle bağlantısız ve çoğu kez önemsiz bir bulgular dizisine dönüşme riski taşır. Amerikan sosyolojisindeki birçok ders programı bunu gösteriyor; bunu en iyi şekilde açığa vuransa muhtemelen toplumsal çözülme konusundaki ders kitaplarıdır. Diğer yandan sosyologlar neredeyse her konuda araştırma yapabilecek teknik uzmanlar haline gelme eğilimindeler; yöntemler sosyologlar arasında Metodoloji halini almıştır. George Lundberg'in, Samuel Stouffer'in, Stuart Dodd'un ve Paul F. Lazarsfeld'in çalışmalarının büyük bölümü –daha çok da bizzat meydana getirdikleri ethos– bu durumun günümüzdeki temel örnekleridir. Araştırmacının dikkatinin bağlantısız muhitler yığını arasında dağılmasına yol açan ve

sırf yöntem için yöntem geliştirmeyi amaç edinen bu eğilimler, illa ki bir arada bulunmasalar bile birbirine iyi eşlik etmektedir.

Sosyolojideki bu sapmalar sosyolojinin geleneksel yönelimlerindeki bozulmalar olarak görülebilir. Fakat sosyolojinin vaatleri de yine bu geleneksel yönelimler temelinde anlaşılabilir. Bugün Birleşik Devletler'de, çeşitli Batılı toplumların sosyolojilerinden farklı öğe ve amaçları bir araya toplayan bir tür Helenistik bileşim ortaya çıkmıştır. Tehlike, bu tür bir sosyolojik bolluğun ortasında diğer sosyal bilimcilerin 'araştırma'ya karşı fazla müsamahasız ve sosyologların da fazla aceleci hale gelmeleri, böylece tamamen değerli bir mirası elde tutma şansını kaybetmeleri olurdu. Fakat durumumuzun yarattığı bir fırsat da bulunmakta: Sosyolojik gelenek, kimi kısmi açınımların yanı sıra bir bütün olarak sosyal bilimlerin vaatlerine ilişkin en gelişmiş ifadeleri de barındırmaktadır. Bu nedenle sosyoloji öğrencilerinin kendi geleneklerinde bulabilecekleri ayrıntı ve imaların kısa bir dökümü yapılamaz; fakat bu gelenekleri gözeten bir sosyal bilimci, ödülünü fazlasıyla alacaktır. Sosyolojik geleneklere hâkimiyeti kendi sosyalbilimsel çalışmasına yeni yönelimler kazandıracaktır.

Sosyal bilimlerin vaatlerine (yedinci ve onuncu bölümler arasında) yeniden döneceğim; fakat öncelikle sosyal bilimlerdeki daimi çarpıklıklara bir göz atmamız gerekiyor (ikinci ve altıncı bölümler arasında bunu yapacağım).

2

Gösterişli Teori

Gösterişli teoriye, bu üslubun meşhur temsilcilerinden Talcott Parsons'ın en önemli kitabı olarak görülen *Toplumsal Sistem*'den [*The Social System*] bir pasajla başlayalım:

> Belirli bir durumda doğası gereği açık uçlu olan yönelim belirleme alternatifleri arasında seçim yapmak için ölçüt ya da standart olarak hizmet eden müşterek bir sembolik sistemin her bir unsuru bir değer olarak adlandırılabilir... Fakat sembolik sistemlerin görevlerini göz önünde tutarak eylem bütünlüğünün motivasyonel yönlenme boyutu içerisinde 'değer yönelimi' boyutunu ayırt etmek gereklidir. Bu boyut, failin memnuniyet-mahrumiyet dengesi temelinde beklediği koşulların anlamıyla değil, bizzat seçmeli standartların içeriğiyle ilgilidir. Bu açıdan, değer-yönelimleri kavramı, kültürel geleneklerin eylem sistemine eklemlenişinin merkezi bir boyutunu formüle etmenin mantıksal aracıdır.
>
> Normatif yönlenmelerin türemesi ve yukarıda anlatıldığı şekilde değerlerin eylemde oynadığı rol sonucunda, bütün değerlerin toplumsal gönderim olarak adlandırılabilecek bir şeyi gerektirdiği ortaya çıkar... Eylemin deyim yerindeyse 'normatif olarak yönlendirilmesi,' bir eylem sistemine içseldir. Bu, gösterildiği üzere beklentiler kavramından ve onun eylem teorisindeki yerinden, özellikle failin hedefler gözettiği 'etkin' aşamadan çıkar. O halde, beklentiler, etkileşim sürecinin 'ikili olumsallığı' olarak adlandırılmış olan şeyle birleşim içinde, hayati ve kaçınılmaz bir düzen sorunu yaratır. Bu düzen sorununun iki boyutu; iletişimi mümkün kılan sembolik sistemdeki düzen sorunu ve motivasyonel yönelimle normatif

beklentiler boyutunun karşılıklığına ilişkin 'Hobbesçu' düzen sorunu şeklinde birbirinden ayrılabilir.

Düzen problemi ve bu suretle toplumsal etkileşimin durağan sistemlerinin bütünleştirilmesi problemi, yani toplumsal yapı problemi, böylece, eylem sistemini –bizim bağlamımızda kişiler arası bir biçimde– birleştiren normatif kültürel standartlarla faillerin motivlerinin bütünleştirilmesi üzerine odaklanır. Bu standartlar, önceki bölümde kullanılan terimlerle ifade edersek, değer-yönelim kalıplarıdır ve toplumsal sistemin kültürel geleneğinin özel önemdeki bir parçasını oluşturmaktadır.[1]

Kimi okurlarda bir an evvel diğer bölüme atlama arzusu uyanmış olabilir; umarım bu arzuya kapılmazlar. Gösterişli teori –kavramların durmaksızın kesilip biçilmesi faaliyeti– kuşkusuz üzerinde durmayı hak etmektedir. Gösterişli teorinin bir sonraki bölümde inceleyeceğim yalıtılmış ampirizmin metodolojik kısıtlaması kadar büyük bir etkiye sahip olmadığı doğru; çünkü bir çalışma tarzı olarak yayılım alanı kısıtlı kalmıştır. Şu bir gerçek ki gösterişli teori kolay anlaşılır bir şey değildir; hatta bütünüyle akli bir şey olduğu bile kuşku götürür. Aslında bu durumun bizi gösterişli teorinin şerrinden korumak gibi bir yararı var ki bu sevindirici bir şey; fakat gösterişli teoriciler *resmi beyanlarında* sosyal bilimcilerin çalışma tarzlarını şekillendirme niyetlerini belirtmiş olduklarından onlar için de bir o kadar üzücü. Artık eğlenmeyi bırakıp gerçeklere dönersek gösterişli teorinin sosyal bilimciler tarafından şu şekillerde alımlandığını belirtebiliriz:

Hiç değilse gösterişli teoriyi anladığını iddia eden ve sevenler için o bütün sosyal bilimler tarihindeki en büyük gelişmelerden biridir.

Anladığını iddia etse de ondan hoşlanmayan birçokları içinse hantal ve işe yaramaz bir kâğıt yığınıdır (Belki de sırf gösterişli teorinin tahammül edilmezliği birçok insanı onu çözmeye çalışmaktan alıkoyduğundan bu gruptakilerin sayısı azdır.)

1 Talcott Parsons, *The Social System*, Glencoe, Illinois, The Free Press, 1951, s. 12, 36-7.

Gösterişli teoriyi anladığını iddia etmese de ona hayran olanlar içinse –ki bunların sayısı oldukça fazladır– o harikulade bir labirettir ve gösterişli teori tam da bu şaşaalı anlaşılmazlığı nedeniyle büyüleyicidir.

Ne onu anladığını iddia eden ne de ondan hazzedenlerse –kanaatlerini belirtmeye cesaretleri yeterse– kral çıplak diye haykırmak isteyeceklerdir muhtemelen.

Kuşkusuz sözlerini daha çok tartıp biçenler ve gösterişli teorinin mesleki katkılarını –tabii eğer böyle bir şey mümkünse– görmek için sabırla bekleyerek sessizliklerini koruyanlar da mevcuttur. Ayrıca son olarak, bu belki dehşet verici bir düşünce ama pek çok sosyal bilimcinin, saldığı nam haricinde gösterişli teoriden pek haberi yoktur.

Bütün bunlar meselenin can alıcı noktasına işaret ediyor— anlaşılabilirliğe. Bu mesele bir ölçüde gösterişli teorinin ötesine gitmektedir;[2] yine de gösterişli teoricileri öyle derinden ilgilendiriyor ki korkarım şunu sormamız gerekiyor: Gösterişli teori karmaşık bir laf-ü güzaftan mı ibaret, yoksa her şeye karşın kayda değer bir şeyler barındırıyor mu? Galiba cevap şudur: Gösterişli teori, kuşkusuz çok derinlere gömülü olmakla birlikte kayda değer bir şeyler ifade etmektedir. Şunu da sormamız gerekecektir öyleyse: Anlamın önündeki bütün engeller ortadan kaldırıldığında ve anlaşılabilirlik sağlandığında gösterişli teoride ifade edilmek istenen bu şey nedir acaba?

1

Bu soruyu cevaplamanın tek bir yolu var: Gösterişli teori üslubunun önde gelen örneklerinden birini daha anlaşılır bir dile çevirmek ve ardından değerlendirmeleri bu çeviri üzerinden yapmak. Bu iş için tercih ettiğim örneği çoktan işaret ettim. Öncelikle bir

2 Ek bölümünün beşinci alt bölümüne bakınız.

bütün olarak Parsons'ın eserinin değeri hakkında hüküm vermeye çalışmadığımı belirteyim. Eğer yeri geldikçe onun başka eserlerinden bahsedersem bu yalnızca incelediğimiz kitabında zaten içerili olan bazı noktaları vakit kaybetmeden açıklığa kavuşturmak amacıyla olacaktır. *Toplumsal Sistem*'den İngilizceye yapacağım çevirinin mükemmel bir çeviri olacağını iddia etmiyorum kuşkusuz, fakat Parsons'ın eserinde belirgin bir ifadeye kavuşturulmuş hiçbir anlam öğesinin çevirimde kaybolmayacağını umuyorum. Çevirim –işte bunda iddialıyım– kitapta anlaşılabilir olan her şeyi içerecek. Bizzat şeylere gönderim yapan ifadeleri, kelimelerin diğer kelimelere gönderme yaptığı sözel ilişki ağlarından ayıklayacağım. İkisi de önemlidir; fakat bu iki tür ifade tarzını birbirine karıştırmak anlaşılırlık açısından vahim bir sonuca yol açmaktadır. İhtiyacımız olan şeyin ne olduğunu açıklığa kavuşturmak için öncelikle birkaç pasajı çevireceğim; daha sonra da bir bütün olarak kitabın iki sadeleştirilmiş çevirisini sunacağım.

Bölümün başında alıntılanan pasajın çevirisi şöyle olabilir: İnsanlar genellikle bazı standartları paylaşır ve başkalarının da bunlara bağlı olmasını bekler. Herkes bu standartlara bağlı kaldığı sürece toplumda düzenlilik olacaktır (çevirinin sonu).

Parsons şöyle yazıyor:

> İnsanların 'bir araya gelişinin' iki katlı bir yapısı vardır. Evvela, standardın içselleştirilmesi sonucunda ona uyum sağlamak ben [*ego*] için kişisel, dışavurumcu ve/veya araçsal bir önem taşıma eğilimi gösterir. İkinci olarak, başkasının [*alter*] tepkilerinin benin eylemleri için yaptırımlar teşkil edecek şekilde yapılandırılması, benin standartla uyumluluğunun bir işlevidir. Oyleyse, kendi ihtiyaç eğilimlerinin doğrudan tatmin edilmesinin bir tarzı olan uyumluluk, başkalarının olumlu tepkilerine yol açılmasının ve olumsuz tepkilerin önlenmesinin koşulu olarak uyumlulukla örtüşme eğilimi gösterir. Bir failler çoğulluğunun eylemleriyle ilgili olarak, bir değer-yönelimi standardıyla uyumluluk, bu ölçütlerin *her ikisini de* karşıladığı ölçüde; yani sistem içerisindeki belirli bir failin bakış açısından bu hem

onun ihtiyaç eğilimlerinin tatmin edilmesinin bir tarzı, hem de öteki önemli faillerin tepkilerini 'optimize etmenin' bir koşulu olduğu ölçüde, standardın 'kurumsallaştığı' söylenecektir.

Bir değer örüntüsü, bu anlamda her zaman bir *etkileşim* bağlamında kurumsallaşır. Öyleyse, onunla bağlantılı olarak bütünleştirilen beklenti sisteminin her zaman iki boyutu vardır. Bir yanda, gönderim noktası olarak alınan failin yani ben'in davranışlarıyla ilgili olan ve kısmen onun standartlarını oluşturan beklentiler vardır; bunlar onun 'rol beklentileridir.' Diğer yandaysa, benin bakış açısından diğer insanların (*alter*'lerin) muhtemel tepkilerine bağlı olan birtakım beklentiler vardır; bunlara 'yaptırımlar' denir ki daha sonra ben tarafından memnuniyet-artırıcı ya da mahrumiyet-oluşturucu olarak hissedilmesine göre bunlar da olumlu ve olumsuz olarak iki alt bölüme ayrılır. Rol beklentileri ile yaptırımların ilişkisi öyleyse bariz biçimde karşılıklıdır. Ben için yaptırım olan şey, başkası için rol beklentisidir ve tersi.

Öyleyse bir rol, bireysel bir failin belli bir etkileşim bağlamıyla ilişkili olarak beklentiler etrafında düzenlenmiş bütüncül yönlenme sisteminin bir bölümüdür; yani, başkası ya da başkalarıyla münasip tamamlayıcı roller dahilinde etkileşimi yönlendiren birtakım değer standartları ile bütünleşmiştir. Bu başkaları, tanımlanmış bir grup insan olmak durumunda değildir; ortak standartlara ya da değer yönelimlerine gönderim içinde ben ile karşılıklı beklentiler dahilindeki belirli bir tamamlayıcı etkileşim ilişkisine girdikleri müddetçe bütün başkalarını kapsar.

Birtakım rol beklentilerinin ve bunlara karşılık düşen yaptırımların kurumsallaşmasının, bir derecelenme meselesi olduğu açıktır. Bu derecelenme; bir tarafta değer-yönelimi kalıplarının fiili müşterekliğini etkileyenler ve diğer tarafta motivasyonel yönelimi ya da uygun beklentilerin tatminine bağlılığı belirleyenler olmak üzere iki değişken dizisinin bir işlevidir. Göreceğimiz üzere, birçok etmen bu kanalların her biri aracılığıyla kurumsallaşma derecesini etkileyebilir. Bütünsel kurumsallaşmanın antiteziyse *anomi*dir: Etkileşim sürecinin yapılaşmış tamamlayıcılığının yokluğu ya da bir başka deyişle, normatif düzenin her iki anlamda komple çöküşü. Fakat bu,

hiçbir şekilde belirli bir somut toplumsal sistemi tasvir etmeyen uç bir durumdur. Kurumsallaşmanın dereceleri olduğu gibi, *anomi*nin de dereceleri vardır. Biri diğerinin öteki yüzüdür.

Bir *kurum*un, sözkonusu toplumsal sistem için hayati yapısal önemde olan kurumsallaşmış bir rol bütünleri kompleksi olduğu söylenebilir. Kurumun, role nazaran toplumsal sistemin daha yüksek düzeydeki bir birimi olduğu ve birbirine bağlı rol kalıplarının ve unsurlarının bir çoğulluğundan oluştuğu akılda tutulmalıdır.[3]

Diğer bir deyişle: İnsanlar birbirleri ile *birlikte* ve *karşılıklı olarak* eylemde bulunur. Her birey, diğerlerinin ne beklediğini hesaba katar. Bu tür karşılıklı beklentiler yeterince sabit ve kalıcı hale gelmişse, bunlara standartlar adını verebiliriz. Ayrıca herkes kendi yaptıklarına başkalarının tepki vereceğini de bilir ve bunu bekler. Bu beklenen tepkilere yaptırım denir. Bunların kimisi tatmin edici, kimisi de değildir. İnsanlar standartlar ve yaptırımlar tarafından yönlendirildiği için onların hep birlikte rollerini icra ettiğini söyleyebiliriz. İşe yarar bir metafordur bu. Nitekim kurum adını verdiğimiz şey, belki de en iyi şekilde belirli oranda istikrar kazanmış bir roller dizisi olarak tanımlanabilir. Bir kurumda –ya da bu tür kurumlardan oluşan bir toplumun bütününde– standartlar ve yaptırımlar artık insanları bağlamaz hale geldiğinde, Durkheim'la birlikte *anomi*den söz etmek mümkündür. Öyleyse bir uçta tamamen düzenli standartlar ve yaptırımlarla toplumsal kurumlar vardır; diğer uçtaysa *anomi*: Yeats'in bir şiirinde söylediği üzere, merkez artık çemberi bir arada tutamaz hale gelmiş ve her şey dağılmıştır—başka bir deyişle normatif düzen çökmüştür (çevirinin sonu).

Bunun tamamıyla sadık bir çeviri olmadığını itiraf etmeliyim; kendim de biraz katkıda bulundum, çünkü pasaj çok güzel fikirler içermektedir. Aslında gösterişli teoricilerin fikir ve düşüncelerinin pek çoğu, bu şekilde çevrildiklerinde sosyoloji ders kitaplarında

3 Parsons, op. cit., s. 38-9.

da bulunabilecek az çok standartlaşmış şeylerdir. Fakat 'kurum'la ilgili olarak yukarıda verilen tanım hiç de eksiksiz değildir. Bir kurumu meydana getiren rollerin, 'müşterek beklentilerin' yekpare 'tamamlayıcılığından' ibaret olmadığını eklemeliyiz. Sözgelimi bir orduda, fabrikada ya da bir aile içerisinde bulunduğunuzda yaşadıklarınızı düşünün. İşte kurumlar bunlardır. Bu kurumlarda açık ki bazı insanların beklentileri diğer insanlarınkinden biraz daha önemli ve zorlayıcıdır. Çünkü bu kişiler daha fazla iktidar sahibidir. Yahut biraz daha sosyolojik bir dille söylemeye çalışırsak: Bir kurum, esasen otorite bakımından kademeli ve derecelendirilmiş bir roller dizisinden ibarettir.

Parsons şöyle devam ediyor:

> Motivasyonel açıdan bakıldığında, ortak değerlere bağlılık, faillerin değer kalıplarını destekleyen ortak 'duygulara' sahip oldukları anlamına gelir; bu da, uygun beklentilere uyumun, böyle bir uyumdan elde edilebilecek herhangi bir araçsal 'fayda'dan –örneğin olumsuz yaptırımlardan kaçınmak gibi– görece bağımsız olarak 'iyi bir şey' olarak karşılandığı anlamına gelmektedir. Dahası, ortak değerlere bu bağlılık, failin tatmine yönelik acil ihtiyaçlarını karşılamanın yanında, bir dereceye dek failin katıldığı daha geniş bağlamlara yani toplumsal eylem sistemine ait 'sorumluluklarını' da tanımladığı için, 'ahlaki' bir boyuta da sahiptir. Açıkçası, sorumluluğun özgül odağı, belirli bir ortak değer-yönelimi tarafından oluşturulan kolektivitedir.
>
> Son olarak, bu tür ortak değerleri destekleyen 'duygular,' özgül yapıları içerisinde, organizmanın bünyesel olarak verili eğilimlerinin tezahürleri değildir genellikle. Bunlar daha ziyade öğrenilmiş ve edinilmiş duygulardır. Dahası, eylemin yönlendirilmesinde bilişsel ve 'adapte olunmuş' kültürel nesneler olarak değil, içselleştirilmesi gereken kültürel kalıplar olarak rol alırlar; bunlar failin kişilik sisteminin yapısının bir parçasını oluşturmaktadır. Bu tür duygular ya da denebileceği üzere 'değer tutumları,' kişiliğin esaslı ihtiyaç eğilimleridir. Toplumsal yapıda gerçek bir davranış bütünleşmesi ancak kurumsallaşmış değerlerin içselleştirilmesiyle sağlanabilir ve

motivin 'derin' katmanları rol beklentilerinin yerine getirilmesiyle birbirine zincirlenebilir. Yalnızca bu durumun büyük oranda meydana geldiği durumlarda bir toplumsal sistemin ziyadesiyle bütünleştiğini ve kolektivitenin çıkarlarıyla onu oluşturan üyelerin çıkarlarının örtüşmeye başladığını* söylemek mümkündür.

* Tam örtüşmenin, tıpkı meşhur sürtünmesiz makine hayalinde olduğu gibi, uç bir durum olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Her ne kadar toplumsal motivler sisteminin birbirleriyle tamamen tutarlı bir kültürel kalıplar setiyle eksiksiz bir biçimde bütünleşmesi ampirik olarak karşılaşılmamış bir durum olsa da, bu tür bir bütünleşmiş toplumsal sistem kavramı büyük teorik önem taşımaktadır (Parsons'ın dipnotu -CWM).

Ortak değer kalıpları setinin katılımcı kişiliklerin içselleştirilmiş ihtiyaç eğilimleri yapısıyla bu bütünleşmesi, toplumsal sistemler dinamiğinin çekirdek fenomenidir. Bir toplumsal sistemin durağanlığının, gelgeç etkileşim süreçleri haricinde bu tür bir bütünleşme derecesine bağlı olması, belki de sosyolojinin en dinamik teoremidir. Bu, toplumsal sürecin dinamik bir çözümlemesini yapma iddiasındaki *tüm* çözümlemeler için temel gönderim noktasıdır.[4]

Bir başka anlatımla: İnsanlar aynı değerleri paylaştığı zaman, herkes başkasından nasıl davranmasını bekliyorsa kendisi de o şekilde davranmaya eğilimli olur. Genellikle böyle bir uymacılığı, dolaysız çıkarlarına ters düşüyor gibi göründüğünde bile iyi bir şey sayarlar. Müşterek değerlerin içsel olmaktan ziyade öğrenilmiş şeyler olması, onların insani motivler açısından etkililiklerini azaltmaz. Bilakis, onlar bizzat kişiliğin bir parçası haline gelmiştir. Böylelikle müşterek değerler bir toplumu birbirine bağlar; şöyle ki, toplumsal bakımdan hedeflenen şey, bu değerler aracılığıyla bireysel bir ihtiyaç haline gelir. Bu durum bir toplumsal sistemin istikrarı için o kadar önemlidir ki eğer bir toplumu uzun süre boyunca izleyip

4 A.g.e., s. 41-2.

çözümlemeye çalışacak olursak bu noktayı temel hareket noktası olarak almamız gerekmektedir (çevirinin sonu).

Aynı şekilde devam ederek 555 sayfalık *Toplumsal Sistem* sanırım daha anlaşılır bir dilde yaklaşık 150 sayfa olarak çevrilebilir. Ortaya çıkan sonuç çok gösterişli olmayacaktır belki. Fakat kitabın ana problemini ve önerdiği çözümü net bir ifadeye kavuşturabilecek temel fikir ve kavramları içerecektir. Bir fikir tek bir cümlede de ifade edilebilir, yirmi ciltte de. Bu durum bir meseleyi netleştirmek için ne kadar geniş bir açıklama gerektiğiyle, meselenin ne kadar önemli olduğuyla; deneyim dünyamızın ne kadarını anlaşılır kıldığıyla ve hangi sayıda problemi çözmemizi ya da hiç değilse saptayabilmemizi sağladığıyla ilgilidir.

Sözgelimi, Parsons'ın kitabının tümünü bir-iki cümleyle ortaya koymaya çalışalım: 'Sorulan şudur: Toplumsal düzen nasıl mümkün olmaktadır? Cevap da şöyle bir şeydir: Ortaklaşa kabul edilmiş değerler sayesinde.' Kitapla ilgili söylenebilecek tek şey bu mudur peki? Tabii ki hayır; fakat ana fikir bundan ibarettir. Peki, bu haksızlık değil mi? Her kitaba bu şekilde muamele edilemez mi? Edilebilir elbette. Kendi kitaplarımdan birine de aynı şeyi uygulayalım: 'Sonuç olarak Amerika'yı yöneten kimdir? Cevap: Amerika'yı kimse tek başına yönetmiyor; bu daha ziyade iktidar seçkinleri adı verilebilecek bir grubun işidir.'[5] İşte şu da elinizde tuttuğunuz kitap için: 'Sosyal bilimler neyle ilgilidir? Kuşkusuz insan ve toplumla ilgili olmalıdır ve çok şükür ki bazen gerçekten öyledir. Sosyal bilimler, biyografi ile tarihi ve bunların bir toplumsal yapılar dizisi içerisindeki bağıntılarını anlamamıza yardımcı olacak çalışmalar bütününden oluşmaktadır.'

Son olarak da Parsons'ın kitabının dört paragraflık bir çevirisini sunalım:

5 Mills, *İktidar Seçkinleri* (Çev. Ünsal Oskay, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1974, 1. Bs.) adlı kitabından söz etmektedir. [ç.n.]

'Toplumsal sistem' adını vereceğimiz, içinde bireylerin birbirleriyle ilişkili bir biçimde eylemde bulunacakları bir şey tahayyül edelim. Sistemdeki bireyler uygun ve pratik davranış tarzları ile değer standartlarını paylaştıklarından, bu eylemler genellikle oldukça nizamidir. Sözkonusu standartlardan bazılarını normlar olarak adlandırabiliriz: Normlara uygun biçimde hareket eden insanlar benzer durumlarda benzer şekillerde eylemde bulunmaya eğilim gösterir. Bundan ötürü genellikle oldukça kalıcı olan gözlemlenebilir 'toplumsal düzenlilikler' ortaya çıkar. Bu tür kalıcı ve istikrarlı düzenlilikleri 'yapısal' olarak nitelendireceğim. Toplumsal sistem içerisindeki tüm bu düzenlilikleri büyük ve karmaşık bir terazi şeklinde tasavvur etmek mümkündür. Fakat terazi yalnızca geçici olarak kullanacağım bir metafor; çünkü hakiki Kavram'ımıza doğru ilerlememiz gerekiyor ki o da şudur: Toplumsal denge.

Toplumsal denge, iki temel yolla sürdürülür ve eğer bunlardan biri ya da ikisi birden başarısızlıkla sonuçlanırsa dengesizlik doğar. Bunların ilki 'sosyalizasyon'dur; bununla yeni doğmuş üyenin toplumsal bir kişi haline getirildiği bütün yol ve yordamlar anlaşılmalıdır. Kişilerin bu toplumsal üretimi, diğer *insanların onlardan* beklediği toplumsal eylemleri üstlenmek için gereken motivleri kazanmalarına bağlıdır. Toplumsal dengenin korunup sürdürülmesinin ikinci yolu 'toplumsal denetim'dir; bununla da bireylerin kendilerine çeki düzen vermesini ve hizaya sokulmasını sağlayan tüm yol ve yordamları kastetmekteyim. 'Hiza' derken, bireylerin toplumsal sistemde genel olarak beklenen ve onay gören her türlü eyleme uyum göstermesine gönderimde bulunmaktayım.

Toplumsal dengeyi sağlamanın önündeki ilk problem, insanların onlardan beklenen şeyi yapmayı kendilerinin de istemesini sağlamaktır. Bunda başarısız olunduğunda hizaya sokmanın başka araçlarını hayata geçirme problemi gündeme gelir. Bu toplumsal denetim türlerinin en iyi sınıflandırma ve açıklaması Max Weber

tarafından verilmiştir; onun ve birkaç başka yazarın çok iyi ifade ettiği hususlara eklenecek çok az şey vardır.

Fakat bir nokta benim teorimde biraz muamma olarak kalmaktadır: Toplumsal denge ve bu dengenin sağlandığı tüm sosyalizasyon ve denetimler düşünüldüğünde, bir insanın hizadan çıkabilmesi nasıl mümkün olmaktadır acaba? İşte bunu, oluşturduğum Sistematik ve Genel Teori çerçevesinde bir türlü açıklayamıyorum. Yine arzu ettiğim kadar açık olmayan bir başka nokta daha var: Toplumsal değişimi, yani tarihi nasıl açıklayacağız? Siz de ne zaman ki bu tür problemlerle karşılaşırsanız ampirik incelemeye girişmenizi salık veririm (çevirinin sonu).

Sanırım bu kadarı yeterli. Elbette daha etraflıca çevirebilirdik; fakat çevirinin 'daha etraflı' olması ille de 'daha uygun' olacağı anlamına gelmemektedir. Şimdi okuru *Toplumsal Sistem*'i incelemeye ve daha fazla şey keşfetmeye davet ediyorum. Bu esnada üç görevimiz olacak: İlkin gösterişli teorinin temsil ettiği mantıksal düşünme üslubunun özelliklerini saptamak; ikinci olarak bu hususi örnek üzerinden gösterişli teoriye özgü genel bir karışıklığı ortaya koymak; üçüncü olarak da birçok sosyal bilimcinin Parsons'ın düzen sorununu genellikle nasıl ortaya koyup çözüme kavuşturduğuna değinmek. Bütün bunları yapmaktaki amacım gösterişli teori erbaplarının tırmandıkları beyhude doruklardan inmesine yardımcı olmaktır.

2

Sosyal bilimciler arasındaki gerçek farklılıklar, düşünmeksizin gözlem yapanlarla gözlem yapmaksızın düşünenler arasında değil; daha ziyade düşünme, gözlem ve bu ikisi arasında kurulan bağlantı türlerindeki farklılıklarla ilgilidir—tabii eğer böyle bir bağlantı kuruluyorsa.

Gösterişli teorinin temel sorunu, onu icra edenlerin mantıksal biçimde gözlem diline indirmekte zorlanacakları derecede aşı-

rı genellikteki bir düşünme düzeyine yönelik başlangıç tercihiyle ilgilidir. Gösterişli teoriciler, üst düzey genellemelerden tarihsel ve yapısal bağlamları ilgilendiren somut problemlere asla inmez. Sahici problemlere dönük ciddi bir anlayıştan yoksun olmaları, yazılarında bariz bir gerçekdışılığa yol açar. Bunun sonucunda ortaya çıkan temel nitelik, kavramsal ayrımların keyfi görünen bir şekilde ve bitimsizce çoğaltılmasıdır ki bu da ne anlayışımızı zenginleştirmekte ne de tecrübelerimizi daha anlaşılır kılmaktadır. Akabinde bu durum toplumu ve insan davranışını süssüz biçimde tasvir edip açıklama çabasından neredeyse sistematik bir vazgeçişte kendini açığa vurur.

Bir kelimenin ne anlama geldiğini ele aldığımızda, onun *semantik* yani anlambilimsel boyutlarıyla ilgileniyoruz demektir; eğer onu başka kelimelerle ilişkisi içinde ele alıyorsak *sentaktik* yani sözdizimsel özellikleriyle ilgileniyoruz demektir.[6] Bu kavramları çarçabuk tanıttım, çünkü belirli bir noktayı kestirme yoldan ve isabetli şekilde vurgulamaya olanak tanıyorlar: Gösterişli teori, sentaks sarhoşu ve semantik körüdür. Onu icra edenler, bir kelimeyi bir tanıma koştuğumuzda yalnızca diğer insanları da o kelimeyi bizim kullandığımız gibi kullanmaya davet etmiş olduğumuzu; bir tanımlamanın amacının tartışmayı olgulara odaklamak olduğunu ve iyi bir tanımın asıl faydasının da terimler üzerindeki tartışmadan olgulara ilişkin anlaşmazlıklara geçmek ve tartışmaları fiili araştırmalarla ilişki içinde daha ileri bir aşamaya taşımak olduğunu tam olarak anlamıyor gibi görünmekte.

Gösterişli teoriciler sözdizimsel ilişkilerle o denli meşgul, anlambilimsel göndermeler konusunda o denli tahayyül yoksunu ve kendilerini yüksek soyutlama düzeylerine hapsetmekte o denli ka-

6 Kelimeleri onları kullananlarla bağlantılı biçimde de ele alabiliriz; bu da pragmatik boyutu oluşturur, fakat bunu burada ele alma ihtiyacı duymuyorum. Bunlar Charles M. Morris'in yararlı eserinde titiz bir biçimde sistemleştirdiği üç 'anlam boyutu'nu oluşturmaktadır. Bkz., 'Foundations of the Theory of Signs,' [Göstergeler Teorisinin Temelleri] *International Encyclopedia of United Science*, Vol. I, No. 2. University of Chicago Press, 1938.

tılar ki oluşturdukları 'tipoloji'ler –ve onları oluşturma usulleri– eldeki sorunları sistemlice –yani açık ve düzenli bir biçimde– tanımlamaktan ve onları çözüme kavuşturma çabalarımıza rehberlik etmekten ziyade yavan Kavram oyunları gibi görünüyor.

Gösterişli teoricilerin eserlerinden çıkarmamız gereken önemli derslerden biri, özbilinçli bir düşünürün her zaman çalıştığı soyutlama düzeyinin farkında olması –ve böylece ona hâkim olabilmesi– gerektiğidir; çünkü bu özellik gösterişli teoricilerde tamamen eksiktir. Soyutlama düzeyleri arasında rahatça ve anlaşılır bir biçimde mekik dokuma kapasitesi, tahayyül gücü yüksek ve sistemli bir düşünürün belirleyici özelliğidir.

Sözgelimi 'kapitalizm,' 'orta sınıf,' 'bürokrasi,' 'iktidar seçkinleri' ya da 'totaliter demokrasi' gibi kavramlar genellikle girift ve muğlak çağrışım ağlarıyla sarmalanmıştır; bu nedenle bu kavramlar kullanılırken sözkonusu çağrışım ağlarına dikkat edilmeli ve bunlara bir düzen verilmelidir. Ayrıca sözkonusu kavramlar 'bileşik' olgu ve ilişki demetleriyle ve salt tahmini faktör ve gözlemlerle de sarmalanmış durumdadır. Dolayısıyla, bu kavramları kullanacak olduğumuzda bütün bu unsurları aydınlatıp açık seçik hale getirecek tanımlar geliştirmekle işe başlamamız gerekmektedir.

Bu tür kavramların sözdizimsel ve anlambilimsel boyutlarını netleştirmek için her birinde kapsanmış bulunan özgüllük hiyerarşisinin farkında olmalı ve bu hiyerarşinin tüm düzeylerini göz önünde bulundurabilmeliyiz. Şöyle sormak iyi olur örneğin: 'Kapitalizm'den bu kavramı kendi kullanacağımız şekliyle yalnızca bütün üretim araçlarının özel mülkiyet altında olması durumunu mu anlamaktayız? Yoksa ilaveten ücret, maaş ve çıkarları belirleyen mekanizma olarak serbest pazar fikrini de bu kavram altında kapsamak istiyor muyuz? Ayrıca kavramın tanım gereği ekonomik kurumlara ilişkin olduğu kadar siyasi düzene ilişkin de içerimleri olduğunu varsaymaya hakkımız olduğunu ne derecede düşünmekteyiz?

Bahsettiğim bu zihinsel alışkanlıkların hakiki bir sistematik düşüncenin anahtarları olduğunu, bunların yokluğununsa Kavram fetişizmine giden kapıyı araladığını düşünüyorum. Şimdi Parsons'ın kitabındaki büyük bir karışıklığı daha özgül bir biçimde ele alacak ve böylece sözkonusu zihinsel alışkanlıkların eksikliğinin nasıl sonuçlandığını bir dereceye kadar açıklığa kavuşturmuş olacağım.

3

Gösterişli teoriciler, 'genel sosyolojik teori' geliştirme iddiasıyla yola çıkıp uzun zamandır bir toplumun anlaşılmasında temel önemde olduğu haklı bir biçimde kabul edilmiş olan birçok yapısal özelliğin dışarıda bırakıldığı, somut olgulardan kopuk bir kavramlar âlemi oluşturmaktadır. Görünüşe göre sosyologların ilgi alanlarını ekonomist ve siyaset bilimcilerinkinden ayrı ve uzmanlaşmış bir uğraş haline getirmek için kasten yapılmaktadır bu. Parsons'a göre sosyoloji, 'toplumsal sistemlerde değer yönelimi kalıplarının kurumsallaşması fenomeniyle ilişkili olan toplumsal sistemler teorisiyle, bu kurumsallaşmanın koşullarıyla, değer yönelimi kalıplarındaki değişimle, bunlara uyum gösterme ya da bunlardan sapma koşullarıyla ve bütün bu unsurlarda içerili olmasından ötürü motivasyonel süreçlerle'[7] ilgilidir. Tercüme edilerek her tanımda olması gerektiği gibi varsayımsal yüklerinden arındırıldığında söylenenlerden şu anlam çıkar: Benim tarzımda çalışan sosyologlar, insanların ne istediğini ve nelere itibar ettiğini inceler. Bunun yanı sıra ortada niçin bir değerler çeşitliliği olduğunu ve değerlerin niçin değiştiğini açıklamaya çalışırlar. Az çok birbiriyle tutarlı bir değerler dizisi saptadığımızdaysa neden kimi insanların bunlara uyduğunu, kimilerininse uymadığını öğrenmeye çalışırız (çevirinin sonu).

7 Parsons, op. cit., s. 552.

David Lockwood'un kaydettiği üzere,[8] böyle bir açıklama sosyoloğu 'iktidar'la, ekonomik ve siyasi kurumlarla herhangi bir şekilde ilgilenmekten alıkoyar. Ben daha ileri gideceğim. Bu açıklama ve aslına bakılırsa Parsons'ın kitabının tümü, herhangi bir kurumla ilgili olmaktan ziyade 'meşrulaştırmalar' olarak bilinen şeyle ilgilidir. Sonuç, haliyle bütün kurumsal yapıları ahlaki alana ya da daha doğrusu 'sembolik alan' olarak adlandırılan şeye tahvil etmek olmaktadır.[9] Bu noktayı daha açık hale getirmek için öncelikle sembolik alana ilişkin bazı açıklamalar yapmam gerekiyor; daha sonra da sembolik alanların sözümona özerkliğini tartışacağım; son olarak Parsons'ın kavramlaştırmasının toplumsal yapı çözümlemesine ilişkin çok önemli birkaç soruyu ortaya koymayı nasıl zorlaştırdığını işaret edeceğim.

Otoriteyi elinde tutanlar, kurumlar üzerindeki egemenliklerini yaygın bir biçimde inanılan ahlaki sembollerle, kutsal işaretlerle, hukuki kaidelerle bağlantılandırarak meşrulaştırır ve kendi egemenliklerini bunların zorunlu bir sonucuymuş gibi gösterir. Temel alman bu fikirler tanrıya, tanrılara, 'çoğunluğun kararı'na, 'milli irade'ye, 'zenginler ya da yetenekliler aristokrasisi'ne, 'kralların kutsal hakkı'na ya da bizzat yönetenlerin sözümona Tanrı vergisi yeteneklerine gönderimde bulunur. Sosyal bilimciler Weber'i izleyerek bu tür mefhumları 'meşrulaştırmalar' ya da bazen 'haklılaştırma sembolleri' olarak adlandırmaktadır.

Çeşitli düşünürler bu mefhumlara gönderme yapmak için farklı terimler kullanmıştır: Mosca'nın 'siyasi kaide'si ya da 'büyük hurafe'si, Locke'un 'egemenlik ilkesi,' Sorel'in 'yönetici miti', Thurman Arnold'un 'folklor'u, Weber'in 'meşrulaştırmalar'ı, Durkheim'in

---

8 Lockwood'un enfes makalesiyle krş., 'Some Remarks on "The Social System,"' ["Sosyal Sistem" Üzerine Birkaç Not] *The British Journal of Sociology*, Vol. VII., 2 Haziran 1956.

9 H. H. Gerth ve C. Wright Mills, *Character and Social Structure*, [*Kişilik ve Toplumsal Yapı*] New York, Harcourt, Brace, 1953, s. 274-7. Bu ve 5. alt bölümlerde bu eserden serbest bir biçimde yararlanmaktayım.

'kolektif temsiller'i, Marx'ın 'egemen düşünceler'i, Rousseau'nun 'genel irade'si, Lasswell'in 'otorite sembolleri,' Mannheim'ın 'ideoloji'si, Herbert Spencer'ın 'ortak duygular'ı—bu ve benzerleri, asli meşrulaştırma sembollerinin toplumsal çözümlemedeki merkezi konumuna tanıklık etmektedir.

Psikolojik çözümlemede, bu tür asli semboller kişisel olarak benimsenmeleri durumunda kişileri rollerine yönelten ve bu rolleri kabullenmelerini sağlayan sebep ve motivler halini alır. Sözgelimi eğer ekonomik kurumlar kamusal planda bu tür semboller temelinde haklılaştırılmışsa, o zaman kişisel çıkara yapılacak atıflar bireysel davranış için geçerli bir haklılaştırma haline gelebilir. Fakat eğer kamu çapında bu tür kurumların 'kamu hizmeti ve vazifesi' temelinde haklı çıkarılması gerektiği duygusu egemense, daha evvelden çıkara dayalı motiv ve gerekçelere sahip olmuş olmaları şimdi örneğin kapitalistler için bir suçluluk ya da en azından bir huzursuzluk sebebi olabilir. Kamusal planda etkili olan meşrulaştırmalar, zamanı gelince kişisel motivler olarak da etkili olur genellikle.

Şu halde, Parsons ve diğer gösterişli teoricilerin 'değer-yönelimi' ve 'normatif yapı' adını verdiği özellikler temel olarak asli meşrulaştırıcı sembollerle ilgilidir. Bu gerçekten de verimli ve önemli bir konudur. Bu tür sembollerin kurumsal yapılarla ilişkisi sosyal bilimlerin en önemli konuları arasındadır. Bununla birlikte bu tür semboller toplumda özerk bir alan teşkil etmez: Sembollerin toplumsal geçerlilikleri, iktidar düzenlemelerini ve iktidar konumlarını haklılaştırmakta ya da onlara karşı koymakta kullanılmalarında; psikolojik geçerlilikleriyse, iktidar yapısına uyumun ya da muhalefetin temeli olabilmeleri olgusunda yatar.

Bununla birlikte, bir toplumsal yapının dağılmaması için ille bir dizi değerin ya da meşrulaştırmanın egemen olması *gerektiğini* ya da bir toplumsal yapının bu tür bir 'normatif yapı' sayesinde tutarlı ve bütünleşik hale getirilmek zorunda olduğunu sanmama-

lıyız. Hüküm sürmekte olan hiçbir 'normatif yapı'nın kelimenin hiçbir anlamıyla özerk olabileceğini de varsaymamalıyız kesinlikle. Aslında modern Batı toplumları –ve özellikle Birleşik Devletler– için bu tür varsayımların tam zıddının daha uygun olduğu yönünde birçok kanıt vardır. Genellikle –her ne kadar İkinci Dünya Savaşı'ndan beri böyle bir şey Birleşik Devletler'de vuku bulmamışsa da– isyancı hareketleri haklılaştıran ve egemen otoritelerin kirli çamaşırlarını ortaya döken oldukça iyi örgütlenmiş muhalefet sembolleri de vardır. Tarihinde yalnızca bir kez iç çatışma ve şiddet tarafından tehdit edilmiş olan Amerikan siyasi sisteminin devamlılığıysa emsalsizdir; bu durum, Parsons'ı yanıltmış ve Değer Yöneliminin Normatif Yapısı gibi bir şey tahayyül etmesine yol açmış olgular arasında olsa gerektir.

'Devletler' hiç de Emerson'un inandığı gibi zorunlu olarak 'insanın ahlaki kimliğinde temellenmez.' Böyle bir şeye inanmak, devletlerin ortaya çıkış nedenlerini onların meşrulaştırmalarıyla karıştırmak olurdu. Bir toplumdaki insanların sahip olduğu ahlaki kimlikler, ekseriyetle kurumları yönetenlerin kendi sembollerini başarıyla tekelleştirmesi ya da zorla benimsetmesi olgusuna dayanmaktadır.

Birkaç yüzyıl önce bu mesele sembolik alanların öz-belirlenimli olduğuna ve 'değerlerin' gerçekten tarihe hükmedebileceğine inananların varsayımları temelinde verimli bir biçimde tartışılmıştı: Bir otoriteyi haklılaştıran semboller, otoriteyi uygulayan fiili kişilerden ve tabakalardan ayrılmaktaydı. Böylece sanki o fikri kullanan tabaka ya da kişiler değil de 'fikirler'in kendisi hüküm sürüyor sanılıyordu. Bu semboller düzenine bir devamlılık atfetmek için fikirler bir şekilde birbirleriyle bağlantılıymış gibi gösterilmekteydi. Böylece semboller 'kendi-kendini-belirliyor'muş gibi görünmeye başlıyordu. Bu garip düşünceyi daha akla yatkın kılmak için de semboller çoğu kez 'kişileştiriliyor' ya da onlara 'özbilinç' atfediliyordu. Böylece bu fikirler Tarihin Kavramları haline; onları dü-

şünen filozoflar da bizatihi düşünceleriyle kurumsal dinamikleri belirleyen kişiler haline gelmiş oluyordu. Başka bir ifadeyle, 'normatif düzen' Kavramı fetişleştirilmiş oluyordu. Aslında bu anlattıklarım yalnızca Marx ve Engels'in Hegel üzerine yorumlarının biraz açımlanmasından ibaret.[10]

Bir toplumdaki 'değerler,' kurumları haklı çıkarmaya ve kişileri de kurumsal rolleri canlandırmaya motive etmedikçe çeşitli kişisel muhitler için ne kadar önemli olursa olsunlar tarihsel ve sosyolojik olarak önemsizdirler. Kuşku yok ki haklılaştırıcı semboller, kurumsal otoriteler ve itaat eden kimseler arasında bir karşılıklı etkileşim vardır. Bu nedenle zaman zaman asli sembollere nedensel ağırlık atfetmekten çekinmemeliyiz; fakat sembolik düzenin kendisini toplumsal düzen ya da toplumsal birlik *teorisi* gibi sunarak da asla kötüye kullanmamalıyız. Birazdan göreceğimiz üzere bir 'birlik' inşa etmenin önemli toplumsal yapı problemlerini formüle etmeye daha elverişli ve gözlemlenebilir malzemeye daha yakından bağlı yolları da vardır.

'Ortak değerlerle' ilgilendiğimiz sürece, önce bu değerleri kendi başlarına anlamaya ve sonra da toplumsal düzen ve birliği bu değerler ışığında 'açıklamaya' çalışmaktansa en iyisi işe belirli bir toplumsal yapıdaki çeşitli kurumsal düzenlerin meşrulaştırılma biçimlerini inceleyerek *başlamak* ve değerlere ilişkin anlayışımızı buradan hareketle oluşturmak olacaktır.[11] Bir kurumsal düzenin mensuplarının büyük bölümü bu düzenin meşrulaştırmalarını benimsediğinde ve bu meşrulaştırmalar itaatin başarıyla tesis edildiği temeller haline geldiğinde ya da en azından genelgeçer bir hoşnutluk sağlandığında, orada 'ortak değerler'den söz edebiliriz sanırım. Daha sonra bu tür semboller çeşitli rollerde karşılaşılan

10 Krş. Karl Marx ve Frederick Engels, *The German Ideology*, New York, International Publishers, 1939, s. 42 vd. [Türkçesi için bkz.: *Alman İdeolojisi*, Çev. Tonguç Ok & Olcay Gerdönmez, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2013].

11 Örneğin Amerikan iş insanlarının yaygınlaştırmaya çalıştığı 'değerler'in detaylı ve ampirik bir açıklaması için bkz., Sutton, Harris, Kaysen ve Tobin, *The American Business Creed*, [*Amerikan Şirketlerinin Öğretisi*] Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1956.

'durumları tanımlama'nın ve kurumsal düzendeki liderlerle bunların takipçilerine değer biçmenin ölçütleri olarak kullanılır. Bu tür kapsamlı ve asli semboller arz eden toplumsal yapılar, kuşku yok ki uç noktada duran 'saf' tiplerdir.

Terazinin diğer ucundaysa, baskın bir kurumlar dizisinin bütün toplumu denetim altına aldığı ve kendi değerlerini şiddet ve tehdit yoluyla dayattığı toplumlar vardır. Bu durum hiç de toplumsal yapının çöküşünü gerektirmez çünkü insanlar resmi disiplinle güçlü bir biçimde şartlandırılmıştır; hatta bazı durumlarda kurumsal disiplinin zorlamalarını kabul etmedikleri takdirde hayatlarını devam ettirme şansları bile kalmaz.

> Sözgelimi, gerici bir gazetede çalışan yetenekli bir besteci, hayatını sürdürmek ve işini elde tutmak için işverenin dayattığı disiplinin taleplerine uyabilir. Bununla birlikte, yüreğinin derinlerinde ve mağazanın dışında esaslı bir eylemci olabilir. Nitekim pek çok Alman sosyalisti, öznel açıdan devrimci Marksizmin değerlerine bağlı olsa da Kaiser bayrağı altında eksiksiz şekilde disipline tabi olmuş askerler haline gelmeyi kabul etti. Sembol ve değerlerle fiili icraatlar arasındaki mesafe büyüktür ve her tür bütünleşme de ortak semboller üzerine inşa edilmez.[12]

Bu tür değer çatışmalarını vurgulamak, 'akılcı tutarlılığın gücü'nü yadsımak anlamına gelmemektedir elbette. Söz ve eylem arasındaki uyumsuzluk ne kadar tipik bir durumsa, tutarlılık arayışı da öyledir. Ancak bir toplumda bu ikisinden hangisinin hâkim olacağı, 'insan doğası' ve 'sosyolojinin ilkeleri' temelinde ya da gösterişli teorinin emriyle *a priori*[13] olarak kararlaştırılamaz. Kuşku yok ki egemenlik altındaki insanların birçok nedenle kendilerine biçilen rollerden çıkamadığı, yine de egemenin hiçbir

---

12 Gerth ve Mills, op. cit., s. 300.

13 *A priori/a posteriori* (Lat.): *Önsel/sonsal.* Doğruluğu deneyim ve gözlemlerimize dayanmayan sav, önerme, *düşünce* ve yargılara *a priori*; deneyimden ve gözlemden çıkan önerme, düşünce ve yargılara ise a *posteriori* denir. (bkz., Abdülbâki Güçlü ve diğerleri, *Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2002, 1. Bs.) [ç.n.]

değerini paylaşmadığı ve bu yüzden düzenin meşruluğuna hiçbir şekilde inanmadığı tamamıyla disiplin altına alınmış bir toplumsal yapı, yani 'saf tip'te bir toplum tahayyül edebiliriz. Böyle bir toplum, kölelerin bir makinedeki dişliler misali düzenli bir biçimde kürek çektiği, kamçı cezasına nadiren ihtiyaç duyulan, kürek mahkûmlarıyla dolu bir kadırga gibi olacaktır. Bu kürek mahkûmlarının geminin ne yöne gittiğinden haberdar olmasına bile gerek yoktur; bununla birlikte, rotadan herhangi bir sapma gemide ileriyi görebilen yegâne insan olan kamçıcının gazabına yol açacaktır. Fakat artık tahayyülleri bırakıp betimlemelere geçsem iyi olacak.

Bu iki saf tip –'ortak değer sistemi' ve dayatılmış disiplin– arasında, 'toplumsal bütünleşme'nin sayısız biçimi bulunmaktadır. Birçok Batı toplumu, bünyesinde çok sayıda ayrı 'değer-yönelimi'ni birden barındırır; bu toplumların birlikleri meşrulaştırma ile baskı'nın muhtelif terkiplerini içermektedir. Tabii ki bu durum yalnızca siyasi ve ekonomik kurumlar için değil, bütün kurumsal düzenler için geçerlidir. Bir baba, mirastan mahrum bırakma tehdidiyle ya da siyasi düzenin olanak tanıdığı benzer başka şiddet araçlarını kullanarak isteklerini ailesine zorla benimsetebilir. Aile gibi saygın küçük gruplarda bile 'ortak değerler'in birliği hiç de gerekli olmayabilir: Kin ve güvensizlik de müşfik gibi görünen bir aileyi bir arada tutan yegâne şey olabilir. Velhasıl, bir toplum gösterişli teoricilerin evrensel olduğunu zannettiği bir 'normatif yapı' olmaksızın da layıkıyla kendini idame ettiriyor olabilir.

Toplumsal düzen sorununa bir çözüm önermek niyetinde değilim bu noktada, yalnızca sorular ortaya atmak istiyorum. Çünkü eğer bunu yapamazsak tamamen keyfi bir açıklamanın buyruğuna uymak ve Parsons'ın 'toplumsal sistem'in kalbi olduğunu tahayyül ettiği 'normatif yapı'yı olduğu gibi kabullenmek zorunda kalırız.

4

'İktidar' kavramı, günümüz sosyal bilimlerindeki genel kullanımı itibarıyla insanların içinde yaşadıkları toplumsal düzenlemelerle ilgili her türlü kararıyla ve kendi dönemlerinin tarihini oluşturan önemli olaylarla ilgilidir. Aslında tarihsel olaylar insanların kararlarının ötesinde cereyan eder ve toplumsal düzenlemeler de çoğu zaman insanların kesin kararlarına hiç mi hiç uymayan değişimler sergiler. Yine de toplumsal düzenlemelerde bu tür kararların alınması (ya da alınabilecek olmasına karşın alınmaması) sözkonusu olduğunda, kararları kimin aldığı (ve kimlerin karar alma süreçlerine dahil olamadığı) sorusu, iktidar konusundaki temel sorudur.

Günümüzde, insanlar her zaman kendi rızalarına uygun olarak yönetilmemektedir. Rızayı oluşturup yönlendirmeye yönelik araçlar günümüzün başat iktidar araçları arasındadır. Bu tür bir iktidarın gücünün sınırlarını bilmediğimiz –ve yalnızca sınırları olduğunu ümit ettiğimiz– doğrudur; fakat bu, günümüzde iktidarın büyük bölümünün aklın onayına ve itaat edenin vicdanına başvurmaya ihtiyaç duyulmaksızın kullanıldığı gerçeğini değiştirmemektedir.

Zamanımızda, zor kullanmanın iktidarın 'nihai' biçimi olduğu su götürmez bir gerçektir. Yine de sürekli olarak baskı altında tutulduğumuz söylenemez. Zor ve baskı'nın yanı sıra iktidarın farklı biçimleri olan 'otorite' (kişilerin inançları nezdinde haklı çıkarılmış, dolayısıyla kendi iradeleriyle itaat etmelerini sağlamış olan iktidar) ve 'güdümleme' (güçsüz kişiler üzerinde haberleri olmaksızın kullanılan iktidar) olguları da göz önünde bulundurulmalıdır. Aslına bakılırsa, iktidarın doğası üzerinde düşünmek istiyorsak bu üç iktidar tipini sürekli olarak ayırt etmemiz gerekmektedir.

Modern dünyada iktidarın genellikle ortaçağda olduğu kadar otoriter olmadığını akılda tutmamız gerekmektedir sanırım; günümüzde yönetenler, güç kullanımını haklı göstermeye eski toplumlarda olduğu kadar ihtiyaç duymamaktadır. En azından zama-

nımızın birçok önemli kararı alınırken –özellikle de uluslararası olanlar– kitlesel 'ikna'ya hiç de 'zorunlu' olarak ihtiyaç duyulmamış, mesele bir çırpıda halledilmiştir. İktidarda olanlar, kullanıma hazır ideolojilerden istifade etmeye de onları üstlenmeye de pek yanaşmamaktadır. İdeolojiler, iktidarın kirli çamaşırları alenen ortaya dökülmeye başlanınca daha ziyade bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Ve Birleşik Devletler'de yeni hükümranlık ideolojilerine ihtiyaç duyulmasına yol açacak kadar etkili bir muhalefet de görülmemektedir son dönemlerde.

Günümüzde, eski siyasi mensubiyetlerini terk etmiş olan birçok insan yeni mensubiyetler içine de girmemiş ve bu nedenle her tür siyasi kaygıya karşı kayıtsız kalmış durumdadır. Radikal solcu da değildir, irticacı da; daha ziyade etkisiz ve edilgin oldukları söylenebilir. Eski Yunanlılar, bütünüyle özel hayat alanına çekilmiş insanı tanımlamak için budala sıfatını kullanmaktaydı. Eğer bu tanımı kabul edersek, günümüzde birçok toplumun nice vatandaşının gerçekten budala haline geldiği sonucuna varırız. Sözkonusu tinsel durum –kelimeyi dikkatle kullanıyorum– modern toplumdaki birçok hayret verici siyasi olgunun ve siyasetle ilgilenen aydınlar arasındaki birçok rahatsızlığın anahtarıymış gibi görünüyor. Günümüzde, iktidar yapısının korunup sürdürülmesi için düşünsel 'kanı'lara ya da ahlaki 'inanç'lara ne hükmedenler ne de hükmedilenler arasında ihtiyaç duyulmaktadır. Meşrulaştırmayla vakit harcamanın neredeyse ortadan kalkması ve kitlesel kayıtsızlığın yaygınlaşması, günümüz Batı toplumlarında merkezi önemdeki iki siyasi gerçek ve ideoloji konusuyla ilgili olarak göz önünde bulundurulması gereken iki temel meseledir.

İleri sürdüğüm tarzda bir iktidar görüşüne sahip olan sosyal bilimciler, bağımsız bir araştırma sürecinde birçok sorunla karşılaşmaya devam edecektir elbette. Fakat böyle durumlarda Parsons'ın her toplumda kendi tahayyül ettiği türde bir 'değerler hiyerarşisi'

olduğu yönündeki saptırılmış varsayımları bize hiçbir surette yardım edemez. Dahası bu varsayımların içerimleri, önemli problemlerin net bir biçimde formüle edilmesini tamamen sekteye uğratır.

Parsons'ın şemasını kabul etmek için iktidar olgularını ve aslen tüm kurumsal yapıları; özellikle de ekonomik, siyasi ve askeri olanları tablodan büsbütün çıkarmamız gerekir. Bu tuhaf 'genel teori'de sözkonusu tahakküm yapılarına hiç yer yoktur.

Parsonsçı genel teorinin tedarik ettiği kavramlar çerçevesinde, kurumların verili bir durumda ne ölçüde ve hangi tarzda meşrulaştırıldığı gibi konulardaki ampirik soruları layıkıyla ortaya koymak mümkün değildir. Öngörülen normatif düzen düşüncesi ve onun gösterişli teori erbapları tarafından ele alınış şekli, bizi her tür iktidarın esas itibarıyla meşru olduğunu varsaymaya yönlendirir. Daha açık bir biçimde ifade edilirse: Toplumsal sistemde 'rol beklentilerinin bütünleyiciliğinin devam ettirilmesi, bunlar bir kez yerleştikten sonra sorun teşkil etmez... Etkileşim-yönelimi bütünlüğünün devam ettirilmesinin açıklanması için hiçbir özel mekanizma gerekmez."[14]

Çatışma fikri, gösterişli teorinin kavramları çerçevesinde etkili ve sağlam bir biçimde ortaya konamaz. Yapısal çatışkılar, geniş çaplı isyanlar, devrimler—bunların hiçbiri tahayyül edilemez. Bir kez kurulduktan sonra 'sistem'in yalnızca istikrarlı ve durağan değil, aynı zamanda doğası gereği ahenk ve uyum içinde olduğu da varsayılır; 'kargaşalar,' gösterişli teoricilerin diliyle konuşacak olursak 'sisteme dışarıdan dahil edilir' ancak.[15] Öne sürülen normatif düzen fikri, birey ve sınıfların çıkarları arasındaki uyumun bütün toplumların doğal bir özelliği olduğunu sanmamıza yol açar; bu normatif düzen fikrinin on sekizinci yüzyıl doğa düzeni filozoflarındaki doğal durum tahayyülü kadar metafizik bir dayanak noktası olduğu ortaya çıkmış oluyor böylece.[16]

---

14 Parsons, op. cit., s. 205.
15 A.g.e., s. 262.
16 Krş., Carl Becker, *The Heavenly City*, [*Cennet Kent*] ve Lewis A. Coser, *Conflict*, [*Çatışma*]

Çatışma fikrinin esef verici biçimde tasfiyesi ve uyumun mükemmel biçimde içeri buyur edilmesi, 'sistematik' ve 'genel' teorinin toplumsal değişim ve tarihle ilgilenme olanaklarını tamamen ortadan kaldırır. Gösterişli teoricilerin normatif olarak vücuda getirilmiş toplumsal yapılarında, dehşete kapılmış kitlelerin ve coşku dolu güruhların, yığınların ve toplu hareketlerin –ve çağımız bunlarla öylesine doludur ki– 'kolektif davranışları' kendisine hiçbir yer bulamaz. Tarihin nasıl husule geldiğiyle, tarihsel mekanizma ve süreçlerin neler olduğuyla ilgili sistemli mülahazalar da gösterişli teoride mevcut değildir; bunlar Parsons'a göre sosyal bilimlerde de bulunmayan şeylerdir: '[Tarihsel değişim ve mekanizmaların hesabını verebilen—ç.n.] böyle bir teoriye ulaşıldığında, sosyal bilimlerin altın çağına varılmış olacak. Fakat bu tür bir şeye bizim zamanımızda ulaşılamaz, muhtemen hiçbir zaman da ulaşılamayacaktır.'[17] Fevkalade şüpheli bir iddia bu elbette.

Gösterişli teori temelinde ele alındığında, neredeyse bütün önemli problemler net bir şekilde ifade edilmeye elverişsiz hale gelmektedir. Daha da beteri, bu problemlerin ifadelendirilişi hem değer yargılarıyla yüklü hale gelmekte hem de sünger kıvamındaki terimlerle belirsizleştirilmektedir. Örneğin Amerikan toplumunu başarılı olma mefhumunun modern kapitalizme özgü bir biçimde değişen doğasına, anlamına ve farklı biçimlerine ya da bizzat kapitalizmin değişmekte olan yapısına hiç değinmeksizin 'değer örüntüsü' ve 'evrensel başarı kıstasları' gibi terimler çerçevesinde çözümlemekten daha beyhude bir çaba tahayyül etmek zordur. Yine aynı şekilde, Birleşik Devletler'deki toplumsal tabakalaşmayı mülkiyet ve gelir düzeylerini temel alan yaşamfırsatları istatistiklerini hesaba katmaksızın 'egemen değerler

Glencoe, Illinois, The Free Press, 1956.

17 Parsons'tan alıntılayan Alvin W. Goulder, 'Some observations on Systematic Theory, [Sistematik Teori Üzerine Birkaç Gözlem] 1945-55, *Sociology in the United States of America, [Amerika Birleşik Devletleri'nde Sosyoloji]* UNESCO, 1956, s. 40.

sistemi' üzerinden çözümlemeye çalışmak da yalnızca vakit israfı olacaktır.[18]

Gösterişli teoricilerin, sorunları bir kez olsun gerçekçi bir biçimde ele almayı denediklerinde kendi teorilerinde bulunmayan, hatta çoğunlukla ona karşıt kavramlara ihtiyaç duyacaklarını söylemek abartı olmaz. 'Gerçekten de,' diye belirtmiştir Alvin Gouldner, 'Parsons'ın toplumsal değişmeyi teorik ve ampirik açıdan çözümleme çabalarının onu birdenbire birtakım Marksist kavram ve varsayımlardan yararlanmaya götürmesi şaşırtıcıdır... Öyle ki biri denge çözümlemesine, diğeri değişme araştırmasına ayrılmış iki ayrı külliyatı bulunmaktadır adeta.'[19] Gouldner, mağlup olmuş Almanya örneğinde Parsons'ın nasıl Junkerleri 'sınıfa has imtiyaz' kavramıyla kendi altyapıları temelinde eleştirmeyi ve kamu görevlerini de 'sınıfsal güçlendirmenin temeli' üzerinden çözümlemeyi salık verdiğini belirterek devam eder. Velhasıl, tüm ekonomik ve mesleki yapılar düzeni –gösterişli teorinin öngördüğü normatif yapı anlayışı açısından değil, bütünüyle Marksçı açıdan tasavvur edilerek– birdenbire görüş alanına çıkmıştır. Bunu görmek, insanın içini gösterişli teoricilerin tarihsel gerçeklikle tüm temaslarını yitirmemiş olabileceğine ilişkin bir umutla dolduruyor.

5

Şimdi, Parsons'ın kitabında oldukça Hobbesçu bir biçimiyle başlıca sorun olarak boy gösteren düzen problemine dönüyorum. Bu konuda hızlı bir biçimde ilerlemek mümkündür, çünkü bu mesele sosyal bilimlerin gelişimi içerisinde sürekli olarak yeniden incelenmiş ve bu meselenin en verimli biçimde toplumsal bütünleşme sorunu olarak ele alınabileceği ortaya çıkmıştır; bu da toplumsal yapı ve tarihsel değişime ilişkin işleyen bir model gerektirmektedir

18 Krş., Lockwood, op. cit., s. 138.
19 Gouldner, op. cit., s. 41.

kuşkusuz. Gösterişli teoricilerden farklı olarak, birçok sosyal bilimcinin fikirleri şuna benzer bir biçimde ilerlemektedir:

Her şeyden önce, bir toplumsal yapıyı bir arada tutan şeyin ne olduğu sorusuna verilebilecek *tek* cevap yoktur. Tek cevap yoktur, çünkü toplumsal yapılar birlik türü ve derecesi bakımından derin bir biçimde farklılaşır. Aslında toplumsal yapı tipleri en yararlı şekilde farklı bütünleşme tarzları açısından ele alınabilir. Tarihsel gerçekliğe doğru indiğimizde gösterişli teorinin yekpare Kavram'larının uygunsuzluğunu hemen fark ederiz. Gösterişli teorinin kavramları insan çeşitliliğini düşünmeye elvermez; ne 1936 Nazi Almanya'sını ya da MÖ 7. yüzyıl Sparta'sını, ne 1836 Birleşik Devletler'ini ya da 1866 Japonya'sını, ne 1950 Büyük Britanya'sını ne de İmparator Diokletianus dönemi Roma'sını ele alabiliriz bu kavramlarla. Bu tür bir çeşitliliğin adını anmak bile, bu toplumların ortak özelliklerinin ampirik bir incelemeyle keşfedilmesi gerektiğini ileri sürmek anlamına gelir. Bunu gerçekleştirmeksizin toplumsal yapıların tarihsel çeşitliliğine ilişkin beyanlarda bulunmaya yeltenmek ya boş biçimselliklerin ötesine geçememeye ya da toplumsal araştırma doğrultusunda söylenebileceklerin meşru sınırlarını aşmaya neden olacaktır.

Toplumsal yapı tipleri en yararlı biçimde siyasi, askeri, ekonomik, dini ve akrabalıkla ilgili kurumsal düzenler çerçevesinde anlaşılabilir. Önce bu kurumsal düzenlerin ana hatları verili bir toplumun tarihi içerisinde kavranıp tanımlanmalı ve sonra birbirleriyle nasıl bağlantılandıkları, yani bir toplumsal yapı haline nasıl geldikleri sorulmalıdır. Eğer belirli bir toplumu belirli bir tarihsel dönem çerçevesinde incelemeyi başarırsak, ulaştığımız sonuçları kurumsal düzenleri 'birbirlerine bağlayan' ilişki türlerini daha iyi kavramak için oluşturacağımız birtakım 'işleyiş modelleri' şeklinde düzenleyebiliriz.

Örneğin böyle bir 'işleyiş modeli' tahayyül etmenin yollarından biri, belirli bir yapısal ilkenin bütün kurumsal düzenlerde nasıl işle-

diğini araştırmak olabilir: Tocqueville'in Amerika'sını düşünelim sözgelimi. Bu toplum, her kurumsal düzeni özerk olarak tahayyül eden ve diğer kurumsal düzenlerle eşgüdümden bağımsız olmasını arzu eden bir klasik liberal toplumdur. Bu toplumun ekonomik düzeninde *laissez faire*[20] ilkesi geçerlidir; dini alanda çeşitli mezhep ve kiliseler inanç ve selamet pazarında serbestçe rekabet eder; yine akrabalık kurumları bireylerin özgürce seçim yapabilecekleri bir evlilik pazarı üzerinde kurulmuştur. Statü alanında, ailesi sayesinde bir yerlere gelen kişiler değil kendi kendini yetiştirmiş olanlar itibar görür. Siyasi düzlemde, bireysel oyları toplamaya dönük bir parti rekabeti sözkonusudur; askeri alanda bile milis toplamada daha fazla serbestlik gözlemlenir; bir adam, bir tüfek demektir ve bu önemli bir ilkedir. Bu klasik liberal toplumun bütünleşme tarzı ve temel meşrulaştırma biçimi, özgür insanların bütün kurumsal düzenlerde birbirleriyle rekabet edebilmesine ve serbest girişimin bütün kurumsal düzenlerde hâkim olmasına dayanır. Klasik liberal toplumun bu bütünleşme tarzını kurumsal düzenler arasındaki bir mütekabiliyet modeli olarak anlayabiliriz.

Fakat bu 'mütekabiliyet' modeli, 'düzen' sorununun cevaplarından ve bütünleşme tarzları içerisindeki tiplerden yalnızca biridir. Başka tipte bütünleşmeler de vardır. Örneğin Nazi Almanya'sı 'eşgüdüm' aracılığıyla bütünleşmiş bir toplumdu. Bu genel işleyiş modeli şöyle açıklanabilir: Ekonomik düzende ilgili kurumlar önemli oranda merkezileşmiştir; birkaç büyük birim, az çok bütün manevraları denetlemektedir. Siyasi düzendeyse daha fazla parçalılık hâkimdir: Birçok parti, devlet aygıtını etki altına alabilmek için rekabet eder, fakat hiçbiri ekonomik temerküzün

20 *Laissez faire* (Fr.): *Bırakınız yapsınlar.* Ekonomik gelişmenin, her türlü sınırlamadan arınmış serbest alışverişle mümkün olduğu savını dile getiren liberal ekonomi anlayışına ait temel slogan. Bu anlayışta, ekonomik doğrultuyu en iyi saptayacak olan şey, bireyin kişisel çıkarlarıdır ve genel çıkar bu kişisel çıkarların toplamından başka bir şey ifade etmez. Bu nedenle, bireyin her türlü ekonomik davranışında serbest bırakılması savunulur. (bkz., Orhan Hançerlioğlu, *Ekonomi Sözlüğü. Ekonomi Terimleri ve Ekonomi ile ilgili Ticaret ve Hukuk Terimleri*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993, 5. Bs.) [ç.n.]

başta kriz olmak üzere çeşitli sonuçlarını denetleyebilecek kadar güçlü değildir. Nazi hareketi, ekonomik kriz esnasında alt-orta sınıflarınki başta olmak üzere kitlesel ümitsizliği başarılı biçimde sömürmüş; siyasi, askeri ve ekonomik düzenleri sıkı bir eşgüdüm içine sokmuştur. Tek bir parti, iktidar mücadelesi içindeki bütün diğer partileri feshederek ya da kaynaştırarak tekelleşmiş ve yeni bir siyasi düzen yaratmıştır. Başarılı olabilmek için Nazi partisinin ekonomik düzendeki tekellerle ve askeri düzendeki belirli seçkinlerle kendisi arasında ortak çıkar alanları keşfetmesi gerekmiştir. Bu başat düzenlerde öncelikle karşılıklı bir güç yoğunlaşması sözkonusu olmaktadır; daha sonra hepsi gücün ele geçirilmesinde birleşmekte ve eşgüdümlü hale gelmektedir. Başkan Hindenburg'un ordusu, Weimar Cumhuriyeti'ni korumakla ya da yükselen bir savaş partisinin paramiliter kollarını bastırmakla ilgilenmez. Büyük iş çevreleri Nazi partisini finanse etmek ister, çünkü bu hareket başka vaatlerin yanı sıra işçi hareketini dağıtmayı da taahhüt etmektedir. Ve bu üç tür seçkin grubu, kendi düzenlerinin iktidarını devam ettirmek ve toplumun geri kalanını eşgüdüm içine sokmak için netameli bir koalisyonda birleşir. Rakip siyasi partiler ya baskı altına alınır ve yasadışı ilan edilir ya da gönüllü olarak dağılır. Diğer düzlemlerdeki bütün organlara olduğu gibi dinsel kurumlara ve akrabalık kurumlarına da sızılır ve bu kurumlar ya eşgüdüme sokulur ya da en azından etkisizleştirilir.

Totaliter parti-devleti, bu üç egemen düzenin yüksek konumlarında bulunanların kendi kurumsal düzenlerini diğer düzenlerle eşgüdümledikleri bir araçtır. Devlet, yalnızca 'yasayla yönetim'in güvencesi olmak yerine bütün kurumsal düzenlere hedefler dayatan bütüncül bir 'çerçeve örgüt' haline gelir. Parti, her yerde 'yardımcılar' ve 'ortaklıklar' kolaçan ederek kendisini sürekli genişletir. Aile de dahil olmak üzere bütün örgütlenme türlerini denetim altına alır ve sızma hareketleriyle büyümeye devam eder; ya da sonunda parçalanır.

Bütün kurumların sembolik alanları parti tarafından egemenlik altına alınır. Dinsel düzenin kısmi bir istisna teşkil etmesi dışında, kendi özerkliğini meşrulaştırma iddiasındaki hiçbir rakibe izin verilmez. Eğitim kurumlarını da kapsamak üzere resmi iletişimde de parti tekeli vardır. Bütün egemen semboller, eşgüdümlenmiş toplumun temel meşruiyetini oluşturmak üzere yeniden biçimlendirilir. Mutlak ve büyüsel liderlik ilkesi (karizmatik otorite), dolandırıcılar şebekesinden meydana gelen bir toplumda sıkı bir hiyerarşi içinde ve geniş çaplı biçimde yürürlüğe konur.[21]

Herhalde bu kadarı, aşikâr olduğunu düşündüğüm bir noktayı açığa kavuşturmak için yetmiştir: 'Gösterişli teori' diye bir şey yoktur, sayesinde toplumsal yapının birliğini anlayabileceğimiz tek bir evrensel şema yoktur, şu eski ve yıpranmış toplumsal düzen sorununu *überhaupt*[22] olarak ele alabilecek tek bir cevap yoktur. Bu tür konulardaki verimli çalışmalar, burada ana hatlarıyla gösterdiğim üzere işleyiş modelleri çeşitliliği temelinde ilerleyecektir ve bu modeller hem tarihsel hem çağdaş toplumsal yapılar silsilesiyle yakın ve ampirik bir bağlantı içinde oluşturulup kullanılacaktır.

Bu tür 'bütünleşme tarzları'nın tarihsel değişimin işleyiş modelleri olarak da tasavvur edilebileceğini anlamak önemlidir. Sözgelimi Amerikan toplumunu önce Tocqueville'in zamanında ve sonra bir de yirminci yüzyılın ortasında gözlemlersek, on dokuzuncu yüzyıldaki 'bütünleşme' tarzının bugünkü bütünleşme tarzlarından oldukça farklı olduğunu hemen anlarız. Soru şudur: Kurumsal düzenlerin tek tek her biri nasıl değişti? Her birinin diğer kurumlarla ilişkileri nasıl değişti? Bu yapısal değişimlerin temposu ve ilerleyiş hızı neydi? Ve her bir durum için bu değişimlerin

21 Franz Neumann, *Behemoth*, New York, Oxford, 1942, bir toplumun tarihsel ve yapısal bir çözümlemesinin ne olduğuna dair gerçekten mükemmel bir örnektir. Yukarıdaki açıklama için bkz., Gerth ve Mills, op. cit., s. 363 vd.

22 *Überhaupt*: Almancada "bütünüyle, genel olarak" gibi anlamlara gelmektedir. Metinde Almancası geçtiği için aynen bırakıldı. [ç.n.]

gerekli ve yeterli nedenleri nelerdi? Yeterli nedeni aramak, tarihsel tarzda çalışmanın yanı sıra asgari oranda karşılaştırmalı tarzda da çalışmayı gerektirir kuşkusuz. Bir toplumsal değişme çözümlemesini toplu bir bakış açısıyla özetleyebilir ve değişmelerin bir 'bütünleşme tarzından' bir başkasına geçişle sonuçlandığını işaret ederek birtakım daha büyük problemleri özlü bir biçimde ortaya koyabiliriz. Örneğin Amerikan tarihinin son yüzyılı, büyük oranda mütekabiliyetle bütünleşen bir toplumsal yapıdan eşgüdüme tabi bir bütünleşmeye geçişi göstermektedir.

Tarihsel teorinin genel problemleri toplumsal yapı teorisinin genel problemlerinden ayrılamaz. Sosyal bilimcilerin fiili araştırmalarında bu ikisini birleşik bir tarzda anlamakta büyük teorik zorluklarla karşılaşmadıkları da sanırım aşikârdır. Bu yüzden *Behemoth* gibi bir çalışma, belki yirmi *Toplumsal Sistem*'e bedeldir.

Bütün bu meseleleri, düzen ve değişme, yani toplumsal yapı ve tarih problemlerine ilişkin nihai bir açıklama oluşturma çabasıyla sunmadım. Yalnızca problemlerin taslağını çıkarmak ve yapılması gerekenleri işaret etmek istedim. Belki bu açıklamalar sosyal bilimlerin vaat ettiklerinin bir boyutunu daha belirgin kılmak açısından da yararlı olmuştur. Burada bu açıklamaları gösterişli teoricilerin sosyal bilimlerin temel problemlerinden birini ne kadar yetersiz biçimde ele aldıklarını işaret etmek için sundum. Parsons, *Toplumsal Sistem*'de somut sosyalbilimsel çalışmaya temas edemezdi, çünkü inşa ettiği toplumsal düzen modelinin evrensel bir model olduğu vehmine kapılmıştı; çünkü esasen Kavram'larını fetişleştirmişti. Onun kendine özgü gösterişli teorisinde 'sistematik' olan bir şey varsa o da konuya odaklı ve deneysel problemlerden sistematik olarak kaçmaktır. Temel önemde olduğu kabul edilmiş herhangi bir problemi daha uygun ve daha kesin biçimde saptamaya hiç yanaşmamıştır. Bütün beyhude teorik uçuşlarıyla Parsons'ın gösterişli teorisi ne toplumsal dünyadaki bir şeyleri daha iyi görebilmek için

bir süreliğine daha yükseğe çıkma ihtiyacıyla geliştirilmiştir ne de insanların ve kurumların somut varlıklarını sürdürdüğü tarihsel gerçeklik temelinde ortaya konmuş kimi problemleri çözüme kavuşturabilmek amacıyla. Problemi de, güzergâhı da, çözümleri de gösterişli bir biçimde teoriktir.

Kavramlar üzerine sistematik çalışmaya geri çekilmek, sosyalbilimsel çalışma sürecinde yalnızca biçimsel bir uğrak noktası olmalıdır. Almanya'da bu tür biçimsel çalışmanın ürünlerinin neredeyse ansiklopedik ve tarihsel bir kullanıma hasredildiğini hatırlamakta fayda var. Max Weber'in yarattığı ethosun öncülük ettiği bu kullanım, klasik Alman geleneğinin zirvesini oluşturur. Bu gelenek, büyük oranda toplum hakkındaki kavramlaştırmaların tarihsel yorumla sıkı sıkıya kaynaştırıldığı bir dizi sosyolojik eser tarafından meydana getirilmiştir. Klasik Marksizm bu anlamda modern sosyolojinin gelişiminde merkezi bir yere sahiptir; Max Weber de başka birçok sosyolog gibi eserinin büyük bölümünü Karl Marx'la diyalog içinde geliştirmiştir. Fakat Amerikan âlimlerinin hafıza yoksunluğu bu konuda da iş başındadır. Bugün gösterişli teori sayesinde bir başka biçimsel geri çekilmeyle karşılaşıyoruz ve yine aslında yalnızca bir durak noktası olması gereken şey daimi bir konaklama yeri haline geliyor. İspanya'da dedikleri gibi, 'oyuna bizzat katılamayanlar kartları karıp durmakla meşgul olurmuş.'[23]

23 Parsons'ın metinlerinde ortaya çıkan özgül toplum görüşünün doğrudan ideolojik bir boyuta sahip olduğu artık açık olmalıdır; kuşkusuz bu tür görüşler geleneksel olarak muhafazakâr düşünce tarzlarıyla ilişkili olmuştur. Gösterişli teoriciler, çoğunlukla siyasi arenaya doğrudan inmez; problemlerini modern toplumun siyasi bağlamı içerisine ele almaz. Fakat bu durum eserlerini hiç de ideolojik anlamdan muaf tutmaz. Yine de Parsons'ı bu bağlamda çözümlemeyeceğim, çünkü *Sosyal Sistem*'in siyasi içerimleri o kadar aşikâr ki uygun biçimde tercüme edildiğinde yüzeye vuruveriyor. Bu yüzden onu daha da açık kılma ihtiyacı hissetmedim. Gösterişli Teori şu anda doğrudan bürokratik bir rol icra etmiyor; değindiğim üzere anlaşılabilirlikten yoksun oluşu sahip olabileceği kamusal ilgiyi baltalıyor. Kuşkusuz bu bir kazanç da olabilir: Bu anlaşılmazlığı ona büyük bir ideolojik potansiyel bahşediyor aslında.

Gösterişli teorinin ideolojik anlamı, güçlü bir şekilde durağan tahakküm biçimlerini meşrulaştırmaya meyleder. Eğer muhafazakâr gruplar arasında bir gün daha karmaşık meşrulaştırmalara ihtiyaç duyulursa gösterişli teori siyasi açıdan uygun konuma gelme şansını bulmuş olacaktır. Bu bölüme bir soruyla başlamıştım: Gösterişli teori, *Sosyal Sistem*'in gösterdiği üzere yalnızca bir laf kalabalığı mıdır, yoksa işe yarar bir yanı var mıdır? İşte bu

soruya benim nihai cevabım: Yüzde 50'si laf kalabalığıdır; yüzde 40'ı bildik ders kitabı sosyolojisi. Kalan yüzde 10'unu değerlendirmeyi de Parsons'ın söylediği gibi sizin kendi ampirik araştırmanıza bırakmak istiyorum. Benim kendi araştırmalarım, bu kalan kısmın –belirsiz biçimde de olsa– olası ideolojik istifadelere açık olduğunu gösteriyor.

3

Yalıtılmış Ampirizm

Gösterişli teori gibi yalıtılmış ampirizm de sosyalbilimsel çalışma sürecinin tek bir uğrağına takılıp kalır ve bu uğrağın zihnimiz üzerinde tahakküm kurmasına yol açar. Bu iki sosyalbilimsel üslup da sosyal bilimin görevlerinden geri çekilişin örnekleridir. Yöntem ve teori üzerine mülahazalar, kuşkusuz görevlerimiz üzerinde çalışmak için olmazsa olmazdır; fakat bu iki üslupta da bunlar birer kısıtlama haline gelir: Yalıtılmış ampirizmin metodolojik kısıtlamaları, gösterişli teorinin kavram fetişizmiyle koşutluk içindedir.

1

Bu bölümde yalıtılmış ampiristlerin bütün çalışmalarının sonuçlarını özetlemeye çalışmayacağım kuşkusuz; yalnızca çalışma üsluplarının genel niteliğini ve bazı temel varsayımlarını belirginleştirmeyi deneyeceğim. Bu üslupta onay görmüş çalışmalar, artık az çok standart bir şablona uymaya eğilim göstermektedir. Bu yeni ekol, uygulamada temel 'veri' kaynağı olarak örneklem usulüne göre seçilmiş bir dizi bireyle yapılan az çok sabit görüşmeleri temel almaktadır. Katılımcıların cevapları tasnif edilmekte ve kolaylık olsun diye delikli Hollerith kartlarına işlenmektedir. Bunlar daha sonra aranan ilişkilere yönelik istatistikleri çıkarmak için kullanılmaktadır. Sözkonusu işleyişin ortalama zekâ sahibi birinin öğrenebileceği kadar kolay olması, bu çalışma üslubunun cazibesini büyük ölçüde açıklamaktadır. Araştırma sonuçları genellikle istatistiksel ifadeler biçiminde sunulmaktadır: Bu özgül sonuçlar,

en basit düzeyde orantı tabloları halini almakta; daha karmaşık düzeylerdeyse farklı sorulara verilen cevaplar ayrıntılı çapraz-tablolarda birleştirilmekte ve sonra ölçekler oluşturmak için kaynaştırılmaktadır. Bu tür verileri işlemenin daha karmaşık yolları da vardır elbette, fakat bunlar bizi burada ilgilendirmiyor. Çünkü karmaşıklık derecesi ne olursa olsun, sözkonusu olan her zaman benzer türdeki bir malzemenin işlendiği usullerdir.

Yalıtılmış ampirist üsluptaki çoğu çalışmanın temel inceleme konusu, reklamcılık ve medya araştırmaları haricinde belki de 'kamuoyu incelemeleri' adı verilen alandır. Buna karşın, bu konuyu anlaşılır bir inceleme alanı olarak yeniden şekillendirmeye yönelik hiçbir kapsamlı mülahazaya girişilmemiştir. Kamuoyu incelemelerinin temel çerçevesi, soruların basit bir tasnifine dayalı olmuştur: Hangi iletişim ortamında kim kime ne demiştir ve sonuç ne olmuştur? Konuyla ilgili anahtar terimlerin mevcut tanımları ise şu şekildedir:

> ...'Kamu' derken, incelenmekte olan kümeye; yani çok sayıda insanın özel olmayan, bireyleşmemiş duygu ve tepkilerine işaret etmek istiyorum. Kamuoyunun bu ayırıcı vasfı, örnekleme dayalı araştırmalar yapılmasını zorunlu kılar. 'Oy' ya da 'kanaat' derken ise kanaatin yalnızca gündelik, tartışmalı ve siyasi meseleleri bağlayan alışıldık anlamını değil; tutumları, duyguları, değerleri, enformasyonu ve bunlarla ilgili eylemleri de kapsama almayı hedefliyorum. Bu öğelerle layıkıyla ilgilenmek için yalnızca anket ve görüşmeler yapmak yetmez, yansıtmalı ve ölçücü aygıtlar kullanmaya da ihtiyaç vardır.[1]

Bu ifadelerde, incelenecek olan şeyin onu incelemek için önerilen yöntemlerle birbirine karıştırılmasına dönük aşikâr bir eğilim vardır. Kastedilenler muhtemelen şöyle ilerliyor: Benim kullandığım anlamıyla 'kamu' terimi, her tür geniş çaplı kümeleşmeye

1 Bernard Berelson, "The Study of Public Opinion," [Kamuoyu Araştırması] *The State of the Social Sciences, [Sosyal Bilimlerin Durumu]* Leonard D. White (der.), Chicago, Illinois, University of Chicago Press, 1956, s. 299.

gönderimde bulunur; dolayısıyla istatistiksel örneklem alınmasına ihtiyaç doğmaktadır. Çünkü kanaatlere sahip olanlar insanlardır ve bu kanaatleri keşfetmek için insanlarla konuşmak gerekmektedir. Oysaki insanlar bazı durumlarda kanaatlerini anlatmaz ya da anlatamaz; işte böyle durumlarda da 'yansıtmalı ve ölçücü aygıtlar' kullanmak gerekecektir.

Kamuoyu araştırmaları, yalnızca Birleşik Devletler'deki ulusal yapıyı ve son on yıllık bir dönemi dikkate alacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Belki de yalıtılmış ampiristler 'kamuoyu' teriminin anlamını inceltmeye ya da alanın temel önemdeki problemlerini yeniden formüle etmeye bu nedenle ihtiyaç duymamıştır. Kendilerini hapsettikleri tarihsel ve yapısal sınırlar dahilinde aslında bu tür bir çalışmanın hazırlık safhasını bile hakkıyla gerçekleştirebilecek durumda olmadıkları açıktır.

Batı toplumlarındaki 'kamu' sorunu Ortaçağ'daki geleneksel toplumsal mutabakatın dönüşümü sonucunda ortaya çıkmış, günümüzde ise kitle toplumu düşüncesiyle doruğa erişmiştir. 18. ve 19. yüzyıllarda 'kamu' olarak adlandırılan şey, günümüzde bir 'kitle' toplumuna doğru evrilmektedir. Günümüz insanı büyük oranda çaresiz muhitlere hapsolmuş 'kitle insanı'na dönüştükçe kamunun yapısal önemi de azalmaktadır. Bu tür tarihsel ve yapısal olgular kamu, kamuoyu ve kitle iletişimi gibi alanlardaki incelemelerin konu seçiminde ve araştırma tasarımında dikkate alınması gereken temel çerçeveye ilişkin ufak bir fikir verebilir. Ayrıca yine bu alanlardaki incelemelerde, demokratik toplumun tarihsel aşamalarının ve daha özgül olarak 'demokratik totalitarizm' ya da 'totaliter demokrasi' adı verilen olguların da ayrıntılı bir açıklamasına ihtiyaç vardır. Oysa görüldüğü üzere, bu tür sosyalbilimsel problemler şu an icra edildiği haliyle yalıtılmış ampirist çalışma üslubunun kavramları ve kapsamı çerçevesinde ortaya konamamaktadır.

Yalıtılmış ampirizmin icracılarının ilgilendiği sorunların çoğu, bazı yapısal oluşumlar göz önünde bulundurulmaksızın uygun bir

biçimde ifadelendirilemez. Söz gelimi bu sorunlardan biri olan kitle iletişim araçlarını düşünelim. İnceleme hangi ampirik kesinlikte olursa olsun, yalnızca bir nesil boyu kitle iletişim araçlarıyla 'beslenmiş' bir popülasyona odaklanmakla –bırakalım bu araçların kitle toplumunun oluşumu açısından bileşik anlamını ortaya koymayı– bu araçların etkilerini anlamayı bekleyebilir miyiz? Bireyleri şu ya da bu kitle iletişim aracına 'daha az' ya da 'daha fazla' 'maruz kalmış' olmaları açısından tasnif etmek reklamcılık menfaatleriyle yakından ilgili olabilir, fakat böyle bir tasnif kitle iletişim araçlarının toplumsal anlamına ilişkin bir teori geliştirmek için uygun bir temel sağlamaz.

Yalıtılmış ampirist ekolün siyasi yaşam üzerine incelemelerinde temel konu olan 'oy verme davranışı'nın, istatistiksel açıdan ele alınmaya tamamen müsait bir olgu olduğu için tercih edildiği kanaatindeyim. Araştırma sonuçlarının verimsizliği, yöntemlerin ayrıntılandırılmasıyla ve gösterilen özenle aynı seviyededir. Siyaset bilimciler için, 'oy toplama'ya yönelik parti mekanizmasına ya da herhangi bir siyasi kuruma hiçbir gönderme yapmaksızın gerçekleştirilmiş geniş çaplı bir oy verme davranışı incelemesini gözden geçirmek ilginç bir durum olmalı. Ohio Erie County'deki 1940 seçimleri üzerine kabul görmüş ve övülmüş bir inceleme olan *Halkın Tercihi* [*The People's Choice*] böyle bir araştırmadır sözgelimi. Bu araştırmadan, kırsal kesimdeki zengin Protestanların Cumhuriyetçilere, karşıt tipteki insanların da Demokratlara oy verme eğiliminde olduğunu vesaire öğreniriz. Ancak Amerikan siyasetinin kurumsal dinamikleri hakkında neredeyse hiçbir şey işitmeyiz.

Siyaset biliminin problemleri kanaat ve ideoloji konularıyla ilgili olduğu için, meşrulaştırma fikri de bu disiplinin merkezi kavramlaştırmalarından biridir. Amerikan seçim siyasetinin kanaatlere dayalı olmayan bir siyaset türü olduğu yönündeki kuşku göz önünde bulundurulduğunda, 'siyasi kanaat' araştırmaları daha da

ilginç hale gelir. 'Kanaatlere dayalı olmayan siyaset,' 'kanaat' terimi ciddiye alındığı takdirde, psikolojik derinlikte siyasi bir anlama sahip olmayan oy verme alışkanlığı olarak tanımlanabilir. Tabii bu kez de 'siyasi anlam' terimi ciddiye alınmalıdır. Ancak sözkonusu 'siyasi araştırma'lar konusunda bu tür sorular –bu mülahazaları yalnızca soru olarak tasarlıyorum– gündeme gelmemektedir. Nasıl gelebilir ki? Bu tür sorular, yalıtılmış ampiristlerin gereken itibarı göstermediği ve gerçekte pek çok icracısının kullanımına açık olmayan tarihsel bilgi ve psikolojik düşünüm tarzlarını gerektirmektedir.

Son yirmi yılın asli olayı muhtemelen İkinci Dünya Savaşı'dır; savaşın tarihsel ve psikolojik sonuçları son on yıldır incelediğimiz pek çok şeyi şekillendirmiştir. Savaşın nedenleri üzerine hâlâ kusursuz bir çalışmaya sahip olamayışımız kanımca ilginç, yine de onu savaş halinin tarihsel olarak özgül bir biçimi olarak nitelemekte ve dönemimizin temel ekseni olarak konumlandırmakta az çok başarı kaydettik. Resmi savaş tarihleri hariç, bu konudaki en kapsamlı araştırma bütünü belki de Amerikan Ordusu adına Samuel Stouffer yönetiminde yapılan birkaç yıl sürmüş soruşturmalardır. Bana kalırsa bu incelemeler, toplumsal araştırmanın sosyalbilimsel problemlerle ilgili olmaktan çıkarak yönetimsel amaçlara koşulabileceğinin kanıtıdır. Araştırma sonuçları, savaştaki Amerikan askerlerine ilişkin bir şeyler öğrenmek isteyenlerde ve bu denli 'düşük-moralli' adamla bu kadar çok savaşın nasıl kazanıldığını merak edenlerde hayal kırıklığı yaratabilir. Fakat bu tür soruları sormaya yeltenmek bile insanı yalıtılmış ampirizmin resmi üslubundan çok uzağa, 'spekülasyon'un temelsiz alanına götürecektir.

Alfred Vagt'ın tek ciltlik *Militarizmin Tarihi* [*History of Militarism*] ve S. L. A. Marshall'ın savaştaki askerlere yakınlaşabilmek için mükemmel görüşme teknikleri kullandığı *Ateş Altındakiler*'i

[*Men Under Fire*] Stouffer'ın dört ciltlik çalışmasından çok daha esaslı bir değere sahiptir.

Tabakalaşma incelemeleri yalıtılmış ampirist üslupta gerçekleştirildiği sürece, ortaya hiçbir yeni kavramlaştırma çıkmamaktadır. Doğrusu bu konuda farklı çalışma üsluplarında mevcut olan asli kavramlaştırmalar yalıtılmış ampirist üslupta çalışanlar tarafından 'tercüme edilmemiş;' sünger kıvamındaki 'sosyo-ekonomik statü indeksleri' kullanılmıştır. Bu üslupta çalışanlar 'sınıf bilinci' ve yanlış bilinç'le, sınıfa karşı statü kavramıyla ya da Weber'in istatistiksel açıdan ilgi çekici 'toplumsal sınıf' fikriyle ilişkili zorlu sorunları geliştirip ilerletmemiştir. Diğer yandan, yalıtılmış ampirist tarzdaki bir incelemeler yığınının derlenip toplanmasıyla sınıf, statü ve ulusal iktidar yapısı gibi konularda uygun bir panoramaya ulaşılamayacağı oldukça aşikâr olmasına karşın, 'örneklem alanı' olarak küçük kentlerin seçilmesi büyük ölçüde devam etmektedir ki birçok açıdan en üzücü olan budur.

Bernard Berelson, kamuoyu incelemelerindeki değişimleri tartışırken kanımca yalıtılmış ampirist tarzdaki pek çok inceleme için de geçerli olan bir beyanda bulunmuştur:

> Özetlersek, bu farklılıklar [25 yıl öncesine nazaran günümüzde] kamuoyu araştırmaları alanında devrim niteliğinde bir değişimi belirtmektedir: Alan daha teknik ve niceliksel, teori-dışı, parçalı, hususi, uzmanlaşmış ve kurumsal, 'modernize' ve 'gruplara bölünmüş' bir hal almış—kısacası tipik bir davranış bilimi olarak Amerikanlaşmıştır. Yirmi beş yıl ve daha öncesinde, önde gelen yazarlar toplumun doğası ve işleyişine yönelik genel ilgilerinin bir parçası olarak, kamuoyunu yalnızca 'kendisi için' değil daha âlimane bir biçimde tarihsel, teorik ve felsefi yönlerden inceler ve eserlerini öyle yazardı. Günümüzdeyse teknisyen ekipleri, oldukça özgül konularda araştırma projeleri gerçekleştiriyor ve bulgularını birer rapor olarak sunuyor. Yirmi yıl öncesinde kamuoyu incelemesi,

âlimliğin bir parçasıydı. Bugünse bilimin bir parçası.[2]
Yalıtılmış ampirist üsluptaki incelemeleri bu kısa betimleme denemesinde söylediğim şey yalnızca şu değildi: 'Bu insanlar benim ilgilendiğim temel problemleri incelememektedir.' Ya da yalnızca şu da değildi: 'Onlar birçok sosyal bilimcinin önemli saydığı problemleri incelememektedir.' Söylemeye çalıştığım şuydu: Onlar yalıtılmış ampirizme özgü problemleri incelemektedir; fakat soru ve cevaplarını yalnızca tek taraflı epistemolojilerinin kendilerine dayattığı ilginç sınırlandırmalar dahilinde ifade etmektedir. Kanımca şu ifadeyi özensiz bir biçimde kullanmadım: Metodolojik kısıtlama onları ele geçirmiştir. Bu hususların tümü, ortaya koyduğu ürünlere bakılırsa bu incelemelerde ayrıntıların biçime yeterli ilgi gösterilmeksizin üst üste yığıldığı; doğrusunu söylemek gerekirse dizgici ve ciltçinin kotardıkları haricinde çoğu defa bu çalışmalarda bir biçime pek rastlanmadığı anlamına gelmektedir. Ayrıntılara gelince; ne kadar çeşitli olursa olsunlar, bizi ortada kayda değer bir şey olduğuna ikna edemezler.

2

Bir sosyal bilim üslubu olarak yalıtılmış ampirizm, hiçbir temel önerme ya da teoriyle nitelenmez. Toplumun ya da insanın doğasına ilişkin hiçbir yeni kavrayış ya da hususi olguya dayanmaz. Yalıtılmış ampirizmi, icracılarının genel olarak incelemeyi tercih ettiği problem türleri ve bu problemlere ilişkin tipik inceleme tarzları vasıtasıyla ayırt edebildiğimiz doğru. Fakat şurası açık ki bu incelemeler, yalıtılmış ampirizmin sahip olduğu şöhrete haklı bir neden teşkil etmemektedir.

Bununla birlikte, ekolün önemli verimlerinin niteliği, kendi başına ekolü yargılamak için uygun zemini sağlamaz. Bir ekol olarak yalıtılmış ampirizm yenidir; bir yöntem olarak vakit almakta-

2 A.g.e., s. 304-5.

dır; bir çalışma tarzı olarak geniş 'problem alanları'na ancak yeni yeni yayılmaktadır.

Ekolün en dikkat çeken ayırıcı niteliği –en önemlisi olmamakla birlikte– benimsemeye başladığı yönetimsel aygıtla ve işe alıp yetiştirdiği düşünsel emekçi kadrosuyla ilgilidir. Sözkonusu yönetimsel aygıt artık geniş ölçekli bir hal almıştır ve daha da genişleyip etkisini artıracağına ilişkin birçok işaret bulunuyor. Bu aygıtın ortaya çıkardığı düşünsel yönetici ve araştırma teknisyeni tipleri ise –ki ikisi de tamamen yeni meslek tipleridir– klasik profesör ve âlim tipleriyle rekabet içindedir artık.

Yine de bütün bu gelişmeler; beşeri bilimler geleneği açısından, geleceğin üniversitesinin niteliği açısından ve Amerikan akademik hayatında yükselişe geçen zihinsel vasıflar açısından taşıdığı muazzam öneme karşın, bu sosyal bilim üslubu hakkında yargıda bulunabileceğimiz yeterli zemini teşkil etmez. Bu gelişmeler, yalıtılmış ampirizmin birçok taraftarının kendi üsluplarının albenisine ve önemine ilişkin büyük bir olasılıkla teslim edecekleri açıklamalardan çok öteye gitmektedir. Hepsi bir yana, yalıtılmış ampiristler yarı-nitelikli teknisyenlere daha önce görülmedik bir ölçekte ve tarzda istihdam sağlamaktadır; onlara, eski akademik hayatın güvencelerini içermekle birlikte eski bireysel hünerlere sahip olmayı gerektirmeyen yeni bir kariyer türü sunmaktadır. Sözün özü, bu araştırma üslubuna toplumsal incelemenin geleceği ve muhtemel bürokratikleşmesi açısından önem taşıyan yönetimsel bir *demiourgos*[3] eşlik etmektedir.

Fakat yalıtılmış ampirizmi anlamada asıl kilit önemde olan düşünsel nitelikler, icracılarının dayandığı bilim felsefesi, bu felsefeyi nasıl savundukları ve nasıl kullandıkları ile ilgilidir. Hem

3 *Demiourgos* (Yun.): Köken itibarıyla "zanaatkâr, usta işçi" gibi anlamlara gelmektedir. Platon'un *Timaios* diyalogunda fiziksel ve maddi dünyaya şekil veren düzenleyici tanrı ya da tanrısal güçtür. Önceden var olan bir erek doğrultusunda dünyayı çekip çeviren, kuran, oluşturan bir gücü belirtmektedir. (bkz., Abdülbâki Güçlü ve diğerleri, *Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2002, 1. Bs.) [ç.n.]

taahhüt edilen araştırma tarzının hem de yönetimsel aygıtın ve çalışan kadrosunun temelini işte bu felsefe oluşturmaktadır. Fiili incelemelerin mutat zayıflığı da, bu aygıta duyulan ihtiyaç da temel düşünsel gerekçelendirmesini bu kendine has bilim felsefesinde bulmaktadır.

Yalıtılmış ampirizm gibi Bilim olma iddiasını sürekli vurgulayan bir girişimin şekillenmesinde felsefi ilkelerin merkezi bir role sahip olmadığı sanılabileceğiden, bu noktayı iyice açıklığa kavuşturmak önemlidir. Ayrıca üslubun icracıları bir felsefeye dayandıklarının farkında değilmiş gibi göründüğü için de önemlidir bu. Bu icracıları tanıyan hiç kimse, birçoğuna yön veren şeyin kendi bilimsel statülerine ilişkin bir ilgi olduğunu, kendilerine en çok yakıştırdıkları imgenin de doğa bilimci imgesi olduğunu muhtemelen reddetmeyecektir. Sosyal bilimlere ilişkin çeşitli felsefi sorunlar üzerine tartışmalarındaki değişmez konulardan biri, kendilerinin 'doğal bilimcisi' *oldukları* ya da hiç değilse 'doğa bilimlerinin bakış açısını temsil ettikleri' inancıdır. Daha entelektüel söylemlerde veya yere göğe sığdırılamayan kimi mütebessim fen bilimcilerin huzurunda, kendilerine ilişkin bu tahayyülleri muhtemelen 'bilimci' şeklinde bir kısalmaya uğrar.[4]

Pratiklerine baktığımızda yalıtılmış ampiristlerin, toplumsal incelemenin kendisinden ziyade bilim felsefesiyle ilgileniyormuş gibi göründüklerini hemen fark ederiz. Yaptıkları, kısaca ifade etmek gerekirse, bilim felsefeleri arasından Bilimsel Yöntem olduğunu veh-

4 Halihazırdaki bazı örnekleri hemen verebiliriz. George A. Lundberg çeşitli felsefi meseleler ve özel olarak da 'zihinsel' fenomenlerin doğası ve epistemoloji problemleri bağlamında kendi duruşu üzerinde tartışırken şu ifadelere yer verir: '"Ekol"ün tanımlanışındaki belirsizlikten ve özellikle de "pozitivizm" teriminin birçok kişideki garip çağrışımlarından ötürü kendi bakış açımı, pozitivizmin en azından Comte'tan beri içlerinden biri olduğu geleneksel felsefenin klasik ekollerinden biriyle özdeşleştirmeye çalışmaktansa her zaman *doğa bilimi* olarak nitelemeyi tercih ettim.' Ayrıca: 'Dodd ve ben, bütün diğer doğa bilimcilerle ortak olduğunu düşündüğüm şekilde, ampirik bilimlerin verilerinin duyular ("beş duyu organı"nınkiler dahil olmak üzere dünyaya verdiğimiz bütün tepkiler) aracılığıyla elde edilen sembolik tepkilerden müteşekkil olduğu önermesi doğrultusunda ilerliyoruz.' Ayrıca yine: 'Bütün doğa bilimcilerle ortak olarak, şu mefhumu kesinlikle reddediyoruz ki...' 'The Natural Science Trend in Sociology,' [Sosyolojide Doğa Bilimsel Yönelim] *The American Journal of Sociology*, Vol. LXI, No. 3, Kasım, 1955, s. 191 ve 192.

mettikleri bir tanesini seçip bunu benimsemekten ibarettir. Bu araştırma modeli büyük oranda bir epistemolojik inşaya dayanmaktadır ve sosyal bilimlerdeki en kesin sonucu bir tür metodolojik kısıtlama olmuştur. Bununla kastettiğim şey, sözkonusu Bilimsel Yöntem'in ele alman problem türlerini ve bunların formüle edilme yollarını oldukça katı biçimde sınırlandırdığıdır. Sözün özü, problemleri belirleyen bizzat metodoloji olmaktadır. Nihayetinde bu durum tamamıyla olağan bir şeydir. Çünkü burada Bilimsel Yöntem olarak tasavvur edilen şey, doğru bir şekilde sosyalbilimsel çalışmanın klasik çizgisi olarak kabul edilen gelenekten kaynaklanmamakta ve bu geleneğe dayanmamaktadır. O daha ziyade, amaca uygun değişiklikler yapılmış belirli bir doğa bilimi felsefesine dayanmaktadır.

Sosyal bilim felsefeleri, genel olarak iki tür çabadan meydana gelir. (1) Düşünürler toplumsal araştırma sürecinde fiilen neler olup bittiğini araştırabilir ve sonra en çok ümit vaat eden soruşturma usullerini genelleştirebilir ve tutarlı bir hale getirebilir. Bu meşakkatli bir çalışma tarzıdır ve kuru gürültüyle sonuçlanması da muhtemeldir; fakat bu işe çalışma başındaki her sosyal bilimci katkıda bulunur ve herkesin katkıda bulunması gerektiği yönünde bir kanaat oluşursa işler daha kolay hale gelebilir. Şimdiye dek böyle bir şey nadiren, o da yalnızca belirli türde yöntemler için geçekleştirilmiştir. (2) Yalıtılmış ampirizm olarak adlandırdığım sosyal araştırma üslubu, *doğa bilimleri felsefelerini* sosyal bilimlerde bir program ve nizam oluşturmak amacıyla yeniden şekillendirme ve benimseme yönündeki çabalardan oluşuyor gibi görünmektedir.

Yöntemler, bir şeyi anlamaya ya da açıklamaya çalışırken kullanılan usullerdir. Metodoloji ise yöntemlerin incelenmesidir ve araştırmacıların tam olarak neler yaptığına ve nasıl çalıştığına ilişkin teoriler sunar. Yöntemler çok çeşitli olabileceği için metodoloji zorunlu olarak oldukça genel bir nitelikte olma eğilimi gösterir ve bu yüzden araştırmacılar için fazla özgül usuller getirmez—tabii, getirdiği zamanlar da olabilir. Epistemoloji, metodolojiden daha

da genel bir niteliğe sahiptir; çünkü bu alanda çalışanlar 'bilgi'nin temelleri, sınırları ve niteliğiyle ilgilenir. Günümüz epistemologları, modern fiziğin yöntemleri olduğuna inandıkları şeyden ilham almaktadır. Bilgi hakkında sordukları genel sorular ve verdikleri cevaplar fizik anlayışları temelinde ilerlediği müddetçe aslına bakılırsa bunlar fizik filozofları haline gelir. Doğa bilimcilerin kendilerine bakarsak, bazılarının bu tür felsefi çabalara ilgi gösterdiğini görürüz; bazılarının da yalnızca bu durumdan memnun görünmekle yetindiğini. Bazıları birçok filozofun kabul ettiği mevcut modeli kabul etmekte, bazıları ise etmemektedir. Öte yandan, çalışmalarının başındaki birçok doğa bilimcinin bu felsefi çalışmalardan haberdar olduğu kuşku götürür.

Fizikte, sıkı ve titiz deneysel problemlerin sıkı matematiksel teorilerden elde edildiği bir aşamaya ulaşıldığı ileri sürülmektedir. Ancak fizik böyle bir noktaya, epistemologların inşa etmiş olduğu soruşturma yöntemi modelinde bu tür bir karşılıklı etkileşim öngörüldüğü için ulaşmamıştır. Aslında olaylar tam tersi istikamette gerçekleşmiş gibi görünmektedir: Teorik ve deneysel doğa bilimcilerin alışkanlık haline getirdiği yöntemler üzerinde asalak konumunda bulunanlar, bizzat bilim epistemologlarıdır.

Nobel ödüllü fizikçi Polykarp Kusch 'bilimsel yöntem' diye bir şeyin olmadığını, bununla kastedilen türde bir şeyin belki yalnızca son derece basit problemler için tasarlanabileceğini belirtmiştir. Bir başka Nobel ödüllü fizikçi Percy Bridgman şöyle demiştir: 'Aslında bilimsel yöntem diye bir şey yoktur; bilim insanına özgü usulün hayati niteliği, aklını kullanarak elinden geleni yapmasıdır ve bu alanda *her şey serbest*tir.' 'Keşif mekanizmaları,' diye belirtmektedir bunlara paralel bir biçimde William S. Beck, 'bilinmemektedir... Bence yaratıcı süreç bireyin duygusal yapısıyla o denli yakından ilişkilidir ki bu konuda genellemeler yapmak pek mümkün görünmemektedir.'[5]

5 William S. Beck, *Modern Science and the Nature of Life*, [*Modern Bilim ve Yaşamın Doğası*]

3

Yöntem uzmanları, toplumsal felsefenin şu veya bu türünde de uzman olmaya eğilimlidir. Bugün sosyoloji için önemli olan nokta, yalnızca bu kişilerin uzmanlar haline gelmiş olması değil, bu yolu seçmekle sosyal bilimlerin bütününde uzmanlaşma olgusunu ileri bir seviyeye de taşıyor olmalarıdır. Üstelik bu uzmanlaşmayı metodolojik kısıtlama doğrultusunda ve uzmanlaşmayı bünyesinde barındıran araştırma enstitülerine yaslanarak ilerletmektedirler. Bu uzmanlaşma türü, toplumsal yapı problemleriyle ilişkili bir kavrayış ya da anlaşılır bir inceleme alanı doğrultusunda tasarlanmış konuya yönelik bir uzmanlaşma tarzı değildir. İçeriğe, probleme ve alana kayıtsız, salt Yöntem kullanımına yaslanan bir uzmanlaşma tasarısıdır. Bunlar rastgele izlenimler değil ve güçlük çekmeden belgelenebilir.

Ekolün en tecrübeli temsilcilerinden Paul F. Lazarsfeld, bir çalışma tarzı olarak yalıtılmış ampirizmin en açık ve özlü açıklamasını vermiş ve yalıtılmış ampiristlerin sosyal bilimlerde icra etmeleri beklenen rolü ortaya koymuştur.[6]

Lazarsfeld 'sosyoloji'yi kendine özgü yöntemler temelinde değil, bizzat metodolojik bir uzmanlık alanı olarak tanımlamaktadır. Bu bakış açısında sosyologlar, bütün sosyal bilimlerin metodologları haline gelmektedir:

> 'Öyleyse sosyoloğun tamamıyla netleştirebileceğimiz ilk işlevi budur. Sosyolog, insan ilişkilerinin yeni bir alanı fethedilerek bilimsel ampirik araştırmanın nesnesi haline gelmek üzere olduğu zaman, ilerleyen sosyal bilimciler ordusunun *keşif kolu* olarak görev yapar. İlk adımları atan sosyologdur. O, bir yan-

New York, Harcourt, Brace, 1957.

6 'What Is Sociology?' [Sosyoloji Nedir?] Universitets Studentkontor, Skrivemaskinstua, Oslo, Eylül, 1948 (*mimeo*). Bu makale bir araştırma enstitüsü kurmak için rehberlik arayışındaki bir gruba yazılmış ve teslim edilmiştir. Kısa, açık ve otoriter üslubuyla benim buradaki amaçlarım açısından oldukça uygundur. Daha detaylı ve incelikli açıklamalar örneğin şurada bulunabilir: *The Language of Social Research*, [*Toplumsal Araştırmanın Dili*] Lazarsfeld ve Rosenberg (der.), Glencoe, Illinois, The Fress Press, 1955.

> dan toplumsal felsefeci, bireysel gözlemci ve yorumcu arasında arabuluculuk eder; diğer yandan örgütlü ekip çalışması yapan ampirik araştırmacılar ile toplumsal çözümlemeciler arasında köprü vazifesi görür... Öyleyse tarihsel açıdan toplumsal meselelerle ilgilenmenin üç tarzını ayırt etmeliyiz: Bireysel gözlemcinin gerçekleştirdiği toplumsal çözümleme; tam teçhizatlı ampirik bilimler; ve özel toplumsal davranış alanlarının sosyolojisi dediğimiz geçici aşama... Bu noktada toplumsal felsefeden ampirik sosyolojiye geçiş aşamasında neler olduğuyla ilgili bir yorum eklemek faydalı olacaktır.'[7]

'Bireysel gözlemci'nin ilginç bir biçimde 'toplumsal felsefeci'yle eşit tutulduğuna dikkat ediniz. Ayrıca bunun yalnızca bir düşünsel program değil, aynı zamanda yönetimsel bir planın beyanı olduğuna da dikkat ediniz: 'İnsan davranışının belirli alanları enstitüler, bütçeler, veritabanları, personel ve buna benzer şeylerle birlikte özgül bir ad altında örgütlü bir sosyal bilimin nesnesi haline gelmiştir. Ancak diğer alanlar bu şekilde gelişemeden kalmıştır.' Demek ki insani davranışın başka herhangi bir alanı da geliştirilmeye, yani 'sosyolojikleştirilmeye' açıktır. Sözgelimi: 'Halkın mutluluğu gibi bir konuyla ilgilenecek bir sosyal bilim dalına verebileceğimiz bir isim henüz mevcut değil. Fakat böyle bir bilimi olanaksız kılan hiçbir şey bulunmamaktadır. Mutluluk oranlarını araştırmak gelir, tasarruf ya da ücretlerle ilgili verileri toplamaktan daha zor ya da daha masraflı değildir.'

Öyleyse, bir dizi uzmanlaşmış 'sosyal bilim'in doğumuna yardım etmiş olan sosyoloji, henüz Yöntem'e tabi olmamış konu alanları ile 'tamamen gelişmiş sosyal bilimler' arasında uzlaştırıcı konumunda bulunuyor demektir. Hangi bilimlerin 'tam gelişmiş sosyal bilim' olarak görüldüğü çok açık olmasa da yalnızca demografiyle ekonominin bu şekilde nitelendiği ima edilmiştir: 'Hiç kimse, insani ilişkilerle bundan böyle bilimsel bir tarzda ilgi-

7 A.g.e., s. 4-5.

lenilmesi gerektiğinden ve bunun da mümkün olduğundan kuşku duyamaz. Yüz yılı aşkın bir süredir insan davranışının çeşitli bölümleriyle ilgilenen ekonomi ve demografi gibi tam gelişmiş bilimlerimiz bulunmakta.' Bu yirmi sayfalık denemede 'tam gelişmiş sosyal bilimler'e ilişkin bundan başka açıklamaya rastlamadım.

Eğer sosyoloji felsefeyi bilime dönüştürmekle görevlendirilmiyorsa, Yöntem aygıtının felsefenin geleneksel âlimane bilgi birikiminin dönüştürülmesini gerektirmeyecek kadar üstün nitelikli bir şey olduğu varsayılmış ya da ima edilmiş olur. Oysa bu bilgi birikiminin kazanılması, Lazarsfeld'in açıklamasında ima edilenden biraz daha fazla zaman gerektirir. Kastettiğim şey, Lazarsfeld'in siyaset bilimiyle ilgili olarak laf arasında değindiği bir noktadan hareketle açıklığa kavuşturulabilir belki: '...Yunanlılarda siyaset bilgisi vardı, Almanlarda *Staatslehr*,[8] Anglosaksonlarda ise siyaset bilimi. Fakat henüz hiç kimse bu alandaki kitapların aslında neyle ilgili olduğunu anlamamız için iyi bir içerik çözümlemesi yapmış değil...'[9]

Öyleyse, bir yanda örgütlü ve tam teçhizatlı ampirik sosyal bilim ekipleri; diğer yanda da örgütsüz ve bireysel toplumsal filozoflar bulunmaktadır. Bir Yöntembilimci olarak sosyolog, bu ikincisini ilkine dönüştürmekle yükümlüdür. Kısacası o, hem bir bilim üreticisi hem de bir fikir insanıdır; daha doğrusu, Bilimsel ve yönetimsel bir kişiliktir.

'Bu geçiş aşaması ['toplumsal felsefe' ve 'bireysel gözlemci'den 'örgütlü ve tam teçhizatlı ampirik bilim'e] genellikle yalıtılmış

8 *Staatslehre*: Alman *staatslehre* geleneği, devlet formları üzerine yoğunlaşan, kökleri Hegel ve Fichte gibi filozoflara kadar geri götürülebilecek bir daldır. Bu dal 20. yüzyıl başlarına değin sosyal bilimlerdeki üst düzey uzmanlaşma eğilimine karşı direnerek ekonomi, tarih, ahlak ve felsefe üzerine incelemelerin bir birleşimi üzerinde yükselmiş, siyasi incelemelere normatif ideallerin sorgulanmasını da dahil etmiştir. (bkz. Andrew Vincent, *The Nature of Political Theory*, New York: Oxford University Press, 2004, s. 28-29 ve s. 53-54) [ç.n.]

9 A.g.e., s. 5. 'İçerik çözümlemesi, temel olarak belgelerin küçük birimlerinin (kelimeler, cümleler, temalar) birtakım *a priori* kategorilere göre tasnif edilmesinden oluşur.' Peter H. Rossi, 'Methods of Social Research, 1945-55,' [Toplumsal Araştırma Yöntemleri, 1945-55] *Sociology in the United States of America*, [*Amerika Birleşik Devletleri'nde Sosyoloji*] Hans L. Zetterberg (der.), Fransa, UNESCO, 1956, s. 33.

ampirizmin tilmizlerinin çalışmalarında bulunan dört yönelimle nitelenmiştir.'

(1) 'Öncelikle, kurumların ve fikirlerin tarihinden insanların somut davranışlarına doğru bir vurgu kayması meydana gelmiştir.' Mesele bu kadar basit değildir oysa; yalıtılmış ampirizm, altıncı bölümde göreceğimiz üzere orta halli bir ampirizm değildir. Onun inceleme birimini 'insanların somut davranışları' oluşturmaz. Bu bölümün devamında, sözkonusu tercihin pratikte genellikle 'psikolojizm' adı verilen şeye doğru bariz bir eğilimi; ayrıca kişisel muhitler lehine yapısal problemlerin sürekli bir ilgasını açığa vurduğunu göstereceğim.

(2) 'İkinci olarak,' diye devam eder Lazarsfeld, 'insan ilişkilerinin belirli bir bölümünü tek başına değil başka bölümlerle ilişkilendirerek inceleme yönünde bir eğilim sözkonusudur.' Bunun hiç de doğru olduğunu sanmıyorum; bunu *anlamak için Marx'ın*, Spencer'ın yahut Weber'in çalışmalarını yalıtılmış ampiristlerinkiyle bir kez karşılaştırmak yeterlidir. Burada kastedilen şey 'ilişkilendirme'nin özel bir anlamına dayanıyor olsa gerek; büyük ihtimalle de istatistiksel ilişkilendirmeyle sınırlandırılmış bir anlamına.

(3) 'Üçüncü olarak, yalnızca bir kez meydana gelen olayları değil, tekrar eden toplumsal durumları ve problemleri inceleme yönünde bir tercih sözkonusudur.' Bu ifade, yapısal olarak düşünmeye teşvik etme çabası olarak görülebilir; ne de olsa toplumsal yaşamdaki 'tekrarlar' ve 'düzenlilikler' yerleşik yapılara sıkı sıkıya bağlıdır. Bu nedenle Amerika'daki siyasi mücadeleleri anlamak için parti yapılarını, bunların ekonomik sistemdeki yerini vb. anlamak gerekir. Ama Lazarsfeld'in kastettiği bu değildir. Onun kastettiği, seçimler vesilesiyle birçok insanın aynı davranışla iştigal ettiği ve seçimlerin tekrar eden olaylar olduğu; bu yüzden oy verme davranışının istatistiksel olarak ve tekrar tekrar incelenmesi gerektiğidir.

(4) 'Son olarak, tarihsel olaylara nazaran çağdaş toplumsal olaylar üzerinde daha büyük bir vurgu sözkonusudur...' Bu tarih-dışı vurgu, şöyle bir epistemolojik tercihten kaynaklanır: '...Sosyolog, temel olarak, ihtiyaç duyduğu veriyi daha kolay elde edebileceği çağdaş olaylarla ilgilenmeye eğilimli olacaktır...' Böyle bir epistemolojik yanlılık, temel önemdeki problemlerin sosyalbilimsel çalışmanın hareket noktası olarak formüle edilmesiyle tezat teşkil eder.[10]

Bu hususları daha etraflı bir biçimde değerlendirmeye geçmeden önce bu sosyoloji anlayışına ilişkin sunumumu nihayetlendirmem gerekiyor. Bu anlayış sosyolojiye iki ek görev daha biçer:

> ...sosyolojik araştırma, bilimsel usulleri yeni alanlara uygulamaya bağlıdır. Bunlar [Lazarsfeld'in gözlemleri] yalnızca toplumsal felsefeden ampirik toplumsal araştırmaya geçiş aşamasında hâkim olan atmosferi kabaca nitelendirmek amacıyla sunulmuştur... Bir sosyolog, insani ilişkilerin yeni bölümlerini incelemeye başladığında ihtiyaç duyduğu bütün verileri kendi başına toplamak zorundadır... İşte bu durumla bağlantılı olarak sosyoloğun ikinci bir temel işlevi ortaya çıkar. Bu noktada o, diğer sosyal bilimler için bir tür *alet üreticisi* görevi görecektir. Sosyal bilimcinin kendi verilerini toplamak zorunda kaldığında karşılaştığı pek çok sorundan kimilerini anımsatayım. Çok sık olarak insanlara ne yaptıklarını, ne anladıklarını ve ne istediklerini sormak durumundadır sözgelimi. İnsanlar bunları hatırlamakta genellikle zorlanacaklar, bize anlatmakta gönülsüz davranacak ya da bizim ne öğrenmek istediğimizi tam olarak anlamayacaktır. İşte böylece görüşme yapmanın meşakkatli sanatı gelişmeye başlamıştır...
>
> ...Ayrıca [sosyolog] tarihsel olarak üçüncü bir işlevi, *yorumcu* işlevini de haizdir... Toplumsal ilişkilerin betimlenmesiyle yorumlanmasını ayırt etmek bu konuda yardımcı olacaktır. Yorumlayıcı düzeyde, temel olarak gündelik dilde 'niçin'

10 Yukarıdaki paragraflardaki tüm alıntılar Lazarsfeld'den, op. cit., s. 5-6.

kelimesiyle karşılanmakta olan soruları ortaya koyarız: Niçin artık insanlar öncesine oranla daha az çocuk sahibi oluyor? Niçin taşradan kente taşınma eğilimindeler? Seçimler niçin kazanılıyor ya da niçin kaybediliyor? ...

Bu tür açıklamalara ulaşmanın temel teknikleri istatistikseldir. Az çocuk sahibi ailelerle çok çocuk sahibi aileleri; işten sık sık kaçan işçilerle düzenli olarak çalışanları karşılaştırmalıyız. Fakat onları hangi özellikleri itibarıyla karşılaştıracağız?[11]

Sosyolog, birdenbire tamamen ansiklopedik bir tavır takınmış gibi görünüyor: Aslında bütün sosyal bilim alanları yorum ve teori içermesine karşın burada 'yorum' ve 'teori'nin sosyoloğun alanına ait olduğu bildiriliyor. Diğer yorum türlerinin yalıtılmış ampiristlerce bilimsel nitelikte görülmediği akla getirilirse, kastedilenin ne olduğu anlaşılır. Sosyoloğun felsefeyi bilime dönüştürürken icra etmesi gereken 'yorumlama' türü, istatistiksel incelemeye uygun olacak biçimde 'yorumlayıcı değişkenler'e dayalı bir yorumlama türüdür. Ayrıca yukarıdaki alıntının hemen ardından gelen sosyolojik gerçeklikleri psikolojik değişkenlere indirgeme eğilimine dikkat etmeli: 'İnsanların kişiliklerinde, tecrübelerinde ve tutumlarında, dışarıdan bakılınca aynıymış gibi görünen durumlarda farklı davranmalarına yol açan bir şey bulunduğunu varsaymak durumundayız. Bu noktada, ampirik araştırma tarafından sınanabilecek açıklayıcı fikir ve kavramlaştırmalara ihtiyaç vardır...'

Sonunda bir bütün olarak 'toplumsal teori,' bu tür kavramlaştırmaların; yani istatistiki bulguların yorumlanmasında yararlı olabilecek değişkenlerin, sistemli biçimde toplanması halini alır:

Bu kavramların sosyolojik olduğunu söylüyoruz, *çünkü* birçok toplumsal davranış türüne uygun düşüyorlar... Sosyoloğa fiyat, suç, intihar, oy verme istatistikleri gibi özgül alanlardan elde edilmiş deneysel sonuçların yorumlanmasına yarayan bu kavramları toplama ve çözümleme görevini yüklüyoruz. Toplumsal teori terimi, kimi zaman bu tür kavramların ve

11 A.g.e., s. 7-8, 12-13.

bunların karşılıklı ilişkilerinin sistemli biçimde gösterilmesi için kullanılmaktadır.[12]

Bu arada, bir bütün olarak Lazarsfeld'in açıklamasının, sosyoloğun fiili tarihsel rolüne ilişkin bir teori mi –ki bu durumda kesinlikle yetersizdir– yoksa sosyoloğun yeni ampirik disiplinlerin doğumuna yardım eden bir teknisyen ve her işe bakan bir yorum sorumlusu haline gelmesini telkin eden bir öneri mi olduğunun –ki bu durumda sosyolog kendi temel problemleri yararına bu daveti geri çevirmekte özgürdür– bütünüyle açık olmadığını belirtmeliyim. Sözkonusu olan olgu mu yahut talimat mı; açıklama mı yahut program mıdır?

Belki de sözkonusu olan, bilimin doğal tarihine bir katkı kılığına bürünmüş bir halde yönetimsel erke yönelik bir hayranlık ifadesi ve teknik felsefeye yönelik bir propagandadır.

Araştırma enstitülerinde iyice yerleşen sosyoloğun bilim üreticisi, araç üreticisi ve yorumlama sorumlusu şeklindeki bu kavranışı –ve bildiğim en katışıksız ifadesini Lazarsfeld'de bulan tüm çalışma üslubu– şimdi daha sistemli olarak ele alacağım pek çok probleme yol açmaktadır.

4

Yalıtılmış ampirizmin sonuçlarının zayıflığının Yöntem'e içkin bir özellikten ziyade para ve zaman gibi 'arızi' türde nedenlerden kaynaklandığını ima eden iki güncel savunma türü vardır.

Öncelikle, bu tür incelemeler çoğunlukla oldukça pahalıya mal olduğu için araştırma maliyetini karşılayan grupların sorunları tarafından şekillendirilmeye açık olduğu söylenebilir; ayrıca bu grupların sorunları oldukça dağınık bir hal arz etmiştir. Dolayısıyla araştırmacılar problemlerini bulgular anlamlı bir biçimde bir araya gelecek ve esaslı bir birikim teşkil edecek şekilde seçme şansına sahip olmamıştır. Birtakım temel problemlerle verimli biçim-

12 A.g.e., s. 17.

de ilgilenemeyecekleri için ellerinden gelebilecek tek şeyi yapmış ve esas meseleler göz önünde bulundurulmaksızın yürütülebilecek yöntemler geliştirmekte uzmanlaşmışlardır.

Velhasıl, hakikat ekonomisi –araştırma maliyeti– ile hakikat siyaseti –araştırmanın önemli meseleleri aydınlatma ve siyasi tartışmaları olgularla bir araya getirme işlevi– birbiriyle çatışıyor gibi görünmektedir. Toplumsal araştırma enstitüleri bir ülkede bilime ayrılan toplam fonun sözgelimi yüzde 25'lik bir miktarına sahip olsaydı ve bu parayı istediği gibi kullanmakta serbest olsaydı her şeyin çok daha iyi olacağı sonucuna varabilirdik. Bunun akla yatkın bir beklenti olup olmadığını bilmediğimi itiraf etmeliyim. Tanıtım çalışmaları için sosyal bilim uğraşından açıkça vazgeçmiş olan birtakım yönetimsel entelektüellerin kanaati bu yönde olsa da, bunun akla yatkın bir beklenti olup olmadığını kimse bilemez. Fakat böyle bir şeyi *mesele* etmek bile düşünsel eleştirinin anlamlılığını ortadan kaldırmak olur. Ayrıca bir şey kesinlikle açıktır: Yöntem'in yüksek maliyeti yüzünden icracılar sıklıkla çalışmalarının ticari ve bürokratik yararlarıyla ilgilenmek zorunda kalmıştır ve bu da çalışma üsluplarını ciddi bir biçimde etkilemiştir.

İkinci olarak, eleştirilerin fazla tez canlı olduğu düşünülebilir; 'bilimin talepleri'nin on yıllardan ziyade yüzyıllar kabilinde olduğuna ilişkin bilgece söylemin farkındayım elbette. Bu tür çalışmaların 'zamanla' kendilerinden toplum hakkında önemli sonuçların elde edilmesine olanak verecek şekilde birikeceği söylenebilir. Bu tür bir meşrulaştırma tarzı, sosyal bilimlerin gelişimini küçük tuğlalarla büyük bir duvar örme işine benzeten ilginç bir görüşe dayanıyormuş gibi görünüyor. Yalıtılmış ampirik incelemelerin doğaları gereği gelecekte bir yerde doğru ve güvenilir bir bütünlük 'örmek' için birbirlerine 'eklemlenebilecek' ya da 'birbirine uyacak' 'birimler' olduğu varsayılıyor. Bu yalnızca bir varsayım da değil; aleni bir siyasa. 'Ampirik bilimler,' diyor Lazarsfeld, 'özgül problemler üzerinde çalışmalı ve dikkatle ortaya konmuş pek çok küçük

ve zaman alıcı araştırmayı birbirine ekleyerek kapsamlı bilgi inşa etmelidir. Bu nedenle daha fazla sayıda öğrencinin sosyal bilimlere yönelmesi arzulanabilir bir şeydir. Bu sayede dünyayı bir günde kurtarabilecek değiliz; yalnızca toplumsal olayları anlayıp denetlememize yardım edecek bütünleşmiş bir sosyal bilim geliştirme yönündeki zorlu görevi hızlandırabilir bu.'[13]

Şimdilik içerdiği siyasi belirsizliği bir yana bırakırsak önerilen bu program, çalışmayı bulgularının daha sonra birleştirilebileceğini varsaydığı 'minik' araştırmalarla sınırlandırmaktır; böylelikle de en sonunda 'bütüncül sosyal bilim'e ulaşılacaktır. Bunun neden uygun bir görüş olmadığını açıklamak için, bu araştırmalarda elde edilen sonuçların zayıflığı hakkında öne sürülen harici sebeplerin ötesine geçip bizzat yalıtılmış ampirist üslup ve programın doğasından kaynaklanan nedenlere doğru ilerlemeliyiz.

Dikkat çekeceğim ilk husus, teori ve araştırma arasındaki ilişkiyle; sosyal bilimcilerin kapsamlı kavramlaştırma ve ayrıntılı serimleme alanlarının önceliğine ilişkin olarak benimsemesi gereken siyasa ile ilgili.

Bütün sosyal bilim ekollerinde, teorisiz ampirik verinin körlüğü ve ampirik veriye dayanmayan teorinin boşluğu üzerine bol miktarda inceleme mevcuttur. Fakat biz en iyisi, felsefi spekülasyonlara kafa patlatmak yerine burada yapmaya çalıştığım üzere bizzat pratikte yapılanları ve bunun sonuçlarını inceleyelim. Lazarsfeld'inki gibi daha dobra ifadelerde, 'teori' ve 'ampirik veri' gibi temel mefhumlar tamamen düzleştirilir: 'Teori,' istatistiksel bulguları yorumlamada yararlı olabilecek değişkenlere indirgenir; 'ampirik veri' ise pratikte bariz biçimde ortaya çıktığı üzere istatistiksel olarak belirlenmiş tekrar edilebilir ve ölçülebilir çeşitli olgu ve ilişkilere. Hem teori hem de veri bu şekilde sınırlandırılınca, ikisinin etkileşimine ilişkin bol keseden mütalaalar da yerini ya-

13 Op. cit., s. 20.

rım ağızlı onaylamalara bırakır; nihayetinde ortada inandırıcı bir onaylama kaldığı bile şüphelidir. Daha önce de belirttiğim üzere bu kavramları bu şekilde sınırlandırmanın kesinlikle hiçbir felsefi ya da sosyalbilimsel temeli yoktur.

Genel bir kavramlaştırmayı gözden geçirmek ve yeniden biçimlendirmek için ayrıntılı serimlemelere sahip olmak gerekir kuşkusuz; fakat ayrıntılı serimlemeler ille de genel bir kavramlaştırma oluşturacak şekilde bir araya gelmez. Ayrıntılı serimleme için hangi konuları seçmek gerekir? Bu seçimin ölçütleri nelerdir? Ayrıca 'bir araya getirmek' ne anlama gelmektedir? Sözkonusu olan hiç de bu basit ifadenin çağrıştırdığı kadar mekanik bir iş değildir. Genel kavramlaştırma ve ayrıntılı bilginin (teori ve araştırmanın) karşılıklı etkileşiminden söz ediyoruz; fakat problemlerden de söz etmeliyiz. Sosyalbilimsel problemler genellikle sosyo-tarihsel yapılarla ilişkili kavramlaştırmalar temelinde ifade edilmiştir. Bu tür problemleri ciddiye alıyorsak, ne şekilde olursa olsun, yapısal önemdeki bu problemleri çözüme kavuşturmakta ya da netleştirmekte yararlanabileceğimiz sonuçlar çıkarmamıza olanak tanıyacaklarına güvenmek için iyi nedenlere sahip olmaksızın ufak çaplı alanların ayrıntılı incelemesine girişmek abes olacaktır. Bütün problemlerin bireylere ve dağınık muhitlerine ilişkin istatistiksel ya da başka türden dağınık bir enformasyon elde etmeye yönelik dağınık talepler olarak görüleceği bir perspektif varsaymakla, bu tür problemleri 'tercüme' etmiş olmuyoruz.

Ayrıntılı bir araştırmadan, bu fikirleri ona kendiniz eklemediğiniz müddetçe yeni fikirler elde edemezsiniz. Bu tür bir ampirik araştırmadan elde edebileceğiniz şey bilgidir ve bu bilgiyle ne yapabileceğiniz büyük ölçüde araştırma sürecinde özgül ampirik incelemelerinizi genel kavramlaştırmalar için tutamak noktaları olarak seçip seçmediğinize bağlıdır. Bilim üreticisi, toplumsal felsefeleri ampirik bilimlere dönüştürmeye ve bunları barındıracak araştırma enstitüleri kurmaya soyununca çok sayıda inceleme ko-

nusu ortaya çıkar. Fakat esas olarak bu inceleme konularının seçimine kılavuzluk edecek hiçbir ilke ya da teori bulunmaz. Daha önce gördüğümüz üzere 'mutluluk oranları' da bir inceleme konusu olabilir, pazarlama davranışı da. Sözgelimi Elmira'dan Zagreb ya da Şanghay'a dek dağılmış haldeki bu incelemelerin yalnızca Yöntem kullanıldığı için en sonunda bir araya gelerek 'tam teçhizatlı ve örgütlü' insan ve toplum bilimlerini meydana getireceği düşüncesi bir varsayımdan ibarettir. Teamül, bu esnada bir sonraki incelemeyle yola devam etmektir.

Bu incelemeleri 'bir araya toplama'nın muhtemelen daha anlamlı sonuçlara götürmeyeceğini iddia ederken, yalıtılmış ampirizmin bizatihi eğilim gösterdiği toplum teorisini göz önünde bulunduruyorum. Bütün ampirizm tarzları, gerçekliğin ve hakiki olan şeyin ne olduğuna ilişkin metafizik bir tercihe dayanır; öyleyse şimdi, ampirizmin bu hususi tarzının dayandığı metafizik tercihin niteliğine bir göz atmalıyız. Yalıtılmış ampirist incelemelerin psikolojizm olarak bilinen şeye bir örnek teşkil ettiği yönündeki iddiayı incelemek bu konuda oldukça aydınlatıcı olacaktır.[14] Sözkonusu iddia, bu incelemelerin temel enformasyon kaynağı olarak bireylerden seçilmiş bir örnekleme dayanıyor olması gerçeğini temel alır. Bu incelemelerde sorulan sorular, bireylerin psikolojik tepkileri temelinde oluşturulmaktadır. Dolayısıyla, toplumun kurumsal yapısının, bu şekilde incelendiği sürece, bireyler hakkındaki bu tür veriler aracılığıyla anlaşılabileceği şeklinde bir varsayımda bulunulmuş olmaktadır.

14 'Psikolojizm,' toplumsal fenomenleri kişilerin yapısına ilişkin olgu ve teoriler temelinde açıklama cabasını ifade eder. Bir öğreti olarak tarihi boyunca, toplumsal yapının mecvudiyetinin metafizik açıdan kesin bir reddine dayanmıştır. Psikolojizm taraftarları, sair zamanlarda, açıklamalar sözkonusu olduğu sürece bireysel muhitler dizisine indirgenmiş bir yapı kavramı öne sürmüştür. Daha genel bir açıdan ve üzerinde durduğumuz mevcut sosyal bilim araştırma siyasalarıyla doğrudan ilgili olarak psikolojizm, bir dizi bireyi ve yaşadıkları muhitleri incelediğimiz takdirde araştırma sonuçlarının bir şekilde bir araya gelerek toplumsal yapının bilgisini vereceği düşüncesine dayanmaktadır.

Yapısal problemlerin bireysel davranış üzerinde açıklayıcı bir güce sahip olduğunun farkına varabilmek için ampirizmin çok daha kapsamlı bir tarzı gereklidir. Sözgelimi Amerikan toplumunun yapısı içerisinde bile –bilhassa çoğu kez 'örneklem alanı' olarak alınan tek bir Amerikan kasabasında ve tek bir zaman diliminde– toplumsal ve psikolojik ortak paydalar öyle kapsamlıdır ki sosyal bilimcilerin göz önünde bulundurması gereken türde bir davranış çeşitliliğini saptamak mümkün değildir. Böyle bir çeşitliliğin görüş alanına çıkması ve böylece problemlerin tam olarak formüle edilebilmesi, ancak görüş açımız karşılaştırmalı ve tarihsel bir şekilde toplumsal yapıları içerecek şekilde genişletildiğinde mümkün olabilir.

Oysaki yalıtılmış ampiristler epistemolojik dogmaları yüzünden kesin bir biçimde tarih-dışı ve karşılaştırma aleyhtarıdır; bu nedenle dar kapsamlı alanlarla ilgilenir ve psikolojizme sürüklenirler. Ne problemlerini tanımlarken ne de mikroskobik bulgularını açıklarken temel önemdeki tarihsel ve toplumsal yapı fikrinden layıkıyla yararlanırlar.

Bu tür araştırmaların, dar kapsamlı muhitler üzerine incelemeler olarak bile bize büyük bir kavrayış gücü kazandırması beklenemez. İncelemelerimiz sonucunda, kişisel muhitlerdeki birçok değişimin nedenlerinin tanım gereği bu muhitlerinde yaşayan insanlar (görüşme yapılan kişiler) tarafından bilinemez olarak kaldığını ve bu değişimlerin yalnızca yapısal dönüşümler temelinde anlaşılabileceğini biliyoruz. Bu genel görüş, psikolojizmin karşıt kutbundadır. Yöntemlerimiz açısından bu düşüncenin içerimleri oldukça açık ve yalın görünüyor: Ayrıntılı incelemeye alınacak muhitlerin seçimi, yapısal önemdeki problemlere uygun biçimde yapılmalıdır. Muhitler içerisinde yalıtılacak ve gözlemlenecek 'değişken' türleri, yapıya ilişkin sorgulamamızda önemli olduğu keşfedilen değişkenler olmalıdır. Muhitler üzerine incelemeler ile yapısal incelemeler arasında çift yönlü bir etkileşim olmalıdır. Sosyal

bilimlerin gelişiminin, her biri büyük bir yorganın tek bir parçasını ören dağınık haldeki bir grup kadının çalışma tarzına benzer olduğu düşünülemez: Küçük parçalar, ne kadar kesin bir biçimde oluşturulmuş olursa olsun, birbirleriyle böyle dışsal ve mekanik bir biçimde eklemlendirilemez.

Fakat yalıtılmış ampiristlerin pratikleri içerisinde, çoğu kez yarı-kalifiye elemanların gerçekleştirdiği az çok standartlaşmış istatistiksel analizler aracılığıyla 'veri toplamak' ve 'işlemek' alışılmadık bir durum değildir. Daha sonra 'veriyi gerçekten analiz etmek için' bir ya da birkaç sosyolog kiralanır. Bu da beni ikinci hususa getiriyor.

Yalıtılmış ampiristler arasında son zamanlarda ampirik incelemelerine 'literatürü ve problemi' özetledikleri bir-iki bölümle başlamak adet oldu. Kuşkusuz bu iyi bir işaret ve sanırım kısmen yerleşik toplumsal disiplinlerden gelen eleştiriye bir cevap teşkil etmekte. Fakat pratikte bu iş veriler toplandıktan ve 'tanıtım yazısı' yazıldıktan çok sonra yapılmaktadır. Üstelik bir hayli zaman ve sabır gerektirdiğinden, yoğun tempolu araştırma enstitülerinde başı fazlasıyla kalabalık asistanlara bırakılmaktadır. Daha sonra, asistanın hazırladığı ön-rapor ampirik incelemeyi 'teori'yle kuşatma ve ona 'bir anlam kazandırma' çabasıyla, ya da sıklıkla söylendiği şekliyle mevcut incelemeden 'daha iyi bir hikaye çıkarmak' amacıyla yeniden şekillendirilmektedir. Belki bu bile hiç yoktan iyidir. Fakat bu durum, dışarıdan bakan ve ihtiyatsızlık ederek bu ampirik incelemenin geniş kapsamlı kavramlaştırma ve varsayımları ampirik olarak sınamak üzere seçildiğini, tasarımlandığını ve yürütüldüğünü zannedebilecek kişilerin gözünü boyayarak yanlışa sevk edebilir.

Olağan işleyişin bu olduğu kanaatinde değilim. Yalnızca sosyalbilimsel 'literatür'ü kapsadığı kavramlaştırma, teori ve problemleri idrak etmeye yetecek kadar uzun soluklu bir biçimde ve

başlı başına ciddiye alan insanların ellerinde olağan işleyiş halini alabilirdi bu. Ancak o zaman, problem ve kavramlaştırmalarda fire verilmeksizin, sosyalbilimsel içeriklerin Yöntem'e kolayca uyan özgül ve küçük ölçekli problemlere tercüme edilebilmesi mümkün olurdu. Kuşkusuz çalışmasının başındaki tüm sosyal bilimciler bu tür bir tercüme işini gerçekleştirmektedir; bununla birlikte onlar 'ampirik' terimini bir dizi birey hakkındaki yalıtık ve istatistiksel enformasyona ve 'teori' terimini de 'yorumlayıcı değişkenler' toplamına hasretmez.

Bu tür bahislerde ilginç numaralar çevrilir. Eleştirdiğim tipteki araştırmalar mantıksal açıdan çözümlendiği zaman, 'veri'yi yorumlamak ve açıklamak için kullanılan 'ilginç kavramların' daima; (1) görüşmenin sağladığı düzeyin üzerinde kalan yapısal ve tarihsel 'etmenlere;' (2) görüşme yapanın bilinç düzeyinin altında kalan psikolojik 'etmenlere' işaret ettiği açığa çıkar. Fakat can alıcı nokta, bu araştırmaların formüle edildiği ve 'veri'lerin toplandığı terimler arasında ne yapı ne de bilinçdışı kavramlaştırmalarının bulunmasıdır. Bu terimler topluca ele alındığında bu iki istikametten birini sezindiriyor olabilir; fakat bu istikametler bu çalışma üslubunun esaslı bir şekilde geçerli kabul ettiği özgül ve 'net' değişkenler arasında değildir.

Bunun temel nedeni aşikâr görünüyor: Pratikte, az çok değişmez bir yapıda olan görüşmeler –temel enformasyon kaynağı– ilginç türdeki bir toplumsal davranışçılığı gerekli kılmaktadır. Araştırmanın yönetimsel ve mali boyutları göz önünde bulundurulduğunda bu neredeyse kaçınılmazdır. En iyi ihtimalle yarı-kalifiye kişiler olan görüşmecilerin –ki yetenekleri ne olursa olsun durum değişmezdi– yirmi dakikalık ya da isterse gün boyu süren görüşmelerle, en marifetli ve daha uzun süreye yayılmış görüşmelerden bildiğimiz üzere elde edilmesi mümkün olan bilinçdışı derinlikteki içeriğe ulaşamayacakları aşikâr değil mi?[15] Aynı şe-

15 Bu arada, olgu-yığınından ibaret bu tür incelemelerin boş biçimselliğinin hatta anlamsızlığı-

kilde, alışıldık anket araştırmalarıyla da esaslı bir tarihsel yönelim taşıyan incelemelerde elde edilebildiğine tanık olduğumuz yapısal bilgi elde edilemez.

Buna karşın, yapı ile derinlik psikolojisine ilişkin kavramlaştırmalar yalıtılmış ampirist üsluptaki incelemelere zorlama bir biçimde dahil edilmiştir. Ayrıntılı gözlemler *ad hoc*[16] bir biçimde genel kavramlaştırmalara başvurularak açıklanır. Genel kavramlaştırmalar da incelemenin 'ön yüzü'nü ya da 'tanıtım yazısı'nı süsleyecek yapısal yahut psikolojik problemleri formüle etmede kullanılır.

Kimi araştırma butiklerinde, ayrıntılı olgu ya da ilişkiler genel varsayımlarla ikna edici bir şekilde 'açıklandığında' ortaya çıkan sonuç 'dâhiyane' olarak nitelenir. Mini değişkenler, anlamları sündürülerek geniş kapsamlı sorunları aydınlatmak için kullanıldığında ortaya çıkan sonuç 'büyüleyici' olarak nitelenir. İzah ettiğim usullere karşılık gelen bir 'dükkân dili'nin doğduğuna işaret etmek için değiniyorum bunlara.

Bütün bunlar, genel fikirlere açıklık kazandırmak için istatistiğin; istatistiklere açıklık kazandırmak için de genel fikirlerin kullanıldığı anlamına geliyor. Genel fikirler ne sınanmış ne de belirginleştirilmiştir. Rakamsal verilere uydurulmuşlardır; rakamsal veri bileşimlerinin de bunlara uydurulması gibi. Genel fikir ve açıklamalar başka verilerle; veriler de başka genel fikirlerle ilişkilendirilebilirdi. Bu mantık numaraları, incelemelere görünüşte yapısal, tarihsel ve psikolojik bir anlam kazandırmak için kullanılır; oysa bu incelemeler bu tür anlamları bizzat yalıtılmış tarzlarıyla

---

nın nedenlerinden birinin, bunların görüşmeleri gerçekleştiren kişilere ait neredeyse hiçbir gözlem içermemesi olduğunu kaydetmeliyim. 'Ampirik olgular' bürokratik güdümlü birtakım yarı-kalifiye elemanların topladığı olgulardır. Toplumsal gözlemin yüksek bir maharet ve keskin bir duyarlılık gerektirdiği ve keşiflerin de geneflikle tahayyül gücü yüksek bir zihin toplumsal gerçekliğin içine bizzat daldığı zaman ortaya çıktığı unutulmaktadır.

16 *Ad hoc* varsayım (kurtarıcı varsayım): Bir teoriyi karşısına çıkan zorluklara karşı korumak ve çürütülmesini engellemek amacıyla teoriye yapılan ek varsayım. Bu tür varsayımların kendi başlarına bir değeri yoktur, "görüntüyü kurtarmak" adına öznel amaçlarla ileri sürülürler. (bkz., Abdülbâki Güçlü ve diğerleri, *Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2002, 1. Bs.) [ç.n.]

devre dışı bırakmıştır. İfşa edilen buna benzer aldatmacalarla, bir yandan Yöntem'e sımsıkı sarılırken diğer yandan ürünlerinin önemsizliğini örtbas etmeye çalışmak mümkün hale gelir.

Bu tür usullerinin örnekleri genellikle belirli bölümlerin başlangıç kısımlarında, 'genel giriş'lerde ya da 'araya eklenmiş' 'açıklayıcı' bölüm ya da alt bölümlerde mecvuttur. Buradaki amacım sözkonusu incelemeleri ayrıntılı olarak mercek altına almak değil; yalnızca okuru bu tür incelemeleri daha dikkatli bir biçimde gözden geçirmesi konusunda uyarmak istiyorum.

Mesele şundan ibaret: Her tür toplumsal araştırma, düşüncelerle ilerler; olgular yalnızca araştırmaya çeki düzen verir. 'İnsanların neden belirli bir şekilde oy verdiklerine' ilişkin yalıtılmış ampirik araştırmalar için olduğu kadar, on dokuzuncu yüzyıl Rus aydın sınıfının konumunu ve genel görünümünü açıklamaya çalışan bir tarihçinin çalışması için de geçerlidir bu. İlkinin ritüelleri genellikle daha incelikle işlenmiş ve kuşkusuz daha gösterişlidir. Sonuçların mantıksal statüsü ise farklı değildir.

Yalıtılmış ampirizmin sonuçlarının alışılageldik verimsizliğine ilişkin son bir açıklama daha vardır ki bu en iyi şekilde, bir soru olarak ortaya konabilir: Doğru fakat önemsiz olanla, önemli fakat muhakkak doğru olmayan arasında kaçınılmaz bir gerilim mi vardır? Ya da daha iyisi şöyle soralım: Sosyal bilimlerde çalışanlar ne tür bir doğrulama düzeyine yerleşmeye razı olmalıdır? Taleplerimizde fazla titiz olursak, haliyle ayrıntılı serimlemelerden başka hiçbir şey elde edemeyiz; fakat titizlikten fazla uzaklaşırsak da gerçekten çok büyük kavramlar kalır elimizde.

Metodolojik kısıtlamaya yakalanmış olanlar, İstatistiksel Ritüellerin ince imbiğinden geçirmeksizin modern toplum hakkında bir şey söylemeyi çoğunlukla reddeder. Ürettikleri şeylerin, önemsiz bile olsalar doğru olduklarını söylemek adet olmuştur. Buna katılmıyorum; böyle bir şeyin nasıl sözkonusu olabileceğini gitgide

daha fazla merak ediyorum. Titizliğin ve sözümona kesinliğin ne ölçüde 'hakikat'le karıştırıldığını; yalıtılmış ampirizmin ne ölçüde tek 'ampirik' çalışma tarzı olarak alındığını merak ediyorum. Eğer dikkatlice kodlanıp işlenmiş birkaç bin saatlik görüşmeyi bir-iki yıl boyunca ciddi biçimde incelediyseniz, 'olgu'lar âleminin nasıl da her yöne çekilebilir olduğunu fark etmeye başlamışsınızdır. 'Önemlilik' meselesine gelirsek; aramızdaki kimi en güçlü zihinler kendilerini ayrıntıların incelenmesiyle tükettiğine göre önemli bir şey olsa gerek, çünkü dogmatik biçimde adandıkları Yöntem başka hiçbir şeyi incelemelerine izin vermemektedir. Fakat ben bu tür çalışmaların büyük bir bölümünün, temsilcilerinin iddia ettiği gibi 'bilimin zorlu taleplerine adanmak'tan ziyade bir şekilde ticari ve mali destek değeri kazanmış ritüellerin peşinden koşmak anlamına geldiğine ikna olmuş bulunuyorum artık.

Yöntem tercihinin biricik ölçütü kesinlik vaadi değildir; ayrıca kesinlik, çoğu kere yapıldığı üzere 'ampirik' ya da 'doğru' olanla da karıştırılmamalı. İlgilendiğimiz problemler üzerinde çalışırken elimizden geldiğince hassas olmalıyız elbette. Fakat en ilginç ve en çetin *yöntem* meseleleri genellikle yerleşik tekniklerin etkili olmadığı yerde baş gösterdiğinden, hiçbir yöntem kendi başına ilgilendiğimiz problemleri sınırlamak için işe koşulmamalı.

Biz tarihsel olarak ortaya çıkan sahici problemlere yönelik güçlü bir sezgiye sahip olduktan sonra hakikat ve önemlilik sorunu kendiliğinden çözülecektir: Yapmamız gereken, bu tür problemler üzerinde elimizden geldiğince dikkatli ve kesin bir biçimde çalışmaktır. Sosyal bilimlerdeki önemli çalışmalar, kilit noktalarda daha ayrıntılı biçimde belgelenmiş olan dikkatle hazırlanmış hipotezlere dayanmıştır ve dayanmaktadır. Önemli oldukları yaygın bir biçimde kabul görmüş konu ve temalarla yüzleşmenin hiç değilse şu an için başka bir yolu yoktur.

İncelemelerimizin önemli, ya da daha sık kullanılan bir tabirle 'anlamlı' problemlerle ilgili olması gerektiği ne anlama gelmekte-

dir peki? Hangi açıdan anlamlı? Bu noktada incelemelerin yalnızca siyasi, pratik ya da ahlaki bir anlama sahip olması gerektiğini kastetmediğimi belirtmeliyim; hem de bu gibi terimlere verilebilecek hiçbir anlamda. Bununla ilk olarak kastetmemiz gereken şey, incelemelerin toplumsal yapı kavramı ve toplumsal yapı dahilinde gerçekleşen olaylar açısından sahici bir öneme sahip olması gerektiğidir. 'Sahici önem'le, incelemelerimizin yapısal kavramlaştırmalarla 'mantıksal olarak bağıntılı' olması gerektiğini kastediyorum. 'Mantıksal bağıntılılık'la ise çalışmamızın hem problem safhasında hem de açıklama safhasında genel serimlemeyle ayrıntılı bilgi arasında serbest ve açık seçik bir karşılıklı etkileşim olmasını kastetmekteyim. 'Anlamlılığın' siyasi içeriğini daha sonra ele alacağım. Bununla birlikte, yalıtılmış ampirizminki gibi ihtiyatlı ve katı bir ampirizmin zamanımızın büyük toplumsal problemlerini ve insani meselelerini sorgulama dışı bırakacağı kesinlikle aşikârdır. Bu durumda, bu problemleri sezinleyen ve bu meselelerle boğuşan insanlar bilgilenmek ve aydınlanmak için kanılarını formüle etmenin başka tarzlarına yönelecektir.

5

Ampirizmin belirli yöntemleri –felsefesinden ayrı olarak– birçok problem üzerinde çalışmaya gayet uygun ve elverişlidir ve bu şekilde kullanılmasına itiraz etmenin akla yatkın bir tarafı olabileceğini sanmıyorum. Uygun soyutlama sayesinde üzerinde kesinlik sağlayamayacağımız mesele yoktur. Hiçbir şey tabiatı gereği ölçüme bağışık değildir.

Eğer üzerinde çalışılan problemler istatistiksel yöntemlere rahatça uyumlu hale getirilebiliyorsa, bu yöntemler daima kullanılmaya çalışılmalıdır. Sözgelimi bir seçkinler teorisi tasarlarken bir grup generalin toplumsal kökenlerini öğrenmemiz gerekiyorsa, haliyle farklı toplumsal tabakalardan gelenlerin oranlarını bulmaya çalışırız. Eğer beyaz yakalı çalışanların reel gelirlerinde 1900'ler-

den itibaren meydana gelen artış ve düşüş oranlarını öğrenmek istiyorsak, mesleki gelirlerin fiyat endekslerine göre düzenlenmiş zaman serisi tablolarını oluştururuz. Bununla birlikte, hiç kimse bu tür yöntemlerin mevcut tek çalışma usulü olduğu şeklinde bir genellemeyi kabul etmek zorunda değildir. Kuşkusuz hiç kimse bu modeli bütüncül bir kurallar sistemi olarak kabul etmek zorunda da değildir. Ayrıca belirtilmeli ki yegâne ampirik tarz da yalıtılmış ampirizm değildir.

Tikel ve ufak tefek özellikleri, bütünlüklere ilişkin henüz bulanık olan görüşümüzle uyumlu olarak yoğun ve titiz bir şekilde incelemek ve yapısal bütünlüklere ilişkin problemleri çözüme kavuşturmak amacıyla seçmeliyiz. Sözkonusu olan epistemolojik bir dogmadan çıkan bir 'zorunluluk' değil, problemlerimizin gerekliliklerı doğrultusunda yapılacak bir seçimdir.

Ufak çaplı problemlerin ayrıntılı bir biçimde incelenmesine kimsenin itiraz etme hakkı olduğunu sanmıyorum. Bu tür incelemelerin bir getirisi olan ince odaklanma, takdire şayan bir kesinlik ve açıklık arayışının ve yine kimsenin itiraz etmemesi gereken bir düşünsel işbölümünün, bir uzmanlaşmanın parçası olabilir. Yine de şunu sorma hakkına sahibiz: Eğer bu incelemelerin nihayetinde bir bütün olarak sosyalbilimsel girişimi meydana getirecek bir işbölümü kapsamında gerçekleştirildiği iddia ediliyorsa, bu incelemelerin bir parçası olacağı diğer sosyalbilimsel bölümler nerede? Bu incelemelerin bir araya gelerek büyük resmi oluşturacakları diğer 'parça'ler nerede?

Hemen hemen tüm sosyalbilimsel çalışma üsluplarının icracılarının benzer sloganlar atma eğiliminde olduğuna dikkat edilmeli. Pösteki sayanlar (bu eski deyiş katiyen yalnızca bir şaka değildir) yaptıkları işin kavramsal içerimlerinin fazlasıyla farkında artık; kavramsal ayrıntılarla uğraşıp duranlarsa (ki birçoklarının yaptığı yalnızca budur) 'ampirik doğrulama paradigması'nın bütünüyle

farkındadır. Yaygın biçimde kabul gördüğü üzere, bütün sistemli anlama girişimleri, (ampirik) girdi ile bunun (teorik) özümsemesi arasında bir tür almaşık örgü gerektirir: Kavram ve düşünceler olgusal incelemeye rehberlik etmeli; ayrıntılı gözlemler de düşünceleri gözden geçirmek ve yeniden şekillendirmek için kullanılmalıdır.

Metodolojik kısıtlamada, insanlar ampirik girdiden ziyade özünde epistemolojik olan yöntem problemlerine saplanıp kalır. Araştırmacıların birçoğu, özellikle de genç olanlar, epistemoloji hakkında fazla bir şey bilmediklerinden kendilerini yönlendiren tek bir kurallar sistemine dogmatik biçimde bağlanma eğilimi gösterir.

Kavram fetişizmindeyse, insanlar çoğunlukla sözdizimsel nitelikte olan aşırı yüksek bir genelleme düzeyine kapılır; öyle ki somut olgulara inemezler bile. Bu eğilim ya da ekollerin her ikisi de, bütün varlık ve gelişimlerini sosyal bilimin işleyiş sürecinde yalnızca bir durak noktası olması gereken şeye bağlamıştır. Çalışmada yalnızca bir mola olması gereken şeyin her iki eğilimde de verimsizliğe giden bir yol halini aldığı söylenebilir.

Düşünsel açıdan bu ekoller klasik sosyal bilim anlayışından bir geri çekilişi temsil etmektedir. Bu geri çekilişin araçları, 'yöntem' ve 'teori'nin gösterişli bir biçimde aşırı karmaşıklaştırılmasıdır; esas nedeni ise, temel problemlere yönelik istikrarlı bir ilgiden yoksun oluştur. Eğer öğreti ve yöntemlerin yükseliş ve çöküşleri (elverişli ve verimli olanın galip geleceği ve elverişsiz ve verimsiz olanın havlu atacağı) katışıksız bir düşünsel rekabete tabi olsaydı, gösterişli teori ve yalıtılmış ampirizm şu an sahip oldukları üstünlüğü kuramazdı. Gösterişli teori, filozoflar arasında önemsiz bir eğilim ve belki genç akademisyenlerin bir süre göz attıkları bir şey haline gelirdi; yalıtılmış ampirizmse yalnızca bilim felsefecileri arasındaki bir teori ve çeşitli toplumsal soruşturma yöntemleri arasındaki yararlı bir bileşen.

Olanca azametleriyle yan yana duran bu iki eğilimden gayrı hiçbir şeyimiz olmasaydı halimiz cidden üzücü olurdu: Bu iki pratik, insan ve toplum hakkında pek bir şey öğrenememizin teminatları olarak anlaşılabilir—ilki biçimsel ve sisli bir bilmesinlercilik, ikincisi de biçimsel ve boş bir teknik maharet vasıtasıyla başarır bunu.

4

Pratikçilik Tipleri

Sosyal bilimlerdeki karışıklık, 'bilimsel' olduğu kadar ahlaki, düşünsel olduğu kadar da siyasi niteliktedir. Bu gerçeği görmezden gelme çabaları, kafa karışıklığının devam edegelmesinin nedenleri arasındadır. Çeşitli sosyal bilim ekollerinin problem ve yöntemleri üzerinde bir yargıda bulunabilmek için, düşünsel meseleler konusunda olduğu kadar siyasi meseleler konusunda da bir karara varabilmemiz gerekir; çünkü bir problemi ifade edebilmek bunun *kimin* problemi olduğunu da bilmeyi gerektirmektedir. Birisi için problem teşkil eden şey, bir başkası için hiç de öyle olmayabilir; bu bir yandan kişilerin kendilerine has ilgi ve çıkarlarıyla, diğer yandan da bunların ne ölçüde farkında olduklarıyla ilişkilidir. Üstelik talihsiz bir etik sorun da baş gösterir: İnsanlar her daim kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmez. Yani herkes sosyal bilimcilerin sandığı kadar rasyonel değildir. Tüm bunlar, insan ve toplum üzerine araştırmalar yapanların çalışmalarında ahlaki ve siyasi yargıların da varsayılmış ve içerimlenmiş olduğu anlamına gelmektedir.

1

Değer atfı problemi, sosyal bilim çalışmalarına her daim eşlik etmiştir. Sosyal bilim gelenekleri, bünyesinde hem etliye sütlüye karışmayan büyük bir dogmatik çözümlemeler dizisini hem de bir dizi iyi temellendirilmiş ve akla uygun düşünceyi barındırır. Çoğu kez problemle doğrudan yüzleşmek yerine ücretli araştırma

teknisyenlerinin uygulamalı sosyolojisinde olduğu gibi yalnızca parçalı ve dağınık çözümler öngörülmüş ya da hayata geçirilmiştir. Böyle bir icracı, kullandığı tekniklerin sözümona yansızlığı sayesinde değer atfı probleminden yakayı sıyırmış sayılmaz—sonuç itibarıyla problemi başka tipteki insanların kendisi yerine çözüme kavuşturmasını kabullenmiş olur. Fakat bir düşünsel zanaatkâr, içinde çalıştığı toplum açısından ahlaki ve siyasi anlamı ve kendisinin bu toplumdaki rolü başta olmak üzere, çalışmasını varsayım ve içerimlerinin farkında olarak yerine getirmeye çalışacaktır.

Değer yargılarının olgu bildirimi ve kavram tanımlarından çıkarsanamayacağı konusundaki uzlaşı o denli geniş çaplıdır ki bu görüş artık basmakalıp hale gelmiştir. Fakat bu görüş, bu tür bildirim ve tanımların değer yargılarıyla ilişkisiz olduğu anlamına gelmemektedir. Birçok toplumsal meselenin değer atfedici yanlılıkların yanı sıra girift bir olgusal yanılgılar yığını ve bulanık birtakım kavramlaştırmalar da içerdiğini fark etmek kolaydır. Meselelerin gerçekten değer çatışması barındırıp barındırmadığını anlamak, ancak bu karışıklıklar mantıksal olarak giderildikten sonra mümkün olur.

Bu tür çatışmaların var olup olmadığını saptamak ve eğer varsa olgularla değerleri birbirinden ayırmak kuşkusuz sosyal bilimcilerin çoğu kez üstlendiği başlıca görevlerden biridir. Olgularla değerlerin bu şekilde ayrıştırılması, bazı durumlarda meselenin kolayca çözüme açık hale gelecek şekilde yeniden ifade edilmesini sağlayabilir; çünkü tek bir çıkar odağının savunduğu değerlerin kendi içindeki tutarsızlığı ifşa edilir: Yeni beliren bir değer, bir önceki gözden çıkarılmadıkça benimsenip hayata geçirilemez; dolayısıyla taraflar, harekete geçebilmek için hangi değerin kendileri için vazgeçilmez olduğunu açıklığa kavuşturmak zorundadır.

Fakat mutlak surette karşıt çıkarlara sahip taraflarca kesin ve tutarlı bir biçimde savunulan değerler sözkonusuysa ve çatışma mantıksal çözümleme ve olgusal inceleme aracılığıyla giderilemi-

yorsa, bu durumda aklın bu insani ilişki konusundaki rolü sona ermiştir. Değerlerin anlamlarını ve sonuçlarını açıklığa kavuşturabilir, birbirleriyle tutarlı kılabilir ve gerçek öncelik haklarını belirleyebilir, olgusal gerçeklerle kuşatabiliriz—fakat onları en nihayetinde iddia ve karşı-iddialara indirgeyebiliriz ki bu durumda onları savunmaktan ve karşı tarafı ikna etmeye çalışmaktan başka yol kalmaz. Ve en sonunda, tabii eğer bu noktaya dek gelinirse, ahlaki problemler iktidar problemleri halini alır; son çare olarak da, tabii eğer başka çare kalmazsa, iktidarın nihai formu olan zor kullanmayla karşı karşıya kalınacaktır.

Nasıl eylememiz gerektiğini –Hume'un ünlü özdeyişinde tarif edildiği üzere– inandığımız şeylerden çıkarsayamayız. Ayrıca bir başkasının nasıl eylemesi gerektiğini de nasıl eylememiz gerektiğine ilişkin kendi inancımızdan çıkarsayamayız. Sonunda, tabii eğer bu noktaya dek gelinirse, inançlarımızı bizimle aynı fikirde olmayanların kafasına zorla sokmaya çalışmamız gerekirdi; umalım ki böyle bir sonla pek karşılaşmayız. Bu esnada, olabildiğince akla uygun hareket ederek hep birlikte tartışmamız gerekmektedir.

Değerler, inceleme problemimizi seçerken işin içindedir; bu problemleri formüle ederken kullandığımız belirli kilit kavramlaştırmalarla ilişkilidir ve bu problemlerin çözüme kavuşturulma sürecinde etkilidir. Kavramlaştırmalar sözkonusu olduğu sürece, amaç mümkün olduğunca 'değerden bağımsız' terimler kullanmak ve geriye kalabilecek değer içerimlerine karşı tetikte olup bunları açığa kavuşturmak olmalıdır. Problemler sözkonusu olduğu sürece, amaç yine bu problemlerin seçiminde etkili olan değerleri açık kılmak ve problemlerin çözüme kavuşturulmasında, çözüm insanı nereye götürürse götürsün ve ahlaki ya da siyasi içerimleri ne olursa olsun, değer atfedici yanlılıktan elden geldiğince kaçınmak olmalıdır.

Sırası gelmişken, belirli tipte eleştirmenlerin sosyal bilim çalışmalarını sonuçların iç karartıcı mı yoksa umut verici mi, olumsuz

mu yoksa yapıcı mı olduğuna göre yargıladığını belirtmek gerekir. Bu gamsız ahlakçılar, çalışmalardan hiç değilse son kertede aydınlık ve coşkulu bir canlanma talep etmektedir: İçimizi ışıtıp tazeleyecek bir nebze neşeli ve içten iyimserlik havası onları mutlu etmektedir. Oysaki anlamaya çalıştığımız dünya hepimizi her zaman siyasi açıdan umutlu ve ahlaki açıdan kendinden memnun hissettirmez; yani sosyal bilimciler bazen neşe saçan palyaçoyu oynamayı kaldıramaz. Kendi adıma konuşursam, oldukça iyimser biri olagelmişimdir; fakat bir şey hakkında iyimser olmaya hiçbir zaman bu şeyin neşe saçıp saçmadığına bakarak karar veremediğimi belirtmeliyim. İnsan öncelikle bir şeyi doğru anlamaya, uygun biçimde açıklamaya çalışır—eğer sonuç iç karartıcıysa ne yazık; umut aşılıyorsa ne âlâ. Fakat bu esnada 'yapıcı bir program' ve 'umut aşılayıcı son bir işaret' talep etmek, tamamen nahoş bile olsalar yüzleşilmesi gereken gerçeklerle olduğu gibi yüzleşme konusundaki bir yetersizliğin işaretidir çoğu kez—ayrıca hakiki sosyal bilim çalışmalarının doğruluğu, yanlışlığı ve yargılarıyla da ilişkisizdir.

Düşünsel gücünü ufak çaplı muhitlerin ayrıntılarına hasreden bir sosyal bilimci, çalışmasını zamanın siyasi çatışma ve baskılarının dışında tutmuş olmaz. En azından dolaylı olarak ve sonuç itibarıyla, kendi toplumunun çerçevesini 'kabullenmektedir.' Fakat sosyal bilimlerin düşünsel görevlerini bütünüyle benimseyen hiç kimse, bu yapıyı kolayca kabul edemez. Sosyal bilimcinin görevi, esasen bu yapıyı açığa kavuşturmak ve bir bütün olarak incelemektir. Bu görevi üstlenmek onun vermiş olduğu nihai karardır. Ve Amerikan toplumuna ilişkin bir sürü çarpıtma olduğu için, bu toplumu yansız bir biçimde betimleyebilmek bile çoğu defa 'acımasız bir doğalcılık' olarak görülmektedir. Sosyal bilimcinin kendi varsaydığı, benimsediği ya da zımnen kabul ettiği değerleri gizlemesi çok zor değildir kuşkusuz. Herkesin bildiği üzere biçimsiz bir aygıt bu iş için el altındadır: Sosyalbilimsel ve özellikle sosyolojik

jargonun büyük bir kısmı, tarafsızmış gibi görünmek için duyulan ilginç tutkudan doğmuştur.

Hayatını toplumu incelemek ve bulgularını yayımlamakla geçiren herkes, bunu istesin ya da istemesin, farkında olsun ya da olmasın, aynı zamanda hem ahlaki hem de büyük oranda siyasi bir eylemde *bulunmaktadır*. Asıl mesele, bu gerçekle yüzleşerek kendi kararlarını bilinçli bir biçimde kendisi mi veriyor, yoksa bu gerçeği hem kendisinden hem de başkalarından saklayarak ahlaki yönden bilinçsizce sürükleniyor mu bununla ilgilidir. Günümüzde Amerika'daki birçok sosyolog –belki de hemen hemen hepsi demeliyim– siyasi açıdan ister istemez liberal bir konumda bulunmaktadır. Her tür tutkulu adanmışlığa karşı duyulan genel korkuya uyup gitmektedirler. 'Değer yargısında bulunulmasından' yakınan bazı kimselerin gerçekten talep ettiği şey de 'bilimsel nesnellik' değil, işte *bu*dur.

Yeri gelmişken, öğretim faaliyetiyle yazı yazmayı tamamen aynı kefeye koymadığımı belirtmeliyim. Bir kişi bir kitap yayımladığında bu kitap artık kamu malı haline gelir; yazarın okur kitlesine karşı tek sorumluluğu, eğer böyle bir sorumluluktan söz edilebilirse, ortaya elinden geldiğince iyi bir kitap koymaktır ve bunun nihai yargıcı da kendisidir. Fakat bir öğretmenin daha başka sorumlulukları vardır. Öğrenciler bir ölçüde tutsak alınmış dinleyicilerdir; ama bir ölçüde de kendileri için kısmen bir model olan öğretmenlerine bağlımlıdırlar. Öğretmenin en önde gelen görevi, disiplinli bir zihnin nasıl çalıştığını öğrencilerine mümkün olduğunca açık bir biçimde göstermeye çalışmaktır. Ders anlatma sanatı, büyük oranda yüksek sesle fakat anlaşılır bir biçimde düşünme sanatıdır. Bir kitapta yazar başkalarını kendi düşüncelerinin sonuçlarına ikna etmeye çalışır genellikle; halbuki sınıftaki hoca, bir insanın nasıl düşündüğünü ve bunu başardığında da ne hoş bir duygu tattığını açığa vurmayı denemelidir. Öyleyse bana öyle geliyor ki bir hoca varsayım, olgu, yöntem ve yargıları olabildiğince açığa kavuş-

turmalıdır. Hiçbir şeyi saklamamalı; ağırdan alarak ve temkinli bir biçimde davranarak, kendi tercihini belirtmeden evvel bütün ahlaki alternatifler yelpazesini eksiksizce ortaya sermelidir. Bu şekilde yazmak son derece sıkıcı olurdu ve üslupta bilinçli bir bütünlük sağlanamazdı. Çok başarılı ders anlatımlarından çoğu kez iyi yayınlar çıkmamasının nedenlerinden biri budur.

Şöyle yazan Kenneth Boulding kadar iyimser olmak zor: 'Pozitivistlerimizin insan bilimlerini insansızlaştırma yönündeki bütün çabalarına karşın bu bilimler yine de ahlaki bir disiplin olarak kaldı.' Fakat şunları yazan Lionel Robbins'e katılmamak daha da zor: 'Bugün, uygarlık için temel tehlikelerden birinin, doğa bilimlerinde eğitim görmüş zihinlerin ekonomik olanla teknik olan arasındaki farkı algılayacak beceriye sahip olmamasından kaynaklandığını söylemek abartı olmaz.'[1]

2

Bütün bunlar kendi içinde kahredici şeyler değil; yüzleşilmese bile genel olarak kabul edilen şeyler. Günümüzde toplumsal araştırma doğrudan ordu generallerinin, sosyal hizmet uzmanlarının, şirket yöneticilerinin ve hapishane müdürlerinin hizmetine girmiştir. Sosyal bilimlerin bu tip *bürokratik* kullanımları yükselişe geçmiştir; kuşkusuz yükselmeye de devam edecektir. Toplumsal incelemeler günümüzde ayrıca –hem sosyal bilimciler, hem başka insanlar tarafından– *ideolojik amaçlarla* da kullanılmaktadır. Sosyal bilimin ideolojiyle ilişkili oluşu, aslında tam da onun bir toplumsal olgu olarak varoluşuna içkindir. Her toplum, kendisine ilişkin bazı tahayyüllere sahiptir—bilhassa toplumdaki iktidar düzenini ve iktidardakilerin yöntemlerini haklı gösteren tahayyül ve sloganlardır

1 Bu iki alıntıyı Barzun ve Graff'tan alıyorum, *The Modern Researcher*, New York, Harcourt, Brace, s. 217. [Türkçesi için bkz.: *Modern Araştırmacı*, Çev. Fatoş Dilber, Ankara: Tübitak Yayınları, 2008].

bunlar. Sosyal bilimcilerin ürettiği tahayyül ve düşünceler bu egemen tahayyüllerle uyumlu ya da uyumsuz olabilir; fakat her zaman bunlara ilişkin imalara sahiptir. Bu imaların farkına varıldığında, sosyalbilimsel tahayyüller şu şekillerde tartışılmaya ve kullanılmaya başlanır:

Tahayyül ve düşünceler, iktidar düzenlemelerini ve iktidardakilerin üstünlüğünü haklıymış gibi göstererek iktidarı otoriteye dönüştürür.

Egemen düzenlemeleri ve yönetenleri eleştirip onların maskelerini düşürerek otoritelerini alaşağı eder.

İlgiyi iktidar ve otoriteyle ilgili meselelerden; dolayısıyla toplumun yapısal gerçekliklerinden uzağa çeker.

Sosyal bilimlerin ürettiği tahayyül ve düşüncelerin bu tip kullanımlarının muhakkak sosyal bilimcilerin niyetleriyle bağlantılı olması gerekmiyor. Buna karşın sosyal bilimciler için çalışmalarının siyasi anlamlarının farkında olmak tamamen alışılageldik bir şeydir. Birisi farkında olmasa, bu ideoloji çağında, bir diğeri muhtemelen olacaktır.

Muazzam bir güç ve iktidara erişmiş fakat henüz meşruiyet kazanamamış yeni kurumların ortaya çıkması ve eski iktidarların da evvelki yaptırım güçlerini yitirmiş olması gibi nedenlerle, açık seçik ideolojik meşrulaştırmalara dönük talep büyük ölçüde artmıştır. Sözgelimi modern şirket iktidarı, Amerika'da öteden beri meşru otoritenin ana damarı olan on sekizinci yüzyıldan miras kalmış liberal öğretiler temelinde kendiliğinden meşrulaştırılmış değildir. Her çıkar grubu ve iktidar, her tutku ve yanlılık, her düşmanlık ve beklenti, diğer çıkar gruplarının slogan ve sembolleriyle, öğreti ve cazibesiyle rekabet edebileceği ideolojik bir donanım edinmeye yatkındır. Kamusal iletişim genişleyip hız kazandıkça etkililiği aralıksız tekrarlar tarafından azaltılır; bu yüzden yeni sloganlara, yeni inançlara ve yeni ideolojilere sürekli bir talep do-

ğar. Kitle iletişimi ve halkla ilişkilerin mevcut yoğunluğunda toplumsal incelemelerin ideolojik mühimmat talebinden muaf olması gerçekten ilginç olurdu; toplumsal araştırmacıların bu mühimmatı temin etmekte başarısız olması daha da ilginç olurdu.

Sosyal bilimci bunun farkında olsun ya da olmasın, yalnızca sosyal bilimci olarak çalışıyor olmasından ötürü belli ölçüde bürokratik ya da ideolojik bir rol icra etmektedir. Üstelik her iki rol de kolayca bir diğerine götürür. Birçok biçimsel araştırma tekniğinin bürokratik amaçlara koşulması, muhtemelen bu araştırmalar temelinde alınan kararların haklı çıkarılışına yol açar. Diğer yandan sosyalbilimsel bulguların ideolojik kullanımı kolayca bürokratik işlemlerin bir parçası haline gelir: İktidarı meşrulaştırma ve özgül siyasaları hoş gösterme çabaları günümüzde 'personel yönetimi' ve 'halkla ilişkiler'in önemli bir parçası haline gelmiştir.

Tarihsel açıdan bakıldığında, sosyal bilimlerin bürokratik değil daha ziyade ideolojik olarak kullanılmış olduğu görülür; denge günümüzde diğer tarafa kayar gibi görünse de durum muhtemelen hâlâ böyledir. İdeolojik kullanımlar, modern sosyal bilimlerin büyük kısmının Marx'la üstü örtülü bir çekişme sonucunda ve sosyalist hareketlerle komünist partilerin meydan okumasına karşı bir savunma içerisinde gelişmiş olmasından ateş almıştır.

Klasik ekonomi, bir iktidar düzeni olarak kapitalizmin temel ideolojisi haline getirilmiştir. Bu hale getirilirken çoğu kez 'amaca uygun şekilde yanlış yorumlanmıştır'—ki günümüzde Marx'ın eserleri bile Sovyet gazeteciler tarafından istismar edilmektedir. Ekonomistlerin sıkı sıkıya doğa yasası metafiziğine ve faydacı ahlak felsefesine bağlı kaldığı gerçeği, klasik ve neo-klasik ekonomi öğretisinin tarihsel ve kurumsal ekonomi ekolleri tarafından ortaya konan eleştirilerinde açıklığa kavuşturulmuştur. Fakat bu ekollerin kendileri de yalnızca muhafazakâr, liberal ya da köktenci 'sosyal felsefeler'le ilişkili olarak anlaşılabilir. Özellikle 1930'lar-

dan itibaren ekonomistler –artık hükümet ve şirket danışmanları haline gelmiş olarak– siyasa ve ayrıntılı ekonomik raporlamanın yerleşik şablonları üzerinde hükümler içeren yönetimsel teknikler ortaya koymuştur. Bütün bunlar, her zaman doğrudan doğruya olmasa bile oldukça etkin bir biçimde hem bürokratik hem de ideolojik bir kullanıma yol açar.

Günümüzde ekonomi bilimindeki karışıklık, fikir ve yöntemleri olduğu kadar siyasa sorunlarını da ilgilendiren bir karışıklıktır. Eşit ölçüde yetkin ekonomistler tamamen karşıt görüşler ileri sürmektedir. Sözgelimi Gardiner C. Means, meslektaşlarına atomistik girişimin 'on sekizinci yüzyıl' tahayyülüne bağlı kaldıkları için hücum ediyor ve fiyatları büyük şirketlerin belirleyip kontrol ettiği yeni bir ekonomik model çağrısında bulunuyor. Öte yandan Wassily Leontief, meslektaşlarının saf teorisyenler ve olgu yığınlarıyla oyalananlar olarak bölünmesini eleştiriyor ve ayrıntılı girdi-çıktı şemaları oluşturulması çağrısında bulunuyor. Fakat Colin Clark bu tür şemaların 'gereksiz biçimde teferruatlı ve zaman israfına yol açan analizler' olduğunu düşünüyor, ekonomistleri 'insanlığın maddi refahının' nasıl geliştirilebileceğini düşünmeye davet ediyor ve vergilerin düşürülmesini talep ediyor. Oysaki John K. Galbraith, ekonomistlerin maddi refahın artışıyla ilgilenmekten vazgeçmeleri gerektiğini, Amerika'nın zaten fazlasıyla zengin olduğunu ve üretimi daha da artırmanın saçma olduğunu iddia ediyor. Meslektaşlarını kamu hizmetlerinin geliştirilmesini ve vergilerin (daha doğrusu satış vergilerinin) artırılmasını talep etmeye davet ediyor.[2]

Tamamen istatistiksel bir uzmanlık alanı olan demografi bile, izlenecek siyasalar konusunda çatışmalarla ve ilkin Thomas Malthus'la ortaya çıkmış olan olgusal uyuşmazlıklarla son derece meşguldür. Bu meselelerin birçoğu artık sömürge geçmişi olan ülkeler üzerine yoğunlaşmaktadır ki burada kültürel antropolojinin de sömürgecilik vakaları ve ethosuyla birçok açıdan ilişkili olduğunu

2 Ekonomistler üzerine raporla karşılaştırınız, *Business Week* içinde, 2 Ağustos 1958, s. 48.

görmekteyiz. Liberal ya da köktenci bir bakış açısından, bu ülkelerin ekonomik ve siyasi problemleri genellikle hızlı ekonomik ilerleme ihtiyacı olarak tarif edilmiştir—daha özel olarak da endüstrileşme ve endüstrileşmenin gerektirdiği bütün diğer şeylere yönelik bir ihtiyaç olarak. Antropologlar bu tartışmaya, eski sömürge iktidarlarının söylemlerini andırır biçimde, günümüzde gelişmemiş bölgelerdeki değişimlere neredeyse kaçınılmaz bir biçimde eşlik eden toplumsal karışıklık ve gerilimleri önlemeye yönelik uyarılarla katılmıştır. Kültürel antropoloji, sömürgecilik olgularıyla ilgisiz bir disiplin olmamasına karşın bütün kapsam ve tarihi itibarıyla sömürgecilik olgusu tarafından 'açıklanamaz' elbette. O aynı zamanda daha az karmaşık toplumlardaki insanların bozulmamışlığı ve insan tabiatının toplumsal göreliliği üzerindeki vurgusuyla olsun, Batılılar arasındaki darkafalılık karşıtı propagandasıyla olsun, liberal ve hatta radikal amaçlara da hizmet etmiştir.

Bazı tarihçilerin geçmişi yalnızca günümüzün ideolojik amaçlarına hizmet edecek şekilde yeniden yazmaya hevesli olduklarını görmekteyiz. Halihazırdaki örneklerden biri, Amerika'da ticari hayatın ve şirketlerin İç Savaş sonrası dönemdeki durumunun 'yeniden değerlendirilişi' olgusudur. Son yirmi otuz yıldır Amerika'da yazılan tarih eserlerini dikkatle incelediğimizde tarihin her hâlükârda ulusal ve sınıfsal efsaneleri sıkıcı bir biçimde yeniden ürettiğini fark etmek zorunda kalırız. Sosyal bilimlerin yeni bürokratik kullanım alanları ortaya çıktıkça, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren 'Amerika'nın tarihsel anlam ve önemi'ni övmek gibi bir yönelim hâsıl olmuştur ve bu yönelim içerisinde yer alan bazı tarihçiler, tarih disiplinini muhafazakâr haletiruhiye ve bu haletiruhiyeden maddi manevi istifade edecek kesim için kullanmıştır.

Siyaset bilimcilere gelirsek; özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ilişkilerle uğraşırken onların Birleşik Devletler siyasasını muhalif bir ruhla eleştirmiş olduğu kesinlikle söylene-

mez. 'Siyaset bilimi uzmanlığı alanına giren şeylerin büyük bir bölümünün Birleşik Devletler siyasasının dipnotlarla rasyonelleştirilerek pazarlanmasından az daha hallice olduğunu'[3] iddia eden Profesör Neal Houghton belki fazla ileri gidiyor; fakat dikkat çektiği olgu kapsamlı olarak incelenmeksizin bir kenara bırakılamaz. Profesör Arnold Rogow'un şu sorusu da böyledir: 'Büyük Meselelere Ne Oldu?'[4] Bu soruyu cevaplarken çoğu siyaset bilimi çalışmasının son zamanlarda ciddi siyasi gerçeklerle ilişkisinin kalmadığı fakat bu durumun bu çalışmaları resmi siyasa ve ihmalleri bilimsel olarak onaylamakla ilişkisiz kılmadığı akılda tutulmalıdır.

Sosyal bilimlerin bu birkaç kullanım biçimini ve bunların olası sonuçlarını bir eleştiri geliştirmek ve yanlılıkları kanıtlamak amacıyla ele almadım. Tek amacım, sosyal bilimlerin kaçınılmaz olarak bürokratik rutinlerle ve ideolojik meselelerle ilişkili olduğunu; bu ilişkilerin günümüzde çeşitli sosyal bilimlerin ve buradaki karışıklıkların bir parçası olduğunu; sosyal bilimlerin siyasi içerimlerinin gizli olarak bırakılmaktansa açığa kavuşturulmasının daha iyi olacağını okura hatırlatmaktı.

3

On dokuzuncu yüzyılın son yarısında, Amerika'da sosyal bilimler doğrudan doğruya reform hareketleriyle ve iyileştirme faaliyetleriyle bağlantılıydı. 'Sosyal bilimler hareketi' olarak bilinen şey –ki 1865'te 'Amerikan Sosyal Bilimler Derneği' adı altında örgütlenmiştir– aleni siyasi taktiklere başvurmaksızın 'bilimi' toplumsal problemlere 'uygulama'ya dönük bir on dokuzuncu yüzyıl sonu girişimiydi. Bu hareketin mensupları, özetleyecek olursak alt sınıftan insanların kişisel sıkıntılarını orta sınıf kamunun genel sorunlarına dönüştürmeye çalışmıştır. Yirminci yüzyılın ilk on yılları boyunca bu hareket doğal seyrini sürdürdü. Fakat radikal orta

3 *Western Political Science Association* Söylevi, 12 Nisan 1958.
4 *American Political Science Review*, Eylül, 1957.

sınıf reform ideolojilerinin taşıyıcısı olmaktan giderek uzaklaştı; başlangıçtaki kapsamlı toplumsal refah arayışı, hayır kurumları, çocuk esirgeme kurumları ve cezaevi reformlarıyla ilgili kısıtlı sosyal hizmet kaygılarına dönüştü. Ancak 'Amerikan Sosyal Bilimler Derneği' içerisinden çeşitli mesleki kuruluşlar ve zaman içerisinde çeşitli sosyalbilimsel akademik disiplinler de ortaya çıkmıştır.

Böylece erken dönem orta sınıf reform sosyolojisi, bir yanda akademik uzmanlıklar, diğer yanda daha özgül ve kurumsal sosyal yardım faaliyetleri olmak üzere ikiye bölünmüştür. Yine de bu bölünme akademik uzmanlık alanlarının ahlaki bakımdan tarafsız ve bilimsel bakımdan katışıksız hale geldiği anlamına gelmez.

Birleşik Devletler'de liberalizm, neredeyse tüm kamusal söylem ve ideolojilerin kaynağı olduğu gibi bütün toplumsal incelemelerin de siyasi ortak paydası olagelmiştir. Bu durumun, Birleşik Devletler'de feodal mirasın bulunmayışı ve dolayısıyla kapitalizm karşıtı seçkinlerle aydınların aristokratik bir temelden yoksun oluşu başta olmak üzere büyük oranda iyi bilinen tarihsel koşullardan kaynaklandığı kabul edilmiştir. Halen ticaret çevresi seçkinlerinin önemli bir bölümünün bakış açısına şekil vermeye devam eden klasik ekonominin liberalizminden siyasi olarak aralıksız bir biçimde istifade edilmiş; en incelikli ekonomik betimlemelerde bile ekonomik denge ya da dinginlik fikrine güçlü bir biçimde bağlı kalınmıştır.

Liberalizm, bir parça daha esnek bir biçimde sosyoloji ve siyaset bilimine de yol göstermiştir. Avrupalı öncellerinin aksine Amerikalı sosyologlar, tek seferde tek bir ampirik ayrıntıyla ve tek bir muhitteki problemle meşgul olmaya güçlü bir eğilim göstermiştir. Kısacası, ilgilerini dağıtma ve parçalama eğiliminde olmuşlardır. 'Demokratik bilgi teorisi' uyarınca, bütün olguların eşit değerde olduğunu kabul etmişlerdir. Dahası bütün toplumsal fenomenlerin kaynağında kesinlikle çok sayıda ufak tefek nedenin bulunması gerektiğini iddia etmişlerdir. 'Çoğulcu nedenleme' denen bu anlayışın liberal 'parça parça' reform siyaseti için oldukça kullanışlı

olduğu aşikârdır. Şu çok açık ki toplumsal olayların nedenlerinin kesinlikle çoklu, dağınık ve ufak tefek olması gerektiği düşüncesi liberal pratikçilik olarak adlandırılabilecek bakış açısına rahatça dahil edilebilir.[5]

Amerikan sosyal bilimlerinde tarihsel olarak örtük bir yönelim varsa, bu kuşkusuz dağınık incelemelere ve olgusal anket araştırmalarına dönük bir yanlılık ve bu yanlılığa eşlik eden çoğulcu nedenler keşmekeşi dogmasıdır. Bunlar bir toplumsal inceleme üslubu olarak liberal pratikçiliğin temel özellikleridir. Eğer belirli bir şeye neden olan sayısız 'etmen' mevcutsa, o zaman giriştiğimiz bütün pratik eylemlerde çok dikkatli olmalıyız demektir. Birçok ayrıntıyla uğraşmak zorundayızdır; bu nedenle bir diğer küçük parçayı reforma tabi tutmadan evvel eldeki küçük parçayı bir reforma tabi tutmak ve ne olacağını görmek en uygun davranış olacaktır. Ayrıca tabii ki dogmatik olmamak ve çok büyük bir eylem planıyla yola çıkmamak en iyisi olur: Büyük bir akış içerisinde hepsi birbirini etkileyen çoklu nedenlerin henüz hepsini bilmediğimizden ve muhtemelen hiçbir zaman da bilemeyeceğimizden, hoşgörülü bir farkındalıkla hareket etmeliyiz. Ufak çaplı muhitlerle uğraşan sosyal bilimciler olarak pek çok küçük nedene karşı tetikte olmalı; pratikçi insanlar olarak akıllıca hareket etmek için dağınık haldeki muhitlerin parça başı reformcuları olmalıyız.

Oysa dikkatli bir biçimde ilerlenirse meselelerin hiç de bu kadar basit olmadığı görülecektir. Eğer toplumu minik 'öğelere' bölersek, belirli bir şeyin açıklamasını yapmak için bu öğelerin birçoğunu kavramaya ihtiyaç duyarız ve her öğeyi kapsadığımızdan da asla emin olamayız. 'Organik bütün' üzerinde salt biçimsel bir vurgu; yeterli nedenleri –ki bunlar çoğu zaman yapısal nedenlerdir– göz önünde bulundurmada bir acizlik; tek seferde yalnızca tek

5 Krş. Mills, 'The Professional Ideology of Social Pathologists,' *American Journal of Sociology*, Eylül, 1943. [Türkçesi için bkz.: "Sosyal Patologların Mesleki İdeolojisi," *Bilgi, Sosyoloji ve Bilgi Sosyolojisi* içinde, Der. ve Çev. Vefa Saygın Öğütle, Ankara: Paragraf Yayınları, 2005, 1. Bs., s. 67-92].

bir durumu inceleme yönünde ısrarcı bir baskı—liberal pratikçiliğin bütün bu unsurları, *statüko*nun yapısını anlamayı fazlasıyla zorlaştırmaktadır. Fakat adil olmak adına diğer görüşleri de anımsamalıyız:

Her şeyden önce, 'ilke haline getirilmiş bir çoğulculuğun,' 'ilke haline getirilmiş bir tekçilik' kadar dogmatik olabileceği gün gibi açık değil midir? İkinci olarak, bir sürü küçük nedene gark olmadan nedenleri araştırmanın bir yolu yok mudur? Sosyal bilimcilerin toplumsal yapıyı araştırmak için yapmaları gereken şey aslında bu değil midir? Bu tür incelemelerle, bir şeyin yeter nedenini bulmaya ve böylece siyasi ve insani ilişkileri şekillendirmede aklı egemen kılmaya olanak tanıyacak şekilde yönetimsel eylemin nesnesi olarak stratejik etmenlere ilişkin bir görüş alanı açmaya çalışmaktayız aslında.

Oysaki liberal pratikçiliğin 'organik' metafiziğinde muhtemelen yalnızca ahenkli bir denge sergileme eğilimi gösteren şeyler vurgulanır. Her şey 'kesintisiz bir süreç' olarak görüldüğünden ani tempo değişiklikleri ve devrimci altüst oluşlar –ki zamanımızın ayırt edici özellikleridir bunlar– ya tamamen ıskalanır ya da yalnızca 'patolojik' ve 'uyumsuz' olanın işaretleri olarak görülür. 'Görenekler' ve 'toplum' gibi masum ifadelerin çağrıştırdığı biçimsellik ve sözde birlik, modern toplumsal yapının bir bütün olarak nasıl bir şey olduğunu görme olanağımızı azaltır.

Liberal pratikçiliğin parçacıklı yapısının ardında hangi neden yatmaktadır peki? Liberal pratikçilik niçin bu dağınık muhitler sosyolojisi halini almıştır? Akademik disiplinlerin tuhaf bölümlenişleri, sosyal bilimcilerin ilgilendikleri problemleri parçalamalarına vesile olmuş olabilir. Özellikle de sosyologlar, eski sosyal bilimlerin temsilcilerinin kendi aralarında sosyolojiye bir yer açmaya yanaşmadığını sıklıkla hissetmiş gibi görünüyor. Belki de sosyologlar, tıpkı Auguste Comte –ve Talcott Parsons tarzı gösterişli teoriciler– gibi ekonomi ve siyaset biliminden tamamen ayrışmış,

yalnızca kendilerine ait olan bir alan düşlemişlerdir. Fakat birbirleriyle mücadele içindeki akademik disiplinlerin dayattığı kısıtlamaların –ya da genel yetenek yoksunluğunun– liberal pratikçilikteki düşük soyutlama düzeyini ve buna mukabil olarak taraftarlarının toplumsal yapı sorunlarını göz önünde bulundurma başarısızlığını yeterli bir biçimde açıkladığını sanmıyorum.

Uğruna bu denli çok sayıda sosyoloji kitabının yazıldığı kamuya bir göz atalım. Disiplindeki 'sistematik' ya da 'teorik' çalışmaların pek çoğu, öğretim elemanlarının ders amaçları doğrultusunda yazdığı kitaplardan oluşmuştur. Sosyolojinin kendi akademik varoluş hakkını diğer disiplinlerle karşıtlık içinde kazanmış olması, ders kitaplarına olan ihtiyacı artırmış olabilir. Bugün ders kitapları, araştırma ve keşif hususlarındaki gelişmeleri bir araya toparlama amacıyla değil, çeşitli olguları gençlere sunma amacıyla düzenlenmektedir. Bu nedenle bu kitaplar, az çok sabitleşmiş kavramları serimleme amacındaki mekanik bir olgular yığını halini almaktadır. Yeni düşüncelerin sunduğu araştırma olanakları ya da düşüncelerle olguların etkileşimi, bir ders kitabında birikimsel ayrıntılar olarak bir araya getirilecek derecede önemli görülmemektedir. Eski fikirler ışığında sunulmuş yeni olgular çoğu kez yeni fikirlerden daha önemli görülmektedir, çünkü bu yeni fikirlerin ders kitaplarının birtakım 'kabullerini' tehlikeli biçimde kısıtlayabileceği sezinlenmektedir. Bir metnin kabul edilip edilmeyeceğine profesörler karar vermekte ve böylece başarılı olup olmadığını onlar belirlemektedir. Nihayetinde yeni ders notları çıkarmanın zaman alıcı bir iş olduğunu da unutmamak gerek tabii.

Peki, bu kitapların hitap ettiği öğrenciler kimdir? Bunlar ağırlıklı olarak orta sınıfa mensup gençlerdir; birçoğu –özellikle Orta Batı üniversitelerindekiler– çiftlik ya da küçük işletme sahibi ailelerden gelmekte ve profesyonel meslek sahipleri ve genç yöneticiler olma yolunda ilerlemektedir. Bu tür bir öğrenci kitlesi için yazmak, yükselmekte olan oldukça özgül türdeki bir orta sınıf kamu

için yazmak demektir. Yazar ve hitap ettiği kamu, hoca ve öğrencileri, aslında benzer toplumsal tecrübelere sahiptir. Geldikleri yer, hedefleri ve bu yolda kendilerini bekleyen şeyler konusunda ortaktırlar.

Eski pratikçi muhitler sosyolojisinde, siyasi problemler nadiren köklü biçimde incelenmiştir. Liberal pratikçilik, siyasete ilgisiz kalmaya ya da bir tür demokratik fırsatçılık peşinde koşmaya eğilimli olmuştur. Ona bağlı olanlar, siyasi bir meseleye temas ettiklerinde, bu şeyin 'patolojik' özelliklerini genellikle 'topluma zararlı' ya da 'yozlaşma belirtisi' olarak ele almış ve açıklamıştır. Başka durumlarda, 'siyasi olan,' siyasi *statüko*nun düzgün işleyişiyle tanımlanmış ve bir çırpıda kanunlarla ya da yönetimle özdeşleştirilmiştir. Siyasi düzenin kendisi nadiren sorgulanmış ve bütünüyle sabit ve uzak bir çerçeve olarak kabul edilmiştir.

Liberal pratikçilik, toplumsal konumları itibarıyla yetki mercii durumunda olan ve birtakım bireysel durumlarla uğraşan kimseler için uygundur. Sözgelimi yargıçlar, sosyal hizmet uzmanları, ruh sağlığı uzmanları, öğretmenler ve mahalli reformcular meseleleri 'durum'lar üzerinden düşünmeye yatkındır. Görüş açıları mevcut standartlarla sınırlı kalmaya eğilimlidir; uzmanlık görevleri onları 'vakalar'ın üzerine yükselmelerini engelleyen bir mesleki yetersizliğe sürükler. Tecrübeleri ve topluma bakış açıları fazlasıyla benzerdir; bir bütünlük inşa etme çabasına öncülük edebilecek düşünsel çekişmelere ve kanaat uyuşmazlıklarına müsaade etmeyecek kadar türdeştir. Liberal pratikçilik, ahlakçı bir dar muhitler sosyolojisidir.

Liberal pratikçilikteki meşhur 'kültürel geri kalmışlık' mefhumu, büyük ölçüde bu 'ütopyacı' ve ilerlemeci düşünce üslubunun bir parçasıdır. Bu mefhum, toplumun geri kalmış unsurlarını ileri teknoloji koşullarıyla aynı 'hizaya getirmek' için değiştirmek gerektiğini ima eder. 'Geri kaldığı' düşünülen şey şimdiki zamanda mevcuttur, fakat geri kalma sebebinin geçmişte yattığına inanılır.

Böylece değer yargıları zamansal bir kesite ilişkin açıklamalar kılığına büründürülür. Eşitsiz 'ilerleme'ye ilişkin değer atfedici bir iddia olarak kültürel geri kalmışlık mefhumu, liberal ve işlemsel bir mizaca sahip olanların müthiş işine gelir: Onlar için bu mefhum hangi değişimlerin gerçekleşmesi 'gerektiği'ni, hangilerinin gerçekleşmiş 'olsa' iyi olacağını fakat gerçekleşmediğini ifade eder. Nerede iyi ilerleme kaydettiklerini, nerede kaydedemediklerini gösterir. Patolojik bir 'geri kalmışlığın' tespiti, tarihsel bir kisveye büründürülerek ve üstünkörü bir biçimde, 'gerekli değişimler' tarzındaki sözde nesnel ifadeler tıkıştırılmış minik programlarla bir nebze çetrefilli hale getirilir.

Problemleri kültürel geri kalmışlık temelinde ifade etmek, değer atıflarını maskelemek anlamına gelir; fakat daha önemli soru şudur: Liberal pratikçilerin rahatça istifade ettiği değer atıfları hangileridir? 'Kurumların' genel olarak 'teknoloji' ve 'bilimin' gerisinde kaldığı düşüncesi çok yaygındır. Bu düşünce, Bilim'e ve düzen içinde ilerleyen değişime olumlu bir değer atfedildiği anlamına gelir. Velhasıl, sözkonusu olan tüm rasyonalizmiyle, bir düşünme *ve* eylem modeli olarak fen bilimlerine olan Mesihçi ve artık siyaseten naif kaçan hayranlığıyla, ilerleme olarak zaman kavrayışıyla Aydınlanma'nın liberal biçimde devam ettirilmesidir. Bu ilerleme mefhumu, Amerikan üniversitelerine bir zamanlar revaçta olan İskoç ahlak felsefesinden sirayet etmiştir. İç savaş sonrasından bir kuşak kadar öncesine dek, Amerikan kentli orta sınıfı kısmen işleri büyüyen kesimlerden oluşuyordu; bu kesimler üretim araçlarını ele geçiriyor *ve* toplumsal itibarlarının yanı sıra siyasi güçlerini de artırıyordu. Eski kuşak sosyologlardan birçok akademisyen, ya bizzat bu yükselen tabakalardan seçiliyor ya da bu tabakayla bilfiil iç içe geçen kişilerden oluşuyordu. Öğrencileri –düşüncelerini sundukları kamu– yine bu tabakalardan gelmekteydi. İlerlemenin, gelir ölçeği ve toplumsal konum itibarıyla yükselmekte olan kesimlerin zevkine uygun bir mefhum olduğuna sıklıkla dikkat çekilmiştir.

Kültürel geri kalmışlık kavramını kullananlar, toplumun farklı alanlarındaki farklı 'değişim hızları'nın ardında yatan güç olduğu ortaya konabilecek çıkar gruplarının ve karar alıcıların konumlarını incelemez. Kültürel sektörlerin sahip *olabileceği* değişim hızı açısından bakıldığında 'geride kalan'ın aslında genellikle teknoloji olduğu söylenebilir. 1930'lar boyunca durum kesinlikle böyledir ve sözgelimi evsel teknoloji ya da kişisel ulaşım alanında durum daha da fazla böyledir.

Birçok sosyoloğun 'geri kalmışlık' mefhumunu kullanışından farklı olarak, Thorstein Veblen'in meseleyi 'gecikme, sızıntı, sürtünme' gibi terimlerle ifade etmesi, onu 'sanayiye karşı ticaret' hususunda yapısal bir çözümleme gerçekleştirmeye götürmüştür. Veblen şu şekilde sormaktaydı: 'Gecikme' nerede sıkıntı yaratmaktadır? Daha sonra, iş adamlarının girişimcilik kaideleriyle koşut olarak gelişen eğitimli kapasitesizliklerinin nasıl üretim ve verimliliği kökten baltalamakla sonuçlandığını ifşa etmeye çalıştı. Aynı zamanda özel mülkiyet sistemi içerisinde kâr amaçlılığın rolünün de az çok farkındaydı; yalnızca 'beceriksiz neticeler'le ilgilenmiyordu. Fakat en önemli husus, Veblen'in 'geri kalmışlığın' yapısal mekanizmasını ortaya çıkarmış olmasıdır. Buna karşın birçok sosyal bilimci, bu tür bir özgül yapısal dayanaktan yoksun ve siyasi bakımdan iflas etmiş 'kültürel geri kalmışlık' kavramını kullanmayı sürdürmüş; kavramı daima parçacıklı bir tarzda ve her şeye uygulayabilmek için genelleştirerek işe koşmuştur.

4

Pratik problemler belirlemek, bir değer atfında bulunmak anlamına gelir. Liberal pratikçiler için; (1) orta-sınıf ve kasabalı yaşam tarzından sapma gösteren, (2) kırsal denge ve düzen ilkelerine uymayan, (3) iyimser ilerlemeci 'kültürel gecikme' sloganlarına riayet etmeyen, (4) uygun görülen 'toplumsal ilerleme' ile uyum içinde olmayan her şey 'problem' teşkil etmektedir. Ancak liberal pratik-

çiliğin esas temeli (5) 'uyarlanma' ve onun karşıtı olan 'uyarlanamamışlık' kavramlarında kendini gösterir.

Uyarlanma kavramı çoğunlukla belirli bir içerikten yoksundur; fakat gerçekte, en ideal biçimiyle kasabalı orta sınıflarda görülen norm ve özelliklere uyum sağlanması yönünde bir propaganda içermektedir. Fakat bu toplumsal ve ahlaki içerik, 'adaptasyon' gibi metaforların biyolojik çağrışımları tarafından maskelenir; aslında kavram 'varoluş' ve 'hayatta kalma' gibi toplumsal açıdan anlamlı bir şey ifade etmeyen çeşitli terimlerle kuşatılmıştır. 'Uyarlanma' Kavram'ı biyolojik çağrışımlar aracılığıyla biçimselleştirilir ve evrensel kılınır. Fakat kavramın fiili kullanımı, küçük topluluk muhitlerine özgü hedef ve olanakların verili kabul edildiğini belli eder. Birçok yazar, verili kabul edilen amaçlara ulaşmak için görece pürüzsüz olduğuna inanılan teknikler geliştirmektedir; fakat olanakları kısıtlı belirli grup ve bireylerin bir bütün olarak kurumsal çerçevenin kendisi değiştirilmeksizin bu amaçlara ulaşmasının mümkün olup olmadığını genellikle dikkate almamaktadır.

Uyarlanma fikri, en dolaysız biçimde bir tarafta 'toplum'un diğer tarafta da 'bireysel göçmen'in olduğu bir toplumsal manzara çerçevesinde uygulanabilir gibi görünüyor. Böyle bir durumda, göçmen topluma 'uyarlanmalıdır.' 'Göçmen problemi' öteden beri sosyolojide ilgi odağıydı; onu ifade etmede kullanılan mefhumlar pekâlâ bütün 'problemler'in formüle edilmesinde kullanılan genel modelin bir parçası haline gelmiş olabilir.

Liberal pratikçilerin uyarlanamamışlık konusunda verdiği örneklerin ayrıntılı bir incelemesinden hareket ederek, ideal bir şekilde 'uyarlanmış' olduğuna hükmedilen ideal kişi tipi çıkarsanabilir:

Eski sosyolog kuşağının ve genel olarak liberal pratikçilerin ideal insanı, 'sosyalleşmiş' kişidir. Bu kişi, etik açıdan 'bencil'in karşı kutbunda yer alır. Sosyalleşmiş birisi olarak mütemadiyen diğerlerini düşünür ve herkese nazik davranır; derin düşüncelere

dalmaz ya da aylaklık etmez; bilakis, oldukça dışadönüktür, içinde yaşadığı topluluğun rutinlerine şevkle 'katılım gösterir' ve bu topluluğun düzenli bir şekilde uyarlanılabilir bir tempoda 'ilerlemesine' yardımcı olur. Birçok sosyal organizasyonda yer alır, destekçi olur, hatta kendini bu işlere adar. Eğer bu tür organizasyonlara resmen 'üye' değilse, muhakkak ki bol bol ziyaret ediyordur. Ne mutlu ki uzlaşımsal ahlaka ve motivlere uyum sağlamakta, saygın kurumların tedrici gelişimine katkıda bulunmaktadır. Anne ve babası hiçbir zaman boşanmamış, yuvası hiçbir zaman zalimce bozulmamıştır. Alçak gönüllü bir biçimde de olsa 'başarılıdır,' çünkü tutkuları da alçak gönüllüdür; 'hayalperest bir filozof' haline gelmemek için hiçbir meseleye imkânları elverdiğinden öte kafa patlatmaz. Haddini bilen bir küçük adam olarak, büyük paralar peşinde koşmaz. Bazı erdemleri o kadar geneldir ki ne anlama geldiklerini bile anlayamayız. Fakat bazıları o kadar kesin ve apaçıktır ki sınırlı muhitine bağlı bu uyarlanmış insanın erdemlerinin küçük Amerikan kasabalarında harfiyen Protestan ideallerine göre yaşayan ve kendi kendine geçinip giden orta sınıflarda görülen normlara tekabül ettiğini sezinlemeye başlarız.

Liberal pratikçiliğin bu küçük sevimli dünyasının bir yerlerde var olmuş olabileceğini kabul etmeye hazırım; aksi halde gerçekten icat edilmiş olması gerekecekti. Aslında hiçbir insan grubu böyle bir dünyanın icat edilmesi için son kuşak Amerikalı sosyologlar ordusundan daha ideal olamazdı; hiçbir kavramlar grubu da bu amaca hizmet etmede liberal pratikçiliğin kavramlarından daha elverişli olamazdı.

5

Son birkaç on yıl içerisinde, eski pratikçiliğin yanı sıra yeni bir pratikçilik tipi –aslında bakılırsa birkaç farklı tip– daha ortaya çıkmıştır. Liberalizm, bir reform hareketinden ziyade refah devletinde sosyal hizmetlerin yönetimi halini almıştır; sosyoloji reformcu

itkisini yitirmiş, parçalı problemler ve dağınık nedensellik eğilimleriyle birlikte muhafazakâr bir biçimde şirket, ordu ve devlet kullanımına girmiştir. Ekonomik, siyasi ve askeri düzenlerde bu tür bürokrasiler daha baskın hale geldikçe 'pratik' teriminin anlamı da değişmiştir: Artık 'pratiğin' bu azametli kurumlara hizmet etmesi gerektiği kabul edilmiştir.[6]

'Endüstriyel ilişkiler' ekolü, liberal-olmayan yeni pratikçiliği kısa ve öz bir biçimde tanıtmak için iyi bir örnek olabilir.[7] Bu ekolün 'kaynak literatür'ünde iş hayatındaki yöneticilerden ve çalışanlardan nasıl söz edildiğini incelediğimizde, yöneticilerin genellikle 'kabiliyetli-kabiliyetsiz,' 'akılcı-akıl dışı,' 'tecrübeli-tecrübesiz' gibi ölçütler çerçevesinde; çalışanlarınsa bundan farklı olarak 'mutlu-mutsuz,' 'verimli-verimsiz,' 'yüksek moral/maneviyatlı-düşük moral/maneviyatlı' gibi ölçütler çerçevesinde değerlendirildiğini görürüz.

Endüstriyel ilişkiler uzmanlarının –aşikâr ya da örtük– öğütlerinin büyük bölümü, şu basit formülde derli toplu bir biçimde özetlenebilir: Çalışanları mutlu, verimli ve işbirlikçi hale getirmek için yapılması gereken tek şey yöneticileri kabiliyetli, akılcı ve tecrübeli hale getirmektir. Bunun aynı zamanda endüstriyel ilişkiler ekolünün siyasi reçetesini teşkil ettiğini de söyleyebilir miyiz? Eğer öyle değilse, daha ne gibi içerimler sözkonusudur? Fakat eğer öyleyse, pratik konuşmak gerekirse, bu reçete endüstriyel ilişkilerde ortaya çıkan problemlerin 'psikolojikleştirilmesine' yol açmıyor mu? Bu reçete, çıkarların doğal uyumuna ilişkin klasik formüle dayanmı-

6 Bir uzmanlık alanı olarak 'sosyal problemler' alanı bile –ki liberal pratikçiliğin önemli akademik üslerinden biridir– eski pratikçilikten yeni pratikçiliğe doğru gerçekleşen bu değişimi yansıtmaktadır. 'Sosyal çözülme' üzerine dersler eskisi gibi değildir artık. İcracılarında 1958 yılı itibarıyla ilgilendikleri değerlere ilişkin daha incelmiş bir farkındalık oluşmuş durumdadır. Alan, siyasi açıdan bir ölçüde genel ideolojinin bir parçası ve refah devleti içindeki önemli baskı gruplarından ve yardımcı yönetimsel eklemlerden biri haline gelmiştir.

7 'Mayo Ekolü'nün daha ayrıntılı bir açıklaması için bkz. Mills, 'The Contrubitions of Sociology to Studies of Industrial Relations,' [Sosyolojinin Endüstriyel İlişkiler İncelemelerine Katkıları] *Proceedings of First Annual Meeting of Industrial Relations Research Association* içinde, Cleveland, Ohio, 1948.

yor mu? Ki böyle bir uyum ne yazık ki yöneticilerin kabiliyetsizliği ve işçilerin nahoş akıl dışılıkları gibi olgularda açığa çıkan insan ilişkileri zaaflarıyla engellenmektedir. Ekolün anlayışı çerçevesinde gerçekleştirilmiş incelemeleri şöyle bir özetleyip toparlarsak; endüstriyel ilişkiler uzmanlarının personel müdürlerine yönetimsel etkililiği daha pürüzsüz ve sorunsuz bir biçimde temin etmeleri için otoriter tavırlarını yumuşatmalarını, çalışanlar üzerindeki yönetimsel egemenliklerini de onları daha iyi anlayarak ve gayri resmi dayanışmalarına karşı koyarak artırmalarını öğütlediğini ne ölçüde söyleyebiliriz? Bütün bu meseleler moral ve maneviyat kavramında net bir görünürlük kazanmaktadır.

Modern endüstride çalışmak, bir hiyerarşi içerisinde çalışmak demektir; yukarıdan aşağı doğru bir yetki silsilesi, aşağıdan yukarı doğru ise bir itaat silsilesi sözkonusudur. İşin büyük bir bölümü kısmen rutinleşmiş durumdadır; bu da verimliliğin artması için işçilerin faaliyetlerinin küçük parçalara ayrılıp tektipleştiği anlamına gelir. Eğer bu iki olguyu –endüstriyel yapının hiyerarşik doğasını ve işin büyük oranda rutinleşmiş niteliğini– birleştirirsek, modern fabrika sisteminde çalışmanın ne tür bir disiplin gerektirdiği aşikâr hale gelir: Otoriteye keskin ve oldukça tekbiçimli bir itaattir sözkonusu olan. Öyleyse, insan ilişkileri uzmanlarının epey çekingen bir biçimde ele aldığı iktidar etmeninin moral ve maneviyat problemini uygun bir şekilde anlamada merkezi öneme sahip olduğu ortaya çıkmış oluyor.

Fabrikalar, toplumsal ilişkilerin şekillendiği yerler olmanın yanı sıra en nihayetinde iş yapılan yerler de olduğuna göre, moral ve maneviyatı tanımlamak için hem nesnel hem de öznel ölçütleri dikkate almamız gerekir. *Öznel açıdan*, moral ve maneviyat eldeki işi yapmaya istekli olmak, onu neşeyle, hatta zevk alarak gerçekleştirmek anlamına gelir. *Nesnel açıdansa*, işin en verimli biçimde yapılması anlamına gelmektedir; yani en kısa sürede, en az sıkıntıyla ve en düşük ücretle en büyük işi çıkarmak. Dolayısıyla modern bir

Amerikan fabrikasında moral ve maneviyat, çalışanlar açısından otoriteye istekli bir bağlılık göstermek anlamına gelir; bu da yöneticiler tarafından işin verimli bir biçimde yürütüldüğü şeklinde değerlendirilecektir.

Açık seçik bir 'maneviyat' mefhumu, göz önünde bulundurulan değerlendirme ölçütlerinin açıklanmasını da gerektirir. İşçinin memnuniyeti ve tatmini ile kendi iş yaşamının seyrini belirlemede ne oranda söz sahibi olabildiği, bu konudaki iki uygun değerlendirme ölçütüymüş gibi görünmektedir. Eğer değerlendirme tarzımızı bir parça daha genişletirsek, kendi çalışma koşulları hakkında karar alma süreçlerine katılabilen ve bunun mutluluğunu duyan kendi-kendini-yöneten zanaatkâr mefhumunun da 'manevi' bir nitelik taşıdığını teslim edebiliriz. İşte Adam Smithçi ve Jeffersoncu yabancılaşmamış insan budur; Whitman bu insan tipini 'açık hava insanı' olarak adlandırmıştır. Ancak böyle bir insanı tahayyül etmek için gereken koşulların, büyük ölçekli hiyerarşik iş örgütlenmesinin devreye girişiyle birlikte olanaksız hale geldiğini teslim etmeliyiz. Aslında dikkatli bir mantık yürütme sonucunda klasik sosyalizm yalnızca bu etmenin dahil edilişiyle klasik liberalizmden türetilebilir. Öyleyse ikinci bir 'maneviyat' tipi tasarlanabilir ki 'işçilerin egemenliği' şeklindeki klasik mefhum aracılığıyla tasarlanmıştır da. Nesnel koşulları büyük ölçekli kolektif çalışma tarafından belirlenmiş bir ortamda, yabancılaşmamış bir insan tipi tahayyül etme çabasıyla ortaya konmuş bir modeldir bu.

İnsan ilişkileri uzmanlarının bu iki 'maneviyat' tipiyle karşıtlık içinde, güçsüz ama istekli işçi maneviyatı denen bir tip daha vardır. Kuşkusuz pek çok insan bu kategoriye girmektedir; fakat asıl mesele, iktidar yapısını değiştirmeksizin hiçbir kolektif zanaatkârlık ya da kendi kendini yönetme türünün mümkün olamayacağıdır. 'İnsan ilişkileri' uzmanları tarafından öngörülen maneviyat, denetime uygun ve alışılageldik 'maneviyat' beklentilerine boyun eğen yabancılaşmış insanın maneviyatıdır. 'İnsan ilişkileri' uzmanları,

endüstrinin mevcut çerçevesinin değiştirilemez olduğunu ve yöneticilerin amaçlarının herkesin amaçları olduğunu varsayarak, modern endüstrinin otoriter yapısını ve işçinin bu yapı içindeki rolünü incelemez. Maneviyat problemini fazlasıyla kısıtlı terimler çerçevesinde tanımlar ve kullandıkları çeşitli tekniklerle yönetici müşterilerinin çalışanların maneviyatını mevcut iktidar çerçevesi içerisinde nasıl geliştirebileceklerini ortaya koymaya çalışırlar. Çabaları manipülatiftir. Çalışma hayatını çevreleyen yapıyı değiştirmeksizin çalışanın 'stresini gidermeye' çalışırlar. 'Keşfettikleri' şeyler şunlardır: (1) Modern endüstrinin otoriter yapısı ('biçimsel örgüt') içerisinde, statü oluşumları ('gayri resmi örgütler') vardır. (2) Bu gayri resmi oluşumlar, çoğunlukla otoritelere direnir ve işçileri otoritenin işleyişinden korumaya çalışır. (3) Bu yüzden, verimliliği korumak ve 'işbirlikçi olmayan' eğilimleri (sendikaları ve işçi dayanışmalarını) defetmek için, yöneticiler bu oluşumları parçalamaya değil, onları kendi amaçları lehine kullanmaya çalışmalıdır ('bütün örgütlenmenin kolektif çıkarları adına'). (4) Bu da, sözkonusu oluşumlarla ilişkilenmiş işçileri otoriter buyruklarla ezmeksizin sevk ve idare edebilmek için bu oluşumları dikkate almakla ve incelemekle mümkündür. Sözün özü, insan ilişkileri uzmanları, modern toplumun rasyonelleşme eğilimini maharetli bir şekilde ve yönetici seçkinlerin hizmetine olacak tarzda ilerletmektedir.[8]

8 Sosyal bilimcilerin bu inceleme alanında endüstriyel insan ilişkileri ekolü kadar iyi iş çıkaramadığı zannedilmemelidir kesinlikle. Bilakis, birçok seçkin çalışma gerçekleştirilmiştir ve birçoğu da halen sürdürülmektedir. Birkaçını zikretmek gerekirse; Charles E. Lindblom'un, John T. Dunlap'in, William Form'un, Delbert Miller'ın, Wilbert Moore'un, V. L. Allen'ın, Seymour Lipset'in, Ross Stagner'ın, Arthur Kornhauser'in, William H. Whyte'ın, Robert Dubin'in, Arthur M. Ross'un çalışmalarını sayabiliriz.

Sosyal bilimlerin on dokuzuncu yüzyıldaki büyük tezlerinden biri, insanların modern kapitalizmin gelişimi esnasında yapısal değişimler tarafından güçsüz bir duruma sürüklendikleri ve eşzamanlı olarak da asileşerek psikolojik tedavi gerektirir hale geldikleridir. Dolayısıyla tarihsel gelişimin ana hattı şu şekilde tasavvur edilmiştir: Rasyonel farkındalığın ve bilgi birikiminin genişlemesiyle birlikte işçiler, kolektif bir bileşim içerisinde yabancılaşmış bir durumdan muzaffer proletarya maneviyatına doğru sıçrayacaktır. Karl Marx, sözkonusu yapısal değişimi ortaya koymada tamamen başarılıydı; ama bu değişimin psikolojik sonuçları hususunda hatalı ve yetersizdi.

Endüstri sosyolojisinin teorik problemi, maneviyat kavramında düşünsel ve siyasi açıdan doruk noktasına ulaştığı üzere, iktidarın yapısını ve bu yapının işçilerin bireysel yaşamları

6

Yeni pratikçilik, yeni bir sosyal bilim ve sosyal bilimci tahayyülüne kılavuzluk etmiştir. Bu liberal-olmayan pratikçiliğin icra edildiği yeni kurumlar ortaya çıkmıştır: endüstriyel ilişkiler merkezleri, üniversite araştırma büroları, şirketlerde, hava kuvvetlerinde ve hükümetlerde yeni araştırma şubeleri. Ne var ki bu kurumlar, toplumun kenar bölgelerinde yaşayan ezilmiş insanlarla; kötü çocuklarla, ahlaken şaibeli görülen kadınlarla, göçmen işçilerle, Amerikalılıktan dışlanmış göçmenlerle ilgilenmez. Tam aksine, hem fiiliyatta hem de düşlerinde toplumun en üst katmanlarıyla ilgilenir; özel olarak da açık görüşlü iş yöneticisi çevreleriyle ve oldukça büyük bir bütçeye sahip generallerle. Sosyal bilimciler, disiplinlerinin tarihinde ilk kez özel sektörle ve kamu otoriteleriyle kalkınma ajansı ya da ziraat acentesi düzeyinin çok üstünde iş ilişkileri içerisine girmiştir.

İlkin, sosyal bilimcilerin konumları değişmiştir; akademik bir konumdan bürokratik bir konuma geçmişlerdir. Sonra, hitap ettikleri kamu değişmiştir; reformcu çevrelerden karar-alıcı gruplara doğru bir kayma yaşanmıştır. Son olarak da, problemlerinde bir değişim meydana gelmiştir; kendi tercih ettikleri problemleri terk ederek müşterilerinin tercihi olanlarla ilgilenmeye başlamışlardır. Âlimlerin kendileri de artık düşünsel açıdan daha az asi ve yönetimsel açıdan daha pratikçidir. *Statüko*yu genel olarak kabullenmekle, problemleri yöneticilerin karşılaştığı sıkıntı ve meseleler açısından formüle etmeye eğilim gösterirler. Gördüğümüz üzere, huzursuz ve moralsiz işçiler ile insan ilişkilerini idare etme sanatından 'anlamayan' yöneticileri incelerler. Ayrıca bıkmadan usanmadan iletişim ve reklamcılık endüstrilerinin ticari niyetlerine ve şirket hedeflerine hizmet ederler.

---

açısından anlamını sistemli bir biçimde dikkate aldığımız takdirde karşılaşacağımız farklı maneviyat ve yabancılaşma tiplerini açıklamakla ilgilidir. Bu durum, psikolojik değişimlerin ne ölçüde yapısal değişimlere eşlik ettiğini irdelememizi gerektirir; ayrıca her bir durumda bunun nedenlerini de sorgulamamız gerekecektir. Modern insanın iş yaşamını konu edinen bir sosyal bilimin vaatleri işte bu tür cihetlerde yatmaktadır.

Yeni pratikçilik, 'insan ilişkileri'ni yürütecek yönetici teknisyenlerine olan büyük talebi karşılamak ve bir iktidar sistemi olarak şirket düzenine ihtiyaç duyduğu yeni meşrulaştırmaları sağlamak için ortaya çıkmış akademik bir tepkidir. Yeni bir personel tipine ve yeni ideolojilere yönelik bu talepler, Amerikan toplumundaki çeşitli değişimlerden kaynaklanmaktadır. Ekonomik kriz döneminde işçinin bağlılığını talep eden rakipler olarak sendikaların yükselişe geçişi ve eşzamanlı olarak ticari kuruluşlara karşı bir düşmanlığın baş göstermesi; modern şirketlerde muazzam boyutlara varan iktidar yoğunlaşması; refah devletinin genişlemesi, kamusal açıdan kabul görmesi ve ekonomik olaylara artan müdahalesi bu değişimlerin başlıcalarıdır. Bu tür gelişmeler, büyük iş dünyasının ekonomik pratikçilikten incelikli bir siyasi muhafazakârlığa geçişinde de rol almaktadır.

Laissez-faire ilkesine dayalı ütopik kapitalizm tahayyülleriyle pratikçi muhafazakârlar, işçi sendikalarını hiçbir zaman politik ekonomi için gerekli ya da yararlı araçlar olarak görmemiştir. Her fırsatta bu sendikaların dağıtılması ya da sınırlandırılması için baskı yapmışlardır. Pratikçi muhafazakârların kamusal hedefi, kişisel kazanca derhal özgürlük tanınması olmuştur. Toksözlü bir biçimde ifade edilmiş bu görüş, küçük iş çevrelerinde –özellikle perakendecilikte– olduğu kadar büyük işletmelerde de halen egemendir. Bunların en büyükleri arasında bulunan General Motors ve US Steel'in ilan edilmiş muhafazakârlıklarının 'pratikçiliği,' büyük şirketler arasında kendini bariz bir biçimde göstermektedir. Tarihsel olarak pratik muhafazakârlık, iş adamlarının yeni ve daha karmaşık ideolojilere ihtiyaç duymaması olgusuna dayanır: Sahip oldukları ideolojinin içeriği, tartışmasız bir biçimde kabul edilmiş yaygın kamusal fikirlerin içeriğiyle zaten sıkı sıkıya bağdaşmaktadır.

Henüz kendisini yerleşik otorite sembolleriyle kuşatarak meşruiyet kazanmamış yeni iktidar merkezleri yükselişe geçtiği zaman,

yeni meşrulaştırıcı ideolojilere ihtiyaç doğar. İleri muhafazakârların –ki liberal sembolleri muhafazakâr amaçlar doğrultusunda kullanmalarıyla tanınırlar– kökeni, en azından yolsuzlukları ifşa eden araştırmacıların ve mücadeleci gazetecilerin iş çevrelerine dil uzatmaya başladığı yüzyıl başına dek geri gider. Bu muhafazakârlar, Büyük Buhran atmosferinde ve Wagner Yasası esnasında yeniden ön plana çıkar; İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında egemen hale gelir.

Sağ siyasetin pratikçi halk kesiminin aksine bu üst mertebe muhafazakârlar, güçlü sendikaların büyük bir liberal devletin yönetimsel çerçevesi içerisinde güçlü kartellerle yüz yüze geldiği bir ekonomide kâr elde etmenin siyasi koşulları karşısında fazlasıyla tetiktedir. İşçi ve vatandaşların bağlılığını kazanmak için sendikalar ile devletin rekabet içerisine girdiği bir dönemde, iktidarlarını meşrulaştıracak yeni sembollere olan ihtiyacın farkındadırlar.

İş adamlarının bu yeni pratikçilikten çıkarları genel olarak açık görünüyor. Peki ya profesörlere ne oluyor? Onların çıkarları nedir? Şirket temsilcilerinin aksine, onlar öncelikli olarak pratikçiliğin parasal, yönetimsel ve siyasi sonuçlarıyla ilgilenmez. Sanırım profesörler için bu tür sonuçlar öncelikli olarak 'kariyer'leri üzerinde temellenen başka hedefler için birer araç konumundadır. Profesörlerin yeni araştırma ve danışmanlık etkinlikleri sayesinde maaşlarında küçük artışlar elde etmeyi hoş karşıladıkları doğru. Yöneticilerin işletmelerini daha kârlı bir biçimde ve daha az sıkıntıyla çekip çevirmelerine yardımcı olmaktan memnun oluyor ya da olmuyor olabilirler; yerleşik şirket iktidarı için yeni ve daha kabul edilebilir ideolojiler inşa etmekten büyük bir tatmin elde ediyor ya da etmiyor olabilirler. Ancak âlim olmayı sürdürdükleri müddetçe düşünsellik harici amaçlarının ille de bu tür tatminlere dayanması gerekmemektedir.

Onların bu pratikçiliğe katılımı, devlet yönetiminin ve ticari kuruluşların hacminde ve bürokratik niteliğindeki genel artışın ve şirket, hükümet ve sendika arasındaki yeni kurumsal ilişkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkan yeni iş olanaklarına yönelik bir cevap olarak görülebilir. Bu tür gelişmeler, uzmanlara yönelik artan bir talep doğurmaktadır ve bu da hem üniversite içinde hem üniversite dışında yeni kariyer fırsatlarının ortaya çıkışı anlamına gelmektedir. Bu dışsal taleplere bir cevap olarak yüksek öğretim kurumları giderek artan bir oranda siyasete ilgisiz teknisyenler imal etmeye yönelmektedir.

Akademisyen olarak kalanlar için, eski tip profesörünkinden farklı yeni türde bir kariyer olanağı doğmuştur; bu tür bir kariyerin sahiplerine 'yeni girişimciler' adını verebiliriz. Bu tutkulu danışman tipi, üniversite *içi* kariyerini üniversite dışında itibar ve hatta küçük çaplı bir iktidar elde ederek ilerletme şansı bulur. Hepsinden öte, kampüste akademik camiayla iş adamları arasında sıkı bir temas sağlayan ve iyi bir biçimde finanse edilmiş bir araştırma ve öğretim enstitüsü kurma fırsatı yakalar. Bu tür bir girişimci, keşiş hayatı yaşayan meslektaşları arasında genellikle üniversite hadiseleri sözkonusu olduğunda da bir kılavuz haline gelir.

Amerika'da akademik mesleki hayatın tutkulu insanları salt akademik kariyerle tatmin etmekte başarısız olduğunu kabul etmemiz gerekir. Mesleki itibar, her daim işin içinde olan ekonomik fedakârlıkla orantılı olmamıştır; maaşlar ve dolayısıyla yaşam tarzı çoğunlukla acınası bir halde kalmıştır ve âlimlerin hoşnutsuzluğu başka alanlardaki mevcut güç ve itibarı ele geçiren tiplerden daha parlak şahsiyetler oldukları bilinciyle daha da artmıştır. Bu tür mutsuz profesörler için sosyal bilimlerin yönetimsel kullanımlarındaki gelişmeler deyim yerindeyse Dekan olmaksızın Yönetici olmak gibi tatmin edici fırsatlar sunmaktadır.

Oysaki her yerde, hatta aceleci gençler arasında bile, bu yeni kariyerlerin öğretim elemanlarını akademik alışkanlıkların dışına

çekerken onları hayal kırıklığına da sürükleyeceğine ilişkin deliller vardır. Her hâlükârda, bu tür kariyerlerde endişe verici bir yan bulunmaktadır; yeni akademik girişimciler çoğu kez yeni amaçlarının ne olabileceğinin farkında değil gibi görünmektedir; bu belirsiz hedefleri başarmanın ne anlama geleceğini bile tahayyül edememektedirler. Onların gayretli çırpınışlarının kaynağında da bu durum yatmıyor mu zaten?

Bir bütün olarak Amerikan akademik camiası, dahil olmaya başladığı yeni pratikçiliğe ahlaki açıdan da açıktır. Hem üniversite içinde hem de dışında, öğretim merkezlerindeki insanlar yönetimsel makinelere hapsolmuş uzmanlar haline gelmektedir. Bu durum kuşkusuz hem bakış açılarını hem de sahip olabilecekleri siyasi tefekkür ufkunu daraltmaktadır. Bir zümre olarak Amerikalı sosyal bilimciler, siyasetle nadiren geniş çaplı bir şekilde meşgul olmaktadır; teknisyen rolüne doğru yönelim onların bu siyasete ilgisiz duruşlarını pekiştirmekte, siyasi katılımlarını (eğer böyle bir şey varsa tabii) azaltmakta, böylece zamanla siyasi problemleri kavrama yeteneklerini bile köreltmektedir. İşte bu nedenle, siyasi bakımdan sosyologlardan, ekonomistlerden ve özür dileyerek söylemek zorundayım ki siyaset bilimcilerden çok daha duyarlı ve bilgili gazetecilerle karşılaşılabilmektedir günümüzde. Amerikan üniversite düzeni, neredeyse hiç siyasi eğitim vermiyor ve modern toplumdaki genel iktidar mücadelesini nasıl saptamak gerektiğine ilişkin çok az şey öğretiyor. Pek çok sosyal bilimci, toplumun başkaldıran kesimleriyle neredeyse hiçbir uzun süreli temasa sahip değil; ortalama akademisyenin kariyeri boyunca karşılıklı olarak eğitici ilişkilere girebileceği hiçbir sol kanat yayın bulunmamakta. Meslek olanakları sağlamayı bir yana bırakalım, siyasi aydınlara destek sağlayacak ve itibar kazandıracak hiçbir toplumsal hareket bulunmuyor; akademik camia, işgücü dünyasında neredeyse hiçbir temele sahip değil.

Bütün bunlar, Amerikalı âliminin hiçbir ideolojik değişim geçirmeksizin ya da siyasi suçluluk hissetmeksizin yeni pratikçiliği sahiplenmeye müsait bir durumda olduğunu gösteriyor. Şu halde, birilerinin ruhunu 'paraya sattığını' söylemek bile uygunsuz ve çocuksu kaçar; çünkü bu haşin ifade, ancak ortada satılacak hakiki bir şey olduğunda gerçek bir mana taşımaktadır.

5

Bürokratik Ethos

Yüzyılın son çeyreği içerisinde, sosyal bilimlerin yönetimsel kullanımını ve siyasi menzilini belirleyen önemli bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Önceki liberal 'toplumsal problemler' pratikçiliği halen devam etmektedir; ancak yönetimsel ve çıkarcı tipteki yeni muhafazakâr kullanım tarzları tarafından gölgede bırakılmıştır. Liberal-olmayan bu yeni pratikçilik, muhtelif biçimlere bürünmekle birlikte beşeri bilimleri bir bütün olarak etkisi altına alan genel bir yönelim meydana getirmektedir. Bu yeni pratikçiliğin ethosuna[1] ilişkin buradaki incelemeye, onu rasyonelleştirme çabalarının başlıca örneklerinden biriyle başlamam yerinde olacaktır. 'Sosyolog olmayı tasarlayan bir öğrenciye son bir uyarıda daha bulunmalı,' diye yazmaktadır Paul Lazarsfeld:

> Muhtemelen dünyanın ahvalinden endişe duyacaktır. Ülkesinde gözlemlediği yeni bir savaş tehdidi, toplumsal düzenler arasındaki bir çatışma ya da ani toplumsal değişmeler, toplumsal meseleleri inceleme altına almanın büyük bir aciliyet taşıdığı duygusuna kapılmasına yol açacaktır. Tehlike, yalnızca birkaç yıllığına sosyoloji konusunda çalışmakla bütün güncel sorunları çözebilecek olduğunu sanması olurdu. Ne yazık ki durum hiç de böyle değildir. Etrafında olup bitenleri daha

1 *Ethos* (Yun.): Eski Yunan felsefesinde "karakter" (kişilik) ve "âdet" (alışkanlık) anlamlarında kullanılan terim; hayatın alışkanlıklar doğrultusunda yürütülmesi. Ethos; Stoacılar için davranışların kaynağı, Platon içinse alışkanlıkların bir sonucudur. Aristoteles *Retorik* adlı eserinde insan yaşamının değişik evrelerinde ortaya çıkan ethos türlerini betimlemiştir. Günümüz sosyal bilimlerinde ise bir kültürün, bir topluluğun kendine özgü nitelikleri, ruhu gibi anlamlarda kullanılmaktadır. (bkz., Abdülbâki Güçlü ve diğerleri, *Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2002, 1. Bs.) [ç.n.]

> iyi anlamayı öğrenecektir kuşkusuz. Zaman zaman başarılı toplumsal eylemlere götürecek yollar da keşfedecektir. Ancak sosyoloji henüz *toplumsal mühendislik için sağlam bir temel* temin edebilecek evreye ulaşmamıştır... Dünya tarihinde önemli bir etki yaratmak, doğa bilimlerinin Galilei'den sanayi devriminin başlangıcına dek süren iki yüz elli yılını almıştı. Ampirik sosyal araştırmaysa henüz otuz-kırk yıllık bir maziye sahip. Eğer ondan dünyanın en büyük sorunlarına hızlı çözümler üretmesini beklersek; ondan tek beklentimiz acil pratik sonuçlar vermesi olursa, doğal gelişim seyrini zedelemiş oluruz.[2]

Son yıllarda 'Yeni Sosyal Bilimler' olarak adlandırılan yönelim, yalnızca yalıtılmış ampirizme değil liberal-olmayan yeni pratikçiliğe de gönderimde bulunmaktadır. Bu ifade, isabetli bir biçimde hem yönteme hem de kullanım tarzına işaret etmektedir; çünkü artık yalıtılmış ampirizmin yöntem ve teknikleri ile bürokratik kullanım tarzı düzenli bir biçimde eklemlenmektedir. Benim iddiam, bu tür bir eklemlenişin bürokratik bir sosyal bilimin ortaya çıkmasıyla sonuçlandığıdır.

Halihazırda uygulandığı şekliyle yalıtılmış ampirizmin var olma biçimi ve yol açtığı etkilerin tümü, 'bürokratik' bir atılımı ifade etmektedir. (1) Toplumsal araştırmanın bütün aşamalarını standartlaştırma ve rasyonelleştirme çabası içerisinde, yalıtılmış ampirik üslubun bizzat düşünsel işleyişi 'bürokratikleşmektedir.' (2) Bu işleyiş, insani incelemeleri kolektif ve sistemli hale getirecek bir niteliktedir genel olarak: Yalıtılmış ampirizmin tam anlamıyla yerleştiği araştırma enstitüleri, kuruluşları ve bürolarında, araştırma usullerinin şirketlerin muhasebe departmanlarını andırır biçimde yalnızca verimlilik gibi amaçlar gözetilerek rasyonelleştirildiği bir atılım sözkonusudur. (3) Bu iki atılım, araştırma personeli arasında yeni düşünsel ve siyasi zihinsel vasıfların seçilmesi ve şekillendirilmesiyle de önemli ölçüde ilişkilidir. (4) 'Yeni sosyal bilimler,' ticari kuruluşlarda –özellikle reklamcılığın iletişim safhasında– silahlı

2 Paul Lazarsfeld, op. cit., s. 19-20. İtalikler bana ait.

kuvvetlerde ve tabii ki artan bir biçimde üniversitelerde icra edildiği şekliyle, bürokratik müşterilerinin tasavvur ettiği her türlü amaca hizmet etmeye başlamıştır. Bu araştırma üslubunu destekleyen ve icra edenler, bürokratik müşterilerinin ve liderlerinin siyasi perspektiflerini kabullenmiş olmaktadır ki bu kabullenme bir zaman sonra bütünüyle onaylamak anlamına gelmektedir. (5) Bu tür araştırma çabaları, pratikteki aleni amaçlarında ne denli etkili hale gelirse modern toplumda bürokratik tahakküm tarzlarının verimliliğini ve saygınlığını –dolayısıyla yaygınlığını– artırmaya da o denli hizmet etmiş olur. Ancak bu aleni amaçlarda etkili olunsun ya da olunmasın (soru açık uçludur) bu girişimler her hâlükârda bürokratik ethosun kültürel, ahlaki ve düşünsel hayat alanlarına daha fazla yayılmasına hizmet etmektedir.

1

'Uygulamalı sosyal bilim' ve 'insan mühendisliği' meselesine en derinden bağlanan kişilerin, tam da ahlaki açıdan katışıksız yöntemler geliştirmekle en ısrarcı biçimde ilgilenenler arasından çıkması ironik görünmektedir. Yalıtılmış ampirik tarzda çalışmak yüksek maliyetli bir iş olduğundan, bunu yalnızca büyük kurumlar zorluk çekmeksizin karşılayabilir. Bu kurumlar arasında şirketler, ordular, hükümetler ve bunların özellikle reklamcılık, tanıtım ve halkla ilişkiler bölümleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, ampirik araştırmalara ilgi gösteren kuruluşlar da sözkonusudur fakat buralardaki yetkili personel de genellikle pratikçiliğin yeni kuralları-na, dolayısıyla bürokratik uygunluğa riayet edecek şekilde hareket etmektedir. Sonuç olarak, yalıtılmış ampirizm belirli kurumsal merkezlerde tecessüm etmiş bulunmaktadır: 1920'lerden itibaren reklamcılık ve pazarlama ajanslarında; 30'lardan itibaren şirketlerde ve birleşik kamuoyu yoklama kuruluşlarında; 40'lardan itibaren akademik hayatta ve üniversite araştırma bürolarında; İkinci Dünya Savaşı esnasında ise federal hükümetlerin araştırma şubelerin-

de. Aynı kurumsal model artık başka yerlere de yayılmaktadır; fakat saydıklarım yalıtılmış ampirik üslubun yerleştiği temel kaleler konumundadır.

Yalıtılmış ampirizmin yüksek maliyetli tekniklerinin biçimselciliği, bu üslubu sözkonusu araştırma masraflarını karşılamaya hevesli ve buna muktedir kimselerin tam da ihtiyaç duyduğu türde enformasyonu sağlamaya özellikle elverişli hale getirmektedir. Yeni uygulamalı sosyal bilim anlayışı, genel olarak pratik –yani parasal ve yönetimsel– eylem seçeneklerini açığa kavuşturmak için tasarlanmış belirli problemlere odaklanmaktadır. Sosyal bilimlerin ancak 'genel ilkeler' keşfedildiği takdirde 'güvenilir pratik rehberlik' sunabileceği düşüncesi hiç de doğru değildir; yönetici kesimler genellikle olgu ve ilişkilere ilişkin bazı ayrıntıları öğrenmek ister ve ihtiyaç duydukları tek bilgi türü budur. Yalıtılmış ampirizmin icracıları kendi önemli buldukları problemleri ortaya koymakla pek az ilgilendiğinden, inceleyecekleri problemlerin seçimini de kolayca başkalarına bırakabilmektedir.

Uygulamalı toplumsal araştırmayla uğraşan sosyologlar, genellikle 'kamu'ya hitap etmez; onların kendilerine özgü ilgilere, çıkarlara ve sorunlara sahip özel müşterileri vardır. Kamudan özel müşteriye doğru gerçekleşen bu kayma, mesafelilik-olarak-nesnellik fikrinin düpedüz altını oyar. Bu fikir muhtemelen bireysel araştırmacının kesin bir odaktan yoksun ve belirsiz bir nitelik arz eden baskılara ilişkin duyarlılığına ve bu tür baskılar karşısında mütevazı bir biçimde bölünüp ufalmak suretiyle yönetilmekten kurtulabilme ilgilerine dayanmaktaydı.

Bütün 'düşünce ekolleri', akademisyenlerin kariyerleri açısından bir anlam ifade etmektedir. 'İyi çalışma'nın ölçütleri, verili bir ekole uygunluk açısından belirlenir; bu nedenle akademik başarı baskın ekollerden birinin öğretilerine etkin bir biçimde icabet etmeye dayanır. En az birkaç farklı 'ekol' mevcut olduğu sürece, hele

de gittikçe genişleyen bir mesleki piyasada, bu tür bir zorunluluk hiç kimse için bir külfet oluşturmaz.

Bireysel bir sosyal bilim zanaatkârının üst düzey çalışmalar yapabilmesini belirleyecek olan şey daha ziyade zanaatkârın kişisel kısıtlılıklarıdır. Bu tür bir bağımsız araştırmacı, yalıtılmış ampirik çalışmayı yeterli ve uygun bir ölçekte gerçekleştiremez; çünkü böyle bir çalışmanın ilerleyebilmesi için gerekli malzemeleri sağlayacak ve iş akışını üstlenecek bir araştırma kuruluşu harekete geçirilmiş olmalıdır. Yalıtılmış ampirik araştırmaları uygulamaya koymak için araştırma enstitülerine; daha akademik olarak konuşmak gerekirse, bol miktarda ödeneğe ihtiyaç vardır. Araştırma maliyetleri artmaya, araştırma ekipleri oluşmaya ve çalışma üslubu bir bütün olarak daha masraflı hale gelmeye başladıkça, işbölümü üzerinde kurumsal denetim de başlamaktadır. Etrafında çıraklarıyla birlikte her biri özgül bir zanaâtı icra eden profesörlerden oluşan bir camia olarak üniversite tasarımı, her biri ayrıntılı bir işbölümüne ve dolayısıyla düşünsel teknisyenlere sahip bir dizi araştırma bürokrasisinden oluşan bir üniversite tasarımıyla yer değiştirmektedir. Başka nedenlerin yanı sıra, bu teknisyenleri verimli bir biçimde kullanmak amacıyla araştırma usullerini kolayca öğrenilebilmesi için sistemleştirme ihtiyacı gittikçe artmaktadır.

Araştırma enstitüsü aynı zamanda pekâlâ bir eğitim merkezidir. Diğer kurumlar gibi belirli zihinsel vasıfları taşıyan kişileri seçmekte ve bu zihinsel vasıf ve yeteneklerin geliştirilmesini ödüllendirmektedir. Böylece bu enstitülerde, eski moda âlim ve araştırmacıların yanı başında akademik hayatta yeni görülen iki insan tipi daha ortaya çıkmıştır.

Öncelikle, düşünsel yöneticiler ve araştırma menajerleri diyebileceğimiz bir kategori vardır. Bu ilk tip hakkında söyleyeceklerim, kanımca akademik çevrelerden aşina olduğumuz şeyler olacaktır. Bu tipe dahil olanların akademik şöhretleri akademik

iktidarlarına dayanmaktadır: Bu tür kişiler komite üyesidir, yönetim kurullarındadır ve diğer akademi üyelerine iş, seyahat olanağı ve araştırma hibesi sağlayabilecek konumlarda bulunmaktadır. Yeni ortaya çıkmış ilginç bir bürokrat tipini oluşturmaktadırlar. Zihin yöneticileri konumundaki bu kişiler, vakıf ve kuruluşlarda yetişmiş halkla ilişkiler uzmanlarıdır. Başka alanlardaki menajer ve yöneticiler için olduğu kadar, onlar için de kitabın yerini ajanda almıştır. Araştırma projelerini tertipler ve en verimli şekilde yürütürler; hatta 'kitap' üretimini bile yönetirler. Çalışma sürelerini 'teknik işgücü saati' üzerinden hesaplarlar. Böyle bir durumda esaslı bir bilgi üretimi beklemek zordur: Öncelikle birçok metodolojik soruşturma yapılacaktır –tabii ki yöntemlere ve soruşturmaya ilişkin– daha sonra da bütün 'pilot araştırmalar'. Birçok kuruluş yöneticisi, zanaatkârlık gerektiren çok sayıdaki projedense büyük ölçekli ve kolay 'yönetilebilecek' az sayıdaki projeye para ödemek istemektedir. Ayrıca büyük harfle 'Bilimsel' –yani incir çekirdeğini doldurmaz hale getirilmiş ve 'tehlikesiz' kılınmış– projeler talep etmekte; çünkü siyasi ilgiye maruz kalmak istememektedirler. Dolayısıyla, bu büyük kuruluşlar küçük çaplı problemlere odaklanmış büyük çaplı bürokratik araştırmaları destekleme eğilimindedir ve bu göreve uygun düşünsel yöneticiler aramaktadır.

Araştırma enstitülerinde ortaya çıkan ikinci insan tipini, sosyal bilimciden ziyade araştırma teknisyeni olarak nitelenmesi gereken genç üyeler oluşturur. Büyük bir iddiada bulunduğumun farkındayım elbette, fakat gerekli özeni göstermeye çalışacağım. Bir düşünce üslubunun toplumsal anlamını kavramak için, daima öncüleri takipçilerden, kâşifleri basmakalıp usulleri sürdürenlerden, ekolü kuran 'ilk kuşağı' onu yalnızca icra eden ikinci ve üçüncü kuşaklardan ayırt etmek gerekmektedir. Başarılı olduğu müddetçe tüm ekoller her iki tipten insanı da barındırır; haddizatında bir ekolün 'başarısının' ölçütlerinden biri de budur. Yine bu durum, başarının düşünsel neticeleri için de önemli bir ipucudur.

Sıradan takipçilerle kâşif ve kuruculara özgü zihinsel vasıflar arasında her zaman bir farklılık sözkonusudur. Bu noktada düşünce ekolleri derin farklılıklar sergiler. Farklılıklar önemli oranda sözkonusu düşünce ekollerinin çalışma tarzlarının hangi toplumsal örgütlenme tiplerine olanak tanıdığına ya da teşvik ettiğine bağlıdır. Burada incelediğimiz üslubun kâşif ve yöneticilerinin hiç değilse bazıları, son derece kültürlü zihinlerdir. Gençliklerinde, henüz bu üslup ortaya çıkmadan evvel, Batı toplumu üzerine başlıca düşünce modellerini özümsemişler; yıllar süren bir kültürel ve düşünsel tecrübeye sahip olmuşlardır. Aydın insanlardır bunlar gerçekten de: Anlayış kapasitelerini kendi içlerinde tartmaya ve kendi kendilerini devamlı olarak yetiştirmeye muktedirdirler.

Ancak ikinci kuşak, düşünsel açıdan yoksullaştırılmış olduğunu sanırım herkesin kabul edeceği Amerikan lisesi geçmişinden gelen genç üyelerden oluşmaktadır ve bunlar öncüleriyle mukayese edilebilecek bir tecrübe ve anlayışa sahip değildir. Genellikle yeterli üniversite tecrübeleri de bulunmaz; öte yandan bu tür araştırma enstitülerine en parlak zihinlerin seçildiğinden kuşkulanmak için nedenler bulunduğu da –bu konuda tam bir bilgi sahibi olmasam bile– belirtilebilir.

Bu genç insanların sahici bir düşünsel hayrete kapıldıklarına nadiren tanık olmuşumdur. Büyük bir soruna yönelik tutkulu bir merak beslediklerini ise bir kez olsun görmemişimdir; bu öyle bir meraktır ki insan aklını bir *çözüm bulmak* için nereye ve ne şekilde olursa olsun ilerlemeye ve gerekirse kendisini yıkıp yeni baştan kurmaya mecbur bırakır. Bu genç insanlar yöntemli olamayacak kadar tez canlı, sebatkâr olamayacak kadar tahayyül yoksunudur; her şeyden öte dogmatiktirler—hem de kelimenin tarihsel ve teolojik tüm manalarıyla. Bu özelliklerin bir bölümü kuşkusuz şu anda Amerikan kolej ve üniversitelerindeki pek çok öğrencinin üzücü durumunu da tanımlamaktadır; yine de yalıtılmış ampi-

rizmin araştırma teknisyenleri arasında daha belirgin bir biçimde görüldükleri kanaatindeyim.

Bu genç kuşak, toplumsal araştırmayı bir kariyer elde etme yolu olarak görmektedir; çok erken bir evrede aşırı derecede uzmanlaşmaya maruz kalmıştır ve 'toplumsal felsefe'ye ilgisizce ve küçümsemeyle yaklaşmaktadır. Toplumsal felsefe bu gençlere yalnızca 'başka kitapları karıştırarak yeni bir kitap meydana getirmek' ya da 'salt spekülasyon'a gömülmek gibi görünmektedir. Sohbetleri dinlenip sahip oldukları merakın niteliği şöyle bir tartılmaya çalışıldığında, elim bir düşünsel kısıtlanmışlıkla karşılaşılır. Birçok âlimin karşısında kendisini bilgisiz hissettiği toplumsal dünyalar onları hiç şaşırtmamaktadır.

Bürokratik sosyal bilimlerin propaganda gücü, büyük ölçüde Bilimsel Yöntem üzerinde felsefi olarak hak iddia etmesinden kaynaklanır; yeni üye toplamadaki yeteneği de büyük ölçüde bireyleri gelecek vaat eden kariyerlere yerleştirmek üzere görece kolay bir biçimde eğitebilmesinden. Başarısının temel anahtarı, her iki aşamada da teknisyenlerin kullanımına hazır net bir biçimde kodlanmış yöntemlere sahip olmasında yatar. Ampirik tekniklerin, bazı kurucuların ellerinde garip bir biçimde bastırılmış ancak yine de varlığı her daim hissedilen bir tahayyül gücüne olanak tanıdığı doğrudur. Bu kuruculardan biriyle konuştuğunuzda, daima parlak bir zihinle muhatap olursunuz. Fakat üç-dört yılını bu araştırma tarzında çalışmakla geçirmiş genç bir insanla artık modern toplumu incelemenin temel problemlerini konuşamaz hale gelirsiniz. Bu kişinin konumu ve kariyeri, tutkusu ve hatta benlik bilinci, artık büyük oranda tek bir bakış açısına, tek bir kelime haznesine ve tek bir teknikler bütününe hapsolmuştur. Doğrusu artık bunlardan başka hiçbir şey bilmemektedir.

Bu öğrencilerin bazılarında, zekâ kişilikten kopmuştur ve bu yetiyi yalnızca iyi pazarlayabilmeyi arzu ettikleri bir tür becerikli alet olarak görürler. Bu kişiler insani bakımdan yoksullaştırılmıştır

ve akla saygıdan doğan her şeyi dışlayan değerlere göre yaşamaktadır. Bu genç bireyler, yetersiz eğitim alışkanlıklarının ve ayartıcı taleplerin sosyolojik tahayyül gücü kazanmaktan alıkoyduğu çalışkan ve tutkulu teknisyenlerdir. Umabileceğimiz tek şey, bu genç insanların yeterli bir kısmının doçentlik mertebesine ulaştıklarında bir tür düşünsel dönüşüm yaşamaları ve artık çıplak krallara bağımlı olmadıkları gerçeğini fark etmeleridir.

Yalıtılmış ampirik tutum, yol açtığı metodolojik kısıtlama ve pratik merkezlilikle olsun, egemen olduğu kurumların ayıklayıp yetiştirdiği zihinsel vasıflarla olsun, sosyal bilimlerin toplumsal siyasaları hakkında sorular sormayı daha acil kılmaktadır. Kurumsal somutlaşmalarıyla birlikte bu bürokratik üslup, modern toplumsal yapının baskın yönelimleriyle ve ayırt edici nitelikteki düşünce tipleriyle aynı doğrultudadır. Dolayısıyla bu gerçeğin farkında olmadan açıklanamaz; hatta tam olarak anlaşılamaz bile. Aslında aynı toplumsal yönelimler yalnızca sosyal bilimleri değil, Birleşik Devletler'deki bütün düşünsel yaşamı, hatta aklın insan ilişkilerindeki rolünü bile etkilemektedir günümüzde.

Mesele basit görünmektedir: Eğer sosyal bilimler özerk olamazsa, kamusal olarak güvenilir bir girişim halini de alamaz. Araştırma araçları büyüyerek daha masraflı hale geldikçe 'kamulaşma' eğilimi gösterir; dolayısıyla sözkonusu sosyalbilimsel üslubun özerkleşebilmesi ancak sosyal bilimcilerin kolektif bir biçimde bu araçlar üzerinde tam bir denetime sahip olmasıyla mümkündür. Bireysel bir sosyal bilimci, uğraşısı esnasında bürokrasilere daha fazla bağımlı hale geldiği ölçüde bireysel özerkliğini yitirmeye başlar; sosyal bilimler, bürokratik işleyişlerden ibaret hale geldiği ölçüde toplumsal ve siyasi özerkliğini yitirmeye başlar. Buradaki 'ölçüde' kelimesinin altını çizmek istiyorum. Çünkü günümüzdeki gidişatın bütününü değil, önde gelenlerden biri olmakla birlikte yalnızca tek bir sosyalbilimsel eğilimi tartışmaktayım.

2

Kültürel ve düşünsel çalışma alanlarında neler olup bittiğini tam olarak anlamak istiyorsak, ilgilendiğimiz özgül alanın o anki toplumsal bağlamını iyi ele almamız gerekmektedir. Bu yüzden şimdi sosyal bilimlerde akademik hiziplerin durumu üzerine kısa bir açıklamada bulunacağım. Aslında belirli bir düşünsel tavır kalıcılığını ve önemini koruduğu müddetçe, herhangi bir kişi ya da hizbin bu tavır içerisinde yalnızca geçici bir sembol olarak kalacağı aşikârdır. Yine de 'hizipler,' 'önde gelen kişiler' ve 'ekoller' meselesi biraz daha karmaşık bir yapı arz eder; bu meselenin sosyal bilimlerin gelişimindeki önemi hususunda kendi adımıza daha fazla farkındalık geliştirmemiz gerekmektedir. Her kültürel etkinliğin belirli bir mali yardıma ve eleştirel destekte bulunacağı bir kamuya ihtiyaç duyması gibi başlıca olgular bile bu meseleyle daha derinden yüzleşmemizi zorunlu kılmaktadır. Çünkü mali yardım da eleştirel destek de şeylerin değerine ilişkin nesnel yargılar temelinde bahşedilmemektedir; öte yandan, şeylerin değeri ve yargıların nesnelliği gibi konular da başlı başına tartışmalı konulardır.

Bir akademik hizbin işlevi, verili bir zamanda rekabetin işleyişini düzene sokmak, bunun da ötesinde bu rekabetin temel kavramlarını ortaya koymak ve bu kavrayışa uygun olarak yapılmış çalışmalara verilecek ödülleri belirlemektir. Bir hizbin en önemli düşünsel özelliği, araştırmacıları yargılamada ve çalışmaları eleştiriye tabi tutmada temel alınacak bir kurallar bütününe sahip olmasıdır. Bürokratik sosyal bilimlerin dayandığı 'teknisyen ethosu'na –teşvik ettiği zihinsel vasıflara, şöhret tahsisindeki etkisine, sosyal bilimlerde baskın üslupların ve geçerli eleştirel yargılama ölçütlerinin oluşumuna olan katkısına– ilişkin önceki tartışmalarım dolayısıyla, burada yalnızca bir hizbin içsel görevlerinin hangi yöntemlerle yerine getirildiğini eklemem yeterli olacaktır. Bu yöntemler kabaca şunlardır: Genç üyelere dostane öğütlerde bulunma, iş ve terfi teklifleri yapma, kitap tanıtımlarını olumlu görüş belirtecek

eleştirmenlere havale etme, makale ve kitapları yayımlamayı peşinen kabul etme, araştırma fonlarını tahsis etme, mesleki kuruluşlarda onursal konumların ve dergilerde yazı kurulu üyeliklerinin elde edilmesi için gereken taktik mücadeleleri üstlenme vesaire. Bu gibi yöntemler, akademik kariyerlerin önemli bir belirleyicisi olan saygınlık tahsisini tayin ettikleri ölçüde, âlimlerin mesleki şöhretlerini olduğu kadar ekonomik beklentilerini de etkilemektedir.

Bir zamanlar, akademik şöhretin; kitap, inceleme ve monografi tarzındaki düşünsel ve âlimane eserlerin ortaya konması ve bu eserlerin akademik meslektaşlar ya da alan dışından zeki ve kültürlü kimselerce değerlendirilmesi sonucunda kazanılması beklenirdi. Sosyal ve insani bilimlerde saygınlık ve şöhret bu şekilde kazanılırdı, çünkü eski akademik dünyada imtiyazlı konumlar bulunmamaktaydı; dolayısıyla bir araştırmacının yeterlilik ya da yetersizliği sorgulanmaya açıktı. Oysa sözgelimi bir şirket başkanının sözüm ona yeterliliğinin kendi kişisel ustalığından mı yoksa toplumsal konumu dolayısıyla elde ettiği iktidar olanaklarından mı kaynaklandığını saptamak güçtür. Fakat eski tüfek profesörler gibi iş gören, yani zanaatkâr gibi çalışan âlimler sözkonusu olduğunda bu tür kuşkulara hiçbir yer bulunmamaktaydı.

Oysa yeni tipteki akademik öncü, sahip olduğu saygınlık sayesinde tıpkı bir şirket yöneticisi ya da askeri bir lider gibi kişisel yetki ve yeterliliğinden ayrı yetki ve yeterlilik araçları elde etmiştir; ancak sahip olduğu şöhret içerisinde bu iki yetki ve yeterlilik tipi birbirinden ayırt edilememektedir. Daimi bir profesyonel sekreter, kütüphane işlerini halledecek bir yardımcı, elektronik bir daktilo, bir dikte ya da teksir makinesi, kitap ve süreli yayın alımı için yıllık üç-dört yüz dolarlık küçük bir bütçe—buna benzer önemsiz ofis malzemeleri ve personel desteği bile bir âlimin yetki ve güç sahibi bir görünüme kavuşmasını son derece etkilemektedir. Bir şirket yöneticisi bu tür araçların önemsizliğine gülüp geçecektir;

ama üniversite profesörü gülemez—çünkü en üretkenleri dahil pek azı bu tür olanakları bütünüyle teminat altına alabilmiştir. Oysaki bu tür olanaklar, aynı zamanda yeterlilik ve kariyer *araçlarıdır* ve güvenilir hizip mensubiyeti bunları sağlamaya bağımsız âlimlikten çok daha elverişlidir. Hizbin sağladığı saygınlık, bu araçlara sahip olma şansını ve bu araçlara sahip olmak da akademik şöhret elde etme şansını artırır.

Şu halde kanaatimce bu durum insanların hakikatte çok fazla bir üretim yapmaksızın nasıl olup da kayda değer bir şöhret yakaladıklarını açıklamakta yardımcı olmaktadır. Bu tür birinin yakaladığı şöhret hakkında, kuşak çalışmaları yapan bir meslektaşım yakın bir zamanda samimi bir tavırla şöyle söylemişti: 'Yaşadığı müddetçe kendi alanındaki en ünlü şahsiyet olarak kalacak, fakat öldükten iki hafta sonra onu hatırlayan kimse olmayacak.' İfadenin bu acımasızlığı belki de akademik hizip dünyası içerisinde öncü konumunda bulunanlara sık sık musallat olan kaygıların kederine tanıklık etmektedir.

Bir inceleme alanındaki çeşitli hizipler arasında bir rekabet sözkonusuysa, rakiplerin göreli konumları hizip stratejilerini belirleme eğilimi gösterir. Önde gelen hizipler, küçük ve önemsiz görülen hiziplerin zamanla gözden düşerek rekabetten çekilmesini bekler. Bu küçük hiziplerin üyeleri görmezden gelinir, kazanılır ya da dışlanır ve hizbi sürdürecek bir sonraki kuşağı eğitemeden tükenip yok olurlar. Bir akademik hizbin önemli bir yükümlülüğünün de bir sonraki akademik kuşağın şekillendirilmesine katkıda bulunmak olduğu unutulmamalıdır. Belirli bir hizbin önemsiz olduğunu ileri sürmek, onun bu şekillendirme görevinde çok fazla söz sahibi olamayacağını söylemektir. Öte yandan, eğer iki büyük ve önemli ekol varsa ve bunlar güçlü ve saygın önderlere sahipse, bu ikisi arasındaki ilişki, birleşerek daha büyük bir tekel kurma meselesine dönüşme eğilimi gösterecektir. Eğer bir ekol başka hiziplerden ya da dışarıdan kimselerden güçlü bir hücuma maruz kalıyorsa, ön-

celikli savunma stratejilerinden biri, aslında ortada bir hizip ya da hatta bir ekol oluğunu inkâr etmek olacaktır; böyle bir durumda ekol mensupları tekrar kendi köşelerine çekilir ve bağımsız kimseler haline gelir.

Hizbin saygınlığı için hizmet etmekle, bir ekolün fiili çalışma ve eserlerinin saygınlığı için hizmet etmek genelde birbirine karıştırılmaktadır. Bu tür hizmetler genç üyelerin kariyer fırsatlarına etki ederken daha yaşlı üyelerin yönetimsel, tanıtıcı ve siyasi hamleleriyle dostluklar geliştirmeye yönelik becerileri de hizip tarafından ödüllendirilmektedir. Özellikle bu eski üyelerin sahip olduğu şöhret, oldukça müphem bir temele dayanmaktadır. Sözkonusu şahsın şöhret ve saygınlığı –diye soracaktır dışarıdan bir kimse– bilfiil gerçekleştirmiş olduğu çalışmaların düşünsel değerinden mi kaynaklanmaktadır, yoksa hizip içerisinde sahip olduğu konumundan mı?

Hizipler arası ilişkileri incelemeye başladığımızda, yalnızca tek bir hizbin değil bütün 'alan'ın temsilciliğini üstlenmiş olan kişileri hemen fark ederiz. Bu kişiler yalnızca tek bir şirketin yöneticileri değil, genel endüstriyel temsilcilerdir adeta. Bütün bir alanın temsilcisi rolünü oynamaya heveslenmiş birisi, alanın önde gelen iki hizbi arasında var olan ciddi düşünsel farklılıkları yok saymış olur. Farklı hiziplerin ortak temsilcisi olarak onun en önemli düşünsel görevi, bu hiziplerin 'aslında aynı amaç doğrultusunda çalıştıklarını' göstermektir. O, sonunda her hizbin kendi adına hak iddiasında bulunduğu saygınlığın ve yine aynı şekilde bu hiziplerin 'mevcut' ya da en azından muhtemel olan birlik ve bütünlüklerinin timsali haline gelir. Hiziplerin her birinden saygınlık devşirerek her birine saygınlık bahşeder. Farklı gruplar arasında saygınlığı bölüştürmekle uğraşan bir tür komisyoncu gibi çalışmaktadır esasen.

Şimdi belirli bir çalışma alanında başlıca iki ekol bulunduğunu ve bunlardan birinin Teori, ötekinin de Araştırma adını taşıdığını farz edelim. Başarılı bir temsilci ikisiyle de yoğun bir alışverişte

bulunacak, dolayısıyla hem ikisinin de içinde hem ikisinin arasında duruyormuş gibi görünecektir. Sahip olduğu saygınlığa yaslanarak Teori ve Araştırma'nın birbirleriyle uyumlu olmakla kalmayıp sosyal bilimlerde bütünleşmiş bir çalışma modelinin parçaları olduğu taahhüdünde de bulunmuş olacaktır. Kendisi ise bu taahhüdün timsali durumunda olacaktır. Fakat bu taahhüt onun fiilen ortaya koyduğu kitap ya da incelemelere dayanmaz. Olan biten daha çok şudur: Takdire şayan bir Araştırma yapıtında temsilci, Teori'nin varlığını bulgulamaya çalışır ve büsbütün temenniye dayanan ifadeler sonucunda şaşmaz biçimde bulgular da. Teorik bir yapıtta ise temsilci bu kez Araştırma'nın izlerini arayacak ve yine aradığını bir biçimde bulgulayacaktır. Sonunda sözkonusu 'bulgular' genişletilmiş bir kitap eleştirisi düzeyinde sunulur; fakat aslında araştırmaları bağımsız bir biçimde incelemekten ziyade bunları gerçekleştiren kişilere saygınlık tahsis etmekle meşgul olunmaktadır. Teori ve Araştırma'nın gerçekte bir bütünmüş gibi gösterildiği bu çalışmalar, belirttiğim üzere bir taahhüt, bir timsaldir yalnızca. Ayrıca temsilcilerin saygınlıkları, ele aldıkları araştırmalara benzer müstakil bir çalışmaya dayanmamaktadır; doğrusu çalışma adına layık bir çabaya dayandığını söylemek bile zordur.

Bu tür temsilcilik rollerinin doğasında trajik bir olgu yattığı düşüncesindeyim. Genellikle bu tür rolleri icra edenler birinci sınıf zihinlerdir. Sıradan zihinler, yer yer öykünseler dahi böyle bir görevi üstlenemez. Temsilcinin üstlendiği bu görev, onu bilfiil çalışmalar yapmaktan alıkoyar. Elde ettiği saygınlık bilfiil gerçekleştirdiği şeylere oranla öyle aşırı, bulunduğu vaatler de öyle şaşaalıdır ki artık araştırma yapmaya mecali kalmaz. Herhangi bir araştırmada ya da kitapta önemli bir görev üstlendiğindeyse, herkes bitmiş olduğunu sansa bile aslında elindeki işi bitirmeye ya da yayımlamaya gönülsüz davranır. Böyle zamanlarda, komisyonlardan ya da üzerindeki başka temsilcilik görevlerinden yakınır durur ama bir eliyle de yeni sorumluluklar yüklenmekten –aslında genellik-

le kendi aranır bunları– geri kalmaz. Çalışmaya bir türlü girişememesinin nedeni de mazereti de bu tür temsilcilik görevleridir. Sıkça belirttiği üzere, kapana kısılmış durumdadır; fakat kendisini kapana kıstırmaya da devam etmek zorundadır, aksi takdirde temsilcilik rolünün bir mazeretten ibaret olduğu herkes tarafından fark edilecektir.

Akademik dünyada sözü edilebilecek tek şey hizipler dünyası değildir kuşkusuz. Kendileri de eserleri de çok çeşitli şekiller alabilen bağımsız araştırmacılar da vardır. Önde gelen hizipler açısından bu bağımsızlar dostane bir şekilde karşılanabilir ya da en azından hizbin öğretilerine karşı tarafsız olarak görülebilir; belki de çalışma tarzları 'seçmeci'dir yahut 'toplumsallığa eğilimli' değildirler. Çalışmaları olumlu ilgi gördüğü ve maharetli, yararlı ya da değerli bulunduğu ölçüde hizip mensupları bu bağımsızları yanlarına çekmeye, onlara yol göstermeye ve en sonunda aralarına katmaya çalışır. Hizip mensuplarının yalnızca karşılıklı kutlamayla yetinmesi zordur.

Fakat bağımsızlar arasında hizip oyununa katılmak ya da saygınlık haklarından yararlanmak istemeyenler de vardır. Kimisi bu meselelere karşı ilgisizdir ve kendini çalışmalarına vermiştir, kimisi de alenen karşıt bir tutum içindedir ve ekolün çalışmalarına muhaliftir. Hizip, kendi açısından bu iki tipi ve bunların çalışmalarını mümkün mertebe görmezden gelecektir. Fakat bu basit strateji ancak hizip büyük bir saygınlığa ulaşmışsa yerinde ve güvenilirdir. Böyle bir şey, hizip hemen hemen tüm çalışma alanıyla örtüşür hale geldiği ölçüde kendinden emin bir tavırla ve bütünüyle hizbin kendi denetiminde gerçekleştirilebilir. Fakat alışılageldik durum kuşkusuz böyle değildir: Genellikle aynı alan içerisinde farklı hiziplerin yanı sıra birçok tarafsız ve seçmeci araştırmacı da bulunmaktadır. Ayrıca bağlantılı çalışma alanları, görüş ve beğenileri en azından şimdiye dek saygınlık, şöhret ve kariyer

üzerindeki bütüncül hizip denetimini altüst etmiş olan akademi dışı izlerkitle ve kamular da bulunmaktadır.

Dolayısıyla muhalifler görmezden gelinemediğinde başka stratejiler hayata geçirilir. Ekol mensuplarının iç yönetiminde kullanılan bütün yöntemler, muhalif dışarlıklıların hakkından gelmek için de kullanılabilir elbette. Bunlardan birini, saygınlık tahsisinin en alışılmış aracı olan kitap eleştirisini kısaca ele alacağım. Bağımsız âlimlerden birinin artık görmezden gelinemeyecek kadar ilgi çeken bir kitap yazdığını düşünelim. Bu durumda kitap eleştirisini hizbin önde gelen bir mensubuna havale etmek, hele ki bu kişi yazarın görüşleriyle çekiştiği ya da doğrudan muhalif olduğu bilinen, daha kötüsü karşıt görüşlere bağlı biriyse acemice bir manevra olacaktır. Bu görevi henüz fazla yayını bulunmayan, dolayısıyla görüşleri yaygın olarak bilinmeyen ve rüştünü ispat etmek için çabalayan bir hizip mensubuna devretmek daha ustaca olacaktır. Bunun birçok getirisi vardır. Genç mensup için bu hem bağlılığının bedelini ödemek hem de daha yaşlı ve daha çok tanınan birini eleştirerek sivrilme fırsatı yakalamak anlamına gelecektir. Ayrıca görevi yüksek rütbeli ve tanınmış bir âlime havale etmektense, bu taktik dolaylı olarak kitabı daha az önemli bir konuma itmiş olacaktır. Yine genç mensup için üstlenilmesi tehlike yaratmayacak bir görevdir bu; çünkü daha tanınmış biri olan yazar, belirli bir snopluktan dolayı eleştiriyi 'cevaplamaya' gönül indirmeyecektir. Bir kitabın yazarının profesyonel eleştirmenlerden gelen değerlendirmeleri cevaplaması alışılageldik bir durum da değildir; aslında bundan caydırmak ya da izin vermemek bazı bilimsel dergilerin yayın siyasasıdır. Fakat eleştiri cevaplansa bile bu çok büyük bir sorun teşkil etmez. Yalnızca eleştirel değerlendirmeler değil kitaplar da yazmış olan herkes, tüm düşünsel görevler arasında en kolayının herhangi bir kitabı iki-üç sütunluk bir değerlendirmede 'madara etmek' olduğunu ve bu değerlendirmeyi aynı miktarda yerle 'cevaplamanın' olanaksız olduğunu bilir. Eğer kitabın kendisi

de tartışmaya dahil olan tüm okurlar tarafından bir parça dikkatle okunmuş olsa, olanaksız olmazdı bu; ne var ki böyle olmayacağının aşikâr olması eleştirmene ezici bir üstünlük sağlar.

Fakat bir de, sözkonusu kitabın alan içinde ya da dışında, hatta alanın hem içinde hem dışında çok büyük bir ilgi gördüğünü varsayalım. Bu durumda yapılabilecek tek şey, görevi hizbin önde gelen bir mensubuna, tercihen kitabı içeriğine fazla ilgi göstermeksizin usulen övebilecek ve alanın bütünündeki başat ve gelecek vaat eden yönelimlere nasıl katkı sağlayabileceğini gösterecek bir temsilciye havale etmektir. Önemli ve işini ciddiye alan bir hizbin kaçınması gereken tek şey, kitabı, içeriğini açık ve doğru bir biçimde serimleyecek ve ekollerden, hiziplerden ve üsluplardan tamamen bağımsız bir bakış açısıyla eleştirecek bir başka bağımsız âlime bırakmak olacaktır.

3

Pek çok sosyal bilim ekolü tarafından kullanılan sloganlar arasında herhalde şunun kadar yaygın olanı yoktur: 'Sosyal bilimlerin amacı, insan davranışı hakkında öndeyide bulunmak [*prediction*] ve bu davranışı denetim altına almaktır.' Ayrıca günümüzde bazı çevrelerde sıklıkla 'insan mühendisliği' sözünü de işitiyoruz ki bu da aslında açık ve anlaşılır bir hedefe işaret ettiği zannedilen belirsiz bir deyişten ibarettir. 'Doğa üzerinde egemenlik'le 'toplum üzerinde egemenlik' arasında sorgulanmadan kurulmuş bir benzeşim yüzünden buradaki hedefin açık ve anlaşılır olduğu varsayılmaktadır. Bu tür slogan ve deyişleri kullanmayı adet edinmiş olanlar, genellikle 'toplumsal incelemeleri hakiki bilimlere' dönüştürmekle en hararetle uğraşanlar ile kendi çalışmalarını siyasi açıdan tarafsız ve ahlaki açıdan bağımsız olarak görenlerdir. İleri sürülen temel fikir, genellikle sosyal bilimlerin doğa bilimlerinin 'gerisinde kaldığı' ve dolayısıyla aradaki mesafeyi kapatma ihtiyacı olduğudur. Bu tür teknokratik sloganlar, az evvel söz ettiğim Bilimciler arasında ade-

ta siyaset felsefesinin yerini almıştır. Bu Bilimciler, doğa bilimcilerin doğayla kurduğunu düşündükleri ilişkiyi kendilerinin de aynen toplumla kurmaları gerektiğini zanneder. Bu kişilerin siyaset felsefesi, Bilimsel Yöntem'i –ki sayesinde atom bile denetim altına alınmıştır– 'toplumsal davranışı denetleme' amacına da koşmakla, insanlığın sorunlarının çabucak çözüleceği, barış ve bolluğun ilelebet güvence altına alınacağı gibi basit bir kanıdan ibarettir.

Bu tür ifadelerin ardında iktidara, akla ve tarihe ilişkin olarak yürekler acısı biçimde bulanık fikirler yatmaktadır. Bu tür ifadelerin kullanımı; aklın insani ilişkilerde oynaması muhtemel çeşitli rolleri, iktidarın doğasını ve bilgiyle ilişkilerini, ahlaki eylemi ve bilginin ondaki rolünü, tarihin doğasını ve insanların yalnızca onun kuklaları değil kimi zaman da yaratıcıları olduğunu görmezden gelmeye dayanan rasyonalist ve içi boş bir iyimserliği açığa vurur. Bu tür meseleleri ele almadan evvel, sosyal bilimlerin siyasi anlamlarıyla ilgili olduğu için teknokratik filozofların temel sloganlarını kısaca incelemek istiyorum; özellikle de öndeyi ve denetimle ilgili olanları.

Öndeyi ve denetimle ilgili olarak pek çoklarının yaptığı gibi tamamen üstünkörü bir biçimde konuşmak, Marx'ın bir defasında belirttiği üzere dünyayı yalnızca ustalıklı ve kurnaz biçimde güdümlenmesi gereken bir nesne olarak gören bürokratlara özgü bir bakış açısını benimsemek demektir. Meseleyi netleştirmek için uç bir örneği ele alalım: Eğer bir general, düşman tehlikesi bulunmayan ıssız bir adada konuşlanmış bir askeri birlik üzerinde güçlü ve incelikli bir denetim aygıtına sahipse, bu kişinin mutlak bir denetim konumunda olduğunu kabul edebiliriz. Yetkilerini bütünüyle kullanır ve kesin hesaplar yaparsa, dar sınırlar dahilinde de olsa her bir askerin yılın belirli bir gününde ve belirli bir saatinde neyle uğraşacak olduğuna ilişkin öndeyide bulunabilir. İnsanları cansız nesnelermişçesine yönlendirdiği için, duyguları hakkında bile ön-

deyide bulunabilir; yapabilecekleri tüm planları bozacak güce sahip olduğu için, kendini haklı olarak mutlak güç sahibi bir despot olarak görebilir. Denetim altında tutabildiği ölçüde, öndeyide de bulunabileceği söylenebilir. Çünkü 'düzenlilikler'e egemen olmuştur.

Fakat sosyal bilimciler olarak bizler, bu derecede güdümlenebilir nesnelerle ilgilendiğimizi ve insanlar arasında adeta aydınlanmış bir despot olduğumuzu zannetmemeliyiz. Böyle bir vehme kapılmak, bir profesör için oldukça acayip kaçacak bir siyasi duruş takınmak anlamına gelecektir en azından. Hiçbir tarihsel toplum, farazi askeri birlik örneğimi andıracak kadar katı bir çerçeve içerisinde inşa edilmemiştir. Ayrıca sosyal bilimciler de –şükürler olsun ki– tarihin generalleri değildir. Yine de birçoklarının yaptığı gibi bir solukta 'öndeyi ve denetim'den söz etmek, meseleyi netleştirmek için iktidarını oldukça abarttığım hayali generaliminki kadar tek taraflı bir denetim durumunu varsaymak olacaktır.

Bürokratik ethosun siyasi anlamını açığa kavuşturmak için bu noktayı iyice netleştirmek istiyorum. Bürokratik ethos temel olarak ordu teşkilatı, şirketler, reklam ajansları ve devletin yönetimsel kademeleri gibi toplumun demokratik olmayan alanlarında ve bu alanların yararına olacak şekilde kullanılmaktadır. Birçok sosyal bilimci, bu tür bürokratik örgütlerde çalışmaya davet edilmektedir ve buralarda uğraştıkları temel meseleler de bu yönetimsel makinelerdeki personelin daha verimli hale getirilmesiyle ilgilidir.

Profesör Robert S. Lynd'in *Amerikan Askeri* [*The American Soldier*] adlı kitap üzerine yazdığı yorumuna nasıl bir mantık çerçevesinde karşı çıkılabilir bilmiyorum:

> Bu kitapta, insanları kendi rızaları dışındaki amaçlar doğrultusunda sınıflandırmak ve denetim altına almak için kullanılan bir bilim örneğine tanık olmaktayız. Liberal demokrasinin acizliğine ilişkin önemli bir ölçüt, onun sosyal bilimleri demokrasiyle ilgili problemler üzerinde doğrudan doğruya değil de, giderek artan bir biçimde dolaylı yollardan ve ucundan

kenarından kullanmaya başlamasıdır. Özel işletmelerle ilgili araştırmalarda, suni radyo programı ve filmlerin oluşturulması için izlerkitlenin tepkilerinin nasıl tahmin edilebileceğine ilişkin problemler üzerine kırıntı derecesinde bilgiler toplanır. Ya da mevcut örnekte olduğu gibi, orduyla ilgili araştırmalarda, korkak acemilerin nasıl amaçlarını bilmedikleri bir savaşı gerçekleştirecek sert askerlere dönüştürülebileceği öğrenilmeye çalışılır. Toplumsal açıdan yararı olmayan bu tür amaçların sosyal bilimlerin kullanım biçimlerine egemen hale gelmesiyle birlikte, bu bilimlerin kullanımlarındaki her ilerleme, kitlesel denetimin artışı ve dolayısıyla demokrasi için daha büyük bir tehlike anlamına gelmeye başlar.[3]

İnsan mühendislerinin sloganları, bürokratik ethosu bu düşünce üslubunun ve araştırma yönteminin fiili kullanımının ötesine taşıma eğilimi gösterir. Bu tür sloganları bir kimsenin 'iş tanımı' olarak almak, kişi bu rolü icra etmiyor bile olsa bürokratik bir rolü kabul etmek anlamına gelir. Özetlemeye çalışırsak, bu rol bir varsayım –'sanki'– temelinde kabullenilir. Teknokratik görüşü kabullenmek ve bir sosyal bilimci olarak ona uygun olarak hareket etmeye çalışmak, *sanki* gerçekten bir insan mühendisiy*miş* gibi hareket etmek demektir. Artık sosyal bilimcinin kamusal rolü sıklıkla bu tür bir bürokratik perspektif içerisinde anlaşılıyor. Sanki-insan-mühendisiymişim edasıyla hareket etmek, aklın yaygın olarak ve demokratik bir biçimde hüküm sürdüğü bir toplumda az çok eğlenceli olabilirdi; fakat Birleşik Devletler böyle bir toplum değildir. Başka özellikleri her ne olursa olsun, şu kesinlikle açıktır: Birleşik Devletler, insani ilişkilerde ve tarihe yön verecek kararlarda giderek artan bir biçimde işlevsel bir rasyonelliğe sahip olan bürokrasilerden yararlanılan bir toplumdur. Tarihsel değişimlerin ne derece iradi denetimden bağımsız olarak ve insanların gıyabında gerçekleştiği, dönemden döneme değişmektedir. Bizim

3 'The Science of Inhuman Relations,' [İnsandışı İlişkiler Bilimi] *The New Republic*, 27 Ağustos 1949.

çağımız, bürokratik olarak atanmış seçkinlerin kilit önemdeki kararlarının –ya da kararsızlıklarının– giderek artan biçimde tarihsel değişimin kaynağı haline geldiği bir çağ gibi görünüyor. Bunun da ötesinde, genişleyerek merkezileşen denetim ve iktidar aygıtlarının artık sosyal bilimlerin kullanımını da içerir hale geldiği ve sosyal bilimlerin iktidar aygıtlarını denetleyenlerin belirlediği hedeflere koşulduğu bir çağ ve toplumda yaşamaktayız. Bu tür gelişmelerin ortaya çıkardığı sorularla yüzleşmeksizin 'öndeyi ve denetim'den bahsetmek, aslen elde tutulması mümkün olan ahlaki ve siyasi özerklikten vazgeçmek demektir.

'Denetim'den bürokratik olmayan bir bakış açısıyla söz etmek mümkün müdür peki? Aslında kuşkusuz mümkündür. 'Kolektif özdenetim'e ilişkin çok çeşitli tasavvurlar geliştirilmiştir. Bu konudaki fikirlerin uygun bir biçimde ifadelendirilmesi, birer fikir ve değer olarak özgürlük ve rasyonellikle ilgili bütün meseleleri içine alır. Ayrıca bir toplumsal yapı tipi ve bir dizi siyasi beklenti olarak 'demokrasi' fikrini de bünyesinde barındırır. Demokrasi, yasalar tarafından denetlenen insanların mutabık olunmuş ilkeler uyarınca yasaları değiştirme özgürlüğüne ve gücüne sahip olması anlamına gelir; fakat bundan ayrı olarak, tarihin yapısal mekanizmaları üzerinde bir tür kolektif özdenetim anlamına da gelir. Bu, ileride daha ayrıntılı olarak tartışacağım karmaşık ve zor bir fikirdir. Burada yalnızca, bir sosyal bilimcinin, eğer demokratik özlemler barındıran bir toplumda 'öndeyi ve denetim' meselelerini ciddiyetle ele almak istiyorsa bu tür problemleri de özenle göz önünde bulundurması gerektiğini ileri sürmek istiyorum.

Peki ya 'öndeyi'den bürokratik olmayan bir bakış açısıyla söz etmek mümkün müdür? Bu da kesinlikle mümkündür. Öndeyiler buyurgan denetimlerden ziyade 'niyetlenilmemiş düzenlilikler'e dayandırılabilir. Hiç kimsenin üzerinde çok fazla denetim sahibi olmadığı, 'iradi' ve düzen-dışı etkinliklerin asgari düzeyde kaldığı

toplumsal yaşam alanları üzerinde denetim sahibi olmaksızın da öndeyide bulunabiliriz. Sözgelimi dil alışkanlıkları kendini 'insanların gıyabında' sürdürür ya da değiştirir. Belki bu tür düzenlilikler tarihin yapısal mekanizmalarıyla ilişkili olarak da meydana gelir. Eğer John Stuart Mill'in bir toplumun 'dolayımlayıcı ilkeleri' [*principia media*] dediği şeyi anlayabilirsek, eğer bir toplumun temel yönelimlerini kavrayabilirsek; kısacası eğer çağımızın yapısal dönüşümlerini yakalayabilirsek, 'bir öndeyi temeline' sahip olmamız mümkündür.

Yine de özgül muhitler içerisinde yaşayan insanların çoğu kez kendi davranışlarını idare edip denetlediğini anımsamalıyız; bunu ne ölçüde yapabildikleri ise bizim için bir araştırma konusudur. Hipotetik generallerin yanı sıra gerçek generallerin, şirket yöneticilerinin ve devlet başkanlarının da olduğunu unutmamalıyız. Ayrıca sıklıkla belirtildiği üzere insanların cansız nesneler olmadığı gerçeği, kendi etkinlikleri hakkındaki öndeyilerin farkına varabilecekleri, dolayısıyla kendilerini değiştirip yeniden yönlendirebilecekleri ve öndeyileri doğru ya da yanlış çıkarabilecekleri anlamına gelir. Bu ikisinden hangisini tercih edecekleri konusunda ise henüz sağlam bir öndeyiden yoksunuz. İnsanlar bir nebze de olsa özgür oldukları müddetçe, eylemleri kolay bir biçimde öndeyilenebilir olmaktan çıkar.

Fakat temel mesele şudur: 'İnsan mühendisliğinin ya da sosyal bilimlerin gerçek ve nihai amacının öndeyide bulunmak' olduğunu söylemek, akla dayanması gereken ahlaki bir tercihin yerine teknokratik bir sloganı koymak demektir. Bu da, tam olarak benimsendiği takdirde ahlaki tercihe hiç yer bırakmayacak bir bürokratik bakış açısını kabullenmek anlamına gelir.

Toplumsal incelemenin bürokratikleşmesi az çok genel bir yönelimdir; belki de zamanı gelince bürokratik rutinlerin doruğa ulaştığı bütün toplumlarda baş gösterecektir. Bu bürokratikleş-

meye, aslında yönetimsel araştırmayla hiç de etkileşim içinde olmayan ikiyüzlü ve tumturaklı bir teori eşlik eder. Ana hatlarıyla istatistiksel olan ve yönetimsel kullanımlara hasredilmiş hususi araştırmalar, Kavram'ların itinayla işlendiği gösterişli teoriye etki etmez; gösterişli teorinin kavramsal ayrıntılandırma etkinliği de, hususi araştırma sonuçlarından ziyade rejimin ve onun değişen niteliklerinin meşrulaştırılmasıyla ilgilidir. Bürokratın gözünde dünya, sıkı kurallar uyarınca müdahale edilmesi gereken olgulardan oluşmaktadır. Teorisyenin gözündeyse belirgin kurallara uymayı gerektirmeksizin güdümlenmesi gereken kavramlardan oluşmaktadır. Teori, çok çeşitli yollardan otoritenin ideolojik olarak haklı çıkarılışına hizmet eder. Bürokratik amaçlar doğrultusunda yapılan araştırma, otoriter planlamacıların kullanımına hazır enformasyon sağlayarak otoriteyi daha etkili ve verimli hale getirmeye hizmet eder.

Yalıtılmış ampirizm, bariz ideolojik anlamlar taşımakla ve bazen bu itibarla yararlanılmakla birlikte, temelde bürokratik olarak kullanılmaktadır. Gösterişli teorinin ise belirttiğim üzere bürokratik bir yararlılığı bulunmamaktadır; siyasi anlamı daha ziyade ideolojiktir ve kullanımları da bu alanda yatmaktadır. Eğer bu iki çalışma üslubu –yalıtılmış ampirizm ve gösterişli teori– düşünsel alanda 'çift başlı bir tekel' yaratır ve egemen çalışma üslupları haline gelirse, sosyal bilimlerin düşünsel vaatleri ve aklın insan ilişkilerinde klasik Batı uygarlığı anlayışı çerçevesinde alabileceği rolle ilgili siyasi vaatler ağır bir tehditle karşı karşıya kalır.

6

Bilim Felsefeleri

Sosyal bilimlerdeki karışıklık –sanırım artık aşikâr hale gelmiştir ki– bilimin doğası üzerine uzun soluklu tartışmalarla iç içe geçmiş bulunmaktadır. Kuşku yok ki çoğu toplumsal araştırmacı 'bilim' fikrine kadirşinas bir biçimde icabet edişinin biçimsel olduğu kadar belirsizliklerle de dolu bir tavır olduğunu teslim edecektir. 'Bilimsel ampirizm' pek çok anlama gelmektedir ve kabul edilmiş tek bir türü ya da tek bir sistemli kullanımı bulunmamaktadır. Mesleki beklentiler hayli karmaşıktır ve zanaatkârlık eğilimi pek çok farklı araştırma modeli çerçevesinde gerçekleştirilebilmektedir. Doğa bilimleriyle uğraşan felsefecilerin epistemolojik modellerinin bu denli çekiciliğe sahip olmasının bir nedeni de bu olsa gerek.[1]

Sosyal bilimlerde birbirinden farklı çalışma üslupları olduğunu gören pek çok öğrenci, bunları 'bir araya getirmemiz gerektiğini' memnuniyetle kabul edecektir. Bu tür bir program kimi zaman oldukça ikna edici bir şekilde ifade edilmektedir: Gelecek yıllardaki görevimizin, on dokuzuncu yüzyılın özellikle Alman menşeli büyük problemlerini ve teorik çalışmalarını, yirminci yüzyılın özellikle Amerikan meşeli etkili araştırma teknikleriyle birleştirmek olduğu belirtilmektedir. Bu muazzam diyalektik aracılığıyla ustalıklı kavramların ve sıkı yöntemlerin geliştirilmesinde büyük ve devamlı bir ilerleme kaydedileceği düşünülmektedir.

1 Krş. Üçüncü bölümün birinci alt bölümü.

Farklı çalışma tarzlarını 'bir araya getirmek' felsefi açıdan bakıldığında çok zor bir görev değildir.[2] Fakat şu soruyu dikkate almak gerekiyor: Çalışma tarzlarını şu ya da bu genel araştırma modeli çerçevesinde 'bir araya getirdiğimizi' farz edelim; böyle bir modelin sosyalbilimsel çalışmayı ve temel görevlerini yerine getirmek açısından ne gibi bir yararı olacaktır?

Bu tür felsefi çabaların sosyal bilimcilerin çalışmalarına katkısı *olacağına* kesinlikle inanıyorum. Bunların farkında olmak, kavram ve yöntemlerimiz konusunda daha bilinçli olmamıza ve onları iyice netleştirmemize olanak tanır. Bu tür görevleri yerine getirmemize yardımcı olacak bir dil geliştirmeye katkı sağlar. Fakat bu felsefi çabaların yararları yine de oldukça genel bir nitelikte kalacaktır; hiçbir sosyal bilimci, fiili çalışmaları esnasında bu tür modelleri fazla ciddiye almaya lüzum duymaz. Her şeyden öte, bu tür çabaları problemlerimize kısıtlamalar getiren katı modeller olarak değil, tahayyül gücümüzü özgürleştirmemize ve yöntemlerimizi geliştirmemize yönelik tavsiyeler olarak görmemiz gerekmektedir. Üzerinde çalışmamız gereken problemleri sırf 'doğa bilimlerine' sadık kalmak adına kısıtlamaya kalkışmak, bana bir tür korkaklıkmış gibi geliyor. Eğer yarı-kalifiye araştırmacılar kendilerini belirli türden problemlerle sınırlandırmayı arzu ediyorsa, kuşku yok ki bu kendileri için mantıklı bir kısıtlama yolu olacaktır; bunun haricinde bu tür kısıtlamaların kayda değer bir temeli bulunmamaktadır.

1

Klasik toplumsal çözümlemeci, çalışmalarında bütün katı yöntem aygıtlarından kaçınmış, sosyolojik tahayyül gücünü geliştirip kullanmak için çabalamıştır. Kavramların yok yere kesilip biçilmesinden hazzetmemiş; daha incelikli biçimde işlenmiş kavramlar

2 Şu muzip makaleyle krş., 'Two Styles of Research in Current Social Studies,' *Philosophy of Science*, Vol. 20, No. 4, Ekim, 1953, s. 266-75 [Türkçesi için bkz.: "Günümüz Sosyal Çalışmalarında İki Araştırma Tarzı," *Bilgi, Sosyoloji ve Bilgi Sosyolojisi* içinde, Der. ve Çev. Vefa Saygın Öğütle, Ankara: Paragraf Yayınları, 2005, 1. Bs., s. 93-108.]

kullanmayı yalnızca bu işin ufkunu genişleteceğine, dayanaklarını kesinleştireceğine ve akıl yürütmelerini derinleştireceğine gerçekten inandığı zaman tercih etmiştir. Yöntem ve teknikler tarafından dizginlenmeyi hiçbir zaman kabul etmeyen bu klasik tarz, düşünsel zanaatkârın tarzıydı.

Yöntem ve teori üzerine yararlı tartışmalar, devam ettiğimiz yahut başlamak üzere olduğumuz çalışmalarımız hakkında sayfa kenarına notlar düşerken ortaya çıkar çoğu zaman. 'Yöntem,' öncelikle, cevapların az çok sağlam olmasını teminat altına almak için soruların nasıl sorulması ve cevaplanması gerektiğiyle ilgilidir. 'Teori,' esas olarak, kullanılan kelimelere, bilhassa da genellik derecesine ve mantıksal ilişkilere özen göstermekle ilgilidir. İkisinin de asıl hedefi kavrayışın netliği, yöntemin tutumluluğu ve konumuzla ilgili olarak en önemlisi de sosyolojik tahayyülün kısıtlanmasından ziyade serbest bırakılmasıdır.

'Yöntem' ve 'teoriye' egemen olmak demek, özbilinçli bir düşünür haline gelmek ve çalışmalarının varsayım ve içerimlerinin farkında olarak işinin başında bulunmak demektir. 'Yöntem' ve 'teori' tarafından egemenlik altına alınmış olmak ise işe soyunup çalışmaktan, dünyada olup bitenleri ortaya çıkarmaktan düpedüz alıkonmak demektir. Zanaatın icra ediliş tarzının iç yüzü anlaşılmadan incelemenin sonuçları zayıf kalacaktır; incelemenin önemli sonuçlara varması için kararlılık gösterilmeden de yöntem bütünüyle boş bir oyun haline gelecektir.

Klasik sosyal bilimci için yöntem ve teori özerk alanlar değildir; yöntemler bir dizi problemi çözmek için, teoriler de bir dizi fenomeni aydınlatmak için vardır. Bunlar yaşadığınız ülkede konuşulan dil gibidir: Konuşabilmekte övünülecek bir yan yoktur; fakat konuşamamak utanç ve sıkıntı kaynağıdır.

Çalışmasının başındaki sosyal bilimci için en önemli şey, ilgilendiği probleme bütünüyle vakıf olmaktır. Bu da hiç tartışmasız sosyal bilimcinin inceleme yaptığı alandaki bilgi birikimine yakın-

dan aşina olmasını gerektirir. Ayrıca, kesin bir ölçü veremeyecek olsam bile, bu iş en iyi biçimde yapılan farklı araştırmalar benzer bir inceleme alanıyla bağlantılı olduğunda gerçekleştirilebilir. Son olarak, bu görev tek bir kişinin, hele de çok az fiili çalışması bulunan yahut daha önce yalnızca şu ya da bu hususi üslupta gerçekleştirilen çalışmalarda yer almış genç bir araştırmacının uzmanlığı dahilinde layıkıyla yerine getirilemez.

İncelemelerimiz esnasında teori ve yöntem konusunda düşünmek için biraz ara vermenin en büyük getirisi, problemlerimizi yeniden ifadelendirebilmemiz için bir fırsat yakalamaktır. Belki de bu nedenle, çalışma başındaki her sosyal bilimci, kendi araştırma pratiği esnasında hem bir yöntembilimci hem de bir teorisyen olmalıdır; bu da onun bir düşünsel zanaatkâr olması demektir. Kuşkusuz her zanaatkâr, yöntemleri sistemleştirme yönündeki genel çalışmalardan bir şeyler öğrenebilir; fakat bu çoğu zaman bir çeşit haberdarlık durumundan öte gitmez. Bu nedenle 'hızlandırılmış metodoloji kursları' muhtemelen sosyal bilimin gelişimine yardımcı olmayacaktır. Gerçekten yararlı olabilecek yöntem açıklamaları bu şekilde dayatılamaz; eğer yöntem açıklamaları toplumsal incelemelerin işleyişiyle sıkı sıkıya bağlantılı değilse, iş başındaki sosyal bilimcinin zihninde önemli problemlere ilişkin bir farkındalığın ve bunları çözme yönünde bir tutkunun –ki günümüzde kaybolmuştur bunlar– tam olarak uyanmasına olanak tanımaz.

Şu halde yöntemler, büyük olasılıkla sürmekte olan çalışmalardan çıkarılan alçak gönüllü genellemelerle gelişecektir. Bu nedenle, gerek bireysel pratiğimizde gerekse de disiplinimizin örgütlenmesinde, yöntem ile çalışma süreci arasında sıkı bir etkileşim hali sağlamalıyız. Genel metodoloji tartışmalarına ciddi bir ilgi ise yalnızca bunlar doğrudan doğruya fiili çalışmalara gönderme yaptığında gösterilmelidir. Sosyal bilimciler arasında bu tür yöntem

tartışmaları cereyan etmektedir; bu kitabın Ek bölümünde böyle bir tartışma örneğinin nasıl olabileceğini göstermeye çalışacağım.

Yöntem açıklamaları ve bu konudaki tartışmalar, teorik ayrımlar ve ilave ayrımlar—bütün bunlar, ne kadar ufuk açıcı ve hatta eğlenceli şeyler olsa da yalnızca vaatlerden ibarettir. Yöntem açıklamaları, inceleyeceğimiz konu her ne olursa olsun, bize bir şeyi daha iyi incelemenin yolları konusunda rehberlik etme vaadinde bulunur. Sistemli ya da sistemsiz teorik ayrıntılandırmalar, bizi baktığımız şeylerdeki ayrımlara ve bunlardan çıkardığımız anlam ve yorumlardaki farklılıklara karşı daha duyarlı kılma vaadinde bulunur. Ancak Teori ve Araştırma kendi başlarına toplumsal incelemelerde fiili çalışma sürecinin bağımsız kısımları olarak alınamaz. Aslında genellikle tam tersi geçerlidir: Her ikisi de sosyal bilimin problemlerinden bir siyasi söylevci edasıyla geri çekilmek anlamına gelir. Görmüş olduğumuz üzere, genellikle başkalarının da kafasına zorla sokmaya çalıştıkları bir tür büyük araştırma modelini esas alırlar. Bu büyük modelin bütün yönleriyle tastamam kullanıma elverişli olmaması belki de çok önemli değildir, çünkü daima törensel bir havada kullanılmaktadır. Genellikle bu model, açıkladığım üzere bir tür doğa bilimleri felsefesinden, fizik üzerine eski moda yorumlardan, akla gelebilecek başka her şeyin bir bileşiminden meydana getirilmiştir. Bu bayağı oyun ve benzer usullere sahip diğerleri, daha ileri araştırmalara öncülük etmekten ziyade bilimsel cehalete sürükler. Max Horkheimer bu konuda şöyle yazmıştır: 'Olgunlaşmamış vargılara ve bulanık genellemelere karşı yapılan sürekli uyarılar, uygun biçimde sınırlandırılmadığı müddetçe bütün düşüncelere karşı bir yasaklama halini almaya başlar. Eğer kanıtlarla desteklenene dek bütün düşüncelerin sürüncemede bırakılması gerekecekse, hiçbir esaslı girişim mümkün olmaz ve kendimizi alelade semptomlar düzeyiyle sınırlamamız gerekir.'[3]

3 *Tensions That Cause Wars, [Savaşlara Neden Olan Gerilimler]* der. Hadley Cantril, Urbana, Illinois, University of Illinois Press, 1950, s. 297.

Gençlerin aklının kolayca karışabileceğinden çoğu zaman söz edilmektedir; fakat aramızdaki bazı bilim felsefecilerinin gösterişli iddialarının yaşlı sosyal bilim âlimlerini bile huzursuz ettiğini görmek ilginç bir durum değil mi? Bir İsviçreli ve bir İngiliz ekonomistin bir söyleşide yöntemin konumuna ilişkin klasik görüşü tanımlayan açıklaması, bazı Amerikalı sosyologların gürültülü bildirgelerine nazaran ne kadar aklı başında ve aydınlatıcı görünüyor: 'Birçok yazar, sezgisel olarak bu tür problemlerle doğru bir biçimde ilgilenmeye başlamaktadır. Fakat metodoloji çalışmaya başladıktan sonra, kendilerini bekleyen sayısız tuzak ve diğer tehlikeler hakkında bilinçlenmektedirler. Sonuç ise evvelki kendinden emin tavırlarını yitirmeleri oluyor ve yanlış yöne ya da uygunsuz yerlere sapıyorlar. Bu tür âlimleri metodolojiye karşı uyarmak gerekir.'[4]

Sloganlarımız şöyle olmalıdır öyleyse:

Herkes kendisinin yöntembilimcisi!

Yöntembilimciler! Çalışma başına!

Bu tür sloganları kelimesi kelimesine almasak bile, çalışma başındaki sosyal bilimciler olarak kendimizi savunmak durumundayız; bazı meslektaşlarımızın âlimliğe hiç sığmayan ilginç coşkularını göz önünde bulundurursak bizim mübalağamız da hoş görülebilir belki.

2

Ortak duyuya dayalı gündelik ampirizm, içinden çıktığı şu veya bu topluma özgü varsayım ve klişelerle doludur; çünkü görülecek olanın ne olduğunu ve bunun nasıl açıklanacağını belirleyen, ortak duyudur. Eğer bu durumdan yalıtılmış ampirizm aracılığıyla kurtulmaya çalışırsanız, mikroskobik ve tarih-altı bir düzeye dek

4 W. A. Johr ve H. W. Singer, *The Role of the Economist as Official Adviser*, [*Resmi Danışman Olarak Ekonomistin Rolü*] London, George Allen & Unwin, 1955, s. 3-4. Bu kitap, sosyal bilimlerde yöntem tartışmalarını layıkıyla yürütmek için iyi bir modelidir. İki tecübeli zanaatkârın söyleşisi biçiminde yazılmış olması da kayda değerdir.

geri gider ve ilgilendiğiniz yalıtılmış ayrıntıları ağır bir tempoda istiflemekle uğraşırsınız. Eğer ortak duyusal ampirizmden gösterişli teori aracılığıyla kurtulmaya çalışırsanız, ilgilendiğiniz kavramların içini boşaltır ve onları açık seçik ampirik dayanaklardan yoksun bırakırsınız; ayrıca bu yolda ölçüyü kaçırdığınız takdirde, inşa ettiğiniz tarih-aşırı dünyanızda bir başınıza kalma ihtimaliniz de var.

Bir kavram, ampirik içerikle ilişkili bir fikirdir. Eğer fikir içeriğe fazla bolsa, gösterişli teori tuzağına meylediyorsunuz demektir; eğer içerik fikri yutuyorsa, yalıtılmış ampirizm tehlikesine. Bu konuyla ilgili genel problemin 'indeks eksikliği' olduğu sıkça belirtilmiştir ve bu mesele günümüz sosyal bilimlerinde fiili çalışmaların karşılaştığı başlıca teknik zorluklardan biridir. Bütün ekollerin mensupları durumun farkındadır. Yalıtılmış ampiristler bu problemi indekslendiği varsayılan şeyin kapsam ve anlamını daraltarak çözüme kavuşturur. Gösterişli teori ise pratikte bu problemle uğraşmaz; kavramları eşit derecede soyut başka kavramlara dayanarak karmaşıklaştırmaya devam eder.

Yalıtılmış ampiristlerin ampirik 'veri' olarak adlandırdıkları şey, gündelik toplumsal dünyanın oldukça soyutlanmış bir panoramasını yansıtır. Örneğin; orta ölçekli kentlerde yaşayan, belirli bir gelir grubu ve cinsiyet kategorisine giren kişilerin yaş seviyesi gibi unsurlarla ilgilenilir çoğunlukla. Birçok yalıtılmış ampirist, kafasındaki gelişigüzel dünya tahayyülünü dört değişken içine tıkıştırmayı becerir. Ayrıca kuşkusuz bir diğer 'değişken' daha sözkonusudur bu tahayyülde: Bu insanlar Birleşik Devletler'de yaşar. Fakat bu, bir 'veri' olarak yalıtılmış ampiristlerin ampirik dünyasını husule getiren minik, kesin ve yalıtık değişkenlerden biri değildir. 'Birleşik Devletler'i işin içine katmak, hem bir toplumsal yapı kavrayışını hem de daha az katı bir ampirizm düşüncesini gerektirecektir çünkü.

Klasik çalışmaların çoğu (bu bağlamda bazen *makro*skopik olarak adlandırılırlar) yalıtılmış ampirizm ile gösterişli teori arasında bir yerde durur. Bu tür çalışmalar, gündelik muhitlerde gözlemlenebilecek durumlardan bir soyutlama içerir; ancak bu soyutlama toplumsal ve tarihsel yapılara yöneliktir. Soyutlama düzeyi, tarihsel gerçekliği temel alır; bu da, sosyal bilimlerin klasik problemlerinin belirli toplumsal ve tarihsel yapılara dayanarak formüle edildiği ve çözümlerin de bu bağlamda ortaya çıktığı anlamına gelir.

Klasik eserler asla yalıtılmış ampirizmden daha az ampirik değildir: Hatta daha bile fazla ampiriktir ve genellikle gündelik anlam ve tecrübeler dünyasına da daha yakından bağlıdır. Mesele gayet açıktır: Franz Neumann'ın Nazi dönemi toplumsal yapısı üzerine açıklaması, en az Samuel Stouffer'ın 10079 numaralı ordu birliğinin moral maneviyat durumuna ilişkin açıklaması kadar 'ampirik' ve 'sistematik'tir; Max Weber'in Çinli bürokratlara ilişkin açıklamaları, Eugene Staley'nin azgelişmiş ülkelere ilişkin incelemesi kadar ve Barrington Moore'un Sovyet Rusya üzerine incelemesi de, Paul Lazarsfeld'in Erie County'deki ya da Elmira'nın bir kasabasındaki kanaat yoklamaları kadar 'ampirik'tir.

Üstelik tarih-altı ve tarih-aşırı çalışma düzeylerinde yararlanılan *fikirlerin* çoğu da bu klasik çalışmalar içerisinden doğmuştur. Yalıtılmış ampirizm ya da gösterişli teoriden esaslı bir biçimde verimli bir fikir, insan ile topluma ve bunların ilişkilerine dair yararlı bir kavrayış hiç doğmuş mudur ki? Fikir ve düşünceleri göz önünde bulundurduğumuz müddetçe, bu iki ekolün de klasik sosyal bilimler geleneği üzerindeki asalaklar durumunda olduğu ortaya çıkar.

3

Ampirik doğrulama problemi, 'olgulara' gark olmaksızın onlarla nasıl ilişki kurulabileceği ve fikirlere gömülmeksizin onların nasıl olgularla bağlantı içine sokulabileceği ile ilgilidir. Problem, ilk

olarak *neyin* doğrulanacağı, ikinci olarak da *nasıl* doğrulanacağı problemidir.

Gösterişli teoride, doğrulamanın tümdengelimli olması ümit edilir; fakat neyin doğrulanacağı da nasıl doğrulanacağı da şimdiye dek açık seçik bir problem olarak ele alınmamıştır.

Yalıtılmış ampirizmde, doğrulanacak olan şeyin ne olduğu genellikle ciddi bir mesele olarak ele alınmamaktadır. Doğrulamanın nasıl olacağı ise problemin ortaya konduğu koşullar tarafından kendiliğinden belirlenir: Bunlar, korelasyon ve diğer istatistiki yöntemleri kullanmayı teşvik eder. Bu tür bir doğrulama yönündeki dogmatik talep, biricik kaygı haline gelmekte ve kendini bu mikroskobik üsluba adayanlar tarafından kullanılan kavramları da ele alınan problemleri de sınırlandırmakta, hatta belirlemektedir.

Klasik usulde ise doğrulanacak olan şey de en az doğrulamanın nasıl olacağı kadar önemli; hatta belki daha önemli görülür. Fikirler, birtakım önemli problemlerle sıkı bir bağlantı içerisinde dikkatle işlenir ve ayrıntılandırılır; neyin doğrulanacağı konusundaki tercih şuna benzer birtakım kurallar doğrultusunda belirlenir: İyice ayrıntılandırılmış bir fikrin, bu ayrıntılandırmayla ilgili olarak en fazla sonuç ve çıkarım vaat eden özelliklerini doğrulamaya çalışın. Bu özellikleri fikrin 'temel eksenleri' olarak adlandıracağız; bu eksenlerden biri doğrulandığında, bir dizi başka özellik de doğrulanmış olacaktır. Eğer bu temel eksen doğrulanamazsa, bir başka çıkarım dizisi takip edilir. Bu tür bir prosedürün kullanılmasının nedenlerinden biri, çalışmanın tutumlu olmasına duyulan ihtiyaçtır: Ampirik doğrulama, kanıtlama, belgeleme, gerçeklerin tespiti; bunların hepsi zaman alıcı ve meşakkatli işlerdir. Dolayısıyla insan böyle bir emeğe girişecek olduğunda çalışmasının alandaki fikir ve teorilerde mümkün olduğunca büyük bir farklılık yaratmasını arzu eder.

Klasik zanaatkâr, genellikle büyük bir tasarımı tek bir ampirik çalışma için oluşturmaz. Onun izlediği siyasa, makroskobik kav-

ramlaştırmalar ile ayrıntılı serimleme arasında aralıksız bir mekik dokuma tahsis etmektir. Bunu da, çalışmasını her biri geliştirdiği çözümün şu ya da bu parçasının bir ekseni görevini görecek bir dizi küçük ölçekli ampirik çalışma olarak tasarlamakla gerçekleştirir (ki bunlar da mikroskobik ve istatistiksel çalışmayı içerir). Çözüm bu ampirik çalışmalara göre doğrulanır, değiştirilir ya da reddedilir.

Klasik icracılar için açıklama, önerme ve varsayımların doğrulanması, mikroskobik araştırmacıların düşündüğü kadar zor bir mesele değildir. Klasik icracı, bir açıklamayı hangi ampirik malzeme uygunsa onunla doğrular; tabii tekrar edeyim, eğer kavramlarımızı problemlerle bağlantılı olarak bu şekilde seçme ve ele alma ihtiyacı duyuyorsak, ayrıntılı serimlemeyi soyut ve daha kesin istatistiksel usullerle gerçekleştirme yeteneğine sahip olmalıyız. Diğer problem ve kavramları doğrulama tarzımız ise, tıpkı bir tarihçininki gibi kanıt bulma problemi olacaktır. Kuşkusuz hiçbir zaman tam olarak kesin olmadığımız, çoğu zaman 'kestirimde bulunduğumuz' doğrudur; ama bütün kestirimlerin eşit ölçüde doğru olma şansı taşımadığı da doğrudur. Klasik sosyal bilimler, övgüyle belirtilebilir ki, aynı zamanda önemli meseleler hakkındaki tahminlerimizin doğru olma olasılığını artırma çabasıdır da.

Doğrulama, kendimizi ve başka insanları rasyonel bir biçimde ikna etmeye dayanır. Bunu başarmak için, kabul edilmiş kurallara uymak zorundayız; en önemlisi de, çalışmamızın her adımının başka araştırmacılar tarafından denetlenmeye açık olacak şekilde sunulması kuralına. Bunu gerçekleştirmenin 'tek bir yol'u yoktur; fakat her zaman gelişkin bir dikkat, ayrıntılara özen, her konuda net olma alışkanlığı, kabul edilmiş olgulara kuşkucu bir yaklaşım ve bunların anlamlarına, diğer olgu ve mefhumlarla ilişkilerine dair ısrarcı bir merak gerektirir. Düzenlilik ve sistem gerektirir. Tek kemliyle, âlimlik etiğinin sıkı ve devamlı bir biçimde uygulanmasını gerektirir. Eğer bu yapılmıyorsa, hiçbir teknik ya da metot işe yaramayacaktır.

4

Sosyal bilimlerdeki her çalışma tarzı ve yönteme ilişkin her tercih, bir 'bilimsel ilerleme teorisi'ne ilişkin imada bulunur. Bilimsel ilerlemenin birikimsel olduğuna sanırım herkes katılır: İlerleme tek bir kişinin değil, gözden geçiren ve eleştiren, başkalarının çabalarına katkıda bulunan yahut bunlardan istifade eden birçok insanın ortak eseridir. Kişi, çalışmasının bir değeri olabilmesi için onu, daha önce gerçekleştirilmiş ya da halen üzerinde çalışılmakta olan başka çalışmalarla ilişkilendirmelidir. Bu, hem diyalog kurabilmek hem de 'nesnellik' sağlamak adına bir gerekliliktir. Herkes, yaptıklarını başkaları da denetleyebilecek şekilde ifade etmek durumundadır.

Yalıtılmış ampiristler, oldukça kendine özgü ve iyimser bir ilerleme siyasasına sahiptir: Tıpkı karıncaların küçük kırıntıları sürükleyerek bir yığın oluşturması gibi, biz de yavaş ve dikkatli adımlarla birçok mikroskobik çalışmayı biriktirmeli ve 'bilimi inşa etmeliyiz.'

Gösterişli teoricilerin siyasası ise şöyledir: Bir gün bir yerde muhakkak ki ampirik malzemeyle canlı bir temas sağlayacağız; o gün geldiğinde onları 'sistematik' olarak ele almak için hazır olmalıyız; o halde bilimsel ampirik doğrulama için sistematik teoriyi mantıksal olarak erişilir kılmanın ne anlama geldiğini öğrenmeliyiz.

Klasik sosyal bilimlerin vaatlerini uygulayacak kişilerin bağlı olduğu bilimsel ilerleme teorisi ise, bir dizi mikroskobik incelemenin bir araya gelerek 'bütünüyle gelişmiş' sosyal bilimleri oluşturacağı fikrine olanak tanımaz. Gelecekte bu tür malzemelerin zorunlu olarak mevcut amaçlarından başka amaçlar için de yararlı olabileceğini varsaymaya istekli değillerdir. Velhasıl, sosyal bilimlerin gelişimine ilişkin (yaşlı hanımların küçük parçalardan yorgan dikmeleri tarzında ilerleyen) örme duvar teorisini kabul etmezler. Bir Newton ya da Darwin'in ortaya çıkacağına ve bu tür çalışmaları toparlayıp bir araya getireceğine inanmazlar. Darwin ya da Newton'ın yaptığı şeyin bugünkü mikroskobik sosyal bilim-

lerin biriktirmekle meşgul olduğu bu tür minik olguları 'bir araya getirip toparlamak' olduğunu da düşünmezler. Ayrıca klasik icracı, gösterişli teoricilerin aksine, Kavram'ların mantıksal ayrım ve detaylarının vakti gelince ampirik malzemeyle sistematik bir biçimde ilişkilendirilebileceğini varsaymaya da isteksizdir. Bir gün bu kavramsal ayrıntıların bugün olduğundan daha yararlı hale geleceğine inanmak için hiçbir sebep olmadığını savunurlar.

Özetle, klasik sosyal bilimler, ne mikroskobik incelemeleri 'bir araya toplar' ne de kavramsal ayrıntılardan hareketle 'çıkarımda bulunur.' Klasik icracılar, aynı anda ve aynı çalışma sürecinde hem bir araya toplamaya ve inşa etmeye, hem de çıkarımlarda bulunmaya çalışır; bunu da problemleri ve çözümleri uygun biçimde ifadelendirmek ve yeniden ifadelendirmek suretiyle gerçekleştirir. Böyle bir siyasayı hayata geçirmek için –tekrar ettiğim için af buyurunuz ancak kilit noktadır bu– temel problemleri tarihsel gerçeklik düzleminde ele almak ve uygun terimlerle ortaya koymak gerekir. Ayrıca her çalışmada, bütün teorik uçuşların, ayrıntılar arasında verilen bütün zahmetli uğraşların sonunda problemin çözüm yolunu makroskobik terimlerde ifade etmek gerekir. Sözün özü, klasik sosyal bilimlerin odağı, temel problemlerdir. Bu temel problemlerin niteliği, yöntemler ile kavramları ve bunların nasıl kullanılacaklarını yönlendirir ve belirler. Farklı 'metodolojik' ve 'teorik' yaklaşımlar üzerine tartışmalar, yalnızca temel problemlerle yakın ve sürekli bir temas içerisinde layıkıyla yürütülebilir.

5

Üzerinde çalışılan problemlerin düzenlenişi –onları ifade etme şekli ve her birine atfedilen öncelik– farkında olunsun ya da olunmasın benimsenmiş olunan yöntem, teori ve değerlere bağlıdır.

Bununla birlikte, sosyal bilimlerde çalışan kimi insanların problemlerin düzenlenişi konusundaki dikkat çekici soruya verecek hazır bir cevapları olmadığını kabul etmek gerekir. Böyle bir

cevaba ihtiyaç duymazlar, çünkü üzerinde çalışacakları problemleri saptamamışlardır bile. Kimisi, üzerinde çalışacağı problemlere karar vermek için sıradan insanların gündelik muhitlerinde farkında olduğu birincil sıkıntıları temel alır; diğerleri, baskı grupları ve otoriteler tarafından resmi ya da gayri resmi bir biçimde belirlenmiş sorunları kendine pusula edinir. Rusya ve Doğu Avrupa'daki meslektaşlarımız, kuşkusuz bu konuda bizden daha çok bilgi ve tecrübe sahibidir; çünkü çoğumuz, düşünsel ve kültürel alanı resmen denetiminde tutan bir siyasi örgütlenme altında yaşamadık. Fakat bu olgu hiçbir surette Batı'da da eksik değildir; hele Amerika'da hiç değildir. Burada sosyal bilimcilerin problemlerinin siyasi fakat özellikle de ticari açıdan yönlendirilmesi, kendi gönüllü, hatta gayretkeş uyumluluklarıyla mümkün olur.

Eski liberal pratikçi sosyologlar, kişisel sıkıntıları dolaysız düzlemlerinde ele alır; problemlerini saptarken dayandıkları değerleri netleştirmez ve bu problemleri ortaya çıkaran yapısal koşulları anlamaya ve bunlarla yüzleşmeye çalışmazdı. İyi anlaşılmamış olgular çalışmalarına köstek olurdu; çünkü âlimler bu olguları özümseyecek ve düzene sokacak düşünsel tekniklere sahip değildi ve bu durum da romantik çoğulcu-nedenler fikrine yol açmıştı. Her ne olursa olsun, liberal pratikçi sosyal bilimcilerin varsaydığı değerler artık büyük ölçüde refah devletine özgü yönetimsel liberalizmin kapsamında bulunmaktadır.

Bürokratik sosyal bilimlerde –ki en uygun aracı yalıtılmış ampirizmdir ve tek refakatçisi de teorik açıdan sefalet içindeki gösterişli teoridir– bütün sosyalbilimsel çabalar egemen otoritelerin hizmetine bağlanmıştı. Ne eski liberal pratikçilik ne de bürokratik sosyal bilimler, kamusal sorun ve kişisel sıkıntıları sosyal bilimlerin problemleri içerisinde özümsenecek şekilde ele almaktaydı. Bu ekollerin düşünsel niteliği ile siyasi kullanımları (bütün sosyal bilim ekollerinde olduğu gibi) birbirinden kolayca ayırt edilemez: Onların çağdaş sosyal bilimler içerisinde böyle bir konum işgal et-

melerini sağlayan şey, sözkonusu siyasi kullanımları ve düşünsel nitelikleridir (ve kuşkusuz akademik örgütlenmeleridir de).

Klasik sosyal bilim geleneklerinde, problemler bir dizi özgül muhiti ve insanların buralarda karşılaştıkları kişisel sıkıntıları içerecek şekilde ifadelendirilir; daha sonra bu muhitler de geniş çaplı tarihsel ve toplumsal yapılar içerisine konumlandırılır.

İlgili değerler ve bunların karşısındaki açık tehditler ortaya konmadıkça problemler uygun bir biçimde formüle edilemez. Problemin terimlerini tayin eden şey, bu değerler ve onların tehdit altında oluşudur. Klasik toplumsal çözümlemenin merkezini oluşturmuş olan değerlerin özgürlük ve akıl olduğunu belirtebilirim; bugün bunları tehdit eden güçler, tamamıyla çağdaş dönemin belirleyici özelliklerini oluşturmuyorsa da, çağdaş toplumun temel yönelimleriyle sık sık örtüşmekte gibi görünüyor. Bugün toplumsal incelemelerdeki başlıca problemlerin ortak yanı, bu iki değeri tehdit eden koşul ve eğilimlerle ve bunların insan doğası ve tarihin gelişimi açısından ne tür sonuçlar doğurduğuyla ilgili olmalarıdır.

Fakat burada kendi tercihim de dahil olmak üzere özel bir problem kümesinden ziyade sosyal bilimcilerin çalışmaları ve tasarımları aracılığıyla bilfiil varsaydıkları problemleri daha derin bir biçimde düşünmeleriyle ilgileniyorum. Sosyal bilimciler ancak böyle bir düşünüm temelinde problemlerini ve olası alternatifleri açık ve net bir biçimde göz önünde bulundurabilir. Ancak böyle yapmakla nesnel bir biçimde yol alabilirler. Çünkü sosyal bilimlerde nesnellik, çalışmaya müdahil olan her şeyin açıkça farkında olmak için devamlı bir çabayı gerektirir; bu tür çabaların kapsamlı ve eleştirel bir biçimde değiş tokuş edilmesini gerektirir. Sosyal bilimciler, ne dogmatik Bilimsel Yöntem modelleriyle ne de Sosyal Bilimlerin Problemleri türünde bildirilerle disiplinlerini esaslı bir biçimde birikimsel hale getirebilir.

O halde problemler, kamusal sorunlara ve kişisel sıkıntılara ilişkin belirgin bir özen gösterilerek formüle edilmelidir ve muhitlerle toplumsal yapı arasındaki nedensel ilişkileri soruşturmaya açmalıdır. Problemlerimizi formüle ederken, ele alınan sorun ve sıkıntılarda hangi değerlerin tehdit altında olduğunu, onları değer olarak kabul edenlerin kimler olduğunu ve tehdidin kaynağında nelerin ya da kimlerin olduğunu açık kılmalıyız. Fakat tehdit edildiği anlaşılan değerler her zaman bireylerin ve kamunun tehdit edildiğine inandığı değerler olmadığından, ya da yalnızca onlar olmadığından, bu tür formülasyonlar genellikle fazlasıyla karmaşıktır. Bu nedenle şu tür sorular sormalıyız: Failler hangi değerlerin tehdit edildiğine inanıyor? Bunların kimler ya da neler tarafından tehdit edildiğine inanıyorlar? Tehdit altındaki tüm değerlerin farkındalar mı ve bu tehdit onları rahatsız ediyor mu? Faillerin değer ve duygularını, savunma ve korkularını, kendi formülasyonumuza dahil etmemiz gereklidir; bu tür inanç ve beklentiler, uygunsuz ya da yanlış olsalar bile sorun ve sıkıntıların temel malzemesini oluşturmaktadır çünkü. Buna ek olarak, problemin cevabı, tabii eğer varsa, tecrübe edildikleri haliyle sorun ve sıkıntıların açıklanmasına yarayıp yaramadığı açısından sınanmalıdır.

Bu münasebetle 'Temel Problem'in ve cevabının, hem biyografinin 'derinliklerinden' yükselen huzursuzluğa hem de tarihsel bir toplumun yapısından kaynaklanan aldırışsızlığa yönelik bir ilgi gerektirdiği belirtilebilir. Problem tercihimizde ve formülasyonumuzda, öncelikle aldırışsızlığı sorunlara ve huzursuzluğu sıkıntılara tercüme etmeli, sonra da hem sıkıntıları hem de sorunları açıkça belirtmeliyiz. Her iki aşamada da olabildiğince basit ve kesin bir tarzda ilgili değer ve tehditleri belirtmeli ve bunları ilişkilendirmeyi denemeliyiz.

Bir problemin uygun bir şekilde 'cevaplanması,' stratejik müdahale noktalarına ve yapının sürdürülebileceği ya da dönüştürülebileceği 'manivelalara' ilişkin bir tablo ve müdahale edebilme konu-

munda olup da etmeyenlere ilişkin bir değerlendirme sunacaktır. Problemlerin formüle edilmesiyle ilgili daha çok –hem de pek çok– husus bulunmaktadır kuşkusuz; burada yalnızca meselenin ana hatlarını belirlemeyi denedim.

7

İnsan Çeşitliliği

Sosyal bilimlerde hüküm süren çeşitli eğilimleri eleştirmek için ayırdığım hatırı sayılır miktarda yerden sonra, şimdi sosyal bilimlerin vaat ettikleriyle ilgili daha yapıcı –hatta program niteliğindeki– tartışmalara geçmek istiyorum. Sosyal bilimler bir karışıklıkla malul olabilir; fakat bu karışıklıktan yakınmak yerine faydalanmaya çalışmak gerekir. Rahatsızlığın farkında olmak, doğru teşhis için bir ön şarttır; hatta belki de bir iyileşme belirtisidir.

1

Sosyal bilimler esas olarak insanlığın geçmişte yaşadığı, şu an yaşamakta olduğu ve ileride yaşayacağı bütün toplumsal dünyaları kapsamına alan bir insan çeşitliliğiyle ilgilidir. Bildiğimiz kadarıyla binlerce yıldır pek az değişmiş olan ilkel topluluklar da girer bu toplumsal dünyaların içine, beklenmedik bir anda kuvvetli bir mevcudiyet kazanan süper güçler de. Bizans ve Avrupa, klasik Çin ve eski Roma, Los Angeles şehri ve eski Peru İmparatorluğu—insanlığın haberdar olduğu tüm bu âlemler, incelemeye müsait bir biçimde önümüzde durmaktadır.

Sahra yerleşimleri ve baskı grupları, yeniyetme çeteleri ve Navaho petrolcüleri, yüzlerce kilometre genişliğindeki metropol alanlarını yok etmeye hazır hava kuvvetleri ve köşede duran bir polis, bir odada toplaşmış samimi grup ve topluluklar ve sabıkalı örgütler, bir gece kent meydanlarında ve kavşaklarda toplanıveren kitleler ve Hopi çocukları, Arabistan'daki köle tacirleri ve Alman siyasi

partileri, Polonya'nın toplumsal sınıfları ve Mennocu okullar, Tibet'teki meczuplar ve dünyanın her yanına ulaşan telsiz şebekeleri; işte sözkonusu toplumsal dünyalar bunların hepsini kapsamaktadır. Sinema salonlarında bir yandan karıştırılıp kaynaştırılan öte yandan tecrit edilip yalıtılan farklı ırksal köken ve etnik gruplar; devamlı bir nefret ya da mutlulukla sürdürülen evlilikler, ticari kuruluşlarda ve sanayide, devlette ve yerel yönetimlerde, kıta çapındaki ülkelerde bin bir türlü mesleklerde çalışan insanlar... Ekonomide her gün gerçekleştirilen milyonlarca ufak çaplı işlem, etrafımızdaki sayılamayacak kadar çoğalmış 'küçük gruplar'...

Öte yandan, insan çeşitliliği adını verdiğimiz şey, varoluşun bireysel çeşitliliğini de kapsamaktadır; dolayısıyla sosyolojik tahayyül bunu da kavramalı ve anlamaya çalışmalıdır. Sosyolojik tahayyül açısından, 1850'lerde yaşayan bir Hintli Brahman rahip ile İllinois'li bir öncü çiftlik sahibi; bir on sekizinci yüzyıl İngiliz centilmeni ile bir Avustralya Aborjini; bin yıl önce yaşamış bir Çin köylüsüyle günümüzün Bolivyalı siyasetçisi; bir Fransız feodal çağ şövalyesiyle 1914'te açlık grevine katılan İngiliz bir kadınlara oy hakkı savunucusu; Romalı bir asilzadeyle yeniyetme bir Hollywood yıldızı yan yana ve bir arada durmaktadır. 'İnsan' hakkında yazmak demek, tüm bu kadın ve erkekler hakkında yazmak ve Goethe'yle komşu kızını bir arada kapsayabilmek demektir.

Sosyal bilimciler, insan çeşitliliğini sistemli ve derli toplu bir biçimde anlamayı amaçlamaktadır; fakat bu çeşitliliğin kapsam ve derinliği göz önünde bulundurulduğunda şu soru sorulabilir: Böyle bir şey mümkün mü sahiden? Sosyal bilimlerin içinde bulunduğu karışıklık, incelemeye çalıştığı çeşitliliğin kaçınılmaz bir yansıması değil mi? Bu soruya benim cevabım, belki de sözkonusu çeşitliliğin, burada sıraladığım küçük bir kısmının ya da kolej ve üniversitelerdeki müfredat programlarının zannedilmesine yol açtığı kadar 'dağınık ve düzensiz' olmadığıdır. Düzen kadar düzensizlik

de bakış açısına göre değişir: İnsana ve topluma ilişkin derli toplu ve sistemli bir anlayışa ulaşmak için, kolayca anlaşılacak kadar basit fakat insan çeşitliliğinin genişliğini ve derinliğini kucaklamaya olanak tanıyacak kadar kuşatıcı birtakım bakış açılarına sahip olmak gerekir. Bu tür kuşatıcı bakış açılarını edinmek için verilecek mücadele, sosyal bilimlerin öncelikli ve daimi mücadelesidir.

Kuşku yok ki her bakış açısı birtakım sorulara dayanır ve sosyal bilimlere ilişkin etraflı sorular da, hatıra geleceği üzere (birinci bölümde ortaya koyduğum) biyografi, tarih ve bunların toplumsal yapı içerisindeki kesişim bölgesiyle ilgili problemlerin incelenmesi yönündeki temel sosyal bilim kavrayışına sıkı sıkıya bağlıdır. Bu problemleri incelemek ve insan çeşitliliğinin farkına varmak için, çalışmamız tarihsel gerçeklik düzeyine ve bu gerçekliğin kadın ve erkekler açısından ne anlama geldiğine ilişkin soruya daima sıkıca bağlı olmalıdır. Amacımız bu gerçekliği tanımlamak ve bu anlamı yakalamaktır; çünkü klasik sosyal bilimlerin problemleri bu unsurlara dayanarak formüle edilir ve bu problemlerin bünyesinde barındırdığı sorun ve sıkıntılarla bu suretle yüzleşilir. Bunun için, dünya tarihinde daha önce boy göstermiş olan toplumsal yapılarla şu an mevcut olan yapıların tamamen karşılaştırmalı bir kavrayışına ulaşmamız gerekir. Bu görev ise, küçük ölçekli muhitlerin büyük ölçekli tarihsel yapılarla ilişkili olacak şekilde seçilmesini ve incelenmesini gerektirir. Ayrıca akademik bölümlerin keyfi uzmanlaşmasından kaçınmamız, bunun yerine çalışmalarımızı konuya ve daha önemlisi probleme göre özgülleştirmemiz gerekir; bunu yaparken de tarihsel bir fail olarak insana ilişkin mevcut çalışmaların tümündeki bakış açısı ve fikirlerden, malzeme ve yöntemlerden yararlanmalıyız.

Sosyal bilimler tarihsel olarak en büyük ilgiyi siyasi ve ekonomik kurumlara göstermiştir, fakat askeri ve dini kurumlar, eğitim ve akrabalık kurumları da üzerinde epey durulan kurumlar olmuştur. Kurumların nesnel işlevlerine göre yapılan bu sınıflandırma,

aldatıcı bir biçimde basit fakat yine de kullanışlıdır. Bu kurumsal düzenlerin birbirleriyle nasıl ilişkilendiklerini anlarsak, bir toplumsal yapıyı anlamış oluruz. Çünkü kavramın yaygın anlamına göre 'toplumsal yapı,' işlevlerine göre sınıflandırılmış bir kurumlar düzenini ifade etmektedir. Bu itibarla toplumsal yapı, sosyal bilimcilerin ilgilendiği en kapsayıcı çalışma birimidir. Buna göre sosyal bilimcilerin en genel amaçları, her tür toplumsal yapıyı bileşenleri ve bütünlüğü içerisinde anlamaktır. 'Toplumsal yapı' kavramı çok çeşitli şekillerde tanımlanmakta ve kavram için başka terimler de kullanılmaktadır; fakat kurum fikrinin yanı sıra kişisel muhit ile yapı arasındaki ayrım da akılda tutulursa, kimse toplumsal yapı kavramıyla karşılaştığında onu tanımakta güçlük çekmeyecektir.

2

Zamanımızda, toplumsal yapılar siyasi bölgeler içerisinde örgütlenmektedir. İktidar yapısı ve başka birçok önemli mesele açısından bakıldığında, en kapsayıcı toplumsal yapı birimi ulus-devlettir. Ulus-devlet, günümüzde dünya tarihinin egemen biçimidir ve bu itibarla her insanın hayatındaki başat olgulardan biridir. Dünya 'uygarlıkları' ve kıtalar, çeşitli şekillerde ve farklı aşamalarda olmakla birlikte, ulus-devletler çerçevesinde bölümlenip örgütlenmektedir. Ulus-devletlerin yayılım ve gelişmişlik derecesi, modern dünya tarihi açısından önemli bir işarettir. Siyasi ve askeri, kültürel ve ekonomik alanlarda karar ve yetki araçları artık ulus-devletler eliyle tertiplenmekte; birçok insanın kamusal ve özel hayatlarını içinde geçirdiği kurum ve muhitlerin tümü, artık şu ya da bu ulus-devlet altında düzenlenmektedir.

Elbette sosyal bilimciler her zaman yalnızca ulusal ve ülkesel çaptaki toplumsal yapıları incelemez. Fakat ulus-devlet, sosyal bilimcilere içerisinde irili ufaklı çeşitli birimlere ilişkin problemleri formüle etme ihtiyacı duydukları temel çerçeveyi sağlamaktadır. Diğer 'birimler' ise güçlük çekmeden 'ulus-öncesi' ya da 'ulus-ötesi'

olarak anlaşılmaktadır. Çünkü kuşkusuz, ulusal birimler belirli bir 'uygarlık alanına' 'dahil' olabilir; bu durum, genel olarak sözkonusu ulusların dini kurumlarının 'dünya dinleri'nden birine ait olduğu anlamına gelir. 'Uygarlık'la ilgili bu ve benzer birçok başka olgu, günümüzde ulus-devletler arasındaki farklılıkları karşılaştırmanın çeşitli yollarını gösterebilir. Fakat sözgelimi Arnold Toynbee gibi yazarlar tarafından kullanıldığı şekliyle 'uygarlık' kavramı, sosyal bilimlerin asli birimlerinden biri ve 'pürüzsüz bir inceleme alanı' olamayacak kadar gevşek ve dağınık bir kavram gibi görünmektedir.

Genel çalışma birimimiz olarak ulusal toplumsal yapıyı seçmekle, uygun bir genelleme düzeyini benimsemiş oluruz: Bu düzey, problemlerimizden vazgeçmemizi önlediği gibi, insan davranışına dair birçok incelik ve sıkıntıyla ilişkili olduğu aşikâr olan yapısal güçleri hesaba katmamıza da olanak tanır. Ayrıca inceleme birimi olarak ulus-devleti seçmek, başlıca kamusal sorunları rahat biçimde ele almamızı da sağlar; çünkü bir ölçüde tarih-yapımını da belirleyen etkili iktidar araçları, artık öyle ya da böyle sıkı sıkıya ulus-devletler dahilinde yahut dünya çapındaki ulus-devletler arasında düzenlenmektedir.

Kuşku yok ki bütün ulus-devletler tarih-yapımı üzerinde aynı oranda güç ve etki sahibi değildir. Bazıları öylesine küçük ve diğerlerine bağımlı haldedir ki bunlar dahilinde neler olup bittiğini öğrenmek, öncelikle Süper Güçler denilen ulus-devletlerin incelenmesiyle mümkündür. Fakat bu, yalnızca inceleme birimlerimize –uluslara– yönelik kullanışlı sınıflandırma açısından ve bu birimlerin zorunlu olarak karşılaştırmalı olması gereken incelemesi açısından bir sorun teşkil eder. Öte yandan, bütün ulus-devletlerin etkileşim içinde olduğu ve bazı ulus-devlet kümelerinin benzer bir gelenek bağlamından türediği doğrudur. Fakat bu durum, toplumsal incelemeye bir temel olarak seçebileceğimiz belli büyüklükteki bütün birimler için de geçerli olacaktır. Bundan başka, özellik-

le Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren, buna muktedir olan bütün ulus-devletler gittikçe artan bir biçimde kendi kendine yeterli ve kendi kendini idare eden bir duruma gelmektedir.

Birçok ekonomist ve siyaset bilimciye göre, kendi esas inceleme biriminin ulus-devlet olduğu aşikârdır; 'uluslararası ekonomi' yahut 'uluslararası ilişkiler'le ilgilendikleri zamanlarda bile, çoğunlukla belirli birtakım ulus-devletlerle ilişkili çalışmak zorundadırlar. Antropologların durumu ve daimi pratikleri de kuşku yok ki bir toplumun ya da 'kültür'ün 'bütününü' incelemeye yöneliktir; modern toplumları incelemeye yöneldiklerinde ise, ülkeleri bir bütün olarak anlamaya çalışır ve bunda da değişen oranlarda başarı sahibi olurlar. Fakat toplumsal yapı kavramına sıkı sıkıya bağlı olmayan kimi sosyologlar –daha kesin konuşmak gerekirse araştırma teknisyenleri– ulusların ölçeklendirme açısından kuşku götürür bir büyüklükte olduğunu düşünür. Bu yargı, ancak küçük ölçekli birimlerde daha ucuza yerine getirilebilecek 'veri toplama' görevini temel alan bir yanlılıktan kaynaklanıyormuş gibi görünmektedir. Kuşkusuz bu da, sözkonusu sosyologların inceleme birimi tercihlerini problemlerinin gereklilikleri doğrultusunda yapmadıkları anlamına gelir; daha ziyade hem problemleri hem de inceleme birimleri, yöntem tercihlerince belirlenmektedir.

Elinizde tuttuğunuz kitap, bir bakıma bütünüyle bu tür yanlılıklara karşı bir polemiktir. Önemli bir problemi ciddi olarak araştırmaya başlamış birçok sosyal bilimcinin, bu problemi ulus-devletten daha küçük olan herhangi bir birimle ilişki içerisinde formüle etmeyi çok zor bulduğunu düşünüyorum. Aynı durum tabakalaşma ve ekonomi siyasası için de geçerlidir, kamuoyu ve siyasi iktidarın doğası ya da iş ve boş zaman etkinlikleri için de; belediye yönetimleri gibi bir konu bile ulusal çerçeveye iyice oturtulmadan uygun bir biçimde formüle edilemez. Böylece ulus-devlet, kayda değer bir ampirik dayanakla birlikte, sosyalbilimsel problemler

üzerinde tecrübesi bulunan herkese kendisini temel inceleme birimi olarak kabul ettirmektedir.

3

Toplumsal yapı fikri, bu yapının sosyal bilimlerin genel birimi olduğuna ilişkin bir kanaatle birlikte, tarihsel olarak en yakın biçimde sosyoloji disipliniyle bağlantılı olmuştur ve sosyologlar da toplumsal yapı fikrinin klasik savunucuları haline gelmiştir. Hem sosyolojinin hem de antropolojinin geleneksel çalışma konusu, bir bütün olarak toplum olmuştur; antropologların 'kültür' adını verdiği şey, işte bu bütünlüktür. Toplumsal bütünün herhangi bir hususi özelliğinin incelenmesinde özel olarak 'sosyolojik' olan şey, bütüne ilişkin bir kavrayış kazanmak için bu hususi özelliği diğerleriyle ilişkilendirme yönündeki aralıksız çabadır. Sosyolojik tahayyülün büyük oranda bu tür bir çabanın ürünü olduğundan söz ettim. Fakat günümüzde bu tür bir bakış açısı ve pratik, kesinlikle sosyolog ve antropologlarla sınırlandırılamaz. Bir zamanlar yalnızca bu disiplinlere özgü bir vaat olan sosyolojik tahayyül, artık sosyal bilimlerin genelini ilgilendiren bir hedefe dönüşmüş ve aynı zamanda istikrarsız bir pratik halini almıştır.

Kültürel antropoloji, klasik geleneği ve güncel gelişimi itibarıyla, bana sosyolojik araştırmadan temel bir biçimde ayırt edilebilirmiş gibi görünmüyor. Vaktiyle, ortada çağdaş toplumlar üzerine yapılmış pek fazla anket araştırması bulunmazken, antropologlar uzak diyarlarda yazı öncesi bir durumda yaşayan insanlar hakkında malzeme toplamak zorundaydı. Diğer sosyal bilimler ise –özellikle tarih, demografi ve siyaset bilimi– ortaya çıkışlarından itibaren yazılı toplumlarda birikmiş olan belgelere dayanmıştır. Disiplinler bu olgu temelinde birbirlerinden ayrılmaya başlamıştır. Her ne kadar çeşitli 'ampirik anket araştırması' türleri bütün sosyal bilimler tarafından kullanılsa da, sözkonusu teknik tarihsel toplumlarla bağlantılı olarak en bütüncül biçimde psikolog ve sosyologlar ta-

rafından geliştirilmiştir. Geçtiğimiz yıllarda, kayda değer bir mesafeyi korumakla birlikte antropologlar da gelişmiş toplumları ve hatta ulus-devletleri incelemiştir kuşkusuz; buna karşılık sosyolog ve ekonomistler de 'gelişmemiş halkları' incelemiştir. Günümüzde, antropolojiyi sosyoloji ve ekonomi biliminden hakiki bir biçimde ayıracak ne bir yöntemsel fark ne de bir konu sınırı bulunmaktadır.

Ekonomi ve siyaset bilimi çalışmalarının büyük bir bölümünde, toplumsal yapının özel kurumsal alanlarıyla ilgilenilmiştir. Başta ekonomistler ve sonra da siyaset bilimciler, 'ekonomi' ve 'devlet' üzerine kuşaklar boyu kalıcılığını sürdüren 'klasik teoriler' geliştirmiştir. Her ne kadar siyaset bilimciler (tıpkı sosyologlar gibi) geleneksel olarak kendi model inşaları üzerinde ekonomistler kadar farkındalık sahibi olmasa da, özetleyecek olursak hepsinin yaptığı işin modeller inşa etmek olduğunu söyleyebiliriz. Klasik teori; kavram ve varsayımların oluşturulmasını, bunlardan hareketle çıkarım ve genellemelere ulaşılmasını içermektedir; daha sonra da sonuçlar birtakım ampirik önermelerle karşılaştırılmaktadır. Bütün bu işlerde, kavram ve usüller, hatta sorular örtük olarak da olsa şifrelenmektedir.

Buraya dek her şey güzel görünüyor. Fakat iki gelişme, büyük ölçüde düzenli ve dışlayıcı sınırlardan oluşan biçimsel devlet ve ekonomi modellerini ekonomi bilimi başta olmak üzere siyaset bilimi ve sosyoloji disiplinleri için daha az uygun hale getirme eğilimindedir: (1) Azgelişmiş olarak adlandırılan alanlardaki ekonomik ve siyasi gelişmeler; (2) yirminci yüzyıl 'politik ekonomi' tarzlarındaki yönelimler. Bu gelişmelerin ikisi de totaliterdir ve yalnızca biçimsel açıdan demokratiktir. İkinci Dünya Savaşı'nın sonuçları, dikkatli ekonomi teorisyenleri ve adına layık bütün sosyal bilimciler için aynı anda hem aşındırıcı hem de harekete geçirici olmuştur.

Salt ekonomik açıdan oluşturulmuş bir 'fiyatlar teorisi' mantıksal açıdan düzgün ve zarif olabilir, fakat ampirik açıdan uygun

olamaz. Bu tür bir teori, ticari kuruluşların yönetimlerini ve karar alıcıların rollerini göz önünde bulundurmayı; maliyet ve özellikle de maaş beklentileri psikolojisine ilgi göstermeyi; ayrıca küçük ticaret kartellerinin fiyatları belirlemesini ve buralardaki liderleri anlamayı gerektirir. Benzer bir biçimde, 'faiz oranları'nı anlamak da gayri şahsi ekonomik mekanizmalar kadar hükümet yetkilileri ile bankerler arasındaki resmi ve kişisel ilişkilerin bilgisine sahip olmayı gerektirir.

Artık tüm sosyal bilimciler için sosyal bilimlere iştirak ederek bütün bütüne karşılaştırmalı bir şekilde çalışmaktan başka yapacak bir şey kalmadığı kanaatindeyim—ve artık bu çalışma tarzı ilgi çekici bir istikamet haline gelmiştir. Karşılaştırmalı çalışmalar, gerek teorik gerek ampirik tarzda olsun, günümüzde sosyal bilimler için en fazla gelecek vaat eden gelişim hattıdır ve en iyi şekilde bütünleşmiş bir sosyal bilim dahilinde gerçekleştirilebilir.

4

Sosyal bilimler serpilip gelişirken, birbirleriyle etkileşimleri de yoğunlaşmıştır. İktisat, giderek artan bir biçimde bütüncül bir toplumsal yapı olarak görülmeye başlanan bir 'politik ekonomi' halini alarak başlangıçtaki şekline geri dönmektedir. John Galbraith gibi bir ekonomist, en az Robert Dahl ya da David Truman kadar bir siyaset bilimcidir; onun günümüz Amerikan kapitalizminin yapısı üzerine çalışması, Schumpeter'in kapitalizm ve demokrasi üzerine görüşleri ya da Earl Latham'ın grup siyaset teorisi kadar sosyolojik bir politik ekonomi teorisidir. Harold D. Lasswell, David Riesman ve Gabriel Almond gibi isimler de psikolog ve siyaset bilimci oldukları kadar birer sosyologdur. Onlar sosyal bilimlerin kâh içinde kâh dışında ve böylece hem içinde hem dışındadır; insan bu 'alanlar'dan herhangi birine hâkim olmaya başladıkça, diğer alanların bilgi ve yetki alanlarına ve dolayısıyla klasik geleneğin tüm sahasına da girmek zorunda kalır. Bir kişi kurumsallaşmış tek bir

alanda uzmanlaşabilir kuşkusuz; fakat bu alanın özsel niteliğini kavramaya başladıkça, alanın kurumsal yapının bütünü içerisindeki yerini ve dolayısıyla diğer kurumsallaşmış alanlarla ilişkilerini de anlamaya başlar. Artık aşikâr hale geldiği üzere, bir alana ait tüm özellikler büyük ölçüde bu tür ilişkilerden oluşmaktadır.

Sosyal bilimcilerin, toplumsal hayatın devasa çeşitliliğiyle karşılaştıklarında ellerindeki işi rasyonel bir biçimde bölümlendirdiği zannedilmemelidir. Bir kere, sözkonusu tüm disiplinler oldukça özgül talep ve koşullara bir cevap olarak kendi başlarına ortaya çıkmıştır; hiçbiri ayrıntılı bir tasarının parçası olarak gelişmemiştir. İkinci olarak, farklı disiplinlerin birbirleriyle ilişkileri ve gerekli uzmanlaşma derecesi gibi konularda birçok anlaşmazlık vardır. Fakat bugün asıl önemli olan şey, bu tür anlaşmazlıkların düşünsel sorunlar olmaktan ziyade akademik hayata ait olgular olarak görülebilecek olmasıdır; hatta artık akademik olarak bile bunların ortadan kalkma eğiliminde olduğuna inanıyorum.

Günümüzün düşünsel açıdan merkezi önemdeki olgusu, sınır çizgilerinin gittikçe daha akışkan hale gelmesi; kavramların bir disiplinden bir diğerine taşınmasının giderek kolaylaşmasıdır. Özellikle tek bir alanın kelime haznesi üzerinde ustalaşmaya ve sonra bunu el çabukluğuyla geleneksel olarak bir diğer disipline ait alanda kullanmaya dayanan birçok kariyer örneği vardır. Uzmanlaşma elbette var olmuştur ve olacaktır da; fakat bu uzmanlaşma, bildiğimiz anlamıyla az çok keyfi bir biçimde inşa edilmiş olan disiplinler temelinde gerçekleştirilmek zorunda değildir. Uzmanlaşma, çözüme ulaşmak için geleneksel olarak farklı disiplinlere ait düşünsel aygıtların kullanımını gerektiren problemlerle ilişki içerisinde gerçekleştirilmelidir. Giderek artan bir biçimde, benzer kavram ve yöntemler bütün sosyal bilimciler tarafından kullanılmaktadır.

Her sosyal bilim disiplini, düşünsel türdeki içsel gelişmelerle şekillenmiştir; ayrıca her biri, kesin bir biçimde kurumsal 'ilinek'lerden de etkilenmiştir—her bir disiplinin başlıca Batılı ülkelerde farklı biçimler almış olması bu olguyu açıkça gösterir. Felsefe, tarih ve beşeri bilimler gibi eskiden kurulmuş olan disiplinlerin gösterdiği müsamaha yahut umursamazlık, sosyoloji, ekonomi bilimi, antropoloji, siyaset bilimi ve psikoloji gibi alanların gelişimini etkilemiştir. Aslına bakılırsa, bazı yüksek öğrenim kurumlarında bu tür bir müsamahanın varlığı ya da yokluğu, sosyal bilimlerin akademik bölümler olarak mevcudiyetini belirlemiştir. Sözgelimi Oxford ya da Cambridge üniversitelerinde bir 'sosyoloji bölümü' bulunmamaktadır.

Sosyal bilimlerin dallara ve bölümlere ayrılışını çok fazla ciddiye almanın tehlikesi, ekonomik, siyasi ve diğer toplumsal kurumların her birinin özerk bir sistem olduğu şeklindeki eşlik eden varsayımda yatar. Bu varsayım, belirttiğim üzere bazen oldukça yararlı 'çözümleyici modeller' inşa etmekte kullanılmıştır kuşkusuz. Genelleştirilmiş ve üniversite bölümlerinde iyice hareketsiz hale getirilmiş olan klasik 'siyaset' ve 'ekonomi' modelleri, on dokuzuncu yüzyıl başında İngiltere'de ve özellikle Birleşik Devletler'de görülen toplumsal yapılara gerçekten yaklaşmaktadır muhtemelen. Birer uzmanlık alanı olarak ekonomi ve siyaset bilimi, Batı'da her bir kurumsal düzenin özerk bir alan olma iddiasında bulunduğu bir tarihsel safhanın parçası olarak ele alınmalıdır bir ölçüde. Fakat şurası açık ki sosyal bilimlerde kendisine dayanılarak çalışılacak tek model, özerk kurumsal düzenlerden mürekkep bir toplum modeli değildir. Bu modeli bütün düşünsel işbölümümüzün tek uygun temeli olarak alamayız. Bu durumun farkına varılması, günümüzde sosyal bilimlerin bütünleştirilmesinde etkili olan itkilerden birini oluşturur. İdeal incelemelerin tasarımlanmasında ve akademik derslerin planlanmasında siyaset bilimi ve ekonomi bilimi, kültürel antropoloji ve tarih, sosyoloji ve psikoloji –hiç değilse

alt dallarından biri itibarıyla– gibi birçok farklı disiplinin etkin bir biçimde kaynaştırılmasına devam edilmektedir.

Sosyal bilimlerin birlik ve bütünlüğüne ilişkin olarak ortaya çıkan düşünsel problemler, esas itibarıyla kurumsal düzenlerin –siyasi ve ekonomik, askeri ve dini, ailevi ve eğitsel– belirli toplumlarda ve dönemlerde birbirleriyle ilişkileriyle ilgilidir ve değindiğim üzere, bunlar önemli problemlerdir. Farklı sosyal bilimlerin etkin bir biçimde ilişkilendirilmesinden doğan pratik zorluklar, müfredatın ve akademik kariyerlerin tasarlanmasıyla, iletişimsel karışıklıkların ortaya çıkmasıyla ve her alandaki mezunlar için sabit iş piyasalarının oluşturulmasıyla ilgilidir. Sosyal bilimlerde bütünleşik çalışmanın önündeki büyük engellerinden biri, tek disipline odaklı tanıtıcı giriş kitaplarıdır. 'Alanların' sınırlarının belirlenmesi ve iç bütünleşmenin sağlanması, genellikle başka düşünsel ürünlerden ziyade ders kitapları temelinde meydana gelmektedir. Halbuki bu işin gerçekleştirileceği daha az uygun bir yer tahayyül etmek zordur. Fakat üretici ve tüketiciler bu işte kısa çöpü çekmiş olsa da, ders kitabı dağıtımcıları bu üretimlerinden özel bir çıkar sağlamaktadır. Ders kitaplarıyla sağlanan bütünleşmeyle birlikte, sosyal bilimleri bütünleştirme girişimleri artık problemler ve çalışma konuları üzerinden değil, kavram ve yöntemler üzerinden ilerlemeye başlar. Dolayısıyla ayrı 'alanlar' fikri, demir çekirdeği oluşturan problem-bölgelerinden ziyade folyoyla kaplanmış Kavramlara dayanır. Yine de bu Kavramları ortadan kaldırmak güçtür ve bunun başarılabileceğinden emin değilim. Her şeye karşın, akademik disiplinler topluluğu içerisindeki belirli yapısal yönelimlerin, kendi uzmanlık alanlarına kapanmış olanları –genellikle kemikleşmiş ve direngendirler– zamanla mağlup edeceğine ilişkin bir umudun mevcut olduğunu hissediyorum.

Bu arada, birçok bireysel sosyal bilimci 'kendi disiplinleri'ne has amaçları en iyi şekilde gerçekleştirmek için sosyal bilimlerin yönlendirici ortak hedeflerini daha açık bir biçimde anlamaları

gerektiğini fark ediyor elbette. Artık bireysel bir icracı için akademik şubelerin 'ilineksel' bölümlenişini görmezden gelmek ve kendi uzmanlığını şubelerden kaynaklanan engellerle karşılaşmaksızın seçip şekillendirmek bütünüyle mümkün. Temel problemler konusunda gerçek bir anlayış edinmeye ve tutkulu bir biçimde bu problemleri çözüme kavuşturmakla ilgilenmeye başladığında, hasbelkader bu ayrı disiplinlerin birinde ya da diğerinde vücuda gelmiş fikir ve yöntemleri öğrenmek zorunda kalır. Bu bireysel icracı için, kayda değer hiçbir düşünsel yaklaşım temelinde, bir sosyalbilimsel uzmanlığın kapalı bir dünya olduğu söylenemez. Ayrıca en çok ilgilendiği özel toplumsal yaşam alanı hangisi olursa olsun, herhangi bir sosyal bilim alanında değil bizzat sosyal bilimler içerisinde çalıştığının da farkındadır.

Yüzeysel ve üstünkörü hale gelmeksizin kimsenin bütünüyle ansiklopedik bir zihne sahip olamayacağı sıklıkla söylenmiştir. Bunun gerçekten doğru olup olmadığını bilmiyorum; fakat doğru olsa bile, yine de hiç değilse ansiklopedik bir duyarlılık edinemez miyiz? Bu disiplinlerin her birinin tüm malzemelerine, kavramlarına ve yöntemlerine bütünüyle egemen olmak gerçekten olanaksızdır. Ayrıca 'sosyal bilimleri kavramsal tercüme aracılığıyla' ya da malzemelerin ayrıntılı biçimde açıklanması yoluyla 'bütünleştirme' girişimleri, genellikle bürokratça bir boş laftan ibarettir; 'genel sosyal bilimler' konusundaki derslerin birçoğunda olan budur. Fakat 'sosyal bilimlerin birliği' ile kastedilen şey ne bu bütüncül egemenlik, ne böyle bir tercüme, ne bu tür bir açıklama ne de buna benzer derslerdir.

Sosyal bilimlerin birliği ile kastedilen şey daha ziyade şudur: Çağımızın önemli problemlerinden birini net bir biçimde saptayıp çözüme kavuşturmak için, farklı sosyalbilimsel disiplinlerin malzeme, kavram ve yöntemlerinden oluşan bir seçmeye ihtiyacımız olacaktır. Bir sosyal bilimci, bir disiplinin bakış açısına ve gereçlerine kendi problemlerini netleştirmekte bunları kullanacak

kadar bir aşinalık kazanmak için bu disipline bütünüyle 'egemen olmak' zorunda değildir. Uzmanlaşma, akademik sınırlarla uyum içinde olmaktan ziyade konuyla ilgili bu tür 'problemler' temelinde gerçekleştirilmelidir. İşte bence artık sosyal bilimlerde görmeye başladığımız şey budur.

8

Tarihten Yararlanma Biçimleri

Sosyal bilimler biyografiyle, tarihle ve bu ikisinin toplumsal yapı içerisindeki kesişim bölgesiyle ilgili problemleri ele alır. Bu üçünün –biyografi, tarih ve toplumun– beşeri bilimlerdeki her esaslı çalışmanın koordinat noktaları olduğu fikri, günümüz sosyolojisinde bu klasik geleneği terk etmiş olan çeşitli ekolleri ve bunların icracılarını eleştirirken dayandığım temel zemindi. Çağımızın problemleri –ki artık insan doğası problemini de bünyesinde barındırmaktadır– toplumsal incelemelerin ana payandasının tarih olduğu düşüncesi istikrarlı bir biçimde uygulamaya konmaksızın ve bundan da öte sosyolojik ve tarihsel olarak temellendirilmiş bir insan psikolojisi geliştirme ihtiyacı kabul edilmeksizin layıkıyla ifade edilemez. Sosyal bilimciler, tarihten yararlanmaksızın ve psikolojik meselelere tarihsel bir bilinçle yaklaşmaksızın, kendi çalışmaları için kilometre taşı niteliğindeki problemleri hakkıyla ifade edemez.

1

Tarihsel incelemenin bir sosyal bilim dalı olarak görülüp görülmemesi gerektiği konusundaki bezdirici tartışmalar, önemli ya da ilginç olmaktan tamamen uzaktır. Bu konuda varılacak yargı, kuşkusuz ne tür tarihçi ve sosyal bilimcilerden söz ettiğinize bağlı olacaktır. Bazı tarihçiler, 'yorumlamaktan' kaçınmaya çalıştıkları sözümona olguların derlemecisi konumundadır; tarihin bir parçasıyla üretken bir biçimde ilgilenir, fakat bu kısmi parçayı daha ge-

niş bir olaylar bağlamı içerisinde konumlandırmaya yanaşmazlar. Bazı tarihçilerse düpedüz tarihin ötesinde yaşamaktadır; yaklaşan felaket ya da zaferlere ilişkin tarih-aşırı görüler içerisinde –yine üretken bir biçimde– kendilerini yitirmiş durumdadırlar. Bir disiplin olarak tarih, ince ayrıntıları kurcalamaya davet eder; fakat aynı zamanda, görüş açısını toplumsal yapıların gelişiminde belirli bir döneme has merkezi olayları kucaklayacak şekilde genişletmeyi de teşvik eder.

Muhtemelen çoğu tarihçi, toplumsal kurumların tarihsel dönüşümünü anlamak için gerekli olan 'olguların' 'temin edilmesi'yle ve bu tür olguların öyküleme teknikleri yardımıyla yorumlanmasıyla ilgilenir. Buna ek olarak, birçok tarihçi çalışmalarında toplumsal yaşamın bütün alanlarını ele almaktan da kaçınmaz. Şu halde tarihçilerin inceleme alanı, sosyal bilimlerin alanıyla örtüşmektedir; bununla birlikte diğer sosyal bilimciler gibi onlar da siyasi tarih, ekonomik tarih ya da düşünceler tarihi gibi alanlarda uzmanlaşabilmektedir. Tarihçiler, çeşitli kurum tiplerini incelerken zaman içerisinde gerçekleşen değişimleri vurgulamaya ve karşılaştırmalı olmayan bir biçimde çalışmaya eğilim gösterir; oysa sosyal bilimcilerin kurum tiplerini incelerkenki çalışma tarzları tarihsel olmaktan ziyade karşılaştırmalı olmaya eğilimlidir. Fakat kuşkusuz, bu farklılık ortak bir görev çerçevesindeki bir vurgu ve uzmanlaşma farkından ibarettir.

Birçok Amerikalı tarihçi, son zamanlarda çeşitli sosyal bilimlerin kavram, problem ve yöntemlerinden fazlasıyla etkilenmiştir. Yakın dönemde Barzun ve Graff, sosyal bilimcilerin muhtemelen 'tarihçileri yöntemlerini modernleştirmeye zorladığını' çünkü 'sosyal bilimcilerin tarih okumakla ilgilenemeyecek kadar meşgul olduğunu' ve 'farklı bir yapıda sunulduğunda kendi malzemelerini tanıyamadıklarını'[1] ileri sürmüştür.

1 Jacques Barzun ve Henry Graff, *The Modern Researcher*, [*Modern Araştırmacı*] New York, Harcourt, Brace, 1957, s. 221.

Tarihsel bir çalışmada, genellikle tarihçilerin hayal ettiklerinden daha fazla yöntemsel problem bulunmaktadır. Fakat bugünlerde bazı tarihçiler, yöntemsel değil epistemolojik hedefler gütmektedir ve bunu da yalnızca tarihsel gerçeklikten ilginç bir biçimde geri çekilmeyle sonuçlanacak bir tarzda yapmaktadır. Belirli türdeki 'sosyal bilimlerin' kimi tarihçiler üzerindeki etkisi oldukça talihsiz olmuştur; fakat ayrıntılı bir tartışmayı gerektirecek kadar geniş kapsamlı bir etkilenme değildir bu henüz.

Tarihçinin en önemli görevi, insani gerçekliği doğru bir biçimde kayıt altına almak ve bu alandaki yanlışları ortadan kaldırmaktır; fakat açık konuşmak gerekirse bu ifade, sözkonusu hedefin aldatıcı bir biçimde basitleştirilmiş bir anlatımıdır. Tarihçi, insanlığın örgütlü belleğini temsil eder ve bu bellek, yazılı tarih olarak, bütünüyle yoğrulabilir ve yeniden şekillendirilebilir durumdadır. Ortak bellek, bir tarihçi kuşağından diğerine, oldukça radikal bir biçimde değişir ve bu değişim yalnızca yeni olgu ve belgelerin daha ayrıntılı araştırmalarla bilahare kayda geçirilmiş olmasından kaynaklanmaz. Örgütlü ortak bellek, ilgi alanlarında ve belgelerin yapılandırıldığı mevcut çerçevede meydana gelen değişimler sonucunda da değişir. Bu etmenler, hem kullanıma açık sayısız olgu içerisinden yapılacak seçimin ölçütleri, hem de bu olguları yorumlamanın yol gösterici temelleri olarak rol oynar. Tarihçi, her ne kadar yorumlarında incelikli ve ihtiyatlı davranarak aksini ispatlamaya çalışsa da, olgular arasında seçim yapmaktan kaçamaz. Tarihin aralıksız bir yeniden yazma süreci içerisinde nasıl kolayca saptırılabildiğini anlamak için, *1984* adlı kitabında durumu çarpıcı bir biçimde vurgulamış olan ve bazı tarihçi meslektaşlarımızı da adam akıllı korkutmuş olduğunu umduğumuz George Orwell'in yaratıcı öngörüsüne ihtiyacımız yoktur.

Tarihçilerin uğraşılarındaki bütün bu risk ve tehlikeler, tarihi beşeri disiplinlerin en teoriklerinden biri haline getirmektedir ki bu durum birçok tarihçinin bu konudaki tasasız gafletini daha

da çarpıcı kılmaktadır. Çarpıcı, evet; fakat aynı zamanda oldukça üzücü de. Zannederim ki bakış açılarının sabit ve yekpare olduğu ve tarihçilerin sorgulanmaksızın kanıksanmış temalara kayıtsız kalabildiği dönemler de olmuştur. Fakat içinde olduğumuz dönem, böyle bir dönem değildir; artık tarihçiler, belirli bir 'teori'ye dayanmaksızın belki tarihin yazılmasını mümkün kılacak malzemeleri toplayabilir, fakat kendi başlarına tarih yazamaz. Eğlendirip avutabilir, fakat yanlış anlamaları ortadan kaldıramazlar. Bu tür bir görevi başarmak, artık 'olgular'dan çok daha fazlasına belirgin bir dikkat göstermeyi zorunlu kılmaktadır.

Tarihçilerin çalışmaları, bütün sosyal bilimler için vazgeçilmez nitelikteki büyük bir arşiv olarak düşünülebilir; kanaatimce doğru ve yerinde bir görüştür bu. Bazen de bir disiplin olarak tarihin bütün sosyal bilimleri kapsadığı düşünülür—tabii yalnızca birkaç sapkın 'hümanist' tarafından. Bu iki görüşten de daha mühim olan düşünce ise, her türden sosyal bilimin –ya da saygıyı hak eden her toplumsal incelemenin diyelim– tarihsel bir kavrayış ufkuna sahip olmayı ve tarihsel malzemeden layıkıyla yararlanmayı gerektirdiği düşüncesidir. Tartışmamı işte bu temel düşünceyi savunmak için gerçekleştirmekteyim.

Belki de ilkin, tarihsel malzemenin sosyal bilimciler tarafından kullanılmasına yönelik yaygın bir itirazla yüzleşmemiz gerekiyor: Bu itirazda, tarihsel malzemenin, daha iyi bir şekilde doğrulanmış ve daha yüksek bir kesinliğe sahip çağdaş malzemeyle karşılaştırma içerisinde kullanılabilecek kadar kesin ve ayrıntılı bir bilgi sunmadığı savunulmaktadır. Bu itirazın toplumsal incelemelerdeki kaygı verici bir probleme işaret ettiğine kuşku yok, fakat yalnızca kabul edilen bilgi türü sınırlandırılırsa zorlayıcı bir güce sahip olur. Daha önce tartıştığım üzere, klasik toplumsal çözümlemecinin dikkate alması gereken en önemli etmen, katı bir yöntemin dayattığı sınırlamalardan ziyade ele aldığı problemin gereklilikleri

olmalıdır ve böyle de olmuştur. Öte yandan, sözkonusu itiraz yalnızca belirli problemler için geçerlidir ve aslına bakarsanız çoğu durumda tersine de dönebilir: Çünkü birçok problem durumunda, uygun bilgiyi *yalnızca* geçmiş ile ilgili olarak elde edebiliriz. Resmi ve gayri resmi gizlilik ve halkla ilişkilerin yaygın kullanımı gibi durumlar, geçmişe ve şimdiki zamana ilişkin bilgilerin geçerliliği hakkında yargıda bulunurken kesinlikle dikkate almamız gereken çağdaş gerçeklerdir. Sözün özü, ele aldığımız itiraz metodolojik kısıtlamanın bir başka türüdür ve genellikle siyasi uyuşukluğun 'hiçbir şey bilmiyorum'cu ideolojisinin bir parçasıdır.

2

Tarihçilerin ne ölçüde sosyal bilimciler olduğundan ya da nasıl hareket etmeleri gerektiğinden daha tartışmalı bir başka mesele de, sosyal bilimlerin bizzat tarihsel disiplinler olmasıdır. Sosyal bilimciler, görevlerini yerine getirebilmek, hatta iyi bir biçimde saptayabilmek için tarihsel malzemeden yararlanmak zorundadır. Tarih-aşırı bir teoriyi benimsemedikçe yahut toplumsal insanın tarih-dışı bir varlık olduğunu varsaymadıkça, bir sosyal bilim disiplininin tarihi aştığını hiç kimse iddia edemez. Sosyoloji adını hak eden bütün çalışmalar, bir yönleriyle de 'tarihsel sosyoloji' alanına girer. Sosyal bilimler, Paul Sweezy'nin mükemmel ifadesiyle, 'şimdiki zamanı tarihin bir parçası olarak ele alma' girişiminden oluşur. Sosyolojiyle tarih arasındaki bu özel ilişkinin çeşitli nedenleri vardır:

(1) Açıklanması gereken şeyi tam olarak ifade edebilmek için, yalnızca toplumların tarihsel çeşitliliğine ilişkin bilginin sağlayabileceği bir geniş kapsamlılığa ihtiyacımız vardır. Belirli bir sorunun –sözgelimi milliyetçilik biçimlerinin militarizm tipleriyle ilişkisinin– farklı toplum ve dönemlere ilişkin olarak sorulduğunda genellikle farklı cevaplar alacak olması, sorunun kendisinin de yeni

baştan formüle edilmesi gerektiği anlamına gelir. Fakat cevaplamak şöyle dursun, sosyolojik soruları layıkıyla ortaya koyabilmek için bile tarihin sağlayabileceği çeşitliliğe ihtiyaç vardır. Sunabileceğimiz cevap ve açıklamalar ise çoğunlukla karşılaştırma temelli olacaktır. Anlamaya çalıştığımız şey kölelik biçimleri, özgül suç kasıtları, aile tipleri, köy toplulukları, kolektif çiftlikler ya da her ne olursa olsun, ele aldığımız şeyin esas koşullarını kavramak için karşılaştırmalar yapmamız gerekmektedir. İlgilendiğimiz şeyi farklı durumlar altında da gözlemlememiz gerekmektedir. Aksi takdirde tekdüze bir betimlemeyle sınırlı kalırız.

Tekdüze betimlemelerin ötesine geçmek için, hem çağdaş hem de tarihi toplumsal yapı çeşitliliğini kapsama almamız gerekir. Eğer böyle bir çeşitliliği göz önünde bulundurmazsak ki kuşkusuz mevcut bütün örnekleri incelememize dahil etmek anlamına gelmez bu, açıklamalarımız ampirik açıdan yetersiz kalacaktır. Toplumun farklı çehreleri arasında var olabilecek düzenlilik ya da ilişkiler net bir biçimde algılanamayacaktır. Uzun sözün kısası, tarihsel tipler, inceleme nesnemizin çok önemli bir parçasını oluşturur; ayrıca nesnemize ilişkin açıklamalarımız için de vazgeçilmezdir. Bütün bu malzemeyi –insanların tüm yapıp etmelerinin ve geçirdiği dönüşümlerin kaydını– çalışmalarımızdan tasfiye etmek, doğum sürecini anneliği görmezden gelerek inceleme iddiasında bulunmaya benzeyecektir.

Eğer kendimizi günümüz toplumları içerisinden (çoğunlukla da Batı'dan) tek bir ulusal birimi incelemekle sınırlandırırsak, muhtemelen insan tipleri ve toplumsal kurumlar arasındaki birçok önemli farklılığı görmeyi beceremeyiz. Bu genel nitelikteki gerçek, sosyalbilimsel çalışma için oldukça özgül bir anlama sahiptir: Bir toplumun belirli bir andaki enine kesiti çıkarıldığında, bu anlık kesit yüzeyinde toplumun inançlarında, değerlerinde ve kurumsal biçimlerinde o denli çok ortak paydaya rastlanır ki incelememiz ne kadar ayrıntılı ve kesin olursa olsun, insanlar ve kurumlar arasında

ciddi ölçüde anlamlı farklılıklara ulaşamayız. Tek bir yörenin tek bir anına odaklanan incelemeler, gerçeği yansıtması halinde bizzat *problem olarak ele alınması* gereken bir türdeşlik varsayımı ve imasında bulunur. Mevcut araştırma pratiğinde sıkça yapıldığının aksine, bu problemi örneklem usulüyle ilgili bir probleme indirgemek de işe yaramaz. Bu problem, tek bir yöre ve tek bir zaman dilimi çerçevesinde net bir biçimde formüle edilemez.

Toplumlar, barındırdıkları kendine özgü olguların çeşitlilik haznesine ve daha genel bir tarzda da sergiledikleri toplumsal türdeşlik derecesine göre farklılaşmaktadır. Morris Ginsberg'in belirttiği üzere, eğer incelediğimiz şey 'aynı toplumda ve aynı zaman diliminde yeterli derecede bireysel çeşitlilik sergiliyorsa, bu toplum ya da dönemin dışına çıkmaksızın da ciddi bağlantılar tespit etmek mümkündür.'[2] Böyle bir durum çoğu zaman geçerli olabilir tabii; fakat öylece benimsenebilecek denli de kesin değildir; bu tür bir durumun geçerli olup olamayacağını anlamak için incelemelerimizi toplumsal yapıların karşılaştırmasına odaklanacak şekilde tasarlamalıyız. Bunu layıkıyla yapabilmek de genellikle tarihin sunduğu çeşitlilikten yararlanmayı gerektirir. Toplumsal türdeşlik problemi –modern kitle toplumunda ve bunun tam tersi bir biçimde geleneksel toplumda karşılaşıldığı şekliyle– çağdaş ve tarihsel toplumlar yelpazesi karşılaştırmalı bir biçimde göz önünde bulundurulmadıkça, bırakalım uygun bir biçimde çözüme kavuşturulmayı, gerektiği gibi ifadelendirilemez bile.

Sözgelimi siyaset biliminin 'kamu' ya da 'kamuoyu' gibi temel konularının içeriği, bu tür bir çalışma olmaksızın netleştirilemez. Daha kapsamlı bir çeşitliliği incelememize dahil etmediğimiz takdirde, genellikle kendimizi yüzeysel ve aldatıcı sonuçlara mahkûm etmiş oluruz. Günümüz Batı toplumlarının siyasi sahnesinde görülen başlıca olgulardan birinin siyasi aldırışsızlık olduğu dü-

2 Morris Ginsberg, *Essays in Sociology and Social Philosophy*, [*Sosyoloji ve Toplumsal Felsefe Denemeleri*] II. Cilt, 39, Londra, Heinemann, 1956.

şüncesine kimsenin karşı çıkacağını sanmıyorum örneğin. Buna karşın 'seçmenin siyasi psikolojisi' üzerine incelemelerde, ki bunlar ne karşılaştırmalı ne de tarihsel bir boyut taşır, sözkonusu aldırışsızlığı gerçekten göz önünde bulunduran bir 'seçmen' –ya da 'siyasi insan'– sınıflandırmasına rastlamayız. Şu bir gerçek ki tarihsel bir özgüllüğe sahip olan bu siyasi aldırışsızlık eğilimi, içeriği netleştirilmek şöyle dursun, bu tür alışılageldik oy verme davranışı incelemeleri çerçevesinde gerektiği gibi ifadeye bile kavuşturulamaz.

Endüstri öncesi dünyada yaşayan köylülerin 'siyasi açıdan aldırışsız' olduğunu söylemek, benzer bir şeyi modern kitle toplumunda yaşayan insan için söylemekle aynı anlamı taşımaz. Bir kere, bu iki toplum tipinde siyasi kurumların yeri ve yaşam tarzları açısından taşıdığı önem birbirinden alabildiğine farklıdır. Diğer yandan, siyasi bağlanmanın resmi olanakları da değişiklik göstermektedir. Ayrıca Modern Batı'da burjuva demokrasisinin bütün gelişimi içerisinde ortaya çıkan siyasetle ilgilenme beklentisi, endüstri öncesi dünyada genellikle bulunmamaktadır. 'Siyasi aldırışsızlığı' anlamak, açıklamak ve bunun modern toplumlar için anlamını kavramak, aldırışsızlığın alabildiğine farklı tip ve koşullarını göz önünde bulundurmayı şart koşar ki bunu gerçekleştirebilmek için de tarihsel ve karşılaştırmalı malzemeyi mercek altına almamız gerekmektedir.

(2) Tarih-dışı incelemeler, genellikle durağan olma yahut dar muhitlerin kısa dönemli incelemeleri halini alma eğilimi gösterir. Bu da gayet normaldir; çünkü geniş çaplı yapıların farkına varmak, bu yapılar değişim geçirdiği ölçüde daha kolay hale gelir; bu tür değişimlerin farkına varmak ise görüş açımızı yeterli bir tarihsel aralığı kapsayacak şekilde genişlettiğimiz ölçüde mümkün hale gelir. Dolayısıyla dar muhitler ile geniş çaplı yapıların nasıl etkileşim içinde olduğunu anlama ve bu dar muhitlere etki eden köklü nedenleri ortaya çıkarma şansımızı artırmak için, tarihsel malze-

meyle ilgilenmemiz gerekmektedir. Merkezi konumdaki yapı kavramının bütün boyutları hususunda farkındalık sahibi olmak, yanı sıra dar muhitlerde karşılaşılan sorun ve sıkıntıları gerektiği gibi ifade edebilmek, sosyal bilimlerin tarihsel disiplinler olduğunu teslim etmemizi ve onları bu şekilde pratik etmemizi zorunlu kılar.

Tarihsel çalışma sayesinde yalnızca yapılara yönelik farkındalığımızın artacağını söylemek yetmez; daha açık konuşmak gerekirse, tarihsel malzemeden yararlanmaksızın bir toplumu durağan bir vaka olarak bile anlamayı bekleyemeyiz. Bir toplumun imgesi, tarihsel olarak özgül bir imgedir. Marx'ın 'tarihsel özgüllük ilkesi' adını verdiği şey, öncelikle bir talimatname anlamı taşır: Bir toplum, içerisinde var olduğu özgül dönem temelinde ele alınmalıdır. 'Dönem' terimi nasıl tanımlanırsa tanımlansın, bir dönem, egemen kurumları, ideolojileri, yaygın erkek ve kadın tipleriyle birlikte kendine özgü bir model teşkil eder. Bu demek değildir ki bu tarihsel dönem başka dönemlerle karşılaştırılamaz yahut sözkonusu model yalnızca sezgisel olarak kavranabilir. Bu daha ziyade, sözkonusu tarihsel dönem içerisinde çeşitli değişme mekanizmalarının özgül bir bileşke oluşturduğu anlamına gelir ki bu da ilkenin ikinci anlamıdır. Karl Mannheim'ın John Stuart Mill'i izleyerek '*dolayımlayıcı ilkeler*' [*principia media*] olarak adlandırdığı bu mekanizmalar, tam da toplumsal yapıyla ilgilenen sosyal bilimcinin kavramak istediği mekanizmalardır.

İlk dönem sosyal teorisyenleri, tıpkı doğa bilimlerinin soyut yöntemlerle 'doğa'nın niteliksel zenginliğini ortadan kaldıran yasalara ulaşması gibi, bütün toplumlarda geçerli olacak değişmez yasalara ulaşmaya çalışmıştır. Fakat sosyal bilimcilerin ortaya koyduğu hiçbir 'yasa'nın tarih-aşırı olduğunu ve belirli bir dönemin özgül yapısıyla ilişkisiz olduğunu zannetmiyorum. Geriye kalan 'yasa'ların da içi boş soyutlamalar ya da karmaşık totolojiler olduğu ortaya çıkar. 'Toplumsal yasa' ya da hatta 'toplumsal düzenlilik' dediğimiz şeyin anlamı, tarihsel açıdan özgül bir çağ içerisinde

var olan bir toplumsal yapıya yönelik olarak ortaya çıkaracağımız ya da inşa edeceğimiz bu tür '*dolayımlayıcı ilkeler*'den ibarettir. Tarihsel değişime ilişkin hiçbir evrensel ilke bilmemekteyiz; bildiğimiz değişim mekanizmaları, incelediğimiz toplumsal yapılara göre farklılaşmaktadır. Çünkü tarihsel değişim, toplumsal yapıların *değişimidir*; yapıları oluşturan parçalar arasındaki ilişkilerin değişimidir. Nasıl ki bir toplumsal yapılar çeşitliliği varsa, aynı şekilde bir tarihsel değişim ilkeleri çeşitliliği de vardır.

(3) Bir topluma ilişkin tarihsel bilginin, bu toplumun anlaşılması için vazgeçilmez olduğu gerçeği, bir ekonomist, siyaset bilimci ya da sosyolog bir sefere mahsus olmak üzere Ortadoğu'ya, Asya'ya ya da Afrika'ya ait başka bir toplumsal yapıyı incelemek üzere kendi ilgilendiği modern endüstriyel toplumu terk ettiğinde daha açık hale gelir. Sosyal bilimci, 'kendi ülkesi' üzerinde inceleme yaparken genellikle tarih konusunda gafil avlanır; çünkü bu toplumun tarihsel bilgisi, tam da kendi çalıştığı kavramlarda içerili halde bulunmaktadır. Daha geniş bir kapsamı ele aldığında ve karşılaştırmalı olarak çalıştığında ise yalnızca 'genel arka plan' olarak değil, bizzat anlamaya çalıştığı şeye içsel bir şey olarak da tarihsel olanın daha iyi farkına varır.

Günümüzde, Batılı toplumların problemleri neredeyse kaçınılmaz bir biçimde bütün dünyanın da problemleri haline gelmiştir. Bünyesinde barındırdığı farklı toplumsal dünyaların tarihte ilk kez böylesine ciddi, hızlı ve aşikâr bir etkileşim içine girmiş olması, belki de içinde bulunduğumuz dönemin ayırıcı niteliklerinden biridir. Dolayısıyla dönemimize ilişkin incelemeler, bu farklı toplumsal dünyaların ve bunların etkileşimlerinin bir karşılaştırmasına dayanmalıdır. Belki de bu nedenle, bir zamanlar egzotik bir konu olarak antropologların özel alanına giren ülkeler, bugün siyaset bilimcilerin, sosyologların ve onlardan az olmamak üzere ekonomistlerin düzenli bir biçimde inceleme nesneleri arasına dahil

ettiği dünya çapındaki 'azgelişmiş ülkeler'e dönüşmüştür. Yine bu nedenle, günümüzün en iyi sosyoloji incelemeleri, dünya çapındaki farklı bölge ve yöreleri kapsama alarak yapılanlardır.

Karşılaştırmalı inceleme ile tarihsel inceleme, birbirleriyle son derece ilişkilidir. Şu an dünyada var oldukları şekliyle azgelişmiş, komünist ve kapitalist politik ekonomileri, tekdüze ve zamandan münezzeh karşılaştırmalarla anlayamazsınız. Çözümlemenizin zamansal menzilini genişletmeniz gerekir. Gelişmişliğin ve gelişememişliğin değişen oranlarını ve farklılaşan yönlerini tarihsel aşamaları ve nedenleri içerisinde anlamaksızın, bugün önünüzde duran karşılaştırmalı olguları anlayıp açıklayamazsınız. Sözgelimi, Batılılar tarafından 16. ve 17. yüzyıllarda Kuzey Amerika ve Avustralya'da kurulan sömürgelerin niçin zaman içerisinde endüstriyel açıdan gelişmiş kapitalist toplumlar haline geldiklerini, fakat Hindistan, Latin Amerika ve Afrika'dakilerin yirminci yüzyıla dek güçsüz, köylü ve azgelişmiş kaldığını bilmek durumundasınızdır.

Dolayısıyla tarihsel görüş açısı, toplumların karşılaştırmalı incelemesini de beraberinde getirir: Batılı bir ülkenin içinden geçtiği temel aşamaları ya da günümüzde aldığı şekli, yalnızca bu ülkenin kendi ulusal tarihi temelinde anlayamaz ve açıklayamazsınız. Kastettiğim şey yalnızca bu toplumun tarihsel gerçeklik içerisinde diğer toplumların gelişimiyle etkileşim halinde olmuş olması değil. Aynı zamanda, belirli bir toplumsal yapıya özgü tarihsel ve sosyolojik problemlerin, eğer bunlar diğer toplumlardaki problemlerle karşıtlık ve karşılaştırma içerisinde anlaşılmaya çalışılmazsa, insan zihni tarafından net bir biçimde ifade bile edilemeyeceğini de kastediyorum.

(4) Çalışmamız doğrudan doğruya karşılaştırmalı olmasa bile –yani tek bir ülkenin toplumsal yapısıyla sınırlandırılmış bir alanla ilgileniyor olsak bile– yine de tarihsel malzemeye ihtiyacımız var-

dır. Birtakım bıçak ağzı durumları, toplumsal gerçekliği gereksiz yere bozmak pahasına soyutlama yardımıyla törpüleyip engelleyebiliriz. Kuşkusuz anlık durağan görüntüler, hatta manzaralar oluşturabiliriz; fakat çalışmamızı bu tür kurgularla noktalayamayız. İncelediğimiz şeyin değişime tabi olduğunu akılda tutarak en temel betimleyici düzeyde şu soruyu sormak zorundayız: Göze çarpan temel yönelimler hangileridir? Bu soruyu cevaplamak için de, hiç değilse bu yönelimlerin 'nereden nereye doğru' olduğuyla ilgili açıklamalar yapmamız gerekir.

Yönelimlere ilişkin açıklamamız kısa vadeli de olabilir, bir dönemi kapsayacak uzunlukta da; kuşkusuz maksadımıza göre değişecektir bu. Fakat bir çalışmada çoğu zaman, çalışma ne ölçekte olursa olsun, göze batan yönelimlere kayda değer bir yer ayırma ihtiyacıyla karşılaşırız. Daha uzun vadeli yönelim açıklamalarına ise içinde bulunulan mevcut durumun bir tür özerk oluşum olduğu varsayımına dayanan tarihsel gerikafalılığın üstesinden gelmek amacıyla ihtiyaç duyulur genellikle.

Günümüze ait bir toplumsal yapıda meydana gelen dinamik değişimleri anlamak istiyorsak, bu toplumdaki uzun vadeli gelişmeleri ortaya çıkarmalı ve bunlarla ilgili olarak şu soruyu sormalıyız: Bu yönelimleri açığa çıkaran ve toplumun yapısını değiştiren mekanizmalar nelerdir? Buna benzer sorularla, yönelimlere olan ilgimiz doruk noktasına ulaşır. Bu doruk noktası, bir çağdan diğerine doğru gerçekleşen tarihsel dönüşümle ve bir çağın yapısı olarak adlandırdığımız şeyle ilgilidir.

Sosyal bilimci, mevcut çağın doğasını anlamak, toplumsal yapısını ana hatlarıyla belirlemek ve bu çağı etkileyen büyük güçlerin farkına varmak ister. Her çağ, esaslı bir biçimde açıklandığında kendine özgü tarih-yapımı mekanizmalarını açığa vuran 'pürüzsüz bir inceleme alanı'dır. Sözgelimi, iktidar seçkinlerinin tarih-yapımında oynadıkları rol, kurumsal karar alma araçlarının ne ölçüde merkezileşmiş olduğuna bağlıdır.

'Modern çağ'ın yapı ve dinamikleri, kendine özgü ve eşsiz özellikleri, genellikle önemi teslim edilmemiş de olsa sosyal bilimler için merkezi konumdadır. Siyaset bilimciler modern devleti inceler; ekonomistlerse modern kapitalizmi. Sosyologlar –özellikle Marksizmle diyalektikleri içerisinde– problemlerinin çoğunu 'modern çağın kendine özgü özellikleri' temelinde ortaya koyar; antropologlar ise, yazı öncesi toplumlar üzerine incelemelerinde modern dünyaya ilişkin anlayışlarından yararlanır. Modern sosyal bilimlerin –en az sosyoloji kadar ekonomi ve siyaset biliminin de– birçok klasik problemi, belki de oldukça özgül bir durumun tarihsel olarak yorumlanması ile ilgili olmuştur: Modern Batı'nın endüstriyel kentli toplumlarının ortaya çıkışı, oluşturucu öğeleri ve şekillenişinin, genellikle de feodal çağla karşıtlık içerisinde yorumlanması.

Sosyal bilimlerde yaygın biçimde kullanılan kavramların birçoğu, feodal çağın tarım topluluğundan modern çağın kent toplumuna doğru yaşanan tarihsel dönüşümle ilgilidir: Maine'in 'statü' ve 'sözleşme'si, Tönnies'in 'topluluk' ve 'toplum'u, Weber'in 'statü' ve 'sınıf'ı, Saint Simon'un 'üç aşama'sı, Spencer'in 'askeri' ve 'endüstriyel' toplumu, Pareto'nun 'seçkinlerin dolaşımı,' Cooley'nin 'birincil ve ikincil gruplar'ı, Durhkeim'in 'mekanik' ve 'organik' dayanışması, Redfield'in 'kabile' ve 'kent' toplumu, Becker'ın 'kutsal' ve 'dünyevi'si, Lasswell'in 'pazarlık toplumu' ve 'garnizon devleti'—bu kavramların tümü, kullanımları ne kadar genelleşmiş olursa olsun, tarihte temellenmiş kavramlaştırmalardır. Kendi çalışmalarının tarihsel olmadığını zannedenler bile, bu kavramları kullandıkları takdirde belirli bir tarihsel yönelim düşüncesini ve hatta bir dönem algısını açığa vurmuş olur.

Sosyal bilimcinin 'yönelimler'e olan alışılageldik ilgisi, 'modern çağ'ın şekillenişine, dinamiklerine ve krizlerinin doğasına yönelik bu duyarlılık temelinde anlaşılmalıdır. Yönelimleri inceleme nedenimiz, olayların ötesine geçmek ve onları derli toplu bir biçimde anlamlandırmaktır. Bu tür incelemelerde, genellikle her

bir yönelimi mevcut halinin biraz evvelki bir noktasından başlayarak ele almayı deneriz ve daha önemlisi yönelimlerin tümünü birden tek seferde, dönemin bütünsel yapısının hareket halindeki parçaları olarak görmeye çalışırız. Kuşkusuz tek bir seferde tek bir yönelimi göz önünde bulundurmak ve bunları sanki birbirlerinden ayrı ve dağınıklarmış gibi ele almak, hepsini bir arada görmeye çalışmaktan düşünsel olarak daha kolaydır (siyasa olarak da daha uygundur). Ufak tefek konularda birinden ötekine atlayarak dengeli kısa denemeler yazan bir edebi ampirist için, 'bütüne bakma' çabası genellikle 'radikal bir aşırılık' gibi görünür.

Kuşkusuz, 'bütünü görme' girişiminin de pek çok düşünsel tehlikesi *vardır.* Bir kere, birisinin bütün olarak gördüğü şey, bir başkası için yalnızca bir parçadan ibarettir ve bazen de sinoptik bir tasavvurun eksikliği yüzünden tüm bir girişim betimleme yapma zaruretine yenik düşer. Bütünü görme girişimi tabii ki yanlı olabilir; fakat eksiksiz olarak incelenecek bir ayrıntının herhangi bir bütün fikrine dayanmaksızın seçilmesinden daha yanlı olmayacaktır, çünkü böyle bir seçim bütünüyle keyfidir. Tarihsel yönelime sahip bir çalışmada ayrıca 'öndeyi' ile 'betimleme'yi birbirine karıştırabiliriz. Oysaki zaten bu ikisi birbirinden keskin bir biçimde ayrılmamalıdır; hem bunlar yönelimlere bakmanın yegâne yolları da değildir. Yönelimleri 'nereye gidiyoruz?' sorusuna bir cevap bulma çabası içerisinde sorgulayabiliriz ve sosyal bilimcilerin genellikle yapmaya çalıştığı şey de budur. Böyle yaparak tarihe gömülmeye değil, onu incelemeye çalışıyoruz; 'bayağı gazeteciliğe' düşmeyi değil, çağdaş yönelimleri dikkate almayı deniyoruz; peygamberane kehanetlerde bulunmayı değil, bu yönelimlerin geleceğini kestirmeyi deniyoruz. Bütün bunları gerçekleştirmek zordur. Tarihsel malzemeyle uğraşıyor *olduğumuzu* unutmamalıyız ki bunlar çok hızlı değişmez; ayrıca karşı-yönelimler de vardır. Dönemi bir bütün olarak niteleyen özgül yönelimlerin anlamını ortaya çıkarmak için gereken genellik derecesi ile şimdiki zamanın tehlikeli yakın-

lığı arasında bir denge kurmalıyız. Fakat sosyal bilimci, her şeyden önce, birçok önemli yönelimi bir arada görmeye çalışmaktadır— bunu da, yeni hiçbir şey ortaya çıkarmayan, aslında hiçbir anlama gelmeyen dağınık muhitlerdeki olaylar açısından değil, yapısal açıdan gerçekleştirmeye çalışır. Bir dönemin anlaşılması hususunda yönelim incelemelerine uygunluk kazandıran hedef budur ve bu hedef tarihe ilişkin malzemeden bütün yanlarıyla ve ustalıklı bir biçimde yararlanabilmeyi gerektirir.

3

Günümüzde sosyal bilimlerde yaygın olarak görülen bir 'tarihten yararlanma' biçimi vardır ki aslında gerçek bir yararlanmadan ziyade bir ritüeldir. Çağdaş toplum incelemelerinde genellikle bir girizgâh görevi gören 'ana hatlarıyla tarihsel arka plan' adındaki sıkıcı ve önemsiz dolgu malzemesinden ve bir şeyin 'tarihsel açıklamasını sunmak' olarak bilinen *ad hoc* prosedürden söz ediyorum. Bu tür açıklamalar, tek bir toplumun geçmişine dayandıkları için genellikle uygun açıklamalar değildir. Bunlar hakkında aydınlatılması gereken üç nokta vardır:

Öncelikle, sanırım tarihi onu ortadan kaldırmak için incelediğimizi kabul etmemiz gerekir. Bununla, tarihsel açıklama olarak kabul edilen şeyin, bizzat açıklanması gereken şeye ilişkin bir bildirim olarak alınması gerektiğini kastediyorum. Bir şeyi 'geçmişin süregelişi' olarak 'açıklamak' yerine, onun 'niçin süregeldiğini' sormalıyız. Cevabın incelediğimiz şeyin geçtiği aşamalara göre değiştiğini fark edeceğiz; daha sonra da bu aşamaların her birinin oynadığı rolü ve bir diğer aşamaya nasıl ve niçin geçildiğini bulmaya çalışacağız.

İkinci olarak, çağdaş toplum üzerine bir çalışmada, toplumun günümüzdeki özelliklerini öncelikle yine günümüzdeki işlevleri açısından açıklamaya çalışmak iyi bir kuraldır sanırım. Bu da bu özellikleri çağdaş manzaradaki diğer özellikler arasına yerleştir-

mek, bunların bir parçası olarak, hatta bunlara bağlı olarak görmek anlamına gelir. Yalnızca bunları tanımlayabilmek, açık bir biçimde sınırlandırabilmek, unsurlarını daha belirgin kılabilmek için bile olsa az çok kısıtlı ve dar –fakat yine de tarihsel– bir kapsamla işe başlamak en iyisidir.

Kimi yeni Freudçular –daha açık bir ifadeyle Karen Horney'nin adını verebiliriz– bireylerin yetişkinlik dönemi problemleri üzerine çalışmalarında benzer bir gidiş usulünü kullanmaya başlamıştır. Genetik ve biyografik nedenlere ancak kişilikle ilgili güncel ortam ve özellikler tüketildikten sonra mesai harcanmaya başlanır. Genel olarak bu mesele üzerine klasik bir tartışma, antropolojideki işlevsel ve tarihsel ekoller arasında yaşanmıştır kuşkusuz. Sanırım bunun nedenlerinden biri, 'tarihsel açıklamaların' çoğu kere muhafazakâr ideolojiler haline gelebilmesidir: Bu fikre göre, kurumların gelişip serpilmeleri uzun bir zaman almıştır, dolayısıyla onlar hızlı bir şekilde değiştirilemez. Diğer bir neden ise tarihsel bilincin sıklıkla bir tür radikal ideolojinin temeli haline gelmesidir: Nihayetinde kurumlar geçici şeylerdir, dolayısıyla mevcut kurumlar insanlık için 'doğal' ya da ebedi değildir ve değişecektir. Bu görüşlerin ikisi de bir tür tarihsel determinizme, hatta devinimsiz bir tavra sürükleyen bir çaresizliğe ve tarihin oluşumuna ve inşasına ilişkin hatalı bir kavrayışa dayanır. Kazanmak için yoğun emek vermiş olduğum tarihsel anlayışı köreltmek niyetinde değilim, fakat kendi açıklama tarzlarımı tarihsel yazgı mefhumunun muhafazakâr ve radikal kullanımlarıyla desteklemek de istemiyorum. İleride açıklayacağım üzere, 'yazgı' kavramını evrensel bir tarihsel kategori olarak kabul etmiyorum.

Son değineceğim nokta daha da tartışmalı bir husus olacak; fakat eğer doğruysa, kayda değer bir öneme sahip demektir. Kanımca dönemler ve toplumlar, onları anlamak için 'tarihsel etmenlere' doğrudan başvurunun gerekip gerekmediğine göre farklılaşmak-

tadır. Belirli bir toplumun belirli bir dönemdeki tarihsel niteliği, 'tarihsel mazi' bu toplumun anlaşılmasına yalnızca dolaylı yoldan yarar sağlayacak bir yapıda olabilir.

Elbette yavaş hareket eden, yüzyıllar süren bir yoksulluk, gelenek, hastalık ve cehalet döngüsüne saplanmış bir toplumu anlamanın, kendi tarihine feci biçimde hapsoluşun direngen tarihsel mekanizmalarını ve tarihsel zeminini incelememizi gerektirdiği oldukça açıktır. Her evresinde devreye giren farklı mekanikleriyle birlikte bu döngünün açıklanması, oldukça derine inen bir tarihsel çözümlemeyi gerektirir. Açıklanması gereken, öncelikle, döngünün bir bütün olarak işleyişidir.

Fakat sözgelimi Birleşik Devletler, Kuzeybatı Avrupa ülkeleri ya da Avustralya, mevcut koşulları içerisinde tarihin bu demirden döngüsüne hapsolmuş değildir. Bu tür bir döngü –İbn-i Haldun'un sahra dünyasında olduğunun aksine[3]– bu toplumları kıskaca almamıştır. Bu toplumları bu açıdan ele almaya çalışan tüm girişimler, bana göre başarısız olmuştur ve aslen tarih-aşırı safsatalara dönüşme eğilimi gösterir.

Özetleyecek olursak, tarihin *uygunluğu* da bizzat tarihsel özgüllük ilkesine tabidir. 'Her şeyin tarihten meydana geldiği' söylenecektir her daim elbette; fakat mesele tam da bu ifadenin –'tarihten meydana gelmek'– ne anlama geldiğidir. Bazen dünyada oldukça yeni şeyler meydana gelir ve bu da aynı zamanda hem 'tarihin' 'tekerrür' ettiği, hem de etmediği anlamına gelir; bu durum, tarihiyle ilgilendiğimiz kimselerin yaşadığı toplumsal yapıya ve içinde bulunduğu döneme bağlıdır.[4]

---

3 Bkz., Muhsin Mahdi, *Ibn Khaldoun's Philosophy of History*, [*İbn-i Haldun'un Tarih Felsefesi*] Londra, George Allen & Unwin, 1957; ve *Historical Essays*, [*Tarihsel Denemeler*] Londra, Macmillan, 1957; H. R. Trevor-Roper'ın aydınlatıcı yorumlarını da içermektedir.

4 Sözgelimi Walter Galenson'ın işgücü tarihi tipleri üzerine mükemmel bir açıklamasındaki destekleyici akıl yürütmelere işaret etmek isterim: '...Önemli yeni malzemelerin yokluğunda... eski hattı geliştirmekten elde edilecek marjinal kazanç düşük olma eğilimi gösterir... Fakat bu, daha yakın tarihli olaylara yoğunlaşmayı haklı çıkarmanın tek yolu değildir. Çağdaş işçi hareketi, otuz yıl öncesine göre yalnızca niceliksel olarak değil niteliksel olarak da değişmektedir. 1930'lardan önce bağnaz bir nitelik taşıyordu; aldığı kararlar önemli bir

Bu sosyolojik ilkenin bugün Birleşik Devletler'e uygulanabilir olması ve toplumumuzun tarihsel açıklamaya birçok başka toplum ve dönemden daha az uygun bir dönemde olması, Amerikan sosyal bilimlerinin birçok önemli özelliğini anlamamıza yarayabilir; örneğin: (1) Neden birçok sosyal bilimcinin yalnızca çağdaş Batılı toplumlarla, hatta daha da sınırlı bir biçimde yalnızca Birleşik Devletler'le ilgilendiğini ve tarihsel incelemeyi çalışmaları için uygunsuz gördüğünü; (2) neden bazı tarihçilerin bana epey çılgınca gelen bir biçimde Bilimsel Tarih'ten dem vurduğunu ve çalışmalarında fazlasıyla biçimsel, hatta bariz biçimde tarih-dışı teknikler kullandığını; (3) neden diğer tarihçilerin, özellikle gazetelerin pazar günü eklerinde, tarihin aslında geçmiş hakkında hem liberal hem de muhafazakâr siyasetin güncel ideolojik istifadelerine açık bir mit üretimi ve bir palavra olduğu izlenimini verdiğini. Birleşik Devletler'in geçmişi, tozpembe tahayyüller için muhteşem bir kaynaktır; tam da bu olgu –eğer tarihin günümüzde büyük oranda uygunsuz olduğu konusunda haklıysam– tarihten bu şekilde ideolojik olarak istifade etmeyi daha da kolaylaştırmaktadır.

Tarihsel çalışmanın sosyal bilimlerin görev ve vaatleri için uygunluğu, kuşkusuz bu tekil 'Amerikan tipi' toplumsal yapının 'tarihsel açıklamaları' ile sınırlandırılamaz. Ayrıca tarihsel açıklamanın farklı derecelerde uygunluğa sahip olacağı fikri de bizzat tarihsel zeminde tartışılması ve sınanması gereken tarihsel bir fikirdir. Bu tek tip çağdaş toplum için bile, tarihin uygunsuzluğu

---

ekonomik etmen rolü oynamıyordu ve ulusal siyasetten ziyade sınırlı kurum içi sorunlarla ilgileniyordu.' (Walter Galenson, 'Reflections on the Writing of Labor History,' [İşgücü Tarihi Yazımı Üzerine Düşünceler] *Industrial and Labor Relations Review*, Ekim, 1957.) Antropolojiyle bağlantılı olarak, 'işlevsel' ve 'tarihsel' açıklamalar arasındaki çekişmeler uzun süredir devam etmektedir kuşkusuz. Antropologlar çoğu kez işlevselci olmak zorunda kalmıştır, çünkü inceledikleri 'kültürlerin' tarihi hakkında hiçbir şeye ulaşamamaktadırlar. Gerçekten de, bir toplumun çeşitli güncel özellikleri arasındaki anlamlı karşılıklı ilişkilerde açıklamalar aramak ve böylece şimdiki zamanı yine şimdiki zaman aracılığıyla açıklamaya çalışmak durumundadırlar. Yakın zamanlardaki zekice bir tartışma için bkz., Ernest Gellner, 'Time and Theory in Social Anthropology,' [Sosyal Antropolojide Zaman ve Teori] *Mind*, Nisan, 1958:

fikri kolayca aşırı ileri götürülebilir. Bir toplumda belirli tarihsel aşamaların *eksikliğinin* farkına yalnızca karşılaştırmalı incelemeler sayesinde varabiliriz ki bu da onun günümüzdeki şeklini şemailini anlamada olmazsa olmazdır. Bir feodal dönemin olmayışı, Amerikan toplumunun birçok özelliğinin zorunlu koşuludur; örneğin sıklıkla sınıf yapısının ve 'sınıf bilincinin eksikliğine' yorulan statülerdeki aşırı akışkanlık ve seçkinlerin niteliği bunlar arasındadır. Sosyal bilimciler, kavram ve tekniklerinin aşırı biçimselliği yüzünden tarihten geri çekilmeye yeltenebilir; aslında pek çoğu da bunu yapıyor. Fakat bu girişimleri, onların tarihin ve toplumun niteliği hakkında ne verimli ne de geçerli olan varsayımlarda bulunmasına yol açar. Tarihten bu tür bir geri çekiliş, sosyolojik tarihsel özgüllük ilkesini kılavuz edinmediğimiz müddetçe anlamayı bekleyemeyeceğimiz tarihsel bir yapıya sahip olan bu toplumun günümüzdeki birçok özelliğini kesin bir biçimde kavramayı –kelimeyi dikkatle seçiyorum– olanaksız kılar.

4

Toplumsal ve tarihsel psikolojinin problemleri, pek çok açıdan bugün inceleme altına alabileceğimiz en ilginç konulardır. Günümüz Batı uygarlığındaki başat düşünsel geleneklerin heyecan verici bir kavşak noktasında buluştuğu alan burasıdır. Bu alanda, totaliter devletlerin yükselişi, etnografik görelilik, insani irrasyonelliğin büyük potansiyelinin keşfi, tarihin kadın ve erkekleri aşikâr bir biçimde dönüştüme hızı gibi gelişmeler 'insan doğasının niteliği'nin –Aydınlanma'dan miras alınan genel insan tahayyülünün– tartışılmaya başlamasına yol açmıştır.

Kadın ve erkeklerin biyografilerinin ve farklı bireylere dönüşmelerinin, içerisinde gündelik yaşam muhitlerinin örgütlendiği tarihsel yapılara gönderimde bulunulmadıkça anlaşılamayacağını gördük. Tarihsel dönüşümler, yalnızca bireysel yaşam tarzları açısından değil, kişiliğin tümü; yani insani varoluşun kısıtlılık ve

olanakları açısından da bir anlam taşır. Tarihin motoru olan birim olarak dinamik ulus-devlet, kadın ve erkeklerin seçilip biçimlendirildiği, özgürleştirilip baskı altına alındığı ve insanların imal edildiği bir birimdir. Bu, uluslar ve ulusal bloklar arasındaki mücadelelerin aynı zamanda eninde sonunda Ortadoğu'da, Hindistan'da, Çin'de ve Birleşik Devletler'de egemen hale gelecek insan tipleri üzerine de bir mücadele olmasının nedenidir; işte kültür ve siyaset günümüzde bu yüzden bu denli derinlemesine ilişkili hale gelmiştir; işte sosyolojik tahayyüle bu yüzden böyle bir ihtiyaç ve talep vardır. Çünkü 'insan'ı yalıtılmış bir biyolojik varlık olarak, bir refleksler demeti ya da içgüdüler dizisi olarak, kendi içinde ve kendi başına anlaşılabilecek 'pürüzsüz bir alan' ya da bir sistem olarak layıkıyla anlayamayız. İnsan, başka ne olursa olsun aynı zamanda toplumsal ve tarihsel bir faildir ve toplumsal ve tarihsel yapılarla sıkı ve karmaşık bir karşılıklı etkileşim içerisinde anlaşılması gerekmektedir.

Kuşkusuz 'psikoloji' ile 'sosyal bilimler' arasındaki ilişkiler üzerine tartışmaların sonu gelmez. Tartışma ve iddialar, büyük oranda 'birey' ve 'grup' üzerine çeşitli fikirleri kaynaştırmaya yönelik biçimsel çabalardan oluşmaktadır. Elbette bunların hepsi, bir şekilde birilerinin işine gelmektedir; neyse ki sosyal bilimlerin kapsamını net bir biçimde ifade etme girişimimizde bunlar bizi ilgilendirmiyor. Psikologlar kendi çalışma alanlarını nasıl tanımlarlarsa tanımlasın; ekonomistler, sosyologlar, siyaset bilimciler, antropologlar ve tarihçiler de toplum üzerine çalışırken 'insan doğası'na ilişkin varsayımlarda bulunacaklardır. Bu varsayımlar, artık genellikle bir sınır boyu disiplini olan 'sosyal psikoloji' alanında yer almaktadır.

Sosyal psikolojiye olan ilgi artmıştır, çünkü psikoloji de tıpkı tarih gibi sosyalbilimsel çalışma için öylesine temel bir konumdadır ki psikologlar gerekli sorunlarla ilgilenmediği için sosyal bilimciler de kendi kendilerinin psikologları haline gelmiştir. Uzun zamandır en biçimsel sosyal bilimciler olan ekonomistler, eski haz-

cı ve hesapçı 'ekonomik insanın' bundan böyle ekonomik kurumların uygun bir incelemesi için psikolojik temel olarak alınamayacağının farkına varmıştır. Antropolojide 'kişilik ve kültür'e karşı büyük bir ilgi doğmuş; psikoloji ve sosyolojide ise 'sosyal psikoloji' artık yoğun bir çalışma alanı haline gelmiştir.

Bu düşünsel gelişmelere bir tepki olarak, kimi psikologlar 'sosyal psikoloji'de çeşitli çalışmalara girişmiş; diğerleri psikolojiyi toplumsal etmenlerden net bir biçimde ayrı bir çalışma alanı olarak korumak için onu çeşitli yollarla yeniden tanımlamaya girişmiş; bazı başkaları da etkinliklerini insan fizyonomisi üzerinde sınırlandırmıştır. Burada psikoloji içerisindeki –ki artık büyük oranda ayrışmış ve bölümlenmiş bir alandır– akademik uzmanlıklar hakkında hüküm vermek şöyle dursun, bunları incelemek niyetinde bile değilim.

Akademik psikologlar tarafından genellikle net bir biçimde ele alınmamış, buna karşın onlar ve bütün düşünsel yaşamımız üzerinde nüfuz sahibi olan bir psikolojik tefekkür tarzı daha vardır. Psikanalizde, özellikle de Freud'un kendi eserlerinde, insan doğasının neliği sorunu en geniş bakış açısından ortaya konmuştur. Son kuşak boyunca, daha az katı olan psikanalistler ve onlardan etkilenenler, özetleyecek olursak iki adım daha atmıştır:

Ilk olarak, bireysel organizmanın fizyolojisinin ötesine geçilmiş ve dehşetli dramların sahnelendiği küçük aile çevrelerinin incelenmesi başlamıştır. Freud'un, beklenmedik –tıbbi– bir bakış açısından, bireyin anne ve babadan oluşan aile yaşamı içerisinde çözümlenmesini keşfettiği söylenebilir. Ailenin insan üzerindeki 'etkisi' fark edilmişti kuşkusuz; burada yeni olan şey, bir toplumsal kurum olarak ailenin Freud'un bakış açısında bireyin ruhsal karakterine ve yazgısına içsel hale gelmesidir.

İkinci olarak, psikanalizin merceğine girdiğinde toplumsal unsur fazlasıyla büyümüştür; özellikle de süper-ego üzerindeki sos-

yolojik olduğu belirtilmesi gereken mesai sayesinde. Amerika'da, psikanalitik geleneğe oldukça farklı kaynakları olan teoriler de katılmış ve bu, ilk meyvesini George H. Mead'in sosyal davranışçılığıyla vermiştir. Fakat sonra bir sınırlandırma ya da bir duraksama baş göstermiştir. 'Kişilerarası ilişkilerin' küçük ölçekli oluşumu artık açık bir biçimde anlaşılmıştı; bu ilişkilerin ve bireyin kendisinin içerisinde konumlandığı daha geniş bağlam ise henüz anlaşılmamıştı. Kuşkusuz, başta Erich Fromm olmak üzere özellikle ekonomik ve dinsel kurumları birbiriyle ilişkilendiren ve bu kurumların birey tipleri açısından taşıdığı önemi irdeleyen istisnalar vardı. Genel duraksamanın nedenlerinden biri, çözümleyicinin kısıtlı toplumsal rolüdür: Onun uğraşısı ve bakış açısı, mesleki olarak bireysel hastaya tabidir; mesleki icrasının bu özelleşmiş koşulları içerisinde, güçlük çekmeksizin farkına varabileceği problemler sınırlanmıştır. Ne yazık ki psikanaliz akademik araştırmanın güçlü ve bütünleyici bir parçası haline gelememiştir.[5]

Psikanalitik incelemelerde ileri doğru atılmış ikinci adım, Freud'un akrabalık kurumlarının seçilmiş bir türü özelinde harika bir biçimde gerçekleştirmeye başladığı şeyi başka kurumsal sahalarda da bütün yönleriyle gerçekleştirmek olmuştur. Gerekli olan şey, her birini Freud'un belirli akrabalık kurumlarını incelediği gibi psikolojik olarak incelememiz gereken bir kurumsal düzenler bileşimi olarak toplumsal yapı fikridir. Psikiyatride –'kişilerarası' ilişkilerin bilfiil sağaltımında– sorunlu bir merkezi mesele hakkında sorular sormaya çoktandır başladık: Norm ve değerleri, bireylerin sözüm ona ihtiyaçlarında *kendiliğinden* temellendirme eğilimi. Fakat eğer bireyin gerçek doğası toplumsal gerçekliğe sıkı bir gönderim olmaksızın anlaşılamıyorsa, öyleyse onu bu tür bir

5 'Kişilerarası ilişkileri' putlaştırma eğiliminin başlıca nedenlerinden bir diğeri, insanın derinliklerindeki toplumsal olanın teslim edilip onaylandığı 'kültür' kavramının süngersi niteliği ve kısıtlamalarıdır. 'Kültür' kavramı, toplumsal yapı kavramına kıyasla sosyal bilimlerdeki en süngersi kavramlardan biridir ki belki tam da bu nedenle bir uzmanın ellerinde son derece yararlıdır. Pratikte, 'kültür' kavramlaştırması uygun bir toplumsal yapı fikri olmaktan ziyade 'geleneğe' ve toplumsal muhitlere gevşek bir göndermeden ibarettir.

gönderim temelinde çözümlemeliyiz. Böyle bir çözümleme, yalnızca biyografik bir varlık olarak bireyi çeşitli kişilerarası muhitlere konumlandırmayı değil, bu muhitleri bizzat biçimlendirdikleri toplumsal yapı içerisinde konumlandırmayı da gerektirir.

5

Psikanalizdeki ve yanı sıra bir bütün olarak sosyal psikolojideki gelişmeler temelinde, artık sosyal bilimlerin psikolojiyle ilişkileri kısaca açıklanabilir. En verimli önseziler olarak ya da en azından çalışma başındaki sosyal bilimci açısından meşru varsayımlar olarak gördüğüm önermeleri özet halinde sıralayacağım.[6]

Bir bireyin yaşamı, biyografisinin içerisinde şekillendiği kurumlara gönderme yapmaksızın gerektiği şekilde anlaşılamaz. Çünkü bu biyografi, rollerin kazanılmasını, terk edilmesini, küçük değişikliklere uğratılmasını ve oldukça kişisel bir biçimde bir rolden bir başka role geçişi kaydeder. Bir kimse, belirli bir ailede bir çocuk, belirli bir çocuk grubunda bir oyun arkadaşı, bir öğrenci, bir işçi, bir ustabaşı, bir general, bir annedir. İnsan ömrünün büyük bölümü, belirli kurumlar içerisindeki bu tür rolleri icra etmekten oluşur. Bir bireyin biyografisini anlamak için, icra etmiş ve ediyor olduğu rollerin anlam ve önemini anlamalıyız; bu rolleri anlamak içinse, onların bir parçası olduğu kurumları anlamalıyız.

Fakat toplumsal bir varlık olarak insan görüşü, bir toplumsal roller dizisi olarak dışsal biyografiden daha derine inmemize olanak tanır. Böyle bir görüş, insanın en içsel ve 'psikolojik' özelliklerini; özel olarak da, kendisine ilişkin olarak sahip olduğu tahayyülü, bilinç durumunu ve aslında bütün bir zihinsel gelişimini anlamamızı gerektirir. Son zamanlarda psikoloji ve sosyal bilimlerdeki en radikal keşif, kişilerin bu denli çok mahrem özelliğinin nasıl top-

6 Burada dile getirilen bakış açısının ayrıntılı bir tartışması için bkz., Gerth ve Mills, *Character and Social Structure*, [*Kişilik ve Toplumsal Yapı*] New York, Harcourt, Brace, 1953.

lumsal olarak şekillendirildiği ve hatta aşılandığı olabilir pekâlâ. Glandüler ve sinirsel donanımın geniş sınırları içerisinde korku, nefret, aşk ve öfke duyguları, bütün çeşitlilikleriyle birlikte, tecrübe ve ifade edildikleri toplumsal bağlama ve toplumsal biyografiye yakından ve daimi bir başvuru içerisinde anlaşılmalıdır. Duyu organları fizyolojisinin geniş sınırları içerisinde, fiziksel dünyaya ilişkin gerçek algımız, ayırt ettiğimiz renkler, farkına vardığımız kokular ve duyduğumuz sesler, yine toplumsal olarak yapılandırılmış ve çerçevelendirilmiştir. İnsani motivasyonlar ve hatta farklı tipteki insanların motive olma derecelerindeki tipik farklılıklar, bir toplumda egemen durumda olan motivasyon haznesi temelinde ve bu haznedeki dalgalanma ve toplumsal değişmeler açısından anlaşılmalıdır.

Bireyin kişiliği ve biyografisi, yalnızca içerisinde yaşadığı muhitler temelinde ya da bütünüyle bebeklik ve çocukluk gibi erken dönem çevreleri açısından anlaşılamaz kuşkusuz. Yeterli bir anlayış, bu kişisel muhit ve çevrelerin geniş çaplı yapısal çerçeveyle ilişkisini kavramamızı, bu yapısal çerçevenin dönüşümlerini hesaba katmamızı ve muhitler üzerindeki ardıl etkilerini kavramamızı gerektirir. Kişisel durum ve tecrübelerle bağlantılı olan toplumsal yapı ve değişmeleri anladığımızda, bireysel davranış ve duyguların insanların kendi özgül ortamları içerisinde farkına varamadıkları sebeplerini anlamaya muktedir oluruz. Belirli bir insan tipine ilişkin bir kavrayışın uygunluğunun sınanması, bu tipe giren kimselerin bu kavrayıştan hoşnut olup olmamalarına, bu kavrayışı kendilerine ilişkin tahayyülleriyle uyumlu bulup bulmamalarına dayanamaz. Hayatlarını kendi dar muhitlerinde sürdürdüklerinden, insanların kendi koşullarının bütün sebeplerini ve özbenliklerinin bütün kısıtlılıklarını bilmeleri beklenmez ve beklenmemelidir. Kendilerine ve kendi toplumsal konumlarına ilişkin olarak tamamen uygun bir anlayışa sahip olan gruplar gerçekten de seyrek bulunur. Aksini varsaymak, ki bazı sosyal bilimciler tarafından kulla-

nılan yöntemler yüzünden sıklıkla bu hataya düşülür, on sekizinci yüzyıl psikologlarının bile hoş karşılamayacağı derecede rasyonel bir özbilinç ve kendini-tanıma varsayımında bulunmak olur. Max Weber'in 'Püriten' kişilik tasarımı, dinsel ve ekonomik kurumlar içerisindeki motiv ve işlevleriyle birlikte, bu kişiyi onun kendisini anladığından daha iyi anlamamızı sağlar: Yapı kavramından yararlanması, Weber'in bireyin kendi kendisine ve kişisel muhitine ilişkin olarak sahip olduğu özbilincinin ötesine geçmesine olanak tanımıştır.

Önceki tecrübelerin uygunluğu ve çocukluğun yetişkin kişiliğinde sahip olduğu 'ağırlık,' farklı toplumlarda egemen olan toplumsal biyografi ve çocukluk tipine göre değişir. Sözgelimi, kişiliğin gelişiminde 'baba'nın oynadığı rolün, özgül tipteki ailelerin sınırları dahilinde ve bu tipteki ailelerin bir parçasını teşkil ettikleri toplumsal yapıda tuttuğu yer temelinde ifade edilmesi gerektiği artık aşikârdır.

Toplumsal yapı fikri, belirli bir birey grubu hakkındaki fikir ya da olgulardan ve bunların kendi muhitlerine yönelik tepkilerinden hareketle oluşturulamaz. Toplumsal ve tarihsel olayları 'birey'e ilişkin psikolojik teoriler temelinde açıklama girişimleri, toplumun geniş bir bireyler kümesinden ibaret olduğu, dolayısıyla eğer bu dağınık 'atomlar' hakkındaki her şeyi öğrenmişsek, bilgilerimizi bir şekilde bir araya toplayarak toplum hakkındaki her şeyi de öğrenebileceğimiz varsayımı üzerinde temellenir. Halbuki bu varsayımın hiç işe yarar bir yanı yoktur. 'Birey' için en temel olan şeyin ne olduğunu, onu toplumsal açıdan yalıtılmış bir varlık olarak ele alan psikolojik bir incelemeyle öğrenemeyiz. Soyut model inşaları dışında ki bunlar kuşkusuz yararlı inşalardır, ekonomistler Ekonomik İnsan gibi bir varsayımda bulunamaz; aile yaşamı ile ilgilenen psikiyatrlar da (aslında pratik olarak bütün psikiyatrlar bu toplumsal alanda uzmandır) klasik Ödipal İnsan varsayımında bulunmaz. Nasıl ki artık bireylerin ekonomik davranışlarını anla-

mada ekonomik ve siyasi rollerin yapısal ilişkileri genellikle belirleyiciyse, Viktorya Çağı babalık tipinden itibaren aile içerisindeki rollerde ve ailenin bir kurum olarak modern toplumlardaki konumunda gerçekleşen büyük değişimler de belirleyicidir.

Tarihsel özgüllük ilkesi, sosyal bilimler için olduğu kadar psikoloji için de geçerlidir. İnsanın iç yaşamının en mahrem özellikleri bile, en iyi şekilde özgül tarihsel bağlamlar içerisindeki problemler olarak ortaya konabilir. Bunun bütünüyle akla uygun bir varsayım olduğunu idrak etmek için, bir anlığına insanlık tarihi boyunca tanık olunan muazzam kadın ve erkek çeşitliliği üzerine düşünmek yeterlidir. Sosyal bilimciler gibi psikologlar da, öznesi 'insan' olan cümlelerini nihayetlendirmeden önce iyice düşünmelidir.

İnsan çeşitliliği öylesine derindir ki bildiğimiz hiçbir 'genel' psikoloji, hiçbir 'içgüdüler' teorisi ya da hiçbir 'temel insan doğası' ilkesi, birey tiplerinin muazzam çeşitliliğini açıklamamıza olanak vermez. İnsan yaşamının toplumsal-tarihsel gerçekliğinden ayrı olarak insana ilişkin olarak öne sürülebilecek her şey, yalnızca insan türünün geniş çaplı biyolojik kısıtlılık ve potansiyellerine göndermede bulunacaktır. Fakat bu kısıtlılık ve potansiyellerin yükselişi içerisinde, insan tiplerine ilişkin bir panoramayla karşılaşırız. Bu panoramayı bir 'temel insan doğası' temelinde açıklamaya çalışmak, insanlık tarihini 'insan doğası' hakkındaki dar ve sıkıcı bir Kavramlar kafesine hapsetmek anlamına gelir ki bu kafes de sıklıkla labirentteki fareler üzerine kesin ve yersiz safsatalardan inşa edilmiştir.

Barzun ve Graff, 'Dr. Kinsey'in ünlü kitabı *Erkeklerde Cinsel Davranış*'ın [*Sexual Behavior in the Human Male*] örtük –ve bu vakada yanlış– varsayımın çarpıcı bir örneği olduğunu' belirtmiştir: 'Kitap, erkekler hakkında değil, yirminci yüzyılın ortasında Birleşik Devletler'de yaşayan erkekler hakkındadır... İnsan doğası fikri, sosyal bilimlerin bir varsayımıdır ve bu fikrin kendi açıklama nesnesini biçimlendirdiğini söylemek, temel sorudan kaçmaktır. Son

derece değişken bir konu olan "insani kültür"den başka hiçbir şey yoktur."[7]

Salt insan olarak insana özgü bir 'insan doğası' fikri, beşeri bilimlerde özenli çalışmalar için bir gereklilik olan toplumsal ve tarihsel özgüllüğün bir ihlalidir; en azından toplumsal incelemecilerin hakkı olmayan bir soyutlamadır bu. Gerçekte insan hakkında çok fazla şey bilmediğimizi ve sahip olduğumuz bilgilerin de tarihte ve biyografide açığa çıkan insan çeşitliliğini çevreleyen gizem unsurunu bütünüyle ortadan kaldırmadığını ara sıra muhakkak hatırlamalıyız. Kimi zaman, nihayetinde bu gizemin bir parçası olduğumuzu, hatta belki de öyle olmamız gerektiğini hissetmek için gizemin içine dalarız; fakat Batılı insanlar olarak, aynı zamanda insan çeşitliliğini de incelemek zorundayız ki bu da insana ilişkin görüşümüzdeki gizemin giderilmesi anlamına gelir. Umalım ki böyle yapmakla bir yandan incelediğimiz şeyin ne olduğunu, diğer yandan da insana, tarihe, biyografiye ve aynı zamanda hem ürünü hem de üreticisi olduğumuz toplumlara ilişkin olarak ne denli az şey bildiğimizi unutmamış oluruz.

7 Barzun and Graff, *The Modern Researcher*, [*Modern Araştırmacı*] New York, Harcourt, Brace, 1957, s. 222-3.

9

Akıl ve Özgürlük Üzerine

Sosyal bilimcinin tarihle olan meşgalesi, yaşadığı çağ hakkında sahip olduğu düşüncede doruk noktasına ulaşır. Biyografiyle olan meşgalesi ise insanın esas doğası ve bu doğanın insanın tarihsel süreç içerisindeki dönüşümüne getirebileceği kısıtlamalar hakkında sahip olduğu düşüncede doruk noktasına ulaşır.

Bütün klasik sosyal bilimciler kendi devirlerinin belirgin özellikleriyle, bu devirde tarihin nasıl inşa edildiğiyle, 'insan doğasının niteliği' problemiyle ve kendi dönemlerinde yaygınlaşmaya başlayan bireysel çeşitlilikle ilgilenmiştir. Marx, Sombart, Weber, Comte, Spencer, Durkheim, Veblen, Mannheim, Schumpeter ve Michels—hepsi bu problemlerle kendi tarzında yüzleşmiştir. İçinde bulunduğumuz zamandaysa her nasılsa birçok sosyal bilimci bu problemlerle yüzleşmemektedir. Oysaki tam da bugün, yirminci yüzyılın ikinci yarısında, bu problemler önemli sorunlara ve daimi sıkıntılara dönüşmekte, insan üzerine incelemelerimizin kültürel olarak konumlandırılışı açısından hayati bir hal almaktadır.

1

Günümüzde, insanlar nerede durduklarını, nereye yönelebileceklerini ve tarihin bir parçası olarak şimdiki zaman ile sorumluluklarının bir parçası olarak gelecek zaman hakkında –eğer ellerinden gelirse– neler yapabileceklerini öğrenmeye çalışıyor. Bu tür sorular, kimsenin kesin olarak cevaplayabileceği sorular değildir. Her çağ, kendi cevaplarını sunacaktır. Fakat bugün bir güçlükle karşı

karşıyayız. Bizler artık bir çağın bitişindeyiz ve kendi cevaplarımızı geliştirmek zorundayız.

Modern çağ olarak adlandırılan şeyin sonuna gelmiş bulunuyoruz. Tıpkı eskiçağı Batılıların dar kafalı bir biçimde karanlık çağ olarak adlandırdığı birkaç yüzyıllık Doğulu egemenliğinin takip etmesi gibi, şimdi de modern çağ yerini postmodern çağa bırakıyor. Belki de bu dönemi, Dördüncü Çağ olarak adlandırmamız gerekiyor.

Bir çağın sona erişi ve bir diğerinin başlangıcı, kuşkusuz bir tanım meselesidir. Fakat tanımlar da, toplumsal olan her şey gibi tarihsel bir özgüllüğe sahiptir. Topluma ve benliğe ilişkin temel tanımlarımız, artık yeni gerçeklikler tarafından aşındırılmakta. Kastettiğim şey yalnızca insanların daha önce hiçbir zaman tek bir kuşak içerisinde bütün yönleriyle bu denli hızlı ve sarsıcı bir değişime maruz kalmadığı değil. Çığır açan türden bir geçiş sürecinde olduğumuzu hissettiğimizi ve girdiğimizi sandığımız yeni dönemin ana hatlarını kavramak için mücadele verdiğimizi de kastetmiyorum yalnızca. Kastettiğim şey, kendimize bir yönelim vermeye çalıştığımızda –tabii eğer gerçekten çalışırsak– eski beklenti ve tahayyüllerimizin birçoğunun zaten tarihsel olarak koşullandırılmış olduğunu keşfedeceğimizdir: Standart duygu ve düşünce kategorilerimizin pek çoğunun, en az etrafımızda neler olduğunu açıklamaya yardım ettikleri kadar yolumuzu da şaşırttığını; açıklamalarımızın pek çoğunun Ortaçağ'dan Modern Çağ'a doğru gerçekleşen büyük tarihsel dönüşümden kaynaklandığını ve günümüzde de yararlanılmak üzere genelleştirildikleri takdirde kullanışsız, yararsız ve inandırıcı olmaktan uzak hale geldiğini kastediyorum. Ayrıca, temel yön belirleme eksenlerimizin –liberalizm ve sosyalizmin– dünyaya ve kendimize ilişkin uygun ve yerinde açıklamalar sunmakta fiilen başarısız olduklarını da kastediyorum.

Bu iki ideoloji, Aydınlanma'dan doğmuştu ve onunla birçok varsayım ve değeri paylaşmaktaydı. İkisinde de, artan rasyonelliğin artan özgürlük için esas koşul olduğu kabul edilmekteydi.

Özgürleştirici akıl aracılığıyla ilerleme mefhumu, katışıksız iyi olarak bilime bağlılık, yaygın eğitim talebi ve bunun demokrasi açısından siyasi önemine inanç—bütün bu Aydınlanma idealleri, akıl ve özgürlük arasındaki içsel ilişkiye dair iyimser varsayıma dayanmaktadır. Düşünme tarzlarımızın şekillenmesine en büyük katkıda bulunmuş olan düşünürler, bu varsayımdan yola çıkmıştır. Freud'un çalışmasının bütün manevra ve nüanslarının altında yatan şey bu varsayımdır: Birey, özgür olmak için rasyonel olarak daha fazla farkındalık sahibi olmalıdır; terapi, bireyin yaşam seyrinde akla serbest bir biçimde etkili olma olanağı verme aracıdır. Aynı varsayım, Marksist çabanın ana hattına da temel oluşturur: Üretimin irrasyonel anarşisine saplanıp kalmış insanlar, toplumdaki konumlarının rasyonel bir biçimde farkına varmalı, 'sınıf bilinci'ne sahip olmalıdır; bu kavramın Marksçılıktaki anlamı, Bentham'ın herhangi bir kavramı kadar akılcıdır.

Liberalizm, özgürlük ve aklı bireye ilişkin en önemli olgular olarak gördü; Marksizm ise, tarihin siyasi inşasında insanın rolüne ilişkin en önemli olgular olarak. Modern Çağ'ın liberalleri de radikalleri de, özgür bireyin kendi tarihini ve biyografisini rasyonel olarak inşa edeceğine güvenen kimseler oldu genellikle.

Fakat dünyada meydana gelen olaylar, özgürlük ve akıl fikirlerinin zamanımızın yeni kapitalist ve komünist toplumlarında artık neden genellikle müphem göründüğünü açıklığa kavuşturur; ayrıca Marksizmin neden çoğu defa bürokratik savunma ve suiistimallerin iç karartıcı retoriğine, liberalizmin de toplumsal gerçekliğin üzerini örtmenin bayağı ve yersiz bir yöntemine dönüştüğünü de açıklığa kavuşturur. Çağımızdaki en önemli gelişmelerin, ne liberal ne de Marksist siyaset ve kültür açıklamaları temelinde gerektiği gibi anlaşılabileceği kanısındayım. Bu düşünce tarzları, günümüzde artık mevcut olmayan toplum tipleri üzerinde düşünmeye rehberlik etmek üzere doğmuştu. John Stuart Mill, günümüz kapitalist dünyasında ortaya çıkmakta olan politik ekonomi tiplerini

hiçbir biçimde incelemedi. Karl Marx, hiçbir zaman günümüzde Komünist blokta ortaya çıkmakta olan toplum türlerini araştırmadı. Yine ikisi de hiçbir zaman, azgelişmiş olarak adlandırılan ve günümüzde her on insandan yedisinin var olma mücadelesi verdiği ülkelerdeki problemler üzerine düşünmedi. 'Modern' idealler açısından bakıldığında, devraldığımız liberal ve sosyalist kavramlar çerçevesinde çözümlenmeye uygun olmayan yeni toplumsal yapı tipleriyle karşı karşıyayız artık.

Dördüncü Çağ'ın –onu Modern Çağ'dan ayıran– ideolojik belirtisi, özgürlük ve akıl ideallerinin tartışmalı bir hal almış olması ve belki de bundan böyle artan rasyonelliğin artan özgürlüğe götüreceği varsayımında bulunamayacak olmamızdır.

2

Aklın insani ilişkilerdeki rolü ve aklın temeli olarak özgür birey fikri, yirminci yüzyıl sosyal bilimcilerinin Aydınlanma filozoflarından miras aldığı en önemli temalardır. Eğer bu temalar sıkıntıları belirlemede ve sorunları saptamada yararlanacağımız temel değerler olarak kalacaksa, o halde akıl ve özgürlük idealleri artık eski düşünür ve araştırmacılar için olduğundan daha kesin ve çözümlenebilir problemler olarak yeniden formüle edilmelidir. Çünkü zamanımızda bu iki değer, yani akıl ve özgürlük, aşikâr ancak güç algılanır bir tehditle karşı karşıyadır.

Arka plandaki yönelimler iyi bilinmektedir. Büyük ve rasyonel örgütlenmeler –yani bürokrasiler– gerçekten de yükselişe geçmiştir, fakat bağımsız bireysel akılda genel olarak böyle bir gelişme meydana gelmemiştir. Gündelik yaşamlarının kısıtlı muhitlerinde kapana kısılmış sıradan insanlar, kendi muhitlerinin bağımlı birer parçası olduğu –rasyonel ve irrasyonel– büyük yapılar hakkında akıl yürütemez genellikle. Dolayısıyla çoğu kere, görünüşte rasyonel olan ama hangi amaçlara hizmet ettiğini bilmedikleri birtakım eylemler gerçekleştirirler; en üst konumlarda olanların bile –Tolstoy'un ge-

neralleri gibi– yalnızca bu amaçları biliyormuş gibi yaptığı yönünde gittikçe artan bir kuşku ortaya çıkmıştır. Bu tür örgütlenmelerin artan bir işbölümüyle birlikte yükselişi, içlerinde akıl yürütmenin zor ya da olanaksız hale geldiği daha fazla yaşam, iş ve boş zaman alanını ortaya çıkarır. Sözgelimi bir asker, her bir eylemin bütün içerisindeki yerini bilmeksizin ya da 'eylemin nihai amacı hakkında hiçbir fikre sahip olmaksızın, işlevsel olarak rasyonel bir eylemler dizisinin tamamını doğru bir biçimde yerine getirmektedir.'[1] Teknik yönden üst düzey bir zekâya sahip olan insanlar bile, fırlatılmış ilk atom bombasıyla sonuçlanacağını bilmeksizin kendilerine tahsis edilen görevi etkin bir biçimde yerine getirmektedir.

Bilimin teknoloji kılığında geri dönmüş bir Mesih olmadığı ortaya çıkmıştır. Bir toplumda bilimsel tekniklere ve rasyonelliğe merkezi bir yer verilmesinin, insanların mitten, sahtekârlıktan ve batıl inançlardan arınmış olarak akla uygun bir şekilde yaşayacakları anlamına gelmediği anlaşılmıştır. Yaygın eğitim, bilinçli ve bağımsız bir anlama yeteneğiyle değil, teknolojik hamakat ve milliyetçi dar kafalılıkla da sonuçlanabilir. Tarihsel kültürün kitlesel yayılımı, kültürel duyarlılığın düzeyini yükseltmekten ziyade bayağılaştırabilir ve yaratıcı yenilikçilik olanağıyla sert bir mücadeleye girişebilir. Üst düzey bir bürokratik rasyonallik ve teknoloji, üst düzey bir bireysel ya da toplumsal anlama ve akıl yürütme yeteneği anlamına gelmeyebilir. İlkinden ikincisini çıkarsayamazsınız. Çünkü toplumsal, teknolojik ya da bürokratik rasyonellik, bireysel irade ve akıl yürütme kapasitesinin genel bir özeti değildir. Tam da bu irade ve kapasiteye sahip olma olasılığı, aslında görünüşe göre çoğu kez bu rasyonellik tarafından azaltılmaktadır. Rasyonel olarak örgütlenmiş toplumsal düzenlemeler, zorunlu olarak bireysel ya da toplumsal özgürlük artışının vesileleri değildir. Aslında bunlar genellikle zorbalık ve güdümleme araçlarıdır; tam da akıl

1 Krş. Mannheim, *Man and Society*, [*İnsan ve Toplum*] New York, Harcourt, Brace, 1940, s. 54.

yürütme olanağına, özgür bir insan olarak eylemde bulunma kapasitesine el koyma araçlarıdır.

Bütünde iş başında olan ve bu suretle sıradan insanların farkında olabildiği her bir sınırlı parçayı etkileyen yapısal güçleri zorlanmaksızın görebilmek, ancak rasyonelleştirilmiş yapı içerisindeki birkaç hükmetme konumundan ya da –duruma göre– avantajlı bakış açısından mümkündür.

Sınırlı muhitleri şekillendiren güçler, kaynağını bu muhitlerin bünyesinden almaz ve bu muhitlerin içine gömülü yaşayan kimseler tarafından idare edilebilir de değildir. Dahası, bu muhitlerin kendileri de gittikçe artan bir biçimde rasyonelleşmektedir. Fabrikalar kadar aileler de, iş yaşamı kadar boş zaman etkinlikleri de, devletler kadar komşuluklar da, işlevsel olarak rasyonelleşen bütünün bir parçası olma eğilimi içerisindedir—ya da denetimsiz ve irrasyonel güçlere tabidirler.

Toplumun artan rasyonelleşmesi, böyle bir rasyonelliğin akılla çelişmesi, akıl ve özgürlük arasındaki varsayılan örtüşmenin çöküşü—rasyonel fakat akıldan yoksun, kişisel olarak gittikçe rasyonelleşen fakat huzursuzluğu da gittikçe artan insan tablosunun arkasında işte bu gelişmeler yatmaktadır. Zamanımızdaki özgürlük problemi, en iyi şekilde bu insan tipi üzerinden ifade edilebilir. Buna karşın bu tür yönelim ve kuşkular problemler olarak formüle edilmemiş; sorunlar olarak gereğince kabul edilmemiş ya da bir sıkıntılar bütünü olarak yeterince anlaşılmamıştır. Gerçekten de günümüzdeki özgürlük ve akıl probleminin en önemli özelliği, problemin yeterince anlaşılmamış olması ve net bir formülasyondan yoksun oluşudur.

3

Bireyin bakış açısından, olup bitenlerin çoğu güdümlenmekten, yönetilmekten ve bilinçsizce sürüklenmekten ileri geliyormuş gibi görünür; otorite çoğu zaman kendini açık seçik bir biçimde gös-

termez, iktidardakiler çoğu zaman otoriteyi açık kılma ya da gerekçelendirme ihtiyacı duymaz. İşte bu nedenle sıradan insanlar sıkıntıya düştüklerini ya da sorunlarla karşı karşıya olduklarını algıladıkları zaman, net düşünce ve eylem hedefleri oluşturamaz, belli belirsiz de olsa kendi değerleri olduğunu sezinledikleri değerleri tehdit eden şeyin ne olduğunu tespit edemez.

Rasyonelleşme yönündeki genel yönelimin bu tür etkileri göz önünde bulundurulduğunda, birey 'elinden gelenin en iyisini yapmakta'dır. Tutku ve çabalarını, içine düştüğü ve bir çıkar yol bulamadığı duruma uydurmaktadır. Zamanla, bir çıkar yol aramaktan da vazgeçer: Uyum sağlar. Yaşamının işten artakalan bölümünü gezinmek, tüketmek ve 'eğlenmek'le geçirir. Ne var ki tüketimin bu alanı da rasyonelleştirilmektedir. Üretime ve emeğe yabancılaşmakla, tüketime ve nitelikli boş zamana da yabancılaşmıştır. Bireyin bu uyumlanışı ve bu durumun yaşadığı muhit ve benliği üzerindeki etkileri, yalnızca akıl yürütme olanağını ve zamanla da akıl yürütme kapasite ve iradesini yitirmesiyle sonuçlanmaz; aynı zamanda onun özgür bir insan olarak hareket etme olanağına ve yeteneğine de zarar verir. Gerçekten de artık ne özgürlüğün ne de aklın değeri hakkında bir fikre sahipmiş gibi görünmektedir.

Bu şekilde uyumlanmış bir insan, uzunca bir süre bu şartlar altında yaşadıktan, çalıştıktan ve eğlendikten sonra bile zorunlu olarak anlayış yoksunu bir kişi haline gelmez. Karl Mannheim, büyük rasyonel örgütlenmelerin sınırlı altkesitlerine sıkışmış bir bireyin kendi dürtü ve tutkularını, yaşayış tarzı ve düşünce üslubunu 'örgütlenmenin kural ve düzenlemeleriyle' sistemli bir biçimde mutlak bir uyum içine sokma şekline işaret eden 'kişisel rasyonalleşme'den söz ederek bu önemli noktaya net bir biçimde temas etmiştir. Bu nedenle, rasyonel örgütlenme yabancılaştırıcı bir örgütlenmedir: Davranış, düşünce ve giderek duyarlılığın yol gösterici ilkeleri, Reform insanının bireysel vicdanı ya da Kartezyen insanın bağımsız aklı içerisinde konumlandırılmamıştır. Yol

gösterici ilkeler, aslına bakılırsa, tarihsel açıdan bireysellik olarak anlaşılmış olan her şeye yabancı ve karşıttır. Rasyonelliğin yükselişe geçtiği, yörüngesi ve denetiminin de bireyden büyük ölçekli örgütlenmelere kaydığı aşırı gelişme durumunda, birçok insanın akıl yürütme olanağının ortadan kalktığını söylemek çok ileri gitmek olmaz. Öyleyse ortada akılsız bir rasyonellik var demektir. Bu tür bir rasyonellik özgürlükle orantılı değildir, bilakis onu yok eder.

Bireysellik idealinin tartışmalı hale gelmesinde şaşılacak bir şey yoktur: Zamanımızda, mesele tam olarak insan doğasına, insani kısıtlılık ve olanaklara ilişkin tahayyülümüzdür. Tarih, henüz 'insan doğası'nın anlamını ve sınırlarını araştırma işini bitirmemiştir. İnsanın modern çağdan günümüze değin yaşadığı psikolojik dönüşümün ne kadar şiddetli ve derin olmuş olabileceğini bilmiyoruz. Fakat artık şu soruyu nihai surette sormak zorundayız: Mutlu Robot olarak adlandırılan şey, günümüz insanı arasında etkili hale gelecek, hatta başarıya ulaşacak mı?

İnsanın kimyasal ve psikiyatrik yöntemlerle, sürekli zorlamayla ve denetimli ortam aracılığıyla bir robota dönüştürülebileceğini biliyoruz kuşkusuz; ayrıca düzensiz baskılar ve plan dışı olay silsileleriyle de robota dönüştürülebilir. Fakat insanın neşe saçan ve gönüllü bir robot haline gelmeyi istemesi sağlanabilir mi? O bu koşullarda mutlu olabilir mi; bu tür bir mutluluğun niteliği ve anlamı ne olurdu? Bundan böyle, bir insan doğası metafiziği olarak insan-olarak-insanın derinlerinde bir özgürlük itkisi ve akıl etme iradesi olduğunu yalnızca varsaymak yeterli olmayacak. Artık şöyle sormalıyız: Mutlu robotun egemen olmasına insan doğasındaki hangi özellik, günümüz insani koşullarındaki hangi durum, toplumsal yapı çeşitleri içerisindeki hangi öğe neden olmaktadır? Ve bunun karşısında neyle durabiliriz?

Yabancılaşmış insanın ortaya çıkışı ve bu ortaya çıkışın ardında yatan temalar, artık ciddi düşünsel yaşamımızın tümünü etkiliyor ve mevcut düşünsel rahatsızlığımızın nedenini oluşturuyor. Ça-

ğımızdaki insanlık durumunun ve adını hak eden bütün incelemelerin temel temalarından biri budur. Klasik gelenekte bundan daha derin ve çağdaş sosyal bilimlerin muhtemelen ihmal ettiği bir konuyla bundan daha ilişkili hiçbir fikir, tema ya da problem tanımıyorum.

Karl Marx'ın 'yabancılaşma' üzerine ilk dönem denemelerinde o denli parlak biçimde kavradığı şey budur; Georg Simmel'in ününü hak eden denemesi 'Metropol'de ilgi odağına aldığı sorun budur; Graham Wallas'ın Büyük Toplum üzerine çalışmasında vakıf olduğu şey buydu. Fromm'un 'otomat' kavramının ardında yatan şey de budur. 'Statü ve sözleşme,' 'topluluk ve toplum' gibi klasik sosyolojik kavramların son dönemlerdeki kullanımlarının pek çoğunun ardında, bu tip bir insanın egemen hale gelebileceği korkusu yatmaktadır. Riesman'ın 'öteki-güdümlü' ve Whyte'ın 'toplumsal etik' gibi mefhumlarının iç çekirdeğinde yatan anlam budur. Ve kuşkusuz en popüler örnek olan George Orwell'in *1984*'ünde, kitabın kilit mesajı bu tip bir insanın zaferidir—tabii eğer buna zafer denebilirse.

Olumlu yönden –şu sıralar bir nebze özlem duymaktayız bu boyuta– Freud'un 'id,' Marx'ın '*Freiheit*,'[2] George Mead'in 'Ben,' Karen Horney'nin 'kendiliğindenlik' kavramlarının geniş anlamları, bu kavramların yabancılaşmış insanın zaferi aleyhinde kullanımlarında yatar. Onlar, insan-olarak-insan'da, insanın nihai olarak doğaya, topluma ve kendi benliğine yabancılaşmış bu tür bir varlığa dönüşmeyeceğini ve dönüştürülemeyeceğini varsaymalarına olanak tanıyacak bir tutamak noktası bulmaya çalışıyordu. 'Cemaat' arayışı, kanımca hatalı da olsa, bu tür bir insanın ortaya çıkma olasılığını saf dışı edecek koşulları savunma çabasıydı; birçok hümanist düşünürün, psikiyatrların kendi yöntemleri aracılığıyla ekseriyetle bu tür yabancılaşmış ve rasyonelleşmiş bir insanın ortaya çıkışına yol açtığına inanmaya başlamasının ve bu uyarlandırıcı

2 *Freiheit* (Alm.): Özgürlük. Metinde Almanca geçtiği için bu şekilde bırakıldı. [ç.n.]

girişimleri reddetmesinin nedeni de bu çabaydı. Bütün bunların – ciddi ve aklı başında insan araştırmacıları arasındaki geleneksel ve güncel endişe ve düşünüşlerin büyük bölümünün– ardında, yabancılaşmış insanın Batılı özgür insan tahayyülünün antitezi olduğu yönündeki temel ve belirleyici olgu yatar. Bu insanın, bu mutlu robotun serpildiği toplum, özgür toplumun, ya da kelimenin yalın ve düz anlamıyla demokratik toplumun antitezidir. Bu insanın ortaya çıkışı, bir kişisel sıkıntı ve toplumsal sorun olarak, ve –ümit edelim ki– sosyal bilimciler için bir problem olarak özgürlüğe işaret eder. Kişisel bir sıkıntı olarak –bireyin huzursuz bir şekilde habersiz olduğu koşul ve değerler yönünden– ortaya konduğunda, 'yabancılaşma' olarak adlandırdığımız sıkıntıdır bu. Kamusal bir sorun olarak –bireylerin esasen aldırışsız olduğu koşul ve değerler yönünden– ortaya konduğunda ise, bir olgu ve özlem olarak demokratik toplum sorununa denk bir düzeydedir.

Tam da bu kişisel sıkıntı ve toplumsal sorun henüz gereğince bilinmediği ve dolayısıyla netleştirilmiş bir sıkıntı ve sorun halini alamadığı için, onun belirtisi olan huzursuzluk ve aldırışsızlık önem ve etki açısından bu denli yaygın ve derindir. Bu, siyasi bağlamı içerisinde anlaşıldığında, günümüzde özgürlük probleminin ve sosyal bilimcilerin bu problemi formüle etme görevinin ayrılmaz bir parçasıdır.

Sıkıntıların yokluğunun ve rahatsızlık ve yabancılaşma gibi huzursuz edici duyguların arkasında özgürlük ve akıl gibi değerlerin olduğunu söylemek, paradoksal değildir. Aynı şekilde, özgürlük ve akla karşı modern tehditlerin yol açtığı en genel sorun, her şeyden önce, netleştirilmiş sorunların mevcut olmayışı; ortada net bir biçimde tanımlanmış sorunlardan ziyade bir kayıtsızlık oluşudur.

Sorun ve sıkıntılar netleştirilememiştir, çünkü bunları netleştirmek için gereken başlıca insani vasıf ve yetiler, tam da tehdit altında olan ve gittikçe önemini yitiren özgürlük ve akıldır. Bu kitapta eleştirdiğim sosyal bilim türlerinde, ne bu sıkıntılar ne de bu

sorunlar açık ve net problemler olarak formüle edilmiştir. Oysaki klasik sosyal bilimler, büyük oranda bu problemlerin net bir biçimde formüle edileceği vaadinde bulunur.

4

Aklın ve özgürlüğün krizinden doğan sıkıntı ve sorunlar, kuşkusuz tek bir büyük problem şeklinde formüle edilemez; her biri bir küçük ölçekli sorunlar dizisi biçiminde mikroskobik olarak ya da dağınık muhitlerle sınırlı sıkıntılar olarak ele alınıp çözüme kavuşturulamaz, hatta bu şekilde bunlarla yüzleşilemez bile. Bunlar yapısal problemlerdir ve bunları saptayabilmek için klasik biyografinin ve dönemsel tarihin dilinde çalışmamız gerekir. Günümüzde yapılar ile muhitler arasında akıl ve özgürlük değerlerini de etkileyen bağlantılar ancak bu tür bir dil içerisinde keşfedilebilir ve nedensel çözümleme de ancak bu yolla gerçekleştirilebilir. Bireyselliğin ve tarih-yapımının krizi; tarih-yapımında ve özgür bireysel yaşamda aklın rolü—sosyal bilimlerin vaatleri, işte bu problemlerin aydınlatılmasında ve yeniden şekillendirilmesinde yatmaktadır.

Sosyal bilimlerin ahlaki ve düşünsel vaadi, aklın ve özgürlüğün itibar edilen değerler olarak kalacağı ve sosyalbilimsel problemlerin formüle edilmesinde bu değerlerden ciddi bir biçimde, sürekli olarak ve yaratıcı bir tarzda yararlanılacağı yönündedir. Bu aynı zamanda genel hatları itibarıyla Batı kültürü olarak adlandırılan şeyin de siyasi vaadidir. Zamanımızın siyasi ve düşünsel krizleri, sosyal bilimler içerisinde kesişir: Bu alanlardan birindeki önemli bir çalışma, diğeri için de önemlidir. Klasik liberalizmin ve klasik sosyalizmin siyasi gelenekleri, birlikte bizim başlıca siyasi geleneklerimizi oluşturur. Bu geleneklerin ideolojiler olarak çöküşü, özgür bireyselliğin gerileyişiyle ve aklın insan ilişkilerinden geri çekilişiyle ilişkilidir. Liberal ve sosyalist hedeflerin günümüzde siyasi açıdan yeni bir ifadelendirilişleri, esas olarak bütün insanların tözel akla ait hale geleceği ve hür akıl yürütmeleriyle kendi

toplumlarına, tarihlerine ve kişisel yazgılarına yapısal olarak yön verebilecekleri bir toplum fikrini içermek zorundadır.

Sosyal bilimcilerin toplumsal yapıyla olan meşgaleleri, geleceğin yapısal olarak belirlendiği gibi bir fikirden kaynaklanmaz. İnsanların aldığı kararların yapısal sınırlarını, etkili müdahale noktaları bulmaya çalışarak ve eğer tarih-yapımında netleştirilmiş kararların rolü genişleseydi yapısal olarak nelerin değişebileceğini ya da değişmesi gerektiğini öğrenmeye çalışarak inceleriz. Tarihle olan meşgalemiz, geleceğin kaçınılmaz olduğu ve geçmişe bağımlı olduğu gibi bir fikre dayanmaz. İnsanların geçmişte belirli türde toplumlarda yaşamış olması, gelecekte inşa edebilecekleri toplum türlerinin kesin ve mutlak sınırlarını tayin etmez. Tarihi inceleme nedenimiz, insanın akıl ve özgürlük sayesinde mevcut koşullarda tarihi inşa edebileceği alternatif yolları ortaya çıkarmaktır. Sözün özü, tarihsel ve toplumsal yapıları, bu yapıların denetim altına alındığı ve alınabileceği yolları keşfetmek amacıyla inceleriz. Çünkü insan özgürlüğünün sınırlarını ve içeriğini öğrenmeyi ancak bu şekilde başarabiliriz.

Özgürlük, insanın salt keyfine göre hareket etmesi değildir; yalnızca belirlenmiş alternatifler arasında tercih yapma fırsatı da değildir. Özgürlük, öncelikle mevcut tercihleri formüle edebilme, onlar üzerinde tartışabilme olanağıdır—ve sonra bunlar arasından tercihte bulunabilme olanağı. İşte bu nedenle özgürlük, insan ilişkilerinde aklın rolü artırılmadan var olamaz. Bir bireyin biyografisinde ve bir toplumun tarihinde aklın toplumsal görevi, seçenekleri formüle etmek ve tarih-yapımında insan kararlarının kapsamını genişletmektir. İnsan ilişkilerinin geleceği, yalnızca üzerinde öndeyide bulunulması gereken bir dizi değişkenden ibaret değildir. Gelecek, üzerinde karar verilmesi gereken bir şeydir—tabii ki tarihsel olasılık sınırları dahilinde. Ancak bu olasılık sabitlenmiş değildir; aslında zamanımızda sınırları oldukça genişlemiş görünmektedir.

Bunun da ötesinde, özgürlük problemi, insan ilişkilerinin geleceği üzerine kararların kim tarafından ve nasıl alınması gerektiği problemidir. Bu, örgütsel açıdan adil bir karar mekanizması problemidir. Ahlaki açıdan siyasi sorumluluk problemidir. Düşünsel açıdansa insan ilişkilerinin gelecekteki olasılıklarının bugün için neler olduğu problemidir. Fakat günümüzde, geniş açıdan bakıldığında, özgürlük problemi yalnızca tarihin doğasıyla ve açık seçik kararların tarihin seyrinde bir farklılık yaratmasının yapısal olanağıyla değil; insan doğasıyla ve özgürlüğün değerinin 'temel insan doğası'na dayandırılamayacağı gerçeğiyle de ilgilidir. Özgürlükle ilgili nihai problem, mutlu robot problemidir; problem bugün bu şekilde ortaya çıkmaktadır, çünkü bugün *bütün* insanların doğasında özgür olma *arzusu* bulunmadığı; belki de bütün insanların özgürlüğün gerektirdiği akıl yetisini kazanmak için çabalamaya istekli ya da muktedir olmadığı bizim için açık hale gelmiştir.

İnsanlar hangi koşullarda özgürlüğü *arzulamaya* başlar ve özgürce davranmaya muktedir olur? Özgürlüğün kendilerine yüklediği sorumluluklara dayanmaya ve bunları yükten ziyade gönüllü olarak üstlenilmiş benlik dönüşümleri olarak görmeye hangi koşullarda arzu duyar ve muktedir olurlar? Bir de olumsuz taraftan soralım: Insanların *mutlu robotlara* dönüştürülmeyi arzulaması sağlanabilir mi?

Günümüzde, toplumsal bir unsur olarak insan zihninin yeteneklerinde ve kültürel düzeyinde bir düşüş yaşanmış olabileceği, fakat birçok insanın teknolojik aletlerin bunaltıcı istilası yüzünden bu durumu fark etmiyor olabileceği ihtimalleriyle yüzleşmek zorunda değil miyiz? Akıldan yoksun rasyonelliğin bir anlamı da bu değil midir? Ya insanın yabancılaşmasının? İnsan ilişkilerinde aklın etkin bir rolünün bulunmayışının? Aletlerin artışı bu anlamların üzerini örtmektedir: Bu aletleri kullananlar onlardan anlamaz; icat etmiş olanlar da onlar hakkında daha fazlasını bilmez.

Bu nedenle, teknolojik refahtan, büyük bir anlam belirsizliğine düşmeksizin insan niteliğinin ve kültürel ilerlemenin göstergesi olarak *yararlanamayız.*

Bir problemi net bir ifadeye kavuşturmak, ilgili değerleri ve bu değerlere tehdit oluşturan şeyi açıklamayı gerektirir. Çünkü kamusal sorun ve kişisel sıkıntıların olduğu kadar toplumsal incelemenin bütün kayda değer problemlerinin de zorunlu ahlaki dayanağı, itibar edilen değerlere –özgürlük ve akıl gibi– yönelik olarak hissedilen tehdittir.

Kültürel bireysellik problemini ilgilendiren değerler, Rönesans İnsanı idealini oluşturan özellikler bütününde hazır bir biçimde kapsanmıştır. Bu idealin tehdidi, Mutlu Robot'un aramızdaki egemenliği demektir.

Tarih-yapımına ilişkin siyasi problemi ilgilendiren değerler, tarihin Prometheusçu insani inşasında kapsanmıştır. Bu idealin karşısındaki tehdit çift yönlüdür: Bir taraftan, tarih-yapımı pekâlâ ihmalkârlıkla da ilerleyebilir; insanlar tarihin gönüllü yaratılışından geri çekilebilir ve böylece yalnızca bilinçsizce sürüklenirler. Diğer taraftan, tarih gerçekten yapılır; fakat karar ve ihmallerinin sonuçlarına katlanmak zorunda olanlara karşı güçlü bir sorumluluk hissetmeyen dar seçkin grupları tarafından.

Zamanımızdaki siyasi sorumsuzluk sorununun ya da Mutlu Robot'a ilişkin kültürel ve siyasi sorunun cevabını bilmiyorum. Fakat bu problemlerle yüzleşmedikçe hiçbir cevabın bulunamayacağı açık değil mi? Bunlarla uğraşması gerekenlerin herkesten önce refah içindeki toplumların sosyal bilimcileri olduğu gün gibi ortada değil mi? Birçoğunun hâlâ bunu yapmıyor oluşu, zamanımızdaki ayrıcalıklı insanların en büyük insani ihmalkârlığı ve yükümlülükten kaçışıdır kuşkusuz.

10

Siyaset Üzerine

Çalışmasının başındaki sosyal bilimcilerin, eserlerinin siyasi içeriğinin çalışma ortamındaki 'ilinekler' tarafından şekillendirilmesine ya da çalışmalarının kullanım biçiminin başka insanların amaçları tarafından saptanmasına müsaade etmek gibi bir zorunluluğu yoktur. Çalışmalarının içeriğini kendi siyasaları açısından ele almak ve kullanım biçimine bu açıdan karar vermek tamamen kendi yetkileri dahilindedir. Hatırı sayılır ölçüde ve genellikle de denenmemiş bir biçimde, bu siyasaları etkileyebilir ve hatta belirleyebilirler. Böyle bir belirleme, gerek teori konusunda gerek yöntem ve olgular konusunda kararlar vermelerinin yanı sıra, kesin yargılarda bulunmalarını da gerektirir. Bu yargılar, bir siyasa meselesi olarak, sosyal bilimciler cemiyetinin olduğu kadar bireysel âlimin de kişisel meselesidir. Buna karşın, örtük ahlaki ve siyasi yargıların, açık kılınmış kişisel ve mesleki siyasa irdelemelerinden daha büyük bir etkiye sahip olduğu gün gibi ortada değil mi? İnsanlar ancak bu tür örtük etkileri tartışmaya açık siyasa meselelerine dönüştürmekle onların farkına bütünüyle varabilir ve böylece bunların sosyal bilim çalışmaları ve bu çalışmaların siyasi anlamı üzerindeki neticelerine egemen olmaya çalışabilir.

Bir sosyal bilimcinin değer tercihleri varsaymaktan ve bunları bir bütün olarak çalışmasında zımnen ifade etmekten sakınmasının hiçbir yolu yoktur. Problemler de, sorun ve sıkıntılar gibi uzlaşımsal değerlere yönelik tehditlerle ilgilidir ve bu değerleri kabul etmeksizin kesin bir biçimde formüle edilemez. Araştırmadan ve

sosyal bilimcilerden giderek artan bir biçimde bürokratik ve ideolojik amaçlarla istifade edilmektedir. Böyle bir durumda birey ve profesyoneller olarak insan ve toplum araştırmacıları, çalışmalarının kullanım biçimlerinin ve içerdiği değerlerin farkında olup olmadıkları, bunların kendi denetimlerine tabi olup olamayacağı, bu denetimi isteyip istemedikleri gibi sorularla karşı karşıya gelmektedir. Bu soruları nasıl cevapladıkları ya da cevaplamakta nasıl başarısız oldukları, bu cevapları çalışmalarında ve mesleki yaşamlarında nasıl kullandıkları ya da kullanmakta nasıl başarısız oldukları, şu nihai soruya verecekleri cevabı belirler: Sosyal bilimciler olarak çalışmalarında (a) ahlaki bakımdan özerkler mi; (b) başka kimselerin ahlaklarına mı bağımlılar; yoksa (c) ahlaki açıdan akıntıya kapılmış bir durumdalar mı? Bu problemleri –eminim ki genellikle iyi niyetle– geçiştiren sloganlar, artık yeterince güvenilir değildir. Sosyal bilimciler bundan böyle bu oldukça can alıcı sorularla ciddi bir biçimde yüzleşmelidir. Bu bölümde, bu sorulara verilecek bir cevapta göz önünde bulundurulması zorunlu görünen bazı şeyleri belirtecek, ayrıca son birkaç yıldır akla uygun olduğuna inanmaya başladığım cevabı izah edeceğim.

1

Çalışmasının başındaki sosyal bilimci, değerler arasında tercihte bulunma ihtiyacıyla birdenbire karşılaşmaz. Zaten belirli değerler temelinde çalışmaktadır. Bu disiplinlerin şu anda kapsadığı değerler, Batı toplumunda yaratılmış olan değerler arasından seçilmiştir; başka ülkelerde ise sosyal bilim ithal edilmiştir. Kuşkusuz kimileri, sanki tercih ettiği değerler Batılı ya da herhangi başka bir toplumu 'aşıyormuş' gibi konuşmaktadır; başkaları da kendi standartlarından sanki bunlar bir tür gerçekleştirilmemiş potansiyel olarak halihazırdaki bazı toplumlara 'içkin'miş gibi söz etmektedir. Fakat sosyal bilim geleneklerine içsel olan değerlerin ne aşkın ne de içkin olduğu artık yaygın bir biçimde kabul edilmiştir. Bunlar yalnızca

birçok kimse tarafından küçük çevrelerde tecrübe edilen sınırlar dahilinde açığa vurulmuş değerlerdir. Bir insanın ahlaki yargı olarak adlandırdığı şey, tamamen kendi tercih etmiş olduğu değerleri genelleştirme ve böylece diğerleri için de geçerli kılma arzusudur.

Üç temel siyasi ideal, bana sosyal bilim geleneklerine içselmiş ve elbette onların düşünsel vaatlerinin bir parçasıymış gibi görünüyor. Bunların ilki, basitçe söylemek gerekirse, hakikatin, olgusal gerçeğin değeridir. Sosyalbilimsel girişimin kendisi, olguları saptadığı sürece siyasi bir anlam kazanmaktadır. Yaygın olarak safsataların tedavülde olduğu bir dünyada, bir olgu beyanı, siyasi ve ahlaki bir öneme sahiptir. Bütün sosyal bilimciler, varoluşları gereği aydınlanma ile obskürantizm arasındaki mücadelenin bir parçasıdır. Bizimki gibi bir dünyada sosyal bilimleri icra etmek, her şeyden önce hakikat siyasetini icra etmektir.

Fakat hakikat siyaseti, girişimimize kılavuzluk eden değerlerin yeterli bir ifadesi değildir. Bulgularımızın hakikati, incelemelerimizin doğruluğu –toplumsal ortamları içerisinde anlaşıldığında– insan ilişkileriyle bağlantılı da olabilir, bağlantısız da. Böyle olup olmadığı, ne denli böyle olduğu, kendi başına ikinci bir değer; kısaca ifade etmek gerekirse, insan ilişkilerinde aklın rolünün sahip olduğu değerdir. Buna, anlamındaki bütün muğlaklıklarla birlikte üçüncü bir değer eşlik eder: İnsan özgürlüğünün değeri. Akıl da özgürlük de, daha önce tartıştığım üzere Batı dünyası uygarlığı için merkezidir; ikisinin de idealler olduğu rahatlıkla beyan edilmiştir. Fakat herhangi bir belirli uygulamada, ölçütler ya da hedefler olarak pek çok tartışmaya yol açarlar. İşte bu nedenle sosyal bilimciler olarak düşünsel görevlerimizden biri, özgürlük ve akıl ideallerini netleştirmektir.

Eğer insan aklı, tarih-yapımında daha büyük ve daha belirgin bir rol oynayacaksa sosyal bilimciler kesinlikle bunun başlıca taşıyıcıları arasında olmalıdır. Çünkü çalışmalarında insan ilişkilerini anlamada aklın kullanılışını temsil ederler; işte onların uğraşısı budur.

Bilinçli olarak seçilmiş bir tarzda çalışmak ve böyle hareket etmek istiyorlarsa, öncelikle kendilerini kendi zamanlarının düşünsel yaşamı ve toplumsal-tarihsel yapısı içerisinde konumlandırmalıdırlar. Kendilerini aklın toplumsal etki alanları dahilinde konumlandırmalı ve sonra da bu alanları tarihsel toplumun yapısıyla ilişkilendirmelidirler. Burası böyle bir görevi gerçekleştirmenin yeri değil. Burada yalnızca bir akıl insanı olarak sosyal bilimcinin kendisini tasavvur etmekte yararlanabileceği üç siyasi rolü kısaca ayırt etmek istiyorum.

Sosyal bilimlerin büyük bölümü, belki özellikle de sosyoloji, filozof-kral tema'sını içermektedir. August Comte'tan Karl Mannheim'a, 'bilgi insanı' için daha büyük bir yetki talebiyle ve bunu gerekçelendirme girişimiyle karşılaşırız. Daha açık bir ifadeyle, aklı taçlandırmak, 'akıl insanı'nı taçlandırmak demektir kuşkusuz. İnsan ilişkilerinde aklın rolüne ilişkin bu fikir, sosyal bilimcilerin aklın toplumsal bir değer olduğu kabulünü fazlasıyla genel anlamda almalarında çok etkili olmuştur. Bu tür bir fikrin, iktidar gerçekleriyle birlikte düşünüldüğünde ortaya çıkan budalalığından kaçınmak istemişlerdir. Bu fikir ayrıca demokrasinin birçok çeşidinin dokusuyla da ters düşer, çünkü doğuştan gelen ya da zenginliğe dayalı bir aristokrasiye değilse bile yeteneğe dayalı bir aristokrasiye yol açar. Fakat sosyal bilimcinin bir filozof-kral olması gerektiği şeklindeki budalaca fikir, onun gerçekleştirmeyi deneyebileceği kamusal rollerden yalnızca biridir.

Bir siyasanın niteliği, büyük oranda ona angaje olanların düşünsel niteliğine bağlıdır. 'Filozoflar' kral olsaydı, bu krallığı terk etme isteği duyardım; fakat krallar da herhangi bir 'felsefe'ye bağlı olmadıklarında güvenilir bir biçimde hükümet etmekten aciz olmazlar mı?

İkinci ve günümüzde en alışılageldik rollerden biri, bir kral danışmanı olmaktır. Ayrıntılı olarak işlediğim bürokratik kullanım-

lar, bunun şu anki somutlaşmış halidir. Bireysel bir sosyal bilimci; modern toplumun, bireyi işlevsel-rasyonel bürokrasinin bir parçası kılan buna benzer birçok yönelimine kapılmaya ve postmodern toplumun yapısıyla açıktan açığa ilgilenemeyecek şekilde kendi özelleşmiş mevkisine gömülmeye eğilimlidir. Görmüş olduğumuz üzere bu rolde, sosyal bilimin kendisi de genellikle işlevsel olarak rasyonel bir makine haline gelmeye eğilimlidir; bireysel sosyal bilimci ahlaki özerkliğini ve bağımsız rasyonelliğini yitirme eğilimindedir; aklın insan ilişkilerindeki rolü, yalnızca tekniklerin yönetimsel ve güdümleyici kullanımlar için iyileştirilmesine dönüşme eğilimindedir.

Fakat bu, kral danışmanı rolünün en kötü formlarından biridir; kanımca bu rol, bürokratik üslubun şeklini ve içeriğini almak zorunda değildir. Bu rolün ahlaki ve düşünsel bütünlüğü ve dolayısıyla sosyal bilimlerin görevleri üzerinde çalışma özgürlüğünü koruyacak şekilde icra edilmesi zordur. Danışmanların kendilerini filozof olarak ve müşterilerini de aydınlanmış hükümdarlar olarak tahayyül etmesi kolaydır. Fakat filozof da olsalar hizmet ettikleri kişiler hiç de aydınlatılabilir olmayabilir. Bazı danışmanların hizmet verdikleri aydınlanmamış despotlara olan sadakatlarından bu denli müteessir olmamın bir nedeni de budur. Ne despotik yetersizliğin ne de dogmatik ahmaklığın sarsmaz göründüğü bir sadakattır bu.

Danışman rolünün iyi bir şekilde yerine getirilemeyeceğini iddia etmiyorum; aslına bakılırsa bu rolün gayet güzel bir biçimde icra edilebileceğini ve bunu beceren insanlar olduğunu biliyorum. Eğer bu tür insanlar daha fazla olsaydı, üçüncü rolü seçen sosyal bilimcilerin siyasal ve düşünsel görevleri kayda değer ölçüde daha az külfetli olurdu, çünkü bu görevler arasında bir örtüşme vardır.

Sosyal bilimcinin aklın değerini ve insan ilişkilerindeki rolünü hayata geçirmeyi deneyebileceği üçüncü yol, yine iyi bilinen ve hatta bazen uygulanan bir yoldur. Bu yol; bağımsız kalmak, kendi

işini yapmak, kendi problemlerini seçmek, fakat çalışmalarım 'kamuya' olduğu kadar krallara da *dayatmaktır.* Bu tür bir kavrayış, sosyal bilimleri kamusal sorunlarla, özel sıkıntılarla ve bu ikisinin altında yatan zamanımızın yapısal yönelimleriyle ilgilenen bir tür kamusal akıl donanımı olarak tahayyül etmemize; bireysel sosyal bilimciyi de, sosyal bilimler adını verdiğimiz özdenetimli cemiyetin rasyonel üyeleri olarak tahayyül etmemize yardımcı olur.

Bu tür bir rolü benimsemekle, biraz ileride etraflıca açıklayacağım üzere, aklın değerine uygun bir biçimde *hareket etmeye* çalışıyoruz; bütün bütüne etkisiz olamayacağımızı varsaymakla, bir tarih-yapımı teorisi varsaymış oluyoruz: 'İnsan'ın özgür olduğunu ve rasyonel girişimleriyle tarihin seyrini etkileyebileceğini varsaymış oluyoruz. Şu anda aklın ve özgürlüğün sahip olduğu *değer*leri tartışmakla değil, yalnızca bunların hangi tarih teorisi çerçevesinde gerçekleştirilebilir olduğunu tartışmakla ilgileniyorum.

2

İnsanlar tarih-yapımında özgürdür fakat bazı insanlar diğerlerine göre daha özgürdür. Böyle bir özgürlük, şu anda tarih-yapımına aracılık etme ihtimali olan karar alma ve iktidar araçlarına erişimi gerektirir. Tarih her zaman aynı araçlarla yapılmaz; aşağıda, yalnızca tarih-yapımı gücünün ve araçlarının had safhada büyüdüğü ve merkezileştiği çağdaş dönem hakkında konuşuyorum. Bu döneme ilişkin olarak, insanların tarihi kendileri yapmadıkları takdirde gitgide tarih-yapıcıların aletlerine ve tarih-yapımının önemsiz nesnelerine dönüşme eğiliminde olacaklarını ileri sürüyorum.

Açık seçik bir kararın tarih-yapımında oynayabileceği rolün büyüklüğü, kendi içinde tarihsel bir problemdir. Bu durum, büyük ölçüde belirli bir toplumda ve belirli bir dönemde mevcut olan iktidar araçlarına bağlıdır. Kimi toplumlarda, çok sayıda insan çok sayıdaki eylemleriyle kendi muhitleri üzerinde değişiklikler yapar ve böylece adım adım yapının kendisini de değişikliğe uğratır. Bu

değişiklikler tarihin seyrini oluşturur; her ne kadar onu bütünüyle 'insan yapıyor' olsa da, tarih gayesizce akıp gider. Bu şekilde sayısız girişimci ve sayısız tüketici, dakikada on bin kararla serbest pazar ekonomisini şekillendirir ve yeniden şekillendirir. Belki de Marx *18. Brumaire*'de şöyle yazarken düşündüğü temel kısıtlılık buydu: 'Insanlar kendi tarihlerini yapar fakat canlarının istediği gibi değil; insanlar tarihi kendi seçtikleri koşullarda yapmaz...'

Yazgı ya da 'kaçınılmazlık,' tarihte şu üç ayırt edici özelliğe sahip olan camia ya da insan gruplarının denetiminin ötesinde kalan olaylarla ilişkilidir: (1) Teşhis edilebilecek kadar bütünlüklü, (2) netice alacak şekilde karar verilebilecek kadar etkili ve (3) bu neticeleri öngörebilecek ve dolayısıyla bunlardan sorumlu tutulabilecek yetkinlikte bir konum sahibi. Bu kavrayışa göre, olaylar sayısız insanın sayısız kararının bir özeti ve niyetlenilmemiş sonucudur. İnsanların verdiği kararların her biri, doğurduğu netice açısından önemsizdir ve diğer kararlar tarafından geçersiz kılınmaya ya da pekiştirilmeye açıktır. Tek bir insanın niyeti ile sayısız kararın özet nitelikteki neticesi arasında hiçbir bağlantı yoktur. Olaylar, insanların kararlarının ötesindedir: Tarih-yapımı, insanların fark edemeyeceği bir şekilde gerçekleşmektedir.

Bu şekilde anlaşıldığında, yazgı evrensel bir olgu değildir; tarihin ya da insanın doğasına içsel değildir. Yazgı, tarihsel olarak özgül tipteki bir toplumsal yapının özelliğidir. Nihai silahın tüfek olduğu, yaygın ekonomik birimin aile çiftliği ve küçük dükkân olduğu, ulus-devletin henüz var olmadığı ya da yalnızca belirsiz bir çerçeve olduğu, iletişimin ağızdan ağza, el ilanıyla ya da mimberden yapıldığı bir toplumda—*böyle* bir toplumda, tarih gerçekten de bir yazgıdır.

Fakat bir de kendi koşullarımızı anlamamıza yardım edecek esas özelliği düşünelim: Bu özellik, tek kelimeyle, bütün iktidar ve karar alma araçlarının, yani bütün tarih yapma araçlarının muazzam bir biçimde genişlemesi ve kesin bir biçimde merkezileşmesi

değil midir? Modern endüstriyel toplumlarda, esnaf ve çiftçinin yerini özel teşebbüs ve devlet işletmeleri almış, böylece ekonomik üretim olanakları gelişmiş ve merkezileşmiştir. Modern ulus-devlette, hükümdarlar soyluları egemenlik altına almış ve kendi kendini teçhizatlandırmış şövalyelerin yerine sürekli ordular ve dehşet verici askeri makineler geçmiş, böylece şiddet ve siyasi yönetim araçlarında da benzer gelişmeler yaşanmıştır. Bu üç gelişmenin –ekonomi biliminde, siyasette ve şiddette– *post-modern* çağdaki doruk noktası, şu anda en çarpıcı biçimiyle Birleşik Devletler'de ve SSCB'de ortaya çıkmaktadır. Zamanımızda, ulusal olduğu kadar uluslararası tarih-yapımı araçları da merkezileşmektedir. Tarih-yapımında bilinçli insan failliğinin kapsam ve olanağının bu nedenle tam da şu anda eşsiz bir biçimde artmakta olduğu aşikâr değil mi? Bu araçları kendi yetkisinde bulunduran iktidar seçkinleri, şu anda tarih yapmaktadır –elbette 'kendi tercihleri olmayan koşullarda'– fakat diğer insanlarla ve başka dönemlerle kıyaslandığında bu koşullar çok da yoğun ve ezici gibi görünmüyor.

Mevcut durumumuzun paradoksu da bu kuşkusuz: Tarih-yapımının yeni araçlarıyla ilgili olgular, insanların zorunlu olarak yazgının boyunduruğunda olmadığının, artık kendi tarihlerini *yapabileceğinin* işaretidir. Fakat insana kendi tarihini yapma umudu aşılayan ideolojilerin şu anda Batı toplumlarında gerilemiş ve çökmekte olduğu şeklindeki bir diğer olgu, bu gerçeği ironik hale getirmektedir. Bu çöküş, insanlık tarihinin en önemli güçleri olarak akıl ve özgürlüğün galip geleceği yönündeki Aydınlanma beklentilerinin de çöküşüdür aynı zamanda. Ve bu çöküşün ardında, aydın kesimin düşünsel ve siyasi ihmalkârlığı da bulunmaktadır.

Batı dünyasının büyük söylemini sürdüren *ve* eserleri gerek partiler arasında gerek halk içinde etkili olan, zamanımızın büyük kararlarında yararı dokunan aydın kesim nerede? Bu tür insanlara açık olması gereken kitle iletişim araçları nerede? İki partili devlet-

ten ve onun vahşi askeri makinelerinden sorumlu olanlar arasında, bilgi, akıl ve duyarlılık dünyasında neler olup bittiğini takip eden kimse var mı? Özgür akıl, iktidardakilerin kararlarından niçin bu denli ayrı düştü? İktidar sahibi kimseler arasında artık niçin böyle ileri seviyede ve güvensizlik verici bir cehalet egemen hale geldi?

Bugün Birleşik Devletler'de aydınlar, sanatçılar, siyasi temsilciler, âlimler ve bilim insanları, bürokrasinin kafa karışıklığını aksettirdikleri ve genişlettikleri bir soğuk savaş veriyor. Ne iktidardakilerden alternatif siyasalara yönelik bir talepte bulunmakta, ne de kamu önünde bu tür alternatifleri ortaya sermekteler. Birleşik Devletler siyasetine sorumluluk sahibi bir kapsam vermeye çalışmamakta; siyasetin içini boşaltmaya ve içeriksiz kalmasına yardımcı olmaktadırlar. Hıristiyan ruhban sınıfın ihmali olarak adlandırılabilecek şey de en az bilim insanlarının milliyetçi Bilim Makineleri tarafından tutsak alınması kadar bu üzücü ahlaki durumun bir parçasıdır. Alışkanlık haline gelen gazeteci yalanı da bunun bir parçasıdır; tıpkı sosyal bilim olarak kabul gören gösterişçi bayağılığın büyük bölümü gibi.

3

Bu görüşün bütün sosyal bilimciler tarafından kabul edilmesini (ki bir bütün olarak mevcut tartışmam bunu gerektirmiyor) beklemiyorum. Burada en çok vurgulamak istediğim şey, akıl ve özgürlüğün değerini kabul etmiş bir sosyal bilimcinin öncelikli görevinin özgürlüğün ve tarihte aklın rolünün sınırlarını saptamak olduğudur.

Üçüncü rolü üstlenmekle, sosyal bilimci kendisini 'toplumun dışında' duran özerk bir varlık olarak görmüş olmaz. Pek çok diğer insanla müşterek bir biçimde, kendi döneminin başlıca tarih-yapıcı kararlarının dışında konumlandığını *hisseder*; aynı zamanda kendisinin de bu kararların birçok neticesine katlananlar arasında olduğunu bilir. Yaptığı şeyin farkında olduğu ölçüde açıktan açığa

siyasi bir kişilik haline gelmesinin başlıca nedenlerinden biri budur. Hiç kimse 'toplumun dışında' değildir; fakat sorun, toplum içerisinde nerede durduğudur.

Sosyal bilimci genellikle orta halli sınıf, statü ve iktidar koşullarında yaşar. Genellikle bu muhitlerdeki etkinlikleriyle yapısal problemleri çözüme kavuşturmada sıradan bir bireyden daha iyi bir konumda değildir; çünkü bu problemler hiçbir zaman yalnızca düşünsel ya da kişisel açıdan çözüme kavuşturulamaz. Bu problemlerin uygun bir şekilde açıklanması da çözüme kavuşturulması da, sosyal bilimcilerin irade göstermelerinin mümkün olduğu muhitlerle sınırlandırılamaz ki bu da kuşkusuz bu problemlerin toplumsal, siyasi ve ekonomik iktidarla ilgili olduğu anlamına gelir. Fakat sosyal bilimci yalnızca 'sıradan bir insan' da değildir. Hasbelkader içerisinde yaşıyor olduğu muhitleri aşmak, düşünsel olarak onun gerçek görevidir ve on dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sinin ekonomik düzenini ya da yirminci yüzyıl Amerika'sının statü hiyerarşisini, Roma İmparatorluğu'nun askeri kurumlarını ya da Sovyetler Birliği'nin siyasi yapısını incelediğinde yaptığı şey budur.

Özgürlük ve akıl gibi değerler kendisini ilgilendirdiği sürece, araştırma konularından biri, belirli toplumsal yapı tipleri içerisindeki belirli insan tiplerinin özgür ve rasyonel bireyler haline gelmekte yararlanabileceği nesnel olanaklarla ilgili olacaktır. Bir diğer araştırma konusu ise, değişik toplum tiplerinde farklı konumlardaki insanların; öncelikle, akıl ve tecrübeleriyle gündelik muhitlerini aşma olanaklarıyla ve ikinci olarak da, toplum ve dönemleri üzerinde kendi güçleriyle bir netice doğuracak şekilde eylemde bulunma olanaklarıyla –tabii eğer böyle bir olanakları varsa– ilgili olacaktır. Bunlar, tarihte aklın rolüyle ilgili problemlerdir.

Bu problemleri göz önünde bulundurduğumuzda, modern toplumlarda bazı insanların daha büyük bir yapısal netice doğurabilecek eylemlerde bulunma gücüne sahip olduğunu ve eylemlerinin bu neticeleri konusunda tamamen bilinçli olduğunu; diğer insan-

ların böyle bir güce sahip olsa da bu gücün etkililik ve kapsamının farkında olmadığını; öte yandan yapıya ilişkin farkındalıklarıyla gündelik muhitlerini aşamayan ya da ellerinde bulunan eylem olanaklarıyla yapısal değişime etki edemeyen birçok insanın bulunduğunu anlamak kolaydır.

Ayrıca, sosyal bilimciler olarak kendi yerimizi de tespit ederiz. Çalışmamızın doğası gereği, toplumsal yapının ve bir dereceye kadar da bu yapının işleyişindeki tarihsel mekaniğin farkındayızdır. Fakat açıkça görülüyor ki, şu anda mevcut olan ve sözkonusu mekaniği etki altına almak için kullanılabilecek temel iktidar araçlarına erişimimiz yoktur. Bununla birlikte, çoğu zaman kırılgan olan bir 'iktidar aracı'na sahibiz ve siyasi rolümüz ile çalışmamızın siyasi anlamına ilişkin bir ipucu veren şey de budur.

Özgürlük ve akıl ideallerini kabul etmiş bir sosyal bilimcinin siyasi görevi, çalışmalarında, iktidar ve bilgi temelinde sınıflandırmış olduğum üç insan tipinin her birine hitap etmektir kanımca:

İktidar sahibi olan ve bu iktidarının bilincinde olanlara, yapısal neticelere yönelik değişen derecelerde sorumluluk yükler. Bu yapısal neticelerin, bu kişilerin kararlarından ve karar alma yetersizliklerinden kesin bir biçimde etkilendiğini çalışmalarında göstermiştir.

Eylemleri bu tür neticelere yol açan fakat kendileri bundan haberdar görünmeyenlere, bu neticelere ilişkin olarak bulduğu her şeyi gösterir. Onları eğitmeye çalışır ve yine, onlara sorumluluk yükler.

Bu tür bir güçten daima yoksun olan ve farkındalık düzeyleri gündelik muhitleriyle kısıtlı olanlara, çalışması aracılığıyla yapısal yönelimlerin anlamını ve bu muhitler hakkındaki kararları ifşa eder, kişisel sıkıntıların kamusal sorunlarla nasıl bağlantılı olduğunu gösterir; bu çabaları boyunca, daha güçlü olanların eylemleriyle ilgili olarak bulguladıklarını açıklar. Bunlar onun başlıca eğitsel görevleridir ve geniş bir dinleyici kitlesi karşısında konuş-

tuğu zaman başlıca kamusal görevleridir. Şimdi bu üçüncü rolün ortaya çıkardığı bazı problem ve görevleri inceleyelim.

4

Sosyal bilimci, farkındalık düzeyi bir yana, genellikle bir öğretim üyesidir ve bu mesleki olgu, yapabileceği şeyleri belirler. Bir öğretim üyesi olarak öğrencilere hitap eder, zaman zaman da yazı ve konuşmaları aracılığıyla daha geniş bir kamuya ve daha stratejik konumlara hitap eder. Onun kamusal rolünün ne olabileceğini tartışırken bu temel güç olgusuna ya da dilerseniz onun bu güçsüzlüğü gerçeğine sıkı sıkıya bağlı kalalım.

Özgürlükçü eğitimle ilgilendiği sürece, sosyal bilimcinin kamusal rolü iki hedefe sahiptir: Onun bireyler için yapması gereken şey, kişisel sıkıntı ve kaygıları akla açık toplumsal mesele ve problemlere dönüştürmektir—hedefi, bireyin kendi kendini yetiştirebilen bir insana dönüşmesine yardımcı olmaktır; çünkü birey ancak böylece akla uygun ve özgür bir kişi haline gelebilir. Toplum için yapması gereken şey, hakiki kamuyu yok eden ve bir kitle toplumu yaratan güçlerle mücadele etmektir—ya da olumlu bir hedef olarak ifade edildiğinde, kendi kendini geliştirebilen bir kamunun inşasına yardım etmek ve onu güçlendirmektir. Toplum ancak o zaman akla uygun ve özgür hale gelebilir.

Bunlar fazlasıyla büyük hedefler ve onları kısmen dolaylı yoldan izah etmek zorundayım. Yeteneklerle ve değerlerle ilgilenmekteyiz. Fakat şu var ki, kimi 'yetenekler' özgürleşme görevine daha uygun, kimisi ise daha az uygundur. Yetenek ve değerlerin, 'tarafsız yetenekler' arayışımızda genellikle varsaydığımız denli kolay bir şekilde birbirinden ayırt edilebileceğine inanmıyorum. Bir uçta yeteneklerin, diğer uçta değerlerin bulunduğu bir derecelenme meselesidir bu. Fakat bu ölçeğin orta kısımlarında, duyarlılıklar olarak adlandırabileceğim bir şey vardır ve bizi en çok ilgilendirmesi gereken bunlardır. Bir kimseyi torna tezgâhı kullanması ya da

okuyup yazması için eğitmek, büyük ölçüde bir yetenek eğitimidir; bir kimseye hayatıyla gerçekten ne yapmak istediğine karar vermesi için yardım etmek ya da onunla Stoacı, Hıristiyan, Hümanist yaşam tarzları hakkında tartışmak ise, değerlere ilişkin bir eğitim ya da yetiştirmedir.

Yetenek ve değerlerin yanına duyarlılığı da eklemeliyiz ki bu diğer ikisini içerir ve onların ötesine geçer: Eskiçağdaki anlamıyla, bir kimsenin kendi benliğine ilişkin anlayışına açıklık kazandırmaya yönelik bir tür terapiyi bünyesinde barındırır. Kişinin kendi kendisiyle tartışmasına ilişkin bütün yeteneklerin geliştirilmesini de içerir ki bu edime düşünme; başkalarıyla ilişkilendiğinde ise müzakere adını vermekteyiz. Bir eğitimci, tamamen önemsiz ve değersiz görünse bile, bireyi en derinden ilgilendiren şeyle işe başlamalıdır. Öğrencinin bu kaygılara ve eğitim süresince edineceği başka kaygılara ilişkin olarak gittikçe daha rasyonel bir içgörü kazanmasını mümkün hale getirecek şekilde ve uygun malzemeyle yol almalıdır. Ayrıca eğitimci, başlamış olduğu şeye kendi kendilerine devam edebilecek ve edecek olan kadın ve erkekler yaratmaya çalışmalıdır: Özgürleştirici bir eğitimin nihai ürünü, tek kelimeyle ifade edilirse, kendi kendini eğiten ve yetiştiren kadın ve erkekler; yani özgür ve rasyonel bireylerdir.

Bu tür bireylerin egemen olduğu bir toplum, kelimenin temel anlamıyla demokratik bir toplumdur. Bu toplum, kitlelerin değil hakiki bir kamunun egemenlik sürdüğü bir toplum olarak da tanımlanabilir. Bununla kastettiğim şu:

Kitle toplumundaki insanlar, farkında olsun ya da olmasınlar, toplumsal sorunlara tercüme edemedikleri kişisel sıkıntılarca kuşatılmıştır. Muhitlere özgü kişisel sıkıntılarla toplumsal yapıya özgü problemlerin karşılıklı etkileşimini kavrayamazlar. Oysa hakiki bir kamu içerisindeki bilgili ve kültürlü insan, tam da bunu gerçekleştirmeye muktedirdir. O, kişisel sıkıntılar olduğunu düşündüğü ve hissettiği şeylerin çoğu kez başka kişilerce de payla-

şıldığını ve daha önemlisi bunların tek bir bireyin çabasıyla değil, içerisinde yaşadığı grupların yapısında ve bazen de tüm toplumun yapısında gerçekleştirilecek değişimlerle çözüme kavuşturulabileceğini bilir. Kitleler halinde yaşayan insanların sıkıntıları vardır, fakat bu insanlar genellikle bunların asıl anlamının ve kaynağının farkında değildir; kamular içerisinde yaşayan insanlar ise sorunlarla uğraşır ve genellikle bunların kamusal koşullarının farkındadır.

Her özgürlükçü eğitimci gibi sosyal bilimcinin de siyasi görevi, kişisel sıkıntıları kamusal sorunlara tercüme etmek ve bu kamusal sorunların çeşitli bireyler açısından insani anlamını ortaya çıkarmaktır. Çalışmalarında –ayrıca bir eğitimci olarak yaşamında– bu tür bir sosyolojik tahayyülü sergilemek onun görevidir. Kamusal planda karşılaştığı kadın ve erkeklerde bu tür zihinsel alışkanlıkları geliştirmek onun amacıdır. Bu amaçları güvence altına almak, aklı ve bireyselliği güvence altına almak ve bunları demokratik bir toplumun egemen değerleri kılmak demektir.

Şimdi kendi kendinize şöyle söylüyor olabilirsiniz: 'Pekâlâ, anlaşıldı. Öylesine yüksek bir ideal ortaya koyuyor ki bu açıdan bakarsak her şey değersiz görünecek.' Söylediklerime bu gözle bakılması, günümüzde demokrasi kelimesinin ciddiyetsiz bir biçimde ele alındığına ve birçok gözlemcinin bu kelimenin makul bir anlamıyla temasın yitirilmesine karşı aldırışsız olduğuna işaret eder. Demokrasi, kuşku yok ki üzerinde pek çok makul anlaşmazlık bulunan muğlak bir fikirdir. Fakat birlikte akıl yürütmeyi arzu eden insanların bundan böyle kullanamayacağı kadar muğlak ya da belirsiz de değildir.

Bir ideal olarak demokrasiyle ne kastettiğimi daha önce belirtmeye çalışmıştım. Esas itibarıyla demokrasi, başkalarının aldığı kararlardan mutlak surette etkilenen insanların bu kararlar üzerinde güçlü bir söz hakkına sahip olmasını gerektirir. Bu da, bu tür kararlar alma iktidarının kamusal olarak bütünüyle meşru olması

ve bu kararları alanların kamusal açıdan sorumlu tutulması anlamına gelir. Bana öyle geliyor ki bir toplumda tarif ettiğim türde kamu ve bireyler egemen hale gelmediği sürece bu üç hususun hiçbiri tam olarak geçerli olamaz. Kimi başka koşulları da şimdi belirginleştireceğim.

Birleşik Devletler'in toplumsal yapısı bütünüyle demokratik değildir. Bunu asgari anlaşma noktası olarak kabul edelim. Bütün yönleriyle demokratik bir toplum tanımıyorum—bu bir ideal olarak duruyor. Birleşik Devletler'in günümüzde esas itibarla şeklen ve umut söylemi çerçevesinde demokratik olduğunu belirtmeliyim. Aslen ve icraatta demokrasi dışıdır ve birçok kurumsal sahada bu durum oldukça barizdir. Şirket ekonomisi, ne bir dizi kent sakinleri toplantısı aracılığıyla ne de faaliyetlerinden ciddi bir biçimde etkilenen insanlara karşı yükümlü bir otoriteler dizisi aracılığıyla idare edilmektedir. Askeri makineler ve giderek artan bir biçimde de siyasal vaziyet benzer durumdadır. Birçok sosyal bilimcinin demokratik bir kamusal rol icra etme ya da edebilme fırsatı bulabileceği konusunda, hatta –birçoğu bunu gerçekleştirse bile– bunun mutlaka kamuların yenilenmesiyle sonuçlanabileceği konusunda iyimser olduğum izlenimi uyandırmak istemiyorum. Yalnızca, bana kalırsa mümkün olan ve birçok sosyal bilimci tarafından fiilen icra edilen bir rolün çerçevesini çiziyorum. Ayrıca bu rol, aklın insan ilişkilerindeki rolüne ilişkin liberal ve sosyalist görüşlerle de aynı eksendedir.[1]

1 Yeri gelmişken, okura yalıtılmış ampirik üslubun (ve onun getirdiği metodolojik kısıtlamanın) mevcut bürokratik bağlamından ve kullanımından tamamen ayrı olarak, tarif ettiğim demokratik siyasi role çok uygun olmadığını hatırlatmak isterim. Bu üslubu biricik etkinlikleri olarak icra eden, onu 'sosyal bilimin has görevi' olarak algılayan ve yarattığı ethosun içerisinde yaşayanlar, özgürleştirici bir eğitsel rolü yerine getiremez. Bu rol, birey ve kamulara kendi akıl yürütme yeteneklerini kullanmaları için güven aşılanmasını ve bireysel eleştiri, bireysel çalışma ve bireysel pratikle bu yeteneklerin kapsamının genişletilip niteliğinin yükseltilmesini gerektirir. İnsanların George Orwell'ın ifadesiyle 'balinanın dışına *çıkmaya' ya da harika bir Amerikan deyimiyle 'yalnızca* kendi kendilerine bağlı insanlar' olmaya yüreklendirilmesini gerektirir. İnsanlara toplumsal gerçekliği 'hakikaten' anlayabilmenin ancak zorunlu olarak bürokratik türde bir araştırmaya bağlı kalmakla mümkün olduğunu söylemek, onların özgür insanlar ve bağımsız düşünürler haline gelme çabasına bir yasak getirmektir. Bireysel zanaatkârın gerçekliği anlamada kendi yeteneğine olan öz-

Vurgulamak istediğim şey, sosyal bilimlerin siyasi rolünün –bu rol ne olursa olsun nasıl gerçekleştirileceğinin ve ne denli etkili olduğunun– demokrasinin ne ölçüde yürürlükte olduğuyla bağlantılı olduğudur.

Eğer aklın üçüncü rolünü, özerk rolünü üstlenirsek, bütün yönleriyle demokratik olmayan bir toplumda demokratik bir tarzda hareket etmeye çalışıyoruz demektir. Sanki bütünüyle demokratik bir toplumdaymışız gibi hareket ediyor, böyle yapmakla bu 'sanki'yi ortadan kaldırmaya çalışıyoruzdur. Toplumu daha demokratik hale getirmeyi deniyoruzdur. Bu tür bir rolün, sosyal bilimciler olarak bu işi gerçekleştirmeyi deneyebileceğimiz biricik rol olduğunu ileri sürmekteyim. En azından, demokratik bir yönetim inşasına destek olmayı deneyebileceğimiz başka bir rol bilmiyorum. İşte bu nedenle, insan ilişkilerinde aklın başlıca taşıyıcısı olan sosyal bilimler problemi gerçekten de günümüzde demokrasinin temel bir problemidir.

5

Başarı olasılığı nedir peki? Şu anda içerisinde hareket etmemiz gereken siyasi yapıyı göz önünde bulundurduğumuzda, sosyal bilimcilerin aklın etkili taşıyıcıları olmasının çok olası olduğunu sanmıyorum. Bu stratejik rolü icra edecek bilgi insanları için belirli koşullar mevcut olmalıdır. İnsanlar kendi tarihlerini yaparlar, demişti Marx, fakat kendi seçtikleri koşullarda değil. Pekâlâ, o

güvenini sarsmak demektir bu. Sonuç itibarıyla da insanları toplumsal kanılarını yabancı bir aygıtın otoritesine dayanarak tespit etmeye teşvik etmektir ve bu da zamanımızda aklın bütünlüklü bürokratikleşmesiyle uyumludur ve bu olgu tarafından pekiştirilmektedir. Akademik yaşamın endüstrileşmesi ve sosyal bilimlerin problemlerinin parçacıklanması, sosyal bilimciler için özgürleştirici bir eğitsel rolle sonuçlanamaz. Bu düşünce ekolleri, şeyleri parçalamakta ve her biri hususunda kesin olma iddiasında bulundukları küçücük parçalar olarak birbirinden ayrı tutma eğilimindedir. Fakat bu şekilde üzerinde kesin olabilecekleri tek şey, soyutlanmış parçacıklardır. Oysa özgürlükçü eğitimin ve sosyal bilimlerin siyasi rolü ve düşünsel vaadi, tam olarak insanların bu şekilde parçalanmış ve yalıtılmış muhitleri aşmasını sağlamaktır; tarihsel yapıların ve bu yapı içerisinde kendi yerlerinin farkına varmalarını sağlamaktır.

halde bu rolü etkili bir biçimde icra etmek için *bizim* ihtiyaç duyduğumuz koşullar nelerdir? Gerekli olan şey; topluluk, hareket ve kamuların şu iki ayırt edici özelliğe sahip olmasıdır: (1) Bünyeleri dahilinde toplumsal yaşama ilişkin fikir ve alternatiflerin ciddi bir biçimde tartışılması ve (2) yapısal önemdeki kararları kesin olarak etkileme olanağına sahip olmaları. Yalnızca bu tür örgütlenmeler bulunduğu ölçüde aklın insan ilişkilerinde ana hatlarıyla izah ettiğim rolüne ilişkin olarak gerçekçi ve iyimser olabiliriz. Söz açılmışken, böyle bir durumu bütünüyle demokratik bir toplum için temel bir gereklilik olarak gördüğümü de belirtmeliyim.

Böyle bir yönetim biçimi içerisinde, siyasi rollerini yerine getiren sosyal bilimciler yalnızca belirsiz ve –korkarım– gitgide azalan bir kamuya seslenmekten ziyade büyük olasılıkla türlü hareket, tabaka ve çıkar grupları 'lehinde' ve 'aleyhinde' konuşacaktır. Kısacası, fikirleri rekabete girecektir ve bu rekabet (herhangi bir anda verdiği ürünler kadar bir süreç olarak da) siyasi açıdan yararlı olacaktır. Eğer demokrasi fikrini ve aklın insan ilişkilerindeki demokratik rolünü ciddiye alıyorsak, bu tür bir rekabete katılmak bizi hiçbir şekilde endişelendirmeyecektir. Bırakalım siyasi usul ve araçlara ilişkin bütün açıklamaları yahut bütün hedef önerilerini, toplumsal gerçekliğe ilişkin bütün açıklamaların bile bir tür tartışmasız ve birleşik öğretiyle sonuçlanmasını kesinlikle bekleyemeyiz.[2]

Bu tür topluluk, hareket ve kamuların bulunmadığı bir durumda, esas olarak yasal formu ve şekilsel beklentileri itibarıyla demokratik olan bir toplumda yaşarız. Bu koşulların sağladığı muazzam yararı ve önemli fırsatı küçümsememeliyiz. Bunların değerini, Sovyet dünyasında bulunmayışları olgusuna ve bu dünyada aydınların verdiği savaşımın niteliğine bakarak anlamalıyız. Bunu

2 Toplumsal düşünceler alanında bu tür bir tekel tasarısı, aklın vasileri olarak bilim-yapıcıların 'Yöntem' fikrinin altında yatan otoriter mefhumlardan biridir ve gösterişli teoricilerin 'kutsal değerleri' arasında özensizce maskelenmiştir. Bu mefhum daha açık bir biçimde, beşinci bölümde çözümlediğim teknokratik sloganlarda somutlaşmıştır.

ayrıca, oradaki birçok aydın fiziksel olarak baskı altına alınırken, buradaki birçoklarının kendi kendilerini ahlaken baskı altına alışlarından anlamalıyız. Bununla birlikte Birleşik Devletler'de demokrasinin büyük ölçüde şekilsel olması, eğer akıl demokratik tarih yapımında özgür bir rol oynayacaksa sosyal bilimlerin kesinlikle aklın başlıca taşıyıcıları arasında olması gerektiği yargısını savuşturabileceğimiz anlamına gelemez. Demokratik topluluk, hareket ve kamuların yokluğu, eğitimci olarak sosyal bilimcilerin kendi eğitsel kurumlarını bireylerin bu tür bir özgürleştirici bir aradılığının hiç değilse başlangıç aşamasında var olabileceği ve müzakerelerin teşvik edilip destekleneceği bir çatı haline getirmeye çabalamamaları gerektiği anlamına gelmez. Ayrıca daha az akademik olan rolleri çerçevesinde böyle kamuları yetiştirmemeleri anlamına da gelmez.

Böyle davranmak, kuşkusuz 'sıkıntı'yı göze almayı; ya da daha vahimi, bütünüyle amansız bir aldırışsızlığa göğüs germeyi gerektirir. Kasıtlı olarak tartışma yaratacak teori ve olgular ileri sürmemizi ve uyuşmazlığı bilfiil özendirmemizi gerektirir. Geniş çaplı, serbest ve bilinçli siyasi çekişmenin yokluğunda, insanlar ne dış dünyada hüküm süren gerçeklerle ne de kendi gerçeklikleriyle temas kurabilir. Bana öyle geliyor ki tarif ettiğim rol, özellikle günümüzde, gerçekliğin çelişkili tariflerinin eksiksiz bir biçimde takdim edilmesini gerektirir. Genellikle 'propaganda' adı verilen şey, özellikle milliyetçi türde olanlar, yalnızca çeşitli konu ve meseleler hakkındaki kanaatlerden oluşmaz. Propaganda, Paul Kecskemeti'nin bir keresinde belirttiği üzere, gerçekliğin resmi tariflerinin yayılmasıdır.

Kamusal yaşamımız artık söylenceler, palavralar ve budalaca düşünceler kadar genellikle bu tür resmi tariflere de dayalıdır. Siyasaların birçoğu –tartışmalı olanlar ve olmayanlar– gerçekliğin yetersiz ve aldatıcı tariflerine dayandırıldığı zaman, gerçekliği daha uygun bir biçimde tarif etme amacında olan kimseler üzücü

baskılara maruz kalır. Bu nedenle, hem bireysellik yanlısı insanlar hem de tanımladığım türdeki kamular, tam da bu tür bir toplumdaki varoluşları itibarıyla radikaldirler. Yine de zihnin, araştırmanın, zekânın, aklın ve düşüncelerin rolü budur: Gerçekliği uygun ve kamusal olarak yararlı bir biçimde tarif etmek. Bir demokraside sosyal bilimlerin eğitsel ve siyasi rolü, kişisel ve toplumsal gerçekliklerin uygun tariflerini oluşturmaya, bunlarla birlikte yaşamaya ve bunlara göre eylemde bulunmaya yetenekli kamu ve bireyleri yetiştirmek ve desteklemektir.

Aklın ana hatlarıyla ortaya koyduğum rolü, insanın yollara düşmesini, mevcut kriz ortamını görmek için en yakın uçağa atlamasını, Millet Meclisi'ne adaylığını koymasını, bir gazete satın almasını, yoksulların arasına karışmasını, bir konuşma kürsüsü kurmasını gerektirmez. Bu tür eylemler genellikle takdire değerdir ve kişisel olarak bunları gerçekleştirmeyi arzulamaktan kendimi alıkoyamayacağım durumları rahatlıkla tahayyül edebiliyorum. Fakat sosyal bilimcinin bunları kendisinin olağan etkinlikleri olarak kabul etmesi demek, kendi rolünden vazgeçmesi ve bu davranışıyla sosyal bilimlerin vaatlerine ve insan ilişkilerinde aklın rolüne ilişkin bir güvensizlik sergilemesi demektir. Bu rol, sosyal bilimcinin yalnızca sosyalbilimsel çalışmayı sürdürmesini, aklın ve bilimsel söylemin bürokratikleşmesinin önüne geçmesini gerektirir.

Bu konularda savunduğum görüşlere her sosyal bilimci katılmaz ve katılmasını da arzu etmem. Vurgulamak istediğim şey, sosyal bilimcinin görevlerinden birinin, tarihsel değişimin doğasına ve özgür ve akıl sahibi insanın bu süreçteki yerine –tabii eğer böyle bir yeri varsa– ilişkin kendi görüşlerini ortaya koymak olduğudur. İncelediği toplum içerisinde kendi düşünsel ve siyasi rolünü fark etmeye ancak o zaman başlar ve sosyal bilimler geleneğinin ve vaadinin öylesine önemli bir parçası olan özgürlük ve akıl değerleri hakkında tam olarak ne düşündüğünü ancak bu şekilde keşfeder.

Eğer bireyler ve küçük gruplar tarihsel neticeler doğuracak şekilde eylemde bulunmakta özgür değilse ve aynı zamanda bu neticeleri göz önünde bulunduracak bir anlayıştan yoksunsa; eğer modern toplumların ya da herhangi bir modern toplumun yapısı tarihin gerçekten basiretsiz bir sürükleniş olduğu ve eldeki araçlarla ya da kazanılabilecek bilgi birikimiyle vaziyetin değiştirilemeyeceği bir haldeyse—o zaman sosyal bilimlerin tek özerk rolü, günün olaylarını kaydetmek ve yalnızca anlamak olacaktır; iktidardakilerin yükümlülüğü fikri bu durumda gülünç olacak; özgürlük ve akıl değerleri ise yalnızca bazı avantajlı özel yaşamların istisnai muhitlerinde gerçekleştirilebilir olacaktır.

Fakat burada işin içine birçok 'eğer' karıştı. Ayrıca, özgürlük ve netice yaratma dereceleri üzerinde bir hayli tartışma payı bulunmasına karşın, şu an için sosyalbilimsel çalışmaları yönlendirebilecek olan özgürlük ve akıl değerlerini terk etmeyi gerekli kılacak yeterli kanıt olduğunu sanmıyorum.

Tartıştığıma benzer sıkıntılı konulardan kaçınma girişimleri, günümüzde büyük ölçüde 'sosyal bilimlerin amacının dünyayı kurtarmak olmadığı' sloganıyla savunulmaktadır. Bu slogan kimi zaman alçak gönüllü bir âlimin sorumluluk reddi; kimi zaman bir uzmanın geniş bir ilgi alanına yayılan bütün meselelere karşı alaycı küçümsemesi; kimi zaman gençlik ümitlerinden uyanış; çoğu zaman da katışıksız ve cisimsiz bir zekâ olarak tahayyül edilen Bilim İnsanı'nın saygınlığını ödünç almayı amaçlayan kişinin yapmacık tavrıdır. Fakat kimi zaman da, iktidar gerçeklerini tartıp biçen bir akıl yürütmeye dayanmaktadır.

'Dünyayı kurtarmaya çalışmak'ta hatalı bir yan görmesem de, tüm bu olgular nedeniyle sosyal bilimlerin 'dünyayı kurtarabileceğine' inanmıyorum. 'Dünyayı kurtarmak' ifadesiyle, savaştan kaçınmayı ve insan ilişkilerinin özgürlük ve akıl ideallerine uygun olarak yeniden düzenlenmesini kastediyorum. Sahip olduğum bilgi birikimi, beni olanakların oldukça kötümser bir değerlendirme-

sini benimsemeye itiyor. Fakat şu an için bulunduğumuz nokta bu bile olsa, yine de şunu sormalıyız: Eğer zamanımızın krizlerinden akıl yoluyla bir çıkış *var*sa, bunları saptamak sosyal bilimcinin iradesinde değil midir? Bizim temsil ettiğimiz şey –her zaman aşikâr olmamakla birlikte– insanlığın farkına varmış insandır. Büyük problemlerin hemen hemen bütün çözümleri, artık insani farkındalık düzeyinde bulunmak zorundadır.

İktidardakilerden *medet ummak*, şu an sahip olduğumuz bilgi birikimi temelinde konuşursak, kelimenin budalaca anlamıyla ütopyacılıktır. Onlarla kurabileceğimiz ilişkiler, muhtemelen yalnızca onların yararlı bulacağı ilişkiler olacaktır ki bu da bizim onların problem ve amaçlarını benimseyen teknisyenler ya da saygınlık ve otoritelerinin artmasına yardımcı olan ideologlar haline gelmemiz demektir. Siyasi rolümüzü ilgilendirdiği sürece, bundan daha fazlası haline gelebilmek için öncelikle sosyal bilimciler olarak kendi kolektif girişimimizi yeniden gözden geçirmeliyiz. Nihayetinde, bir sosyal bilimcinin bu tür bir yeniden gözden geçirmeye başlamaları için meslektaşlarından medet umması ütopik değildir. Görevinin bilincinde olan bir sosyal bilimci, bu bölümde işaret ettiğim temel bir çıkmazla yüzleşmek zorundadır—insanların ilgilendikleri şeyle, gerçekten çıkarlarına olan şey arasındaki ayrılıkla.

İnsanların ilgilendikleri şeylerin, üzerine eğilmemiz gereken tek şey olduğu yönündeki temel demokratik görüşü kabul edersek, o zaman yerleşik çıkarların çoğu kez rastlantı sonucu ve çoğu kez de kasıtlı olarak telkin ettiği değerleri benimsemiş oluruz. Bu değerler çoğu kez insanların benimseme fırsatı bulduğu biricik değerlerdir. Tercihten ziyade bilinçsizce edinilmiş alışkanlıklardır.

*İnsanların çıkarına olan şey*in, onlar bununla ilgilensin ya da ilgilenmesin, ahlaken üzerine eğilmemiz gereken tek şey olduğu yönündeki dogmatik görüşü kabul edersek, bu kez de demokratik değerleri ihlal etmiş oluruz. İnsanların birlikte akıl yürütmeye çalıştığı ve aklın bir değer olarak baş tacı edildiği bir toplum içerisin-

deki ikna edici kişiler olmaktan ziyade güdümleyici ya da baskıcı kişiler –ya da her ikisi birden– halini alırız.

Sıkıntı ve sorunları ele almakla ve bunları sosyalbilimsel problemler olarak formüle etmekle, özgür bir toplumda aklı insan ilişkilerinde demokratik yönden yararlı kılmak ve böylece çalışmalarımızın vaatlerinin temelinde yatan klasik değerleri gerçekleştirmek için en iyi ve bana kalırsa biricik fırsatı elde edeceğimizi ileri sürmekteyim.

EK:
DÜŞÜNSEL ZANAATKÂRLIK ÜZERİNE

Klasik geleneğin bir parçası olduğunu hisseden bireysel bir sosyal bilimci için sosyal bilim bir zanaat icrasıdır. Esaslı problemler üzerinde çalışmakta olan bir insan olarak, ayrıntılı genel-yöntem-ve-teori tartışmalarının sabırsızlandırdığı ve usandırdığı kişilerdendir o; bu tartışmaların fazlası, gerçek çalışmasını sekteye uğratır. Çoğunlukla ömrü boyunca önemli netice doğuran pek bir çalışma yapmamış uzmanlardan bir düzine 'usul kodlaması' dinlemektense, çalışmasının başındaki bir araştırmacıdan işini nasıl yürüttüğüne ilişkin bir açıklama almanın çok daha iyi olduğuna inanır. Yeni başlayan bir araştırmacıya, yararlı bir yöntem ve teori anlayışı ancak tecrübeli düşünürlerin kendi fiili çalışma yordamları hakkında bilgi alışverişinde bulunduğu söyleşiler aracılığıyla kazandırılabilir. Bu nedenle, kendi zanaatımı nasıl gerçekleştirdiğimi biraz ayrıntılı olarak izah etmemin yararlı olacağını hissediyorum. İster istemez kişisel bir anlatım olacak bu; fakat başkalarının, özellikle de bağımsız bir çalışmaya yeni başlayanların, kendi tecrübeleriyle onu daha az kişisel kılacağı umuduyla yazılmıştır.

1

Sanırım en iyisi, siz yeni başlayan araştırmacılara, iştirak etmeyi tercih ettiğiniz bilimsel topluluğun en takdire değer düşünürlerinin kendi çalışmalarını yaşamlarından ayırmadığını anımsatarak başlamak olacak. Görünüşe göre, yaşamlarını da çalışmalarını da bu tür bir çözülmeye müsaade edemeyecek kadar ciddiye alıyor ve

ikisini de birbirini zenginleştirmek için kullanmayı arzuluyorlar. Kuşkusuz bu tür bir ayrılma, genel itibarıyla insanlar arasında yaygın bir eğilimdir ve sanırım sözkonusu insanların şu sıralar çıkardığı işlerin kofluğundan kaynaklanmaktadır. Fakat bir âlim olarak hünerli işçilik alışkanlıklarını özendirecek bir yaşam tarzı tasarlamak için istisnai bir fırsata sahip olduğunuzu fark etmeniz gerekir. Âlimlik, bir kariyer tercihi olduğu kadar nasıl yaşanacağına ilişkin de bir tercihtir; düşünsel emekçi, farkında olsun ya da olmasın, zanaatını mükemmelleşmek için uğraşırken kendi benliğini de oluşturur; kendi potansiyellerini ve karşısına çıkan başka fırsatları gerçekleştirmek için, hünerli işçinin niteliklerini merkeze alan bir kişilik inşa eder.

Düşünsel çalışmanızda yaşam tecrübelerinizden yararlanmayı öğrenmeniz, onu durmaksızın yoklamanız ve yorumlamanız gerektiği anlamına gelir bu da. Bu anlamda zanaatkârlık, benliğinizin merkezindedir ve siz de üzerinde çalıştığınız bütün düşünsel ürünlerin bizzat bir parçasısınızdır. 'Tecrübe sahibi' olabileceğinizi söylemek, öncelikle geçmişinizin bugününüzü beslediği ve etkilediği, bunun da gelecek tecrübelere yönelik yeteneğinizi tayin ettiği anlamına gelir. Bir sosyal bilimci olarak bu oldukça girift karşılıklı etkileşime hâkim olmalı, tecrübelerinize sahip çıkmalı ve aydınlığa kavuşturmalısınız; tecrübelerinizden ancak bu yolla düşüncelerinizi yönlendirmek ve çözümlemek için yararlanabilir ve bu süreç içerisinde kendinizi bir düşünsel zanaatkâr olarak geliştirmeyi umabilirsiniz. Fakat bunu nasıl gerçekleştirebilirsiniz? Cevaplardan biri şudur: Bir dosya tutmalısınız. Sanırım bu, bir sosyoloğun 'günlük tutunuz' deme yoludur. Birçok yaratıcı yazar günlük tutar; sosyoloğun sistemli düşünme ihtiyacı da bunu gerektirir.

Tarif edeceğim üzere bu tür bir dosyada, bir araya getirilmiş kişisel tecrübeler ve mesleki etkinlikler, devam eden ve planlanan incelemeler yer alır. Bu dosyada, bir düşünce zanaatkârı olarak zihinsel açıdan yaptıklarınızı ve bir birey olarak tecrübe ettiklerinizi

bir araya getirmeye çalışırsınız. Burada tecrübelerinizden yararlanmaktan ve onları devam eden çeşitli çalışmalarınızla doğrudan doğruya ilişkilendirmekten çekinmemelisiniz. Tekrar gerektiren işler üzerinde bir yoklama işlevi görmekle, dosyanız ayrıca enerjinizi korumanızı da sağlayacak. Üstelik 'saçak-düşünceleri' [*fringe-thoughts*][1] yakalamanıza da önayak olacak; günlük yaşamın yan ürünü olan türlü fikirleri, sokakta kulak misafiri olunan sohbetlerden kapılan küçük parçaları ya da hatta düşleri. Bir kez not edildiğinde, bunlar daha sistemli düşüncelere götürebilir, ilaveten daha derli toplu tecrübelere düşünsel geçerlilik kazandırabilir.

Usta düşünürlerin kendi zihinlerini ne kadar özenli bir biçimde incelediğini, kendi gelişimlerini nasıl yakından gözlemlediğini ve tecrübelerini nasıl sıkı sıkıya düzenlediğini çoğu defa fark etmişsinizdir. En küçük tecrübelerinin üzerine titremelerinin nedeni, modern insanın ömrü boyunca çok az kişisel tecrübeye sahip olması, oysa özgün düşünsel çalışma için bir kaynak olarak tecrübenin o denli önemli olmasıdır. Kendi tecrübesine kuşkuyu elden bırakmaksızın güvenebilmenin, olgunluğa erişmiş bir emekçinin belirtisi olduğuna kani olmuş bulunuyorum. Bu muğlak özgüven, düşünsel bir uğraşta özgünlük için vazgeçilmezdir ve bir dosya hazırlamak da bu tür bir özgüveni geliştirip doğrulayabileceğiniz usüllerden biridir.

Uygun bir dosya tutmakla ve bu sayede kendi üzerinize düşünme alışkanlıkları geliştirmekle, iç dünyanızı nasıl canlı tutacağınızı öğrenirsiniz. İçinizden geçen hal ya da düşünceleri gayretli bir biçimde ortaya çıkarmaya çalıştığınızda, bunların zihninizden

---

1 *Fringe-thoughts*: Mills, bu terimi yaratırken pragmatizmin kurucularından ABD'li filozof William James'in (d. 1842-ö. 1910) bilinçli deneyim hususunda yaptığı bir ayrımdan esinlenmişe benziyor: James, bilinçli deneyimin kısa süren, geçici ve belirsiz içeriğine "saçak" [*fringe*] adını vermiş ve bunu bilincin "çekirdek" [*nucleus*] olarak adlandırdığı net, kalıcı ve sağlam veçhesinden ayırmıştır. Unutulmuş bir ismi hatırlamaya çalışırken yaşadığımız bulanık beklenti hissi, James'in bilincin bu "kuytuda kalan" boyutu için verdiği klasik örneklerden biridir. (bkz., David Galin, "The Structure of Awareness: Contemporary Applications of William James' Forgotten Concept of 'The Fringe'", *Journal of Mind and Behavior*, vol. 15 (4), 1994, s. 375-400) [ç.n.]

geçip gitmesine izin vermemeye çalışmalı, aksine bunları dosyalarınızda ifadeye kavuşturmalısınız; böyle yaparak bunların örtük içerimlerini açığa çıkarmalı ve kendinize bu duyumsama ve düşüncelerin ne kadar budalaca olduğunu ya da bunlara nasıl yaratıcı bir biçim verilebileceğini göstermelisiniz. Dosya tutmak, yazma alışkanlığınızı geliştirmenize de yardımcı olur. En azından her hafta bir şeyler yazmaksızın 'el yatkınlığı' kazanamazsınız. Dosyayı şekillendirirken bir yazar olarak tecrübe kazanırsınız ve dedikleri üzere, anlatım yeteneklerinizi geliştirirsiniz. Bir dosya tutmak, kendinizi kontrollü tecrübeye vermek demektir.

Sosyal bilimcilerin başına gelen en kötü şeylerden biri, 'plan'larını tek bir vesileyle yazma ihtiyacı duymalarıdır: Belirli bir araştırma ya da 'proje' işi için para isteyecekleri zaman.'Planlama'nın büyük bölümü, ödenek talebi esnasında gerçekleştirilir ya da en azından planlama üzerine ancak o zaman özenli bir biçimde yazılır. Bu uygulama her ne kadar standartlaşmış olsa da bence çok zararlıdır: Az çok satıcılık kabiliyetine bağlıdır ve egemen beklentiler göz önünde bulundurulursa, meşakkatli bir gösterişle sonuçlanması çok muhtemeldir; proje vaktinden çok evvel plansız bir biçimde derlenip toparlanarak 'takdim' edilecektir ki bu çoğu zaman zorlama bir şeydir; takdim edilen araştırmanın yanı sıra, değerli bile olsa açığa vurulmamış amaçlar için de para elde etmek amaçlanır. Alıştırma yapan bir sosyal bilimci, 'problem ve planlarımın durumu'nu düzenli aralıklarla gözden geçirmelidir. Genç bir kişi, bağımsız çalışmasının başında bu konuda kafa yormalıdır fakat bu yolda fazla mesafe katetmesi beklenmemelidir –kendisinden de bunu beklememelidir– ve kesinlikle tek bir plana sıkı sıkıya bağlı kalmamalıdır. Tahminen yapabileceği tek şey, ne yazık ki genellikle kendisinin belli bir uzunluktaki ilk sözüm ona bağımsız çalışması olan tezini düzenlemektir. Çalışma zamanınızın yaklaşık olarak yarısına ya da üçte birine geldiğinizde, bu tür bir gözden

geçirme büyük olasılıkla verimli olacaktır—hatta belki başkalarında da ilgi uyandıracaktır.

Yolunda dikkatli bir biçimde ilerleyen sosyal bilimci, her zaman birçok plana, başka bir deyişle birçok fikre sahip olmalıdır; çünkü soru daima bir dahaki sefere bunlardan hangisini çalışacağı ya da çalışması gerektiğidir. Ve tamamen kendisi için ya da belki arkadaşlarıyla tartışmak için düzeltmeler yaparak tekrar tekrar yazdığı, esas gündemini oluşturan küçük bir özel dosya tutmalıdır. Bu dosyayı ara ara çok dikkatli bir biçimde ve amaçlı olarak, bazen de gevşemiş bir biçimde yeniden gözden geçirmelidir.

Buna benzer yordamlar, düşünsel uğraşınızı yönlendirmek ve denetim altında tutmak için olmazsa olmaz araçlardır. Çalışmalarının başındaki sosyal bilimciler arasında 'problemlerimin durumu' üzerine bu tür değerlendirmelerin geniş çaplı ve gayri resmi bir değiş tokuşunun, 'sosyal bilimlerin önemli problemleri'nin uygun bir izahı için biricik temel olduğunu belirtebilirim. Özgür bir düşünsel toplulukta 'yekpare' bir problemler dizisinin olması ihtimal dışıdır; hatta böyle bir şey asla olmamalıdır. Bu tür bir toplulukta, eğer topluluk sağlıklı bir biçimde gelişiyorsa, bireyler arasında gelecekteki çalışmalarına ilişkin tartışma fasılları olmalıdır. Sosyal bilimcilerin çalışmalarından üç tür ara fasıl –problemler, yöntemler ve teori üzerine– çıkmalı ve bu çalışmalara yine bunlar yol göstermelidir; bunlar devam etmekte olan çalışmalar tarafından şekillendirilmeli ve bir dereceye dek bu çalışmalara kılavuzluk etmelidir. Bir mesleki topluluk, düşünsel var olma nedenini bu tür ara fasıllarda bulur. Ve dosyanız bu ara fasıllar için de gereklidir.

Dosyanızda türlü başlıklar altında fikirler, kişisel notlar, kitaplardan alıntılar, kaynakça bilgileri ve proje taslakları yer alır. Sanırım isteğe bağlı bir alışkanlık meselesidir bu; fakat bütün bu maddeleri birçok alt bölümü olan bir ana 'tasarılar' dosyasında toplamayı yerinde bulacağınızı düşünüyorum. Konu başlıkları elbette

değişecektir, hem de kimi zaman epey sık bir biçimde. Sözün gelişi, yeterlik sınavına çalışan, tezini yazan ve aynı zamanda dönem ödevlerini yapan bir öğrenci olarak dosyanız bu üç çalışma alanında düzenlenecektir. Fakat lisansüstü çalışmalarla geçen bir ya da birkaç yılın sonunda, bütün dosyanızı tezinizin temel tasarısıyla ilişkili olarak yeniden yapılandırmaya başlayacaksınız. Sonra, çalışmanızı sürdürürken ona daima tek bir tasarının yön vermediğini ya da etrafında düzenlendiği temel kategorileri tek bir tasarının oluşturmadığını fark edeceksiniz. Aslına bakılırsa, dosyanın kullanımı düşünce kategorilerinizi genişletmenizi teşvik eder. Bu kategorilerin ekleme ve çıkarmalarla sürüp giden değişimi, düşünsel ilerlemenizin ve katettiğiniz mesafenin bir dizinini oluşturur. Üzerinde çalışmayı sürdürdüğünüz müddetçe, dosyalar yıldan yıla değişen birçok alt-tasarıya sahip birkaç büyük tasarı etrafında düzenlenmeye başlayacaktır.

Bütün bunlar, not tutmayı gerektirir. Okuduğunuz bütün yararlı kitaplardan geniş hacimli notlar alma alışkanlığı kazanmak zorundasınız—bununla birlikte, gerçekten kötü kitaplar okumanın sizi daha iyi motive edeceğini de belirtmem gerekir. İster başkalarının yazılarından ister kendi yaşamınızdan olsun, tecrübeyi düşünsel alana nakletmekte ilk adım, bunlara bir biçim vermektir. Tecrübeden elde edilmiş bir parçayı yalnızca teşhis etmek bile, sizi onu açıklamaya davet eder; bir kitaptan yalnızca not almak bile, çoğu kez sizi düşünmeye teşvik eder. Not almak, aynı zamanda okuduğunuzu anlamakta da büyük bir yardımcıdır kuşkusuz.

Benim notlarımda olduğu gibi, sizin notlarınızın da iki sınıfa ayrıldığı ortaya çıkabilir: Bazı çok önemli kitapları okurken yazarın argümanının yapısını kavramaya çalışır, bu doğrultuda notlar alırsınız; fakat birkaç bağımsız çalışma yılından sonra, artık kitapları bütünüyle okumak yerine dosyanızda tasarladığınız ve ilgilendiğiniz belirli tema ve konular açısından birçok kitaptan yalnızca bölümler okumaya başlayacaksınız. Haliyle okuduğunuz kitabı

harfi harfine yansıtmayan notlar olacak bunlar. Çünkü kendi tasarınızın gerçekleştirilmesinde bu belirli fikirden, bu belirli olgudan *yararlanıyorsunuz*dur.

2

Fakat bu dosya –size şu ana dek daha ziyade ilginç bir 'edebi' günce gibi görünmüş olmalı– düşünsel üretimde nasıl kullanılacak? Aslında bu tür bir dosyanın idame ettirilmesi zaten düşünsel bir üretim*dir*. En belirsiz olandan en işlenmiş olanına, sürekli olarak genişleyen bir olgular ve fikirler haznesidir dosya. Sözgelimi, seçkin tabaka üzerine bir inceleme yapmaya karar verdikten sonra ilk iş, anlamaya çalışacağım insan tiplerinin dökümünü baz alan ham bir taslak hazırlamaktı.

Bu tür bir inceleme yapmaya nasıl ve niçin karar verdiğimden söz etmem, bir insanın yaşam tecrübelerinin onun düşünsel çalışmasını besleme yollarından birini ortaya koyabilir. 'Tabakalaşma' ile teknik yönden ilgilenmeye ne zaman başladığımı tam olarak anımsamıyorum; fakat sanırım Veblen'i ilk kez okuduktan sonra olmalı. Veblen bana, Marx'tan akademik Amerikan ahalisi için yapılmış bir tür tercümeyi andıran 'ticari' ve 'endüstriyel' istihdam kavramları hususunda her zaman fazla üstünkörü, hatta bulanık görünmüştü. Her hâlükârda, işçi örgütleri ve işçi liderleri üzerine bir kitap yazdım—siyasi nedenlerle girişilmiş bir çalışmaydı bu; sonrasında da orta sınıflar üzerine bir kitap yazdım—ki bu da esasen New York'ta 1945'ten itibaren yaşadıklarımı dile getirme arzusundan hareketle yazıldı. Bunun üzerine, dostlarım üst sınıf üzerine bir kitap yazarak üçlemeyi tamamlamamı önerdi. Sanırım bu ihtimal hep aklımda olmuştu; özellikle kırklı yıllar boyunca zaman zaman Balzac okudum ve Balzac'ın yaşadığı ve bütünüyle sahiplenmek istediği çağda toplumdaki tüm sınıf ve tipleri romanlarında 'kapsamak' için kendine biçtiği görevden fazlasıyla etkilendim. Ayrıca 'İş Dünyası Seçkinleri' üzerine bir makale yazdım

ve Kuruluş döneminden itibaren Amerikan siyasetinde zirvede bulunmuş olan kişilerin iş hayatlarıyla ilgili istatistikleri toplayıp düzenledim. Bu iki çalışma, ilhamını aslen Amerikan tarihi üzerine bir seminerden almıştı.

Bu birkaç makale ve kitabı ortaya koyarken ve tabakalaşma konusunda dersler hazırlarken kuşkusuz üst sınıflar hakkındaki fikir ve olgulara ilişkin tortu halinde bir şeyler de birikiyordu. Özellikle de toplumsal tabakalaşma incelemelerinde, insanın kendini incelediği birincil konunun ötesine geçmekten alıkoyması zordur; çünkü bir tabakanın 'hakikati,' büyük ölçüde diğer tabakalarla ilişkilerinde yatar. Dolayısıyla seçkin tabaka hakkında bir kitap üzerine düşünmeye başladım.

Gerçi 'tasarı' 'gerçekte' bu şekilde doğmadı; olaylar daha ziyade şöyle gelişti: (1) Fikir ve plan dosyalarımdan çıktı; tıpkı bütün tasarılarımın onlarla başlayıp nihayetlenmesi gibi ve tıpkı bütün kitapların yalnızca dosyalarda biriken aralıksız çalışmadan düzenlenerek piyasaya çıkarılan parçalar olması gibi. (2) Kısa bir süre sonra, bütün bir ilgili problemler dizisi bana yön vermeye başladı.

Ham taslağımı hazırladıktan sonra, yalnızca konuyla açıkça ilgili olan kısımları değil fakat görünüşe göre hiçbir bağlantısı olmayan kısımları da dahil olmak üzere bütün dosyamı yeniden gözden geçirdim. Tahayyül gücü, şimdiye dek ayrık duran öğelerin birleştirilmesiyle ve umulmadık bağlantıların kurulmasıyla başarılı bir biçimde uyandırılabiliyordu. Bu özel problemler dizisi için dosyada yeni birimler oluşturdum ki bunlar da kuşkusuz dosyanın diğer bölümlerinde yeni düzenlemelere yol açtı.

Bir dosyalama sistemini yeniden düzenlerken, adeta tahayyül gücünüzün buzlarını çözdüğünüzü hissedersiniz. Görünüşe bakılırsa bu, farklı konulardaki çeşitli fikir ve notlarınızı bir araya getirme çabası sayesinde gerçekleşir. Bir tür kombinasyon mantığıdır sözkonusu olan ve 'rastlantı' da bazen ilginç bir biçimde büyük bir rol oynar. Rahatlayıp gevşemiş bir şekilde, dosyada içerili olan dü-

şünsel kaynaklarınızla yeni temalar arasında bağlantılar kurmaya çalışırsınız.

Sözkonusu vakada ayrıca gözlemlerimden ve gündelik tecrübelerimden de yararlanmaya başladım. İlk olarak seçkin kesim üzerine problemlerle ilişkili olabilecek tecrübelerimi anımsadım ve sonra bu meseleleri tecrübe etmiş ya da üzerine düşünmüş olabileceğini sandığım başka kişilere giderek onlarla konuştum. Doğrusunu isterseniz artık alışkanlıklarımın yapısını değiştirmeye başlamıştım, çünkü; (1) incelemek istediğim insanlarla, (2) bu insanlarla yakın temas içinde olan kişilerle ve (3) onlarla çoğu kez profesyonel olarak ilgilenen insanlarla ilişkiler geliştirmek istiyordum.

Birinci sınıf bir düşünsel işçilik için gerekli olan toplumsal koşullarının tümünü bilmiyorum, fakat insanın etrafında sohbet edebileceği bir insan grubunun -ki bunlar bazen muhayyel karakterler olmalıdır- bulunması muhakkak bunlardan biridir. Her hâlükârda, etrafımı beni çalışmam üzerinde düşünmeye yönlendireceğini sandığım, konuyla ilişkili tüm bir –düşünsel ve toplumsal– çevreyle kuşatmaya çalıştım. İşte kişisel yaşamın düşünsel yaşamla kaynaşmasıyla ilgili yukarıdaki açıklamamın bir anlamı da budur.

Günümüzde iyi bir sosyalbilimsel çalışma, hatları keskin bir biçimde belirlenmiş tek bir ampirik 'araştırma' ile meydana getirilemez. İyi bir çalışma, kilit noktalarda konunun şekline ve yönelimine ilişkin genel açıklamalarla bağlantılandırılmış birçok araştırmadan oluşur daha ziyade. Dolayısıyla, eldeki malzeme yeniden işleninceye ve varsayıma dayanan genel açıklamalar inşa edilinceye dek, bağlantılandırma noktalarının hangileri olacağına karar verilemez.

'Eldeki malzemeler' arasında, yani dosyalarda, seçkin tabaka üzerine incelememe yararı dokunabilecek üç tip malzeme ayırt ettim: Konuyla ilgili birtakım teoriler; bu teorilere kanıt olarak başkaları tarafından geliştirilmiş malzemeler; sistemleştirmeye

hazır fakat henüz teorik açıdan uygun hale getirilmemiş malzemeler. Çalışmama bir eksen oluşturabilecek savları ve ipuçlarını, ancak eldeki bu tür malzemenin yardımıyla bir teorinin ilk taslağını oluşturduktan sonra tespit edebilir ve ancak bu noktadan itibaren bunları sınamak için araştırmalar tasarlayabilirim—eldeki malzeme ile kendi araştırmam arasında mekik dokumam gerektiğini biliyor olsam da, illaki bu tür bir sınama yapmam gerekmeyebilir de. Veriler benim için mevcut ve bilinir olduğu sürece, nihai bir açıklama artık yalnızca 'veriyi kapsamak'la kalmamalı, fakat bir şekilde mevcut teorileri de olumlu ya da olumsuz bir biçimde hesaba katmalıdır. Bir teori ya da fikrin bu şekilde 'hesaba katılması,' bazen çürütücü ya da destekleyici olgularla fikrin basit bir biçimde karşılanmasıyla rahatlıkla gerçekleştirilir; bazen de ayrıntılı bir çözümleme ya da inceleme gerekir. Bazen mevcut teorileri bir tercihler çeşitliliği olarak sistemli şekilde sınıflandırabilir ve böylece problemi bu çeşitliliğin oluşturmasına olanak tanıyabilirim.[2] Fakat bazen de bu tür teorilerin çok çeşitli bağlamlarda olmakla birlikte yalnızca kendi planım çerçevesinde gündeme gelmesine müsaade ederim. Ne olursa olsun, seçkin tabaka üzerine kitapta Mosca, Schumpeter, Veblen, Marx, Lasswell, Michel, Weber ve Pareto gibi kişilerin çalışmalarını hesaba katmak zorundaydım.

Bu yazarlar üzerine bazı notlarımı incelerken, farklı şekillerde hesaba katılabilecek üç tip açıklama sağladıklarını bulguladım: (a) Bazı açıklamalardan, bu teorisyenin belirli hususlar ya da meselenin bütünü üzerine söylediklerini sistemli bir biçimde yeniden şekillendirerek doğrudan doğruya bir şeyler öğrenirsiniz; (b) bazı açıklamaları, sebep ve kanıtlar göstererek onaylar ya da reddedersiniz; (c) diğerlerinden ise, kendi değerlendirme ve tasarılarınız için öneri kaynakları olarak yararlanırsınız. Bu, bir fikir yakalamayı ve sonra da şu şekilde sormayı gerektirir: Bu fikri nasıl sınanabilir bir

2 Örneğin bkz., Mills, *White Collar, [Beyaz Yakalı]* New York, Oxford University Press, 1951, 13. Bölüm. Aynı şeyi, 18. ve 19. yüzyıl demokratik öğretisine iki tepki olarak Lederer ve Gasset'e karşı 'seçkin tabaka teorisyenleri' üzerine notlarımda da yaptım.

hale getirebilir ve nasıl sınayabilirim? Bu fikri, incelikle işleyeceğim bir odak noktası olarak—yararlı betimleyici ayrıntıların gün ışığına çıkacağı bir perspektif olarak nasıl kullanabilirim? Mevcut fikirlerin bu şekilde ele alınışıyla, kuşkusuz kendinizi geçmiş çalışmayla süreklilik içinde hissedeceksiniz. İşte, Mosca üzerine başlangıç notlarımdan tarif etmeye çalıştığım durumu örnekleyebilecek iki alıntı:

> Tarihsel anekdotlara ek olarak, Mosca tezini şu iddiayla destekler: Azınlığın her zaman hüküm sürmesine olanak tanıyan şey, örgütlenmenin gücüdür. Şeyleri ve insanları yöneten örgütlenmiş azınlıklar vardır. Diğer yandan, yönetilen örgütlenmemiş çoğunluklar vardır.[3] Fakat neden ayrıca şunları da hesaba katmayalım: (1) Örgütlenmiş azınlıklar, (2) örgütlenmiş çoğunluklar, (3) örgütlenmemiş azınlıklar, (4) örgütlenmemiş çoğunluklar. Geniş kapsamlı bir incelemeye değecek bir konu. Aydınlığa kavuşturulması gereken ilk şey şudur: 'Örgütlenmiş' tam olarak ne demektir? Sanırım Mosca bununla şunu kastediyor: Az çok istikrarlı ve eşgüdümlü siyasalar izlemeye ve eylemler gerçekleştirmeye muktedir olmak. Öyleyse, iddiası tanım gereği doğrudur. Ayrıca sanırım 'örgütlü çoğunluk' diye bir şeyin olamayacağını, çünkü böyle bir şeyin yalnızca bu çoğunluk örgütlerinin tepesinde yeni liderlerin, yeni seçkinlerin bulunması anlamına geleceğini de söyleyecektir ve o bu yeni liderleri 'Yönetici Sınıf' dediği şeyin içinde toplamaya tamamen hazırdır. O bunları 'yönetici azınlıklar' olarak adlandırır ki bunlar büyük açıklamasının yanında bir hayli gevşek kalan şeyler.
>
> Aklıma gelen bir şey de (sanırım bu Mosca'nın bize sunduğu tanımlamadaki problemlerin çekirdeğini oluşturuyor) şu: 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçerken, 1 ve 4 temelinde örgütlenmiş bir toplumdan, *daha çok* 3 ve 2 temelinde inşa edilmiş bir topluma doğru bir yön değişimine tanık olduk. Bir seçkinler devletinden, seçkinlerin artık o denli örgütlü ya da tek taraflı

3 Mosca'da, görüşünü desteklemesini umduğu psikolojik yasalar hakkında açıklamalar da vardır. 'Doğal' kelimesini kullanışına dikkat ediniz. Fakat bu çok merkezi bir şey değil ve üzerine durmaya değmez.

bir iktidar sahibi olmadığı, kitlenin daha örgütlü ve güçlü olduğu bir örgütlenme devletine geçtik. Kimi iktidarlar sokaklarda inşa edildi ve bütün toplumsal yapılar ve bunların 'seçkinleri' bu olguyu dayanak aldı. Öte yandan yönetici sınıfların hangi kesimi çiftçi bloğundan daha örgütlü ki? Retorik bir soru değil bu: Şu an bunu şöyle ya da böyle cevaplayabilirim; bu bir derece meselesidir. Şimdi tek istediğim bunu net bir biçimde belirlemek.

Mosca, bana kalırsa daha fazla ayrıntılandırmaya değer mükemmel bir noktaya parmak basıyor: Ona göre, 'yönetici sınıf' içerisinde, çoğu kez zirvedeki bir hizip ve bir de şu ikinci ve daha geniş tabaka vadır. Zirvedekiler; (a) bu daha geniş tabakayla daimi ve dolaysız bir bağlantı içindedir, ve (b) bu tabakayla düşünce ve duygularda ortaktır. Bunun sonucu olarak, siyasalarda da ortak olduklarına inanır (sayfa 430). Kitabın herhangi bir yerinde başka bağlantılar kurup kurmadığını kontrol et. Hizip büyük oranda ikinci seviyedekiler arasından mı çıkmaktadır? Zirvedekiler, bu ikinci tabakaya karşı yükümlülük sahibi ve duyarlı mıdır?

Şimdi Mosca'yı bir kenara bırakalım. Bir diğer kelime haznesinde elimizde şunlar var: (*a*) Seçkin tabaka; burada bununla zirvedeki hizbi kastediyoruz, (*b*) önem sahibi olanlar ve (c) tüm diğerleri. Bu şemada ikinci ve üçüncü kategoriye üyelik, birinci kategori açısından tanımlanmıştır ve ikinci kategori, büyüklük ve kompozisyon açısından ve birinci ile üçüncü kategorilerle ilişkileri itibarıyla büsbütün değişiklik gösterebilir. (Bu arada, *b*'nin *a* ile ve *c* ile ilişkilerinin değişim aralığı nedir? İpucu için Mosca'yı incele ve üzerinde sistemli bir biçimde düşünerek bunu daha fazla yapılandır.)

Bu şema, çeşitli tabakalaşma boyutlarına göre farklılaşan seçkinler üzerinde daha düzenli bir biçimde düşünmeme olanak tanıyabilir. Ayrıca kuşkusuz Paretocu hükmeden ve hükmetmeyen seçkinler ayrımını düzenli ve anlamlı bir biçimde ve Pareto'dan daha az biçimsel bir tarzda ele alabilmeme de olanak tanır. Elbette birçok zirve statüdeki insan en azından ikinci kategoride olabilir. Önde gelen zenginler de öyle. Hizip ya da Seçkinler, iktidara ya da duruma göre otoriteye gönderimde bulunuyor. Bu kelime haznesinde seçkinler daima ikti-

dar seçkinleri anlamına geliyor. Zirvede duran diğer insanlar, üst sınıf ya da üst tabakalar olabilir.

Bu yüzden belki bir bakıma bu durumdan iki temel problemle bağlantılı olarak yararlanabiliriz: Seçkin tabakanın yapısı; tabakalaşma ve seçkin teorilerinin kavramsal –sonra belki maddi temele dayanan– ilişkileri (Bunu geliştir).

İktidar açısından bakarsak, yönetenlerden ziyade önemli konum sahibi olanları teşhis etmek daha kolaydır. İkincisiyle ilgilenmeyi denediğimizde, gevşek bir tür kümeleşme olarak zirvedeki seviyeleri seçer ve konumu kılavuz ediniriz. Fakat ilkine el attığımızda, iktidarı nasıl kullandıklarını ve iktidarın yürütüldüğü toplumsal araçlarla nasıl ilişkili olduklarını net ayrıntılarla belirtmeliyiz. Ayrıca konumlardan ziyade kişilerle ilgilenmeli ya da en azından kişileri de dikkate almalıyız.

Şu anda Birleşik Devletler'de iktidar, tek bir seçkin tabakadan fazlasını içermektedir. Bu farklı seçkin tabakaların göreli konumlarını nasıl değerlendirebiliriz? Sorunlara ve alınan kararlara bağlıdır bu. Bir seçkin tabaka, bir diğer seçkin tabakayı önem sahibi olarak görür. Seçkin tabakalar arasında, diğer seçkin tabakaların önemli olduğuna ilişkin karşılıklı bir kabul vardır; bunlar birbirleri için öyle ya da böyle önemli insanlardır. Tasarı: Son on yılda alınan 3 ya da 4 temel kararı seç –atom bombası atma, çelik üretimini azaltma ya da artırma, 1945'teki General Motors grevi– ve bunların her birinde müdahil olan personel kadrosunun ayrıntılı olarak izini sür. Yoğun soruşturma başladığında 'karar' ya da karar oluşturma sürecini görüşme ekseni olarak alabilirsin.

3

Çalışma süreci içerisinde, diğer kitaplarla ilişkinizi sonlandırdığınız bir an gelir. Kitaplardan istediğiniz her şey notlarınızda ve özetlerinizde kaydedilmiştir ve ayrı bir dosyada olduğu gibi bu notların kenar boşluklarında da ampirik incelemeler için fikirler vardır.

Şu halde, eğer bundan kaçınmam mümkünse ampirik çalışma yapmak istemem. Eğer insanın araştırma personeli yoksa bu iş bü-

yük bir derttir; eğer personel çalıştırılırsa, bu kez de personel daha büyük bir dert yaratacaktır.

Sosyal bilimlerin günümüzdeki düşünsel koşulları içerisinde, ön 'yapılandırma' (bu kelimenin tarif ettiğim türde çalışmaları temsil ettiğini düşünelim) aracılığıyla gerçekleştirilecek o denli iş vardır ki 'ampirik araştırma' zayıf ve yavan kalmaya yazgılıdır. Aslında ampirik araştırmanın büyük bölümü, başlangıç aşamasındaki öğrenciler için biçimsel bir alıştırmadır ve kimi zaman da sosyal bilimlerin daha zor temel problemlerini ele alma yeteneğinde olmayanlar için kullanışlı bir meşgaledir. Bu sıfatla ampirik araştırmanın, kendi başına okuma yapmaktan daha büyük bir meziyeti yoktur. Ampirik araştırmanın amacı, olgular hakkındaki anlaşmazlık ve kuşkuları gidermek ve böylece bütün cepheleri daha asli bir biçimde temellendirerek argümanları daha verimli kılmaktır. Olgular aklı terbiye eder; fakat bir öğrenme alanındaki öncü kuvvet akıldır.

Tasarladığınız birçok ampirik incelemeyi gerçekleştirecek parayı hiçbir zaman elde edemeyecek olsanız da, tasarlamaya devam etmeniz gerekmektedir. Çünkü ampirik araştırmayı bir kez tasarladığınızda, araştırmayı gerçekleştirmeseniz bile bu sizi yeni bir veri arayışına iter ki çoğu defa bunun problemlerinize umulmadık bir yararı olduğu ortaya çıkar. Cevap bir kütüphanede bulunabilecekken bir alan araştırması tasarlamak ne kadar budalacaysa, salt olgu soruları anlamına gelecek şekilde uygun ampirik incelemelere tercüme etmeksizin kitapları bütünüyle tükettiğinizi düşünmek de o kadar budalacadır.

Benim tarzımdaki çalışmalar için gerekli olan ampirik tasarılar, öncelikle yukarıda söz ettiğim ilk taslakla ilişkili olmalı; taslağın özgün halini teyit etmeli ya da bunda değişiklikler yapmaya yol açmalıdır. Daha gösterişli bir biçimde ifade etmek gerekirse; ampirik araştırmalar teorik inşalar için imalara sahip olmalıdır. İkinci olarak, bunlar verimli, derli toplu ve mümkünse yaratıcı olmalıdır.

Bununla, bu araştırmalara harcanan zaman ve çabaya oranla kayda değer bir malzeme kazancı sağlamaları gerektiğini kastediyorum.

Fakat bu nasıl sağlanabilir? Bir problemi saptamanın en hesaplı yolu, problemi yalnızca akıl yürütmeyle mümkün mertebe büyük bir kısmı çözüme kavuşturulabilecek şekilde ortaya koymaktır. Akıl yürütmeyle gerçekleştirmeye çalıştığımız şey; (a) geriye kalan bütün tartışmalı olgu sorularını ayırmak ve (b) tartışmalı olgulara ilişkin bu soruları, ortaya çıkabilecek yeni sorular yeni akıl yürütmelerle çözüme kavuşturulabilecek şekilde cevaplamaktır.[4]

Problemleri bu şekilde ele almak için, dört safhaya dikkat etmeniz gerekir; fakat bu aşamaların herhangi birine uzun süre saplanıp kalmaktansa dördünü de defalarca gözden geçirmek genellikle en iyisidir. Bu adımlar şunlardır: (1) Konuya, meseleye ya da ilgi alanına ilişkin genel farkındalığınızdan hareketle, dikkate almak durumunda olacağınızı düşündüğünüz öğeler ve tanımlar; (2) bu tanımlar ile öğeler arasındaki mantıksal ilişkiler; bu arada, bu hazırlayıcı küçük modelleri inşa etmek, sosyolojik tahayyülün canlandırılması için en iyi fırsatı sağlar; (3) gerekli öğelerin ihmal edilmesinden kaynaklanan yanlış görüşlerin, terimlerin uygun ve net olmayan tanımlarının ya da sınıflandırmanın bir bölgesine ve bunun mantıksal kapsamına yapılabilecek yersiz vurgunun ortadan kaldırılması; (4) geriye kalan tartışmalı olgularla ilgili soruların ifadelendirilmesi ve yeniden ifadelendirilmesi.

Yeri gelmişken, üçüncü adımın bir problemin uygun bir ifadelendirilişi için çok gerekli olan fakat genellikle ihmal edilen bir

4 Bütün bunların ne kadar önemli olabileceğini bilmeyenler için meseleyi daha açık kılmak adına belki aynı şeyleri daha gösterişli bir dille de söylemeliyim:

Problematik durumlar, teorik ve kavramsal içerimlerine, ayrıca ilgili ampirik araştırma paradigmalarına ve *uygun doğrulama modellerine gereken dikkat gösterilerek formüle edil*melidir. Daha sonra bu paradigma ve modeller, daha ileri teorik ve kavramsal çıkarımların yapılmasına izin verecek şekilde inşa edilmelidir. Öncelikle problematik durumların teorik ve kavramsal içerimleri bütünüyle incelenmelidir. Bunun için, sosyal bilimci bu içerimlerin hepsini belirlemeli ve tek tek diğerleriyle ilişki içinde düşünmeli, ayrıca bu işlemi ampirik araştırma paradigmalarına ve doğrulama modellerine uygun olacak şekilde gerçekleştirmelidir.

adım olduğu belirtilebilir. Probleme ilişkin popüler fakındalık –bir sorun ve bir sıkıntı olarak problem– özenle hesaba katılmalıdır: Problemin bir parçasıdır bu. Kuşkusuz ilgili bilimsel açıklamalar da dikkatli bir biçimde incelenmeli ve gerçekleştirilecek yeniden ifadelendirmede kullanılmalı ya da dışarıda bırakılmalıdır.

Eldeki iş için gerekli olan ampirik inceleme konusunda karar vermeden önce, içinden çeşitli küçük çaplı incelemelerin doğmaya başlayacağı daha büyük bir tasarım yapmaya başlarım. Yine dosyalarımdan alıntılıyorum:

> Henüz üst çevreleri bir bütün olarak sistemli ve ampirik bir tarzda inceleyecek konumda değilim. Bu nedenle, bu tür bir inceleme için ideal bir tasarımı oluşturacak bazı tanım ve usulleri ortaya koymaya çalışıyorum. *Öncelikle*, bu tasarımı andıran mevcut malzemeleri toplamaya çalışabilirim; *ikinci olarak*, tasarımı önemli hususlarda tamamlayan mevcut indeksler/göstergeler çerçevesinde malzemeleri toplamanın elverişli yolları üzerine düşünebilirim; üçüncü olarak, yol aldıkça, sonunda gerekli olacak tam-ölçekli ampirik araştırmaları daha özgül hale getirebilirim.
>
> Üst çevreler kesinlikle özgül değişkenler üzerinden sistemli olarak tanımlanmalıdır. Bu insanlar biçimsel olarak –ki bu az çok Pareto'nun tarzıdır– belirli değer ya da değer dizilerinde istifade edilebilir her ne varsa en fazlasını 'elde tutan' insanlardır. Öyleyse iki karar vermeliyim: Hangi değişkenleri ölçüt olarak almalıyım ve 'en fazlası'yla ne kastediyorum? Değişkenlerim konusunda karar verdikten sonra, popülasyonu kendisine dayanarak dağıtabilmek için elimden gelen en iyi ve mümkünse nicelleştirilebilir indeksleri/göstergeleri oluşturmalıyım; 'en fazlası' ile ne kastettiğime ancak bundan sonra karar verebilirim. Çünkü bu kısmen çeşitli dağılımlara ve bunların örtüşmelerine ilişkin ampirik incelemeyle saptanmalı.
>
> Temel değişkenlerim, öncelikle bana indekslerin/göstergelerin seçiminde bir miktar serbestlik tanıyacak kadar genel, fakat ampirik indeksler/göstergeler aramaya yönlendirecek kadar da özgül olmalı. İlerledikçe, planladığım anlamları bütünüyle

yitirmeksizin özgülleştirebilme arzusunun kılavuzluğunda, kavramlar ve indeksler/göstergeler arasında gidip gelmeliyim. İşte yola koyulacağım dört Weberci değişken:

I. *Sınıf*, gelir kaynaklarına ve miktarına gönderme yapar. Dolayısıyla mülk ve gelir dağılımlarına ihtiyacım olacak. Burada ideal malzeme (ki pek az bulunur ve maalesef eskimiştir) kaynakların ve yıllık gelir miktarının çapraz tablosudur. Bu sayede, nüfusun yüzde X'inin 1936 yılı boyunca Y milyon ve fazlasını kazandığını ve bu paranın yüzde Z'sinin mülkten, yüzde W'sinin girişimcilikten, yüzde Q'sunun maaş ve aylıklardan geldiğini biliriz. Bu sınıf boyutuyla birlikte, üst çevreleri –en fazlasını elde tutanları– belirli bir zaman süresince belirli bir gelir miktarını elde edenler ya da gelir piramidinin en üst yüzde ikilik kısmı oluşturanlar olarak tanımlayabilirim. Maliye bakanlığı kayıtlarını ve büyük mükellefler listesini incele. TNEC'in[5] gelir kaynağı ve tutarı çizelgeleri güncelleştirilebilir mi bir bak.

II. *Statü*, toplam saygı görme oranına gönderme yapar. Bu konuda basit ve ölçülebilir indeksler/göstergeler yoktur. Mevcut indeksler/göstergeler, kullanabilmek için kişisel görüşmeler yapmayı gerektirir, şimdiye dek yerel topluluk incelemeleriyle sınırlı olmuştur ve çoğunlukla herhangi bir yararları yoktur. Bir başka problem şudur ki sınıftan farklı olarak statü, toplumsal ilişkileri gerektirir: Hiç değilse bir kez saygı görmek, bir kez de saygı göstermek için.

Saygıyla tanınırlığı birbiriyle karıştırmak kolaydır—daha doğrusu, tanınırlık miktarının, en kolay biçimde saptanabilecek şey olsa da, statü konumu için bir indeks/gösterge olarak kullanılıp kullanılmaması gerektiğini henüz bilmiyoruz (Sözgelimi: 1952 Mart'ının ortalarında, bir ya da iki gün peş peşe, sözü edilen kategorilerdeki insanlardan *New York Times*'ta –ya da bazı sayfalarında– isimleriyle söz edildi—bu meseleyi geliştir).

III. *İktidar*, bir insanın, başkalarının direnişine karşın

5 *TNEC: Temporary National Economic Committee* [Geçici Ulusal Ekonomi Komitesi]. ABD'de 1938-41 yılları arasında etkin olan ve ekonomide tekelleşmiş güçleri inceleyip bulgularını raporlayan kuruluş. [ç.n.]

iradesini gerçekleştirmesine gönderme yapar. Tıpkı statü gibi bu husus da iyi indekslenmemiştir. Hepsini tek bir boyutta birleştirebileceğimi sanmıyorum fakat yine de şunlardan söz etmemiz gerekecek: (a) özellikle askeri, siyasi ve ekonomik kurumlardaki konumlardan kaynaklanan haklar ve iktidar temelinde tanımlanan resmi otorite ve (b) baskı grubu liderleri, tasarruflarındaki yoğun medyayla birlikte propagandacılar ve benzerleri gibi, işlediği gayri resmi olarak bilinen fakat resmi olarak kurumlaşmamış iktidarlar.

IV. *Meslek*, ücretli etkinliklere gönderme yapar. Burada yine mesleğin hangi veçhesini benimseyeceğimi seçmeliyim. (a) Meslekleri derecelendirmek için eğer çeşitli mesleklerin ortalama gelirlerini kullanırsam, kuşkusuz mesleği bir indeks/gösterge olarak ve sınıfın temeli olarak kullanıyor olurum. Benzer tarzda, (b) genel olarak farklı mesleklerle ilişkilendirilen statüyü ya da iktidarı kullanırsam, o zaman meslekleri iktidarın ve yetenek ya da maharetin indeksi/göstergesi ve temeli olarak kullanıyor olurum. Fakat bu hiçbir şekilde insanları sınıflandırmanın kolay bir yolu değildir. Yetenek –statüye benzer olarak– daha fazlası ve daha azı belirlenebilecek homojen bir şey değildir. Onu bu şekilde ele alma girişimleri, genellikle çeşitli yetenekleri edinmek için gereken zaman cinsinden ifade edilmiştir ve her ne kadar daha iyi bir şeyler tasarlayabileceğimi ümit etsem bile, belki de böyle ifade edilmesi yeterli olacaktır.

Üst tabakaları bu dört temel değişken üzerinden analitik ve ampirik bir şekilde tanımlamak için çözüme kavuşturmam gereken problem türleri bunlardır. Tasarım amaçları açısından, bunları beni tatmin edecek şekilde çözüme kavuşturduğumu ve popülasyonun dağılımını her bir değişken yönünden gerçekleştirdiğimi varsayalım. Bu durumda elimde dört insan grubu olacak: Sınıf, statü, iktidar ve yetenek açısından zirvede olanlar. İlaveten, her dağılımda en tepedeki yüzde ikiyi üst tabaka olarak belirlediğimi varsayalım. Bu durumda, ampirik olarak cevaplanabilecek şöyle bir soruyla karşılaşırım: Bu dört dağılımın her biri arasında örtüşme var mıdır ve varsa ne oranda vardır? Bir olasılıklar yelpazesi şu basit şemaya yerleştirilebilir ("+" en tepedeki yüzde ikiyi; "–" geri kalan yüzde 98'i gösteriyor):

			SINIF			
			+ STATÜ		- STATÜ	
			+	-	+	-
İktidar	+ Yetenek	+	1	2	3	4
		-	5	6	7	8
	- Yetenek	+	9	10	11	12
		-	13	14	15	16

Eğer dolduracak malzemem olsaydı, bu şema bir üst tabakalar incelemesi için temel verileri ve birçok önemli problemi içerecekti. Birçok temel ve tanıma ilişkin soruya çözüm yolu gösterecekti.

Verilere sahip değilim ve hiç olamayabilirim de—ki bu durum, konu üzerinde kafa yormamı daha önemli kılıyor; çünkü bu tür bir düşünme esnasında, eğer bu düşünme ideal bir tasarımın ampirik gerekliliklerine yaklaşma arzusu tarafından yönlendiriliyorsa, ileriki düşünmeler için dayanak noktaları ve kılavuzlar olarak yararlı olacak malzemeyi edinebileceğim önemli alanlarla karşılaşacağım.

Biçimsel açıdan tamamlamak için, bu genel modele eklemem gereken iki ilave husus var. Üst tabakaların bütünlüklü bir kavranışı, süreklilik ve hareketliliğe dikkat göstermeyi gerektirir. Buradaki görev, mevcut kuşaktan ve son iki ya da üç kuşaktan birey ve grupların tipik hareketliliklerini sergilediği konum aralığını (1-16) belirlemektir.

Bu, biyografinin (kariyer çizgisinin) ve tarihin zamansal boyutunu şemaya dahil eder. Bunlar yalnızca ilave ampirik sorular değildir; aynı zamanda tanımsal açıdan da yararlıdır. Çünkü; (a) insanları temel değişkenlerimize göre sınıflandırırken, kategorilerimizi bu insanların ya da ailelerinin bu konumu ne kadar süredir işgal ettiği açısından tanımlayıp tanımlamamamız gerektiği sorusunu açık bırakmak isteriz. Sözgelimi, statü kategorisinin en tepesindeki yüzde ikisinin –ya da en azından statü mevkisinin önemli bir tipinin– en az iki kuşaktır burada bulunanlardan oluştuğunu belirlemek isteyebilirim. Diğer yandan; (b) 'bir tabakayı' yalnızca farklı değişkenlerin kesişimi açısından değil, ayrıca Weber'in ihmal edilmiş 'toplumsal sınıf' tanımı temelinde aralarında 'tipik ve kolay hareketliliğin' gerçekleştiği konumlardan oluşacak bi-

çimde inşa edip etmemem gerektiği sorusunu da açık bırakmak istiyorum. Dolayısıyla, belli endüstrilerdeki alt dilim beyazyakalı meslekleri ile orta ve üst dilim ücretli işçi meslekleri bu anlamda bir tabaka oluşturuyor gibi görünmektedir.

Başkalarının teorilerini okuma ve çözümleme, ideal araştırmayı tasarımlama ve dosyaları değerlendirme gibi süreçler içerisinde, özgül incelemelerin bir listesini oluşturmaya başlarsınız. Bunların bazıları ele almak için çok büyüktür ve zaman içerisinde üzüntüyle terk edilir; bazıları bir paragraf, bir alt bölüm, bir cümle ya da bir bölüm için malzeme olarak sonuçlanır; bazıları ise bütün kitabı örecek egemen temalar haline gelir. İşte bu tür birtakım tasarılar için ön notlar:

(1) Büyük şirketlerin en üst düzey on yöneticisinin tipik iş gününün zaman bütçesi çözümlemesi ve on federal yönetici için de aynı çözümleme. Bu gözlemler, ayrıntılı 'yaşam tarihi' görüşmeleriyle birleştirilecek. Buradaki amaç, alınan kararlar için yararlı olabilecek etkenlere ilişkin bir içgörü kazanmak için, en azından kısmen bunlara hasredilen zaman açısından temel rutin ve kararları betimlemektir. Bu işlem elbette sağlanan işbirliği derecesine göre değişiklik gösterecektir, fakat ideal olarak içermesi gerekenler; ilk olarak kişinin yaşam tarihi ve mevcut durumunun aydınlığa kavuşturulduğu bir görüşme; ikinci olarak, kişinin bir gününün nasıl geçtiğine dair bizzat bürosunun bir köşesinde oturarak ve etrafında dolanarak yapılan gözlemleri; üçüncü olarak, o akşam ya da ertesi gün, bütün günü tekrar gözden geçireceğimiz ve gözlemlediğimiz dışsal davranışların bir parçası olan öznel süreçleri irdeleyeceğimiz uzunca bir görüşmedir.

(2) Üst sınıfın hafta sonları üzerine rutinlerin yakından gözlemlendiği ve bir sonraki pazartesi günü kişilerin kendisiyle ve diğer aile üyeleriyle derinlemesine görüşmelerin yapıldığı bir çözümleme.

Bu görevlerin ikisi için de hayli iyi ilişkilerim var ve kuşkusuz iyi ilişkiler, güzel idare edilirse daha iyilerine götürür. [1957'de eklendi: Bunun bir yanılgı olduğu ortaya çıktı].

(3) Maaşlar ve diğer gelirlerle birlikte, zirvede bulunanların yaşam standardını ve tarzını şekillendiren gider hesaplarına ve başka ayrıcalıklara ilişkin bir inceleme. Buradaki fikir, 'tüke-

timin bürokratikleştirilmesi,' kişisel giderlerin ticari hesaplara aktarılması üzerine somut bir şeyler elde etmektir.

(4) 1923 vergi iadeleri tarihinden başlayan Lundberg'in *Amerika'nın Altmış Ailesi* [*America's Sixty Families*] gibi kitaplarda bulunan tipteki bilgiyi güncelleştirmek.

(5) Çeşitli özel mülkiyet türlerinin rezerv miktarları dağılımını, maliye kayıtlarından ve diğer resmi kaynaklardan toplamak ve düzenlemek.

(6) Başkanların, tüm kabine üyelerinin ve tüm Yargıtay mensuplarının kariyer rotalarının incelemesi. Halihazırda delikli kartlar üzerinde Anayasal dönemden Truman'ın ikinci dönemine dek bu bilgiye sahibim; fakat kullanılan öğeleri genişletmek ve yeniden çözümlemek istiyorum.

Bu türden başka 'tasarılar' da –35 civarında– mevcuttur (sözgelimi, 1896 ve 1952 başkanlık seçimleri için harcanan para miktarlarının kıyaslanması, 1910 model Morgan marka otomobil ile 1950 model Kaiser'in ayrıntılı karşılaştırması, 'Amiral ve Generaller'in kariyerleri üzerine elle tutulur bir şeyler). Fakat insan ilerledikçe, hedeflerini de ulaşabileceği şeylere göre ayarlamalıdır.

Bu tasarılar kaydedildikten sonra, rastgele (ve dosyalanmamış) notlar alarak ve pasajları yorumlayarak zirvedeki gruplar üzerine tarihsel eserler okumaya başladım. Çalıştığınız bir konu üzerinde gerçekten de inceleme yapmanıza gerek yok; çünkü dediğim gibi, bir kez içine girdiğinizde o konu artık her yerdedir. Konunuzla ilgili temalara karşı duyarlı hale gelmişsinizdir, tecrübelerinizde her yerde onu görür ve duyarsınız; bana her zaman, özellikle de görünürde ilgisiz olan alanlarda böyle oluyor gibi gelmiştir. Kitle iletişim araçları bile, özellikle de kötü filmler, kalitesiz romanlar, resimli dergiler ve gece radyosu, size yeni bir önem kazanmış gibi görünür.

4

'Peki, bu fikirler nasıl doğuyor?' diye sorabilirsiniz. Tahayyül gücü, tüm imge ve olguları bir araya getirmek, imgeleri konuyla uyumlu kılmak ve olgulara anlam vermek için nasıl canlandırılır? Bu

soruyu kesin bir biçimde cevaplayabileceğimi sanmıyorum; bütün yapabileceğim, genel koşullardan ve bir şeyleri söze dökme şansımı artırmışa benzeyen birkaç basit teknikten söz etmek olacak.

Sosyolojik tahayyül gücünün, büyük ölçüde bir perspektiften bir diğerine geçme yeteneğinden ve bu süreçte tüm toplumun ve bileşenlerinin uygun bir görünümünü inşa etmekten meydana geldiğini anımsatmak isterim. Sosyal bilimciyi basit bir teknisyenden ayırt eden de kuşkusuz bu tahayyül gücüdür. Nitelikli teknisyenler birkaç yılda eğitilebilir. Sosyolojik tahayyül gücü de geliştirilebilir; fakat çoğu kez rutin nitelikteki çalışmalar olmaksızın nadiren ortaya çıkar.[6] Yine de tahayyül gücünün özünde beklenmedik bir keyfiyet vardır; belki de onun özü, kimsenin birleştirilebileceğini ummadığı fikirlerin, diyelim ki Alman Felsefesi ve İngiliz ekonomi biliminden bir fikirler kümesinin birleştirilmesidir. Bu tür birleştirmelerin ardında, dünyayı anlamlandırmaya yönelik fazlasıyla gözüpek bir dürtünün yanı sıra, teknisyenlerin çoğunlukla yoksun olduğu zihinsel bir oyunculluk da vardır. Belki o da iyi eğitilmiştir, kusursuz bir biçimde eğitilmiştir. Bir insan yalnızca halihazırda bilinen bir konuda *eğitilebildiği* için, eğitim bazen kişiyi yeni yollar öğrenme konusunda aciz kılar; başlangıçta gevşek ve hatta dağınık olmak zorunda olan şeye karşı ayak diremesine neden olur. Fakat bu tür muğlak imge ve mefhumlara bunlar size ait oldukları ölçüde sadık kalmalı, bunları çözümleyip geliştirmelisiniz. Çünkü olası özgün fikirler, hemen hemen her seferinde bu muğlak biçimlerde baş gösterir.

Sosyolojik tahayyül gücünü canlandırıp harekete geçirmenin belirli yolları olduğu kanaatindeyim:

(1) Daha önce belirttiğim üzere, dosyanın yeniden düzenlenmesi, en somut düzeyde tahayyül gücünü harekete geçirmenin yol-

6 'İçgörü' ve 'yaratıcı çalışma' üzerine Hutchinson'ın *Study of Interpersonal Relations*'ındaki [*Kişiler Arası İlişkiler İncelemesi*] enfes makalelerine bkz., der. Patrick Mullahy, New York, Nelson, 1949.

larından biridir. Önce yalnızca içeriklerini karıştırarak bağlantısız kısımları çıkarır ve sonra klasörleri yeniden sıralarsınız. Bu işi az çok gevşek bir tarzda yapmaya çalışırsınız. Dosyaları ne kadar sık ve ne kadar kapsamlı bir biçimde yeniden düzenleyeceğiniz, kuşkusuz farklı problemlere ve bunların iyi ilerleme gösterip göstermediğine göre değişecektir. Fakat işin mekaniği bu denli basittir. Aklınızda kuşkusuz üzerinde etkin bir biçimde çalıştığınız birkaç problem olacak; fakat aynı zamanda fark edilmemiş ve öngörülmemiş bağlantılara karşı edilgin bir biçimde alımlayıcı olmaya da çabalamalısınız.

(2) Çeşitli meseleleri tanımlamakta kullanılan ifade ve kelimelere karşı oyuncul bir tutum, çoğu zaman tahayyül gücünü artırır. Bütün yan anlamlarını öğrenmek için, teknik kitaplardan ve sözlüklerden anahtar terimlerinizin eşanlamlılarını araştırın. Bu basit alışkanlık, problemin terimlerini incelikle işlemeniz ve böylece bunları daha az kelimeyle ve daha açık bir biçimde tanımlamanız için sizi harekete geçirecektir. Çünkü ancak terim ve ifadelere verilebilecek farklı anlamları bilirseniz, kesin olarak çalışmak istediklerinizi seçebilirsiniz. Fakat kelimelere yönelik bu tür bir ilgi daha da ileri gider. Bütün çalışmalarda, fakat özellikle teorik açıklamaları incelerken, her anahtar terimin genellik düzeyini yakından izleyin; genellik düzeyi yüksek bir ifadeyi daha somut anlamlara ayrıştırmayı çoğu zaman yararlı bulacaksınız. Bu yapıldığında, açıklama her biri farklı boyutlara meyleden iki ya da üç bileşene bölünür. Ayrıca genellik düzeyini yükseltmeye de çalışın: Belirli tümleçleri çıkarıp düzeltilmiş ifadeyi inceleyin, ayrıca ifadeyi esnetmenizin ya da genişletmenizin mümkün olup olmadığını görmek için çıkarımları soyutlaştırın. Böylece, anlamı belirginleştirme arayışı içerisinde, fikrin tüm veçhelerini ve içerimlerini yukarıdan ve aşağıdan derinlemesine soruşturmaya çabalayın.

(3) Karşılaştığınız birçok genel mefhum, üzerlerinde düşündüğünüz takdirde tiplere ayrılacaktır. Yeni bir sınıflandırma, yararlı

gelişimlerin olağan başlangıcıdır. Velhasıl, tipler oluşturma ve sonra her bir tipin koşullarını ve sonuçlarını araştırma yeteneği, sizin için kendiliğinden işleyen bir usul haline gelmelidir. İçeriği mevcut sınıflandırmalara, özellikle de ortak-duyusal olanlara dayandırmaktan ziyade bunların ortak paydalarını, her biri içerisindeki ve birbirleri arasındaki farklılaşan unsurları aramalısınız. Güvenilir tipler, sınıflandırma ölçütlerinin belirtik ve düzenli olmasını gerektirir. Onları bu şekilde inşa edebilmek için çapraz-sınıflandırma alışkanlığı geliştirmelisiniz.

Çapraz-sınıflandırma tekniği, kuşkusuz niceliksel malzemelerle sınırlı değildir; aslına bakılırsa bu teknik eski tipleri eleştirmenin ve berraklaştırmanın yanı sıra yeni *tipler* tahayyül etmenin ve yakalamanın da en iyi yoludur. Niteliksel tipteki grafikler, tablolar ve şemalar yalnızca halihazırda bitmiş çalışmayı sergileme yolları değildir; bunlar çoğu zaman sahici üretim araçlarıdır. Tahayyül etmenize ve oluşturmanıza yardımcı oldukları tiplerin 'boyutlarını' aydınlığa kavuşturur bunlar. Nitekim son on beş yıldır birtakım küçük çapraz-sınıflandırmalar yapmaksızın on sayfadan fazla taslak yazdığımı zannetmiyorum—kuşkusuz bu tür şemaları çoğu zaman teşhir etmemişimdir. Birçoğu fiyaskoyla sonuçlandı ki bu durumda bile yine de bir şeyler öğrenmiş olursunuz. İşe yaradıklarındaysa daha net bir biçimde düşünmenize ve daha açık bir biçimde yazmanıza yardımcı olurlar. Düşünürken kullandığınız terimlerin ve ele aldığınız olguların menzilini ve bütün bağlantılarını ortaya çıkarmanıza olanak tanırlar.

Özenli bir gramer uzmanı için bir cümleyi öğelerine ayırmak neyse, işinin başındaki bir sosyolog için de çapraz-sınıflandırma odur. Çapraz-sınıflandırma birçok bakımdan sosyolojik tahayyülün gerçek grameridir. Bütün gramerler gibi denetim altına alınmalı ve amaçlarından sapmasına izin verilmemelidir.

(4) En iyi içgörüleri çoğu zaman uçdeğerleri hesaba katmakla, doğrudan ilgilendiğiniz şeyin karşı kutbunu da düşünmekle ka-

zanırsınız. Eğer keder üzerine düşünüyorsanız, o zaman sevinç üzerine de düşünün; hasisliği inceliyorsanız, savurganlığı da inceleyin. Dünyadaki en zor şey, tek bir konuyu incelemektir; konuları karşıtlaştırmayı denediğinizde malzemelere daha iyi egemen olur ve kıyaslamaların yapıldığı boyutları daha iyi çözümlersiniz. Bu boyutlara ilgi göstermekle somut tiplere ilgi göstermek arasında gidip gelmenin çok aydınlatıcı olduğunu keşfedeceksiniz. Bu teknik mantıksal olarak da akla uygundur, çünkü bir örneklem olmaksızın her hâlükârda istatistiksel frekanslar hakkında yalnızca varsayımda bulunabilirsiniz: Yapabileceğiniz şey, belirli olguların dağılım aralığını ve temel tiplerini düzenlemektir ve bunun için 'kutupsal tipleri,' farklı boyutlar çerçevesindeki karşıt kutupları inşa ederek başlamak daha hesaplıdır. Kuşkusuz, bir nicelik duyusu kazanmak ve korumak için; yani verili tiplerin frekanslarına ilişkin ipuçları aramak için uğraşmayacağınız anlamına gelmez bu. Aslında insan bu arayışı, uğrunda istatistikler topladığı indeks arayışıyla sürekli birleştirmeye çalışır.

Mesele çeşitli bakış açılarından yararlanmakta yatar: Sözgelimi, kendinize yakınlarda okuduğunuz bir siyaset bilimcinin, deneysel bir psikoloğun ya da bir tarihçinin bu konuya nasıl yaklaşabileceğini sormalısınız. Bakış açıları çeşitliliğine yaslanarak düşünmeye çalışın ve böylelikle zihninizin mümkün olduğunca fazla açıdan ışık alan devingen bir prizma haline gelmesini sağlayın. Diyalog yazmak bu hususta çoğu zaman epey yararlı olur.

Çoğu zaman kendinizi bir şeylerin aleyhinde düşünürken bulacaksınız ve yeni bir düşünsel alanı anlamaya çalışırken yapabileceğiniz ilk şeylerden biri de, temel argümanları serimlemektir. 'Literatürü özümsemiş olmak'la kastedilen şeylerden biri, mevcut bütün bakış açılarındaki rakip ve dostları tespit etmeye muktedir olmaktır. Bu arada, literatürü çok fazla 'özümsemek' de sağlıklı değildir; Mortimer Adler gibi onda boğulabilirsiniz yoksa. Belki

de mesele ne zaman okumanız, ne zaman okumamanız gerektiğini bilmektir.

(5) Esas olarak, çapraz-sınıflandırmada kolaylık olması için başlangıçta karşıt uçları hesaba katmanıza yardımcı olacak şekilde evet-hayır temelinde çalışmalısınız. Genel itibarıyla yararlı olacaktır; çünkü niteliksel çözümleme kuşkusuz size frekans ve büyüklükler sağlamaz. Bu tekniğin hedefi, size tipler çeşitliliğini vermektir. Kuşkusuz bazı amaçlar için ilgili oran ve niceliklere ilişkin daha kesin bir fikir elde etmeye ihtiyaç doğsa da, birçok amaç için bundan fazlasına ihtiyaç duymazsınız.

Tahayyül gücünün özgür kalması, bazen oran ve nicelik duyunuzu kasten alt üst etmekle mümkün olur.[7] Eğer bir şey çok küçük görünüyorsa, onun tamamen hudutsuz olduğunu tahayyül edin ve kendinize şöyle sorun: Böyle bir durum nasıl bir fark yaratırdı? Ve devasa fenomenler için de tam tersini yapın. Yazının keşfinden önceki toplumlarda köyler otuz milyonluk bir nüfusla neye benzerdi? En azından bugünlerde, her şeyin ölçüsünü denetlediğim muhayyel bir dünyada bütün unsurları, şartları ve önem dereceleriyle oynamaksızın hiçbir şeyi fiilen hesaplamayı ya da ölçmeyi asla düşünmüyorum. İstatistikçilerin 'örneklem almadan önce ana kütleyi bilmek'le ilgili şu korkunç dar görüşlü ifadeyle kastetmeleri gereken ama hiç de kastediyor gibi görünmedikleri şey sanırım budur.

(6) İlgilendiğiniz problem ne olursa olsun, malzeme üzerinde *karşılaştırmalı* bir kavrayış kazanmayı yararlı bulacaksınız. Tek bir uygarlık ve tarihsel dönem içinde ya da birkaçı arasında kıyaslanabilir durumlar aramak, size ipuçları verir. Başka türdeki yapı ve dönemlerde bulunan benzer kurumları göz önünde bulundurmaksızın yirminci yüzyıl Amerika'sındaki bir kurumu betimlemeyi asla aklınızdan geçirmemelisiniz. Aleni karşılaştırmalar yapmasanız da bu böyledir. Zamanla, düşüncelerinize neredeyse kendi-

7 Yeri gelmişken belirteyim, bu durum bir ölçüde Kenneth Burke'ün Nietzsche'yi ele alırken 'uyuşmazlıktan doğan perspektif' olarak adlandırdığı şeyle ilgilidir. Muhakkak bkz., *Permanence and Change*, [*Kalıcılık ve Değişim*] New York, New Republic Books, 1936.

liğinden tarihsel bir yön kazandıracaksınız. Böyle yapmanın bir nedeni de, incelediğiniz şeyin çoğu kez sınırlı sayıda olmasıdır: Konunun karşılaştırmalı bir kavrayışını elde etmek için, onu tarihsel bir çerçeveye oturtmalısınız. Başka türlü ifade edersek, karşıtlaştırıcı yaklaşım tipi çoğu kez tarihsel malzemenin araştırılmasını gerektirir. Kimi kez yönelim çözümlemesi için yararlı hususlarla sonuçlanır bu, ya da bir evreler tipolojisine öncülük eder. O halde, birtakım fenomenlere ilişkin daha geniş ya da daha elverişli bir kapsam elde etme arzusundan ötürü tarihsel malzemeyi kullanacaksınız demektir—bununla, birtakım bilindik boyutlarla birlikte ortaya çıkan çeşitlilikleri içeren bir kapsamı kastediyorum. Dünya tarihine ilişkin kimi bilgiler sosyolog için vazgeçilmezdir; bu tür bilgiler olmaksızın bilgi birikimi ne olursa olsun sosyolog düpedüz kusurlu kalacaktır.

(7) Son olarak, tahayyülün serbest bırakılmasından ziyade bir kitabı toparlama zanaatıyla ilgili bir nokta var. Ne var ki bu ikisi genelde aynı şeydir: Malzemeleri takdim etmek için düzenleme işini nasıl yürüttüğünüz, çalışmanızın içeriğini daima etkiler. Aklımdakini büyük bir editörden, Lambert Davis'ten öğrendim ki sanırım onla ne yaptığımı gördükten sonra artık kendi fikri olarak kabul etmezdi. Bu fikir, tema ile konu arasındaki ayrımla ilgilidir.

Konu, 'şirket yöneticilerinin meslek yaşamları,' 'askeri yetkililerin artan iktidarı' ya da 'hayırseverlik işlerine önayak olan kadınların gerileyişi' gibi bir mevzudur. Bir konu hakkında söz etmeniz gereken şeylerin çoğu, genellikle bir bölüme ya da alt bölüme rahatlıkla sığdırılabilir. Fakat bütün konularınızın sıralanma düzeni, çoğu defa sizi temaların alanına götürür.

Bir tema, genellikle kimi dikkat çeken yönelimlere, temel kavramlaştırmalara ya da kilit önemdeki ayrımlara ilişkin bir fikirdir; rasyonalite ve akıl gibi sözgelimi. Bir kitabın kurgusunu geliştirirken, iki-üç ya da duruma göre altı-yedi temayı ortaya çıkarmaya başladığınızda işi kontrol altına aldığınızı fark edersiniz. Bu te-

maların farkına varırsınız, çünkü ısrarla bütün konulara bulaşmayı sürdürürler ve belki de bunların önemsiz yinelemeler olduğunu hissedersiniz. Ve bazen bütünüyle öyledirler de! Çoğu kere, el yazmanızın daha fazla topaklaşmış, karmaşıklaşmış ve kötü yazılmış kısımlarında bulunacaktır bunlar kuşkusuz.

Yapmanız gereken şey, onları ayıklayıp çıkarmak ve mümkün olduğunda anlaşılır ve özlü bir şekilde ifade etmektir. Daha sonra, tamamen sistemli bir biçimde bunları konularınızın bütün dizisiyle çapraz-sınıflandırmalısınız. Bu, her konuyla ilgili olarak şunu sormanız demektir: Temaların her biri konuya nasıl etki ediyor? Ayrıca şunu da: Her bir konunun her bir tema için bir anlamı var mı; varsa ne gibi bir anlamı var?

Bazen bir tema başlı başına bir bölüm ya da alt bölüm gerektirir; belki ilk takdim edildiğinde, belki de sonlara doğru özet bir açıklamada. Sanırım genel itibarıyla birçok yazar –birçok sistematik düşünür gibi– belirli bir noktada bütün temaların birbirleriyle ilişki içerisinde beraberce arz-ı endam etmesi gerektiğine katılır. Her zaman değilse bile, çoğu kez bunu bir kitabın başında yapmak mümkündür. İyi kurgulanmış bir kitapta, genellikle sonlara doğru yapılmalıdır. Ayrıca kuşkusuz kitap boyunca hiç değilse temaları bütün konularla ilişkilendirmeye çalışmalısınız. Bunu gerçekleştirmek burada bahsettiğimden daha zordur; çünkü genellikle göründüğü kadar mekanik bir iş değildir. Fakat bazen öyledir—en azından temalar güzel bir şekilde tasnif edildiğinde ve açıklığa kavuşturulduğunda. Zaten güçlük de buradadır. Çünkü burada edebi zanaatkârlık bağlamında temalar olarak adlandırdığım şey, entelektüel çalışma bağlamında fikirler olarak adlandırılır.

Unutmadan söyleyeyim, bazen bir kitabın aslında hiçbir tema içermediğini keşfedebilirsiniz. Kitap, metodolojik metodoloji takdimleriyle ve teorik teori takdimleriyle çepeçevre sarılmış bir konular silsilesidir tam anlamıyla. Doğrusu bunlar, bir fikre sahip

olmayan kimselerin yazdığı kitapların olmazsa olmazıdır. Anlaşılabilirlikten yoksunluk da bunlardan biridir.

5

Çalışmanızı konunuz ve konu hakkındaki düşünceniz elverdiği ölçüde anlaşılır ve basit bir dille sunmanız gerektiğine katılacağınızı biliyorum. Fakat sizin de fark etmiş olabileceğiniz gibi, sosyal bilimlerde tumturaklı ve çok heceli kelimelerden oluşan bir nesir hüküm sürüyormuş gibi görünüyor. Kanımca bu dili kullananlar 'fen bilimi'ni taklit ettiklerini sanıyor ve bu nesrin büyük bir kısmının lüzumsuz olduğunun farkında değil. Aslına bakılırsa 'edebi kültürde ciddi bir kriz' olduğu ortaya konmuştur—sosyal bilimcilerin fazlasıyla dahil olduğu bir krizdir bu.[8] Sözkonusu olağandışı dil, derin ve incelikli sorunların, kavramların ve yöntemlerin tartışılıyor olmasından mı kaynaklanıyor? Eğer durum böyle değilse, Malcolm Cowley'nin yerinde bir şekilde 'sosyologca' [*socspeak*] dediği şeyin nedenleri nedir?[9] Bu üslup kişisel çalışmanız için sahiden de gerekli mi? Eğer öyleyse, bu konuda yapabileceğiniz hiçbir şey yok; fakat öyle değilse, o halde bu üsluptan nasıl sakınabilirsiniz?

Anlaşılabilirlikten böyle bir yoksunluğun çalışma konusunun karmaşıklığıyla hemen hemen hiç ilgisi olduğunu sanmıyorum; düşünce derinliğiyle ise hiç ilgisi yoktur. Bu durum neredeyse bütünüyle akademik yazarın kendi statüsü hususunda yaşadığı birtakım kafa karışıklıklarıyla ilgilidir.

Bugün birçok akademik çevrede, olabildiğince anlaşılır biçimde yazmaya çalışan biri, 'önemsiz bir yazar' ya da daha kötüsü 'ba-

8 'İngilizce konuşulan dünyanın en iyi eleştirmeni' olduğu yaygın bir biçimde kabul görmüş olan Edmund Wilson şöyle yazar: 'Antropoloji ve sosyoloji uzmanlarının makaleleriyle olan tecrübemi sorarsanız, bu benim ideal üniversite anlayışımda bütün bölümlerde yazılan makalelerin bir İngilizce profesörünün elinden geçmesi gerekliliğinin sözkonusu branşların kökten değişmesine yol açabileceğine hükmetmeme neden olmuştur—şayet İngilizce profesörü bu işten sağ çıkabilirse tabii.' *A Piece of My Mind, [Zihnimden Geçenlerden Bir Parça]* New York, Farrar, Straus and Cudahy, 1956, s. 164.

9 Malcolm Cowley, 'Sociological Habit Patterns in Linguistic Transmogrification,' [Dilsel Biçim Değişiminde Sosyolojik Alışkanlık Kalıpları] *The Reporter*, 20 Eylül 1956, s. 41 vd.

sit bir gazeteci' ithamlarına maruz kalır. Genel kullanımları itibarıyla, bu ifadelerin yalnızca gayrimeşru çıkarımlara işaret ettiğini belki zaten öğrenmişsinizdir: Sığ, çünkü okunaklı. Amerika'da akademisyen, çoğunlukla buna karşı koyar görünen bir toplumsal bağlam içerisinde, ciddi bir düşünsel hayat sürdürmeye çalışıyor. Sahip olduğu saygınlık, akademik bir kariyer tercih etmekle feda ettiği birçok egemen değeri telafi etmeli. Saygınlık talebi, kendisine yakıştırdığı 'bilimci' imgesine kolayca bağlı hale gelmiştir. 'Basit bir gazeteci' olarak anılmak, kendisini değersiz ve sığ hissetmesine yol açar. Süslü kelime haznesiyle girift konuşma ve yazma tarzının altında yatan şey, zannederim çoğu zaman budur. Bu tarzı öğrenmek, öğrenmemekten daha kolaydır. Bu bir uzlaşım haline gelmiştir—bu dili kullanmayanlar, ahlaki kınamaya maruz kalır. Bu durum belki de, akademiden ve akademi dışından kültürlü insanların ilgisini kazanan kişileri anlaşılabilir nedenlerle dışlamak isteyen vasat insanlar arasındaki bir işbirliğinin sonucudur.

Yazı yazmak, okurların dikkatini çekme talebinde bulunmak demektir. Bu talep *her* üslubun bir parçasıdır. Yazı yazmak ayrıca, kişinin kendi adına en azından okunmaya değer bir statü talebinde bulunmasıdır. Genç akademisyen, iki taleple de fazlasıyla ilgilidir ve kamusal bir konumdan mahrum olduğunu hissettiğinden, özel statü talebini, okurun söylediklerine dikkat göstermesine ilişkin talebinin önünde koyar. Şu bir gerçek ki Amerika'da en başarılı bilgi insanları bile, geniş çaplı çevre ve kamular arasında pek fazla statü sahibi değildir. Bu hususta sosyolojinin durumu uç noktada olmuştur: Sosyolojik üslup alışkanlıkları, geniş ölçüde sosyologların diğer akademisyenlerden bile daha az statü sahibi olduğu zamanlardan kaynaklanmaktadır. Statü hırsı, akademisyenlerin böylesine kolay bir biçimde anlaşılmazlığa kaymasının nedenlerinden biridir. Dolayısıyla da, arzu ettiği statüyü elde edememesinin bir

nedenidir. Tam manasıyla bir kısır döngü—fakat bir âlimin kolayca çıkabileceği bir döngü.

Akademik *nesrin* üstesinden gelebilmek için, öncelikle akademik *çalımın* üstesinden gelmelisiniz. Şu üç soruya vereceğiniz cevapları açıklığa kavuşturmak, dilbilgisi ve Anglosakson kökleri tetkik etmekten daha önemlidir: (1) En nihayetinde çalışma konum ne derece karmaşık? (2) Yazı yazmakla kendim için hangi statüyü talep etmiş oluyorum? (3) Kimler için yazmaya çalışıyorum?

(1) Birinci sorunun olağan cevabı şudur: Çalıştığınız konu, yazma tarzınız kadar güç ve karmaşık değildir. Bunun kanıtı her yerde mevcuttur: Sosyal bilim kitaplarının yüzde doksan beşinin kolayca İngilizceye çevrilebilmesi bunu gösterir.[10]

Fakat bazı durumlarda teknik terimlere ihtiyaç duyamaz mıyız diye sorabilirsiniz.[11] Kuşkusuz duyarız; fakat 'teknik' ille de zorluk anlamına gelmez; jargon anlamına da gelmez kesinlikle. Eğer bu tür teknik terimler gerçekten gerekliyse ve ayrıca şeffaf ve kesinse, bunları yalın bir dil bağlamında kullanmak ve böylece okuyucuya anlamlı bir biçimde takdim etmek güç değildir.

Muhtemelen, yaygın olarak kullanılan sıradan kelimelerin çoğu kez duygu ve değerlerle 'yüklü' olduğu, dolayısıyla yeni kelimeler ya da teknik terimler lehine onlardan kurtulmanın iyi ola-

10 Bu tür tercümelerin bazı örnekleri için yukarıya bkz. İkinci bölüm. Bu arada, yazı yazma üzerine bildiğim en güzel kitap Robert Graves ve Alan Hodge'unkidir, *The Reader Over Your Shoulder*, [*Ensenizdeki Okur*] New York, Macmillan, 1944. Ayrıca şu mükemmel tartışmalara da bkz., Barzun ve Graff, *The Modern Researcher*, [*Modern Araştırmacı*] op. cit., G. E. Montague, *A Writer's Notes on His Trade*, [*Bir Yazarın Zanaatı Üzerine Notları*] Londra, Pelican Books, 1930-1949 ve Bonamy Dobrée, *Modern Prose Style*, [*Modern Nesir Üslubu*] Oxford, The Clarendon Press, 1934-50.

11 Matematiksel dilden benden çok daha iyi anlayanlar, bu dilin kesin, hesaplı ve şeffaf olduğunu belirtir. Bu nedenle, matematiğe toplumsal inceleme yöntemleri arasında merkezi bir rol talep eden, buna karşın kesin, hesaplı ve şeffaf olmayan bir şekilde yazan pek çok sosyal bilimciden kuşkulanırım. Bu kişiler matematiğe gerçekten de fazlasıyla itimat eden Paul Lazarsfeld'den bir ders almalılar ki onun nesri ilk taslaklarında bile anılan matematiksel nitelikleri taşır. Lazarsfeld'in matematiğini anlayamadığımda, bunun bilgisizliğimden kaynaklandığını bilirim; matematiksel olmayan dilde yazdıklarına katılmadığımda, bu durumun onun hatalı olmasından kaynaklandığını bilirim; çünkü insan onun söylediklerini daima tastamam anlar ve böylece tam olarak nerede yanlış yaptığını da bilir.

bileceği itirazında bulunacaksınız. Buna cevabım şudur: Sıradan kelimelerin çoğu kez fazla yüklü olduğu doğrudur. Fakat sosyal bilimlerde yaygın bir biçimde kullanılan pek çok teknik terim de aynı şekilde yüklüdür. Anlaşılır bir biçimde yazmak, bu yüklere hâkim olmak ve kastettiğiniz şeyi, başkaları tarafından yalnızca bu anlam çıkarılacak şekilde eksiksiz olarak söylemek demektir. Kastettiğiniz anlamın, sizin de içinde bulunduğunuz altı ayaklık bir daire içine alındığını; okurun çıkardığı anlamın da, kendisinin içinde bulunduğu başka bir daire olduğunu varsayın. Umalım ki bu daireler kesişsin. Bu kesişimin genişliği, iletişiminizin genişliğidir. Okurun dairesinde kesişimin dışında kalan kısım; kontrol dışı anlam alanlarından biridir: O bu kısmı kendisi uydurmuştur. Sizin dairenizde kesişimin dışında kalan kısım; bu da başarısızlığınızın başka bir göstergesidir: Bu kısmı iyi ifade edememişsinizdir. Yazma yeteneği, okurun anlam dairesini kendinizinkiyle tümüyle kesiştirmektir, ikinizin birden aynı kontrollü anlam dairesinde bulunacağınız şekilde yazmaktır.

Öyleyse vurgulamak istediğim ilk nokta, 'sosyologca'nın büyük bir bölümünün çalışma konusu ya da düşüncenin herhangi bir karmaşıklığıyla ilişkisiz olduğudur. Bu üslup –bana kalırsa hemen hemen bütünüyle– kişisel çıkara dönük akademik talepleri kabul ettirmek için kullanılmaktadır; bu şekilde yazmak, okura (eminim ki çoğu kez de farkında olmadan) şunu söylemektir: 'Vakıf olduğum şey öylesine zor ki onu ancak öncelikle çetin dilimi öğrendiğiniz takdirde anlayabilirsiniz. Bu süre zarfında, siz yalnızca bir gazeteci, bir acemi ya da geri kalmış başka bir kategorinin örneğisiniz.'

(2) İkinci soruyu cevaplamak için, sosyalbilimsel çalışmayı sunmanın iki tarzını, yazarın kendisine ilişkin fikrine ve sahip olduğu tonlamaya bakarak birbirinden ayırt etmeliyiz. Bu tarzlardan biri, onun haykıran, bir şeyler fısıldayan, kıs kıs gülen—fakat her zaman orada duran biri olabileceği fikrinden kaynaklanır. Onun ne

tür bir insan olduğu da açıktır; kendinden emin de olsa evhamlı da olsa, toksözlü de olsa ihtiyatlı da olsa, *o* bir tecrübe ve muhakeme merkezi*dir*; bir şey keşfetmiştir ve bize neyi nasıl keşfettiğini anlatmaktadır. İngiliz dilinde mevcut olan en iyi serimlemelerin ardındaki tonlama budur.

Çalışmayı sunmanın diğer tarzı, hiçbir insani tonlama takınmamaktır. Böyle bir yazı üslubu, hiçbir surette bir 'tonlama' değildir. Müstakil bir sestir yalnıza. Bir makine tarafından imal edilmiş bir yazı üslubudur. Jargonla dolu olması, fazlasıyla yapay olması kadar manidar değildir: Yalnızca gayri şahsi değil, kasıntılı bir biçimde gayri şahsidir. Resmi tebliğler bazen bu şekilde yazılır. İş mektupları da keza. Bir de sosyal bilimlerin büyük bir bölümü böyledir. İnsani bir konuşma tarzı olarak tahayyül edilemeyen her yazım şekli –belki kimi sahiden büyük üslupçularınkinin dışında– kötü bir yazım şeklidir.

(3) Fakat son olarak, tonlamayı işitmesi gereken insanlarla ilgili mevzu vardır—bu konu üzerine düşünmek de üslup özelliklerini beraberinde getirir. Bir yazarın, ne tür insanlara hitap etmeye çalıştığını hatırında tutması çok önemlidir—ayrıca bu insanlar hakkında aslında ne düşündüğü de. Bunlar basit sorular değildir: Bunları cevaplamak, okur kamulara ilişkin bir bilgiyi olduğu kadar, pekâlâ kişinin kendisi hakkında vermesi gereken kararları da şart koşar. Yazmak, okunmayı talep etmektir evet; fakat kim tarafından?

Bana bunu aktarma iznini veren meslektaşım Lionel Trilling tarafından bir cevap önerilmiştir. İyi bildiğiniz bir konuda, önde gelen bir üniversitenin bütün bölümlerinden öğrencilerin, öğretmenlerin ve ayrıca yakın kentlerden konuyla ilgilenen çeşitli insanların oluşturduğu bir dinleyici önünde bir ders vermek için davet edildiğinizi farz edin. Bu dinleyicilerin karşısında olduğunuzu ve

anlatılanları öğrenme hakları olduğunu düşünün; onların konuyu anlamasını istediğinizi düşünün. Şimdi, yazın.

Bir yazar olarak sosyal bilimciye aşağı yukarı dört genel olanak açıktır. Eğer kendisini tonlama sahibi biri olarak görür ve belirttiğim türde bir kamuya hitap ettiğini varsayarsa, okunaklı bir nesir ortaya koymaya çalışacaktır. Eğer kendisini tonlama sahibi biri olarak görür, fakat herhangi bir kamuya ilişkin tam bir farkındalık geliştirmezse, kolaylıkla anlaşılmaz deli saçmalarına sapabilir. Böyle biri dikkatli olsa iyi eder. Eğer kendisini tonlama sahibi olmaktan ziyade bazı gayri şahsi tınıların temsilcisi olarak görüyorsa, bu durumda –eğer bir kamu bulursa– muhtemelen bir idol haline gelecektir. Eğer, kendi tonlamasının farkında olmamakla birlikte herhangi bir kamu da bulamaz ve yalnızca kimsenin ilgilenmediği bir rapor uğruna konuşursa, o halde sanırım artık standartlaşmış nesrin gerçek üreticilerinden biri olduğunu kabul edebiliriz: Büyük ve boş bir toplantı salonunda müstakil bir ses. Bu bir Kafka romanındaki gibi bütünüyle korkutucudur, zaten öyle olmalıdır: Aklın geldiği sınır noktasından bahsediyoruz.

Derinlik ile laf-ı güzaf arasındaki sınır genellikle ince, hatta tehlikelidir. İncelemelerine başladıktan sonra, attığı ilk adımdan fazlasıyla mutlu olup daha öteye gitmek istemeyenlerin -Whitman'ın küçük şiirinde olduğu gibi- meraklı büyülenmişliğini kimse yadsıyamaz. Dil, başlı başına muhteşem bir dünya kurar; fakat bu dünyada sıkışıp kalarak başlangıçlara özgü şaşkınlıkları nihayetlenmiş sonuçların derinliğiyle karıştırmamalıyız. Akademik topluluğun bir üyesi olarak, kendinizi gerçek anlamda büyük bir dilin temsilcisi olarak görmeli ve konuştuğunuzda ya da yazdığınızda, kendinizden uygar insanın söylemini sürdürmeyi beklemeli ve arzulamalısınız.

Yazı yazmayla düşünmenin etkileşimiyle ilgili son bir husus var. Eğer yalnızca Hans Reichenbach'ın 'keşif bağlamı' dediği

şeye gönderme yaparak yazıyorsanız, çok az insan tarafından anlaşılacak; ayrıca ifadelerinizde oldukça öznel olmaya eğilim göstereceksiniz. Düşündüğünüz şeyi daha nesnel kılmak için, sunum bağlamında iş görmelisiniz. Başlangıçta, düşüncelerinizi kendi kendinize 'sunarsınız' ki bu genellikle 'açık bir biçimde düşünmek' olarak adlandırılır. Daha sonra, konuyu netleştirdiğinizi hissettiğinizde, başkalarına da sunarsınız—ve çoğu zaman netleştirememiş olduğunuzu fark edersiniz. İşte artık 'sunum bağlamı'ndasınız. Bazen düşüncenizi sunmaya çalışırken onu değişikliğe uğrattığınızı fark edeceksiniz—yalnızca ifade biçimi açısından değil, çoğu kez içerik açısından da. Sunum bağlamında iş gördükçe, yeni fikirler edineceksiniz. Sözün kısası, bu bağlamın kendisi, asıl olandan farklı, toplumsal olarak daha nesnel olduğu için kanımca daha üst düzeyde bir keşif bağlamı haline gelecek. Burada yine, düşünme şeklinizi yazma şeklinizden ayıramazsınız. İki bağlam arasında gidip gelmelisiniz ve bunu yaparken nereye doğru gidiyor olduğunuzun farkında olmak iyidir.

6

Söylediklerimden, pratikte hiçbir zaman 'bir tasarı üzerinde çalışmaya başlamak' diye bir şeyin olmadığını; zaten, ya kişisel bir tarzda, dosyalar üzerinde göz gezdirdikten sonra not tutarken, ya da yönlendirilmiş çalışmalarda henüz şimdiden 'çalışmakta' olduğunuzu anlayın. Bu yaşam tarzının ve çalışma biçiminin sonucunda, daima daha fazla geliştirmek istediğiniz birçok konunuz olacak. Bir 'yayım' yapmaya karar verdiğinizde bütün dosyanızı, kütüphane taramalarınızı, söyleşilerinizi, görüşmelerinizden seçtiğiniz kısımları—her şeyi bu konu ya da tema uğrunda kullanmaya çalışın. Sözkonusu çalışmada rol oynayan bütün temel öğeleri içeren küçük bir dünya inşa etmeyi, her parçayı düzenli bir biçimde kendi yerine yerleştirmeyi, oluşan yapıyı sık sık farklı kısımlarındaki gelişmeler etrafında tekrar düzenlemeyi deneyin. Yalnızca bu şekilde inşa

edilmiş bir dünyada yaşamak, gerekli olanın ne olduğunu fark etmenizi sağlar: Fikirler, olgular, fikirler, rakamsal veriler, fikirler...

Böylece, keşfettiğiniz şeyin düzenlenişi için tipler inşa ederek, öğeleri isim isim ayırt etme yoluyla tecrübeye odaklanıp düzenleyerek bunları keşfedecek ve tanımlayacaksınız. Bu düzen arayışı, örüntü ve yönelimler aramanıza, tipik ve nedensel ilişkiler bulmanıza olanak verecek. Sözün kısası, karşılaştığınız şeyin anlamını bulmaya çalışın ve gözle görülebilir olmayan bir şeyin görülebilir işareti olarak yorumlanabilecek bir şeyler arayın. Anlamaya çalıştığınız şeyle ilgili görünen her şeyin bir envanterini oluşturun; bunu kesip kırparak ana hatlarını meydana çıkarın; sonra bu öğeleri dikkatli ve düzenli bir biçimde birbirleriyle ilişkilendirerek bir çeşit işleyiş modeli oluşturun. Sonra da bu modeli açıklamak istediğiniz şey neyse onunla bağlantılandırın. Bu iş bazen bu denli kolaydır; fakat çoğu zaman tam anlamıyla nihayetlenmez.

Ancak daima, bütün ayrıntılar arasında, yirminci yüzyılın ortasında toplumsal çeşitliliğin belli başlı form ve yönelimlerinin temel istikametine işaret edebilecek göstergeleri arıyor olacaksınız. Çünkü en nihayetinde daima bu mesele –insan çeşitliliği– hakkında yazıyorsunuz.

Düşünmek, düzen ve aynı zamanda kapsamlılık uğruna verilen bir mücadeledir. Düşünmeye vaktinden evvel son veremezsiniz—yoksa bilmeniz gereken her şeyi öğrenmeyi başaramazsınız; ebediyen sürmesine de müsaade edemezsiniz, yoksa şişer ve patlarsınız. Kanımca insanlığın muktedir olduğu en tutkulu çabayı, derin düşünceyi yaratan şey, az çok başarıya ulaştığı nadir vakalarda işte bu açmazdır.

Belki de söylemek istediklerimi en iyi şekilde birkaç temel kural ve uyarı şeklinde özetleyebilirim:

(1) İyi bir zanaatkâr olun: Değişmez kural setlerinden kaçının. Her şeyden önemlisi, sosyolojik tahayyül gücünü geliştirmeye ve

kullanmaya çalışın. Yöntem ve teknik fetişizminden uzak durun. Alçak gönüllü düşünsel zanaatkâra eski haklarını geri vermekte ısrarcı olun ve kendiniz de bu tür bir zanaatkâr haline gelmeye çabalayın. Bırakın herkes kendi kendisinin yöntembilimcisi olsun; bırakın herkes kendi kendisinin teorisyeni olsun; bırakın teori ve yöntem yeniden bir zanaat pratiğinin parçaları olsunlar. Bireysel âlimin önceliğinden yana olun; teknisyenlerden mürekkep araştırma ekiplerinin egemenliğine karşı durun. İnsan ve toplum problemleriyle tek başına yüzleşen bütünlüklü bir zihin olun.

(2) Kesilip biçilmiş Kavramların Bizans usulü çapraşıklığından, laf ebeliğine dayalı üslupçuluktan sakının. Kendinizi ve başkalarını anlaşılır ifadenin sadeliği konusunda teşvik edin. Daha ince ayrıntılandırılmış terimleri, ancak bunların anlayış kapasitenizi genişleteceğine, dayanaklarınızı kesinleştireceğine ve akıl yürütmenizi derinleştireceğine kesin olarak kanaat getirdiğinizde kullanın. Anlaşılmazlığı toplum üzerine yargılarda bulunmaktan yan çizmenin ve okurların eseriniz üzerindeki yargılarından kurtulmanın bir aracı olarak kullanmaktan sakının.

(3) Çalışmanızın gerektirdiğini düşündüğünüz bir tarih-aşırı kurguyu gerçekleştirin; küçük tarih-altı ayrıntıları da didikleyin. Tamamen biçimsel bir teori oluşturun, elinizden geldiğince modeller de inşa edin. Küçük ayrıntıları ve bunların ilişkilerini de, eşsiz nitelikteki büyük olayları da ayrıntılı biçimde inceleyin. Fakat bağnaz olmayın: Bütün bu çalışmaları tarihsel gerçeklik düzlemiyle aralıksız olarak ve sıkı sıkıya bağlantılandırın. Günün birinde bir yerde başkalarının bu görevi sizin yerinize tamamlayacağını sanmayın. Tarihsel gerçekliğin tanımlanmasını göreviniz kabul edin; problemlerinizi bu açıdan formüle edin ve bu düzlemde çözüme kavuşturmayı deneyin; bu problemlerin bünyesinde barındırdığı sorun ve sıkıntıları bu şekilde tahlil edin. Aklınızda en azından esaslı bir örnek bulunmaksızın asla iki-üç sayfadan fazla yazı yazmayın.

(4) Yalnızca birer birer dar muhitleri incelemeyin; muhitlerin örgütlendiği toplumsal yapıları inceleyin. Ayrıntılı olarak incelemek istediğiniz muhitleri büyük yapılara ilişkin bu incelemeler temelinde seçin ve onları muhitlerle yapının karşılıklı etkileşimlerini kavrayacak şekilde inceleyin. Zaman boyutu sözkonusu olduğunda da aynı şekilde ilerleyin. En titizinden bile olsa, yalnızca bir gazeteci olmayın. Gazeteciliğin büyük bir düşünsel uğraş olabileceğini bilin; fakat kendinizinkinin daha büyük olduğunu da bilin! Bu yüzden sabit bıçak sırtı anları ya da çok kısa vadeli zaman aralıklarını minik araştırmalar halinde raporlamayın. Zaman aralığınız olarak insanlık tarihi sürecini alın ve incelediğiniz haftaları, yılları, dönemleri bunun içine oturtun.

(5) Amacınızın dünya tarihinde bugüne dek boy göstermiş olanlarla şu anda mevcut olan toplumsal yapıların bütün yönleriyle karşılaştırmalı olarak kavranması olduğunu unutmayın. Bunu gerçekleştirmek için hâkim akademik dalların keyfi uzmanlaşmasından uzak durmanız gerektiğini unutmayın. Çalışmanızı farklı bir biçimde, konuya ve her şeyden önce kayda değer problemlere uygun olarak özelleştirin. Bu problemleri formüle etmek ve çözüme kavuşturmak için, insana ve topluma ilişkin aklı başında incelemelerin tümünden, bunlarda rastlayabileceğiniz perspektif ve malzemelerden, fikir ve yöntemlerden yararlanmakta duraksamayın, hatta bunun için sürekli olarak ve yaratıcı bir biçimde çabalayın. Bütün bu çalışmalar *size* aittir; onlar sizin de bir parçası olduğunuz şeye aittir; anlaşılmaz bir jargon ve çalımlı bir *uzmanlık*la bu çalışmaların yolunu tıkayanların onları elinizden almasına izin vermeyin.

(6) Çalışmanız vasıtasıyla olumluyor ve zımnen ifade ediyor olduğunuz insan imgesine –insanın doğasına ilişkin genel görüşe– karşı daima gözlerinizi dört açın; aynı şekilde tarih imgesine, yani tarihin nasıl yaratıldığına ilişkin görüşünüze karşı da dikkatli olun. Sözün özü, tarihe, biyografiye ve biyografi ile tarihin kesiş-

tiği toplumsal yapıya ilişkin problemler konusundaki görüşleriniz üzerinde sürekli çalışın ve bunları yeniden gözden geçirerek düzeltin. Bireysellik çeşitlerine ve dönemsel değişim tarzlarına karşı gözünüzü dört açın. Gördüklerinizi ve tahayyül ettiklerinizi, insan çeşitliliğine ilişkin incelemenize ipuçları olarak kullanın.

(7) Klasik toplumsal çözümleme geleneğini miras aldığınızı ve sürdürdüğünüzü bilin; dolayısıyla insanı yalıtılmış bir varlık olarak, kendi içinde ve bağımsız pürüzsüz bir alan ya da sistem olarak anlamaya çalışmayın. Kadınları ve erkekleri, tarihsel ve toplumsal failler olarak anlamaya çalışın; farklı kadın ve erkeklerin farklı toplumlar tarafından hangi karmaşık yollarla seçilip biçimlendirildiğini anlamaya çalışın. Çalışmanızın herhangi bir bölümünü sonlandırmadan önce, bazen dolaylı yoldan da olsa, onu kendi döneminizin yapı ve istikametini, işleyiş ve içeriğini, yirminci yüzyılın ikinci yarısında toplumun korkunç ve ihtişamlı hayatını anlamaya yönelik temel ve daimi görevle ilişkilendirin.

(8) Resmi olarak formüle edildikleri şekliyle kamusal sorunların ya da kişisel olarak hissedildikleri şekliyle sıkıntıların, incelemek için ele aldığınız problemleri belirlemesine izin vermeyin. Hepsinden önemlisi de, bir başkasının şartlarını kabullenerek ahlaki ve siyasi özerkliğinizi bürokratik ethosun liberal-olmayan pratikçiliğine ya da ahlaki parçalanmışlığın liberal pratikçiliğine terk etmeyin. Birçok kişisel sıkıntının salt sıkıntı olarak kaldıkça çözüme kavuşturulamayacağını, kamusal sorunlar ve tarih-yapımına ilişkin problemler temelinde anlaşılması gerektiğini bilin. Kamusal sorunların insani anlamının, kişisel sıkıntılarla ve bireysel yaşama ilişkin problemlerle bağlantılandırılarak ortaya çıkarılması gerektiğini bilin. Bilin ki sosyalbilimsel problemler, uygun bir şekilde formüle edildiklerinde hem sıkıntılara hem sorunlara, hem biyografiye hem tarihe ve bunların karmaşık ilişkilerinin kesişim bölgesine yer vermelidir. Bireyin yaşamı ve toplumların inşası bu kesişim bölgesi dahilinde meydana gelir; ve sosyolojik

tahayyül gücü, zamanımızda insan yaşamının niteliğinde bir fark yaratma fırsatını bu kesişim bölgesi dahilinde yakalar.

TEŞEKKÜRLER

Bu kitabın ilk versiyonu, 1957 yılı baharında Sosyal İşler Bakanlığı danışmanı Henning Friis tarafından Kopenhag'da düzenlenen bir sosyal bilimler seminerinde sunulmuştur. Ona ve bu seminerin adını anacağım üyelerine, etkili eleştirileri ve iyi yürekli tavsiyeleri için minnettarım: Kirsten Rudfeld, Bent Andersen, P. H. Kühl, Poul Vidriksen, Knud Erik Svensen, Torben Agersnap, B. V. Elberling.

Birinci bölüm: 'Sosyolojik Tahayyülün Vaat Ettikleri,' kitabın diğer kısa bölümleriyle birlikte, 1958 yılının Eylül ayında kısaltılmış haliyle St. Louis'de Amerikan Siyasal Bilimler Derneği'ne sunulmuştur. Altıncı bölümde, *Philosophy of Science*'ta (Cilt 20, No. 4, Ekim 1953) yayımlanan 'Günümüz Sosyal Çalışmalarında İki Araştırma Tarzı' [*Two Styles of Research in Current Social Study*] adlı makaleden yararlandım. Ek bölümünün ilk beş alt bölümünün ilk taslağı *Sosyolojik Teori Sempozyumu*'nda [*Symposium on Sociological Theory*] (der. L. Gross, Evanston, Paterson, 1959) yayımlandı. Sekizinci bölümün 5. ve 6. alt bölümleri *Monthly Review*'da (Ekim, 1958) basıldı. Ayrıca ilk kez 1 Mayıs 1954'te *The Saturday Review*'da yayımlanan görüşlerden genel bir tarzda yararlandım. Dokuzuncu ve onuncu bölümlerden kimi parçalar Londra Ekonomi Okulu'nda ve Varşova'da Polonya Bilimler Akademisi'nde 1959 yılı Ocak ayında verilen konferanslarda kullanıldı ve ayın yıl Şubat ayında BBC *Third Programme*'da yayınlandı.

Elyazmasının son taslakları, kitabın sahip olabileceği meziyetlerin büyük kısmı için minnettar olduğum ve adını anacağım mes-

lektaşlarım tarafından kısım kısım ya da bütün olarak eleştirildi. Cömert desteklerini teslim etmenin daha uygun bir yolu olmasını dilerdim:

Harold Barger, Robert Bierstadt, Norman Birnbaum, Herbert Blumer, Tom Bottomore, Lyman Bryson, Lewis Coser, Arthur K. Davis, Robert Dubin, Si Goode, Marjorie Fiske, Peter Gay, Llewellyn Gross, Richard Hofstadter, Irving Howe, H. Stuart Hughes, Floyd Hunter, Sylvia Jarrico, David Kettler, Walter Klink, Charles E. Lindblom, Ernst Manheim, Reece McGee, Ralph Miliband, Barrington Moore Jr., David Riesman, Meyer Schapiro, George Rawick, Arnold Rogow, Paul Sweezy.

Dostlarım William Miller ve Harvey Swados'a, anlaşılır bir biçimde yazmama yardımcı olmaya yönelik sürekli çabaları için müteşekkirim.

C.W.M.

SONSÖZ
Todd Gitlin

1

Cümlenin geri kalanı kulağa oksimoron gibi gelecekse de, C. Wright Mills yirminci yüzyılın ikinci yarısının en ilham verici sosyoloğuydu, 45 yaşında vefat etmesinden ve başlıca eserlerini on yıldan biraz daha uzun bir sürede ortaya koymasından dolayı başarısı daha da dikkate şayandır. Altmışların başlarında kendisine bir pusula arayan siyasi kuşak için Mills, radikalizmin yol gösterici şövalyesiydi. Yine de o bir paradokslar yumağıydı ve okurları bu paradokslara bilinçli olarak ayak uydursun ya da uydurmasın, bu onun cazibesinin bir parçasıydı. Mills, radikal geleneklere karşı uyanık bir radikal, sosyolojinin gidişatından hoşnutsuz bir sosyolog, aydınlardan çoğu zaman kuşku duyan bir aydın, bir zanaatkâr olduğu kadar bir dava savunucusu, ümitsiz bir iyimser, coşkulu bir kötümser ve neticede zihni, enerjisi, tutkusu, ufku ve çelişkileriyle döneminin başlıca ahlaki ve siyasi tuzaklarının çoğuna karşı tetikte olan birkaç çağdaştan biriydi. Broşürler yazmaya karar vermiş felsefe eğitimli ve çoksatar bir sosyolog, Marksist gelenekten neyin kurtarılabilir olduğunu bulma mücadelesi veren bir halkçı, siyasete adanmış bir münzevi, üsluptan ciddi bir biçimde haberdar olan saygın bir şahsiyet olarak, yalnızca bir kılavuz değil, aynı zamanda

paradokslarıyla, tükenmiş ideolojilerin[1] ortasında imtiyazla beslenmiş fakat yine de Amerika'yı kökten dönüştürecek gücü bulmaya ya da oluşturmaya can atan öğrenci hareketinin kimi gerilimlerine ilişkin önceden fikir veren bir örnekti.

Yaşamının son iki yılında Mills bir yazar olarak kamuya mal olmuş bir kişi haline geldi; Soğuk Savaş ve Birleşik Devletler'in Latin Amerika politikası aleyhindeki broşürleri bütün diğer radikallerden daha çok okundu, *Dinle Yankee*[2] [*Listen, Yankee*] adlı kitabı *Harper's Magazine*'de kapak konusu oldu, "*New Left*'e Mektup"u [*Letter to the New Left*] hem İngiltere'deki *New Left Review*'da hem Amerika'daki *Studies on the Left*'te yayımlandı ve *Demokratik Toplum Yanlısı Öğrenciler* [*Students for a Democratic Society; SDS*] tarafından çoğaltılarak fotokopi şeklinde dağıtıldı. 1960 yılının Aralık ayında, resmi bir dış siyaset uzmanıyla[3] Latin Amerika politikası üzerine bir televizyon tartışmasına hararetle hazırlanırken Mills bir kalp krizi geçirdi ve on beş ay sonra vefat ettiğinde, derhal bir şehit mertebesine yükseltildi. SDS'nin *Port Huron Bildirisi* Mills'in nesrinden yankılar taşımaktadır ve bildirinin başyazarı Tom Hayden, yüksek lisans tezini "Radikal Göçebe" olarak adlandırdığı Mills üzerine yazmış; onu, *New Left*'in kendisi gibi, ideolojik tıkanıklık içerisinden zor kullanarak bir yol açmaya çalışan Don Kişotvari fakat kahramansı bir figür olarak betimlemiştir. Vefatından sonra, *New Left* kurucu ailelerinden en az birinin çocuğu adını Mills'ten almıştır; buna en az bir kediyi, derin bir muhabbetle bu

1 Daniel Bell'in *The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties* (New York: Free Press, 1960) kitabının alt başlığındaki fazla dikkat çekmemiş bir kelimeyi kasten kullanıyorum [Türkçesi için bkz.: *İdeolojinin Sonu: Ellilerdeki Siyasi Fikirlerin Tükenişine Dair*, Çev. Volkan Hacıoğlu, Bursa: Sentez Yayınları, 2013]

2 Bu kitabın Türkçesi için bkz., *Dinle Yankee Ve Castro'nun Tarihi Savunması Tarih Beni* Beraat *Ettirecek*, Çev. İnci Özgüden & Doğan Özgüden, İstanbul: Yar Yayınları, 2006. 2. Bs. [ç.n.]

3 Bu kişi, modern şirkette yönetim kurulunun, denetimi hissedarlardan devraldığı görüşünün başlıca savunucularından biri olan A. A. Berle Jr.'dı. *The Modern Corporation and Private Property* [*Modern Şirket ve Özel Mülkiyet*] (1932) kitabının güçlü ortak-yazarı olan Berle, şirket bilinci/vicdanı görüşü dolayısıyla Mills tarafından eleştirilmişti (Mills, *The Power Elite* [New York: Oxford University Press, 1956], s. 125 n., 126 n.). Bu öyküyü bilenler için, sözkonusu tartışma daha ziyade bir hesaplaşma gibi görünmüştü.

şekilde adlandırdığım kendi kendimi de eklemeliyim, çünkü hemen hemen kızıl tüylüydü.

Mills'in yazarlığı, insanın kudretine ve hüsranına ilişkin keskin bir farkındalıkla, insanın serüvenine ilişkin ateşli bir hissiyatla ve insan onuruna derinden bir bağlılıkla yüklü ve mühürlüdür. Üslubu, birçok bakımdan kişiliğini yansıtıyordu. Güçlü, hemen tanınabilir bir nesirle, insanların yalnızca toplumsal koşullarla sınırlandırılmış bir yaşam değil, kendi ürünleri olmayan toplumsal güçlerce şekillendirilmiş bir yaşam da sürdüğü ve bu indirgenemez olgunun iki sonuç doğurduğu görüşünü üzerine basa basa vurguladı: Bu görüş, insan yaşamına toplumsal kökeni olan trajik bir veçhe kattı, ayrıca –insanlar bunu bir çıkış yolu gördüğü takdirde– birlikte hareket ederek yaşamı geniş çapta iyileştirme potansiyeli de yarattı.

Sosyolojik Tahayyül'de ve diğer eserlerinde Mills, sosyoloğun kendine özgü inceleme konusunun biyografi ve tarihin kesişimi olduğunu ileri sürdü. Kendi biyografisi ve tarihi de belirgin bir biçimde Amerika'ya özgü olan bir paradoksta çakışır: O, kendi yerini bir yere ait olmayı reddederek bulan yalnız bir zanaatkârdır. "Düşünsel, siyasi ve ahlaki bakımdan bir başıma oldum" diye yazacaktır. "Küçük bir grupla bile olsa, ne akademik ne de siyasi açıdan başkalarının grup 'kardeşliği' olarak adlandırdığı şeyi hiç tatmadım. Birkaç kişi tanıdığım doğru, fakat küçük bile olsa bir grupla hiç ilişkim olmadı... Ve bildiğim basit bir gerçek varsa o da şu ki kendime böyle bir grup aramadım."[4] "Düşünsel ve kültürel bakımdan olabildiğince 'kendi kendini yetiştirmiş' bir insanım"[5] diye yazdı. Onun "istikamet"i, "bağımsız zanaatkâr"ın

4 1957 yılı güzünde, Mills'in, temsili Rus meslektaşı olarak tahayyül ettiği "Tovarich"e yazdığı bir yazıdan. *C. Wright Mills: Letters and Autobiographical Writings* [*C. Wright Mills: Mektuplar ve Otobiyografik Yazılar*], der. Kathryn Mills ile Pamela Mills, ms. s. 276. University of California Press'ten Naomi Schneider'a ve Kathryn Mills'e, 2000'de çıkacak olan bu kitabın elyazmasını okumama ve alıntı yapmama izin verdikleri için teşekkür ederim.

5 Mills'ten "Tovarich"e, *C. Wright Mills*, ms. s. 30.

istikametiydi[6]—"zanaatkâr," onun gözde kelimelerinden biriydi. "Ben kalbimin derinliklerinde bütünüyle bir *Wobbly*'yim[7]... *Wobbly*'yi tek bir anlamda kullanıyorum: Bürokratın zıddı olarak."[8] Aktivist broşür yazarlığının orta yerinde bile, şöyle yazıyordu: "Partisiz bir siyasetçiyim ben"[9]—başka türlü söylersek, tek başına bir partiydi.

Güçlü nesri, kayda değer mücadele yeteneği, Teksaslı yel yeperek *aura*sı, düşünsel korkusuzluğuyla saldığı nam ve zanaatkârlık tutkusu; hepsi bir bütündür. Eylemin cazibesine kapılmış bir serbest düşünür olarak, kendisini bütün yerleşik blokların karşısına koyan bir hariciydi—yalnızca kendilerini kökten değişimin niçin olanaksız ya da sakıncalı olduğunu açıklamaya adamış liberal akademisyenlerin değil, aynı zamanda Kennedy yönetiminin etrafını saran ve sonra da onun Kamelot adıyla kutsanmasına katkıda bulunan iktidar yandaşı ve nicelik meraklısı saray aydınlarının da. Kamelot üyeleri, iktidardan mest olmuş bir biçimde büyü içinde yaşarken Yeni Sınır'dan [*New Frontier*] söz edebilirdi, bu sırada Mills, tek tabanca, anti-bürokrat, yalnızca kendisine ait olan bir Yeni Sınır çizmekteydi.

Haklı olarak bıçkın şeklinde yaftalanmış nesrinin ateşliliği, cazibesinin arızi bir nedeni değildi. Genellikle canlı ve devingen, çoğu kez bariz bir biçimde gündelik konuşma diline özgü, bununla birlikte kimi kez ihtiyatı aştığından hoyrat bir nesirdi bu (Mills, üslubunu geliştirmek için yirmi yıl boyunca çok çalıştı). Hareket bildiren isimlerle yetersizlik bildiren isimleri çarpıştırmaya meyilliydi—"sürüklenme" ve "ihmal"e karşı "hesaplaşma" ve "hücum." "Uçuk realizm" ve "askeri metafizik" gibi tartışmalı kategorilerden zevk alıyordu. Bu üslubun maço olduğunu söylemek zor olsa da,

6 Mills'ten "Tovarich"e, *C. Wright Mills*, ms. s. 278.

7 *Wobbly*: Dünya Endüstri İşçileri Sendikası (*Industrial Workers of the World*) üyelerine verilen isim. Kelime ayrıca; dingin olmayan, hareketli, çalkantılı gibi anlamlara gelmektedir. [ç.n.]

8 Mills'ten "Tovarich"e, *C. Wright Mills*, ms. s. 279.

9 Mills'in "Tovarich" defterindeki notu, Haziran 1960, *C. Wright Mills*, ms. s. 340.

kelimenin tam anlamıyla erildi—maço bir yazar, kitlesel şiddet ihtimalini saplantı haline getirmez ya da "Batı hümanizminin ana hedefi [...] insan yazgısına akıl aracılığıyla kendinden emin bir biçimde egemen olmak[tı]"[10] diye yazmazdı.

2

Mills, 1944 yılında bir Guggenheim bursuna başvurduğu sırada, "hiçbir zaman mevcut haliyle Amerikan sosyolojisinin büyük bir kısmını ciddiye alma ihtiyacı duymadım" diye yazma yürekliliği gösterecekti.[11] Vakfa, düşünce dergileri ve "önemsiz mecmualar"da yazdığını bildirdi; çünkü bunlar doğru konuları ele alıyordu ve "dahası, felç edici akademik nesirden kendimi kurtarmak ve modern sosyal bilimleri uzman olmayan halka iletmenin makul bir yolunu geliştirmek istiyordum." Yalnız delikanlı yirmi sekizine geldiğinde artık kendini ifade etmek istiyordu; *freelance politico*,[12] desteğinin bedeli olarak kendisine bunaltıcı bir mutabakat dayatmasına müsaade etmeksizin yanında yer alacak düşünsel bir kamu bulmayı arzuluyordu. Mills, fikirlerini tanıtmak adına hoş karşıladığı popülerlik ile özgür bir hayat yaşamaya yönelik indirgenemez arzusu arasındaki ayrımın farkındaydı; çünkü (kırk yaşındayken yazdığı bir mektupta belirttiği üzere) "yüreğimin derinliklerinde koyu ve kör olasıca bir anarşistim."[13]

---

10 Mills, *The Causes of World War Three* [*III. Dünya Savaşının Nedenleri*] (New York: Ballantine, 1958, 1960), s. 185-6.

11 Mills'ten *John Simon Guggenheim Memorial Foundation*'a, 7 Kasım 1944, *C. Wright Mills*, ms. s. 83-84. Mills, vakfın kendisine itimat etmesiyle bursu kazandı. Buradan, sosyolojinin, Mills'in haklı olarak hor gördüğü hazır kalıplar içerisinde sıkışıp katılaşırken, aslında büsbütün katılaşmış da olmadığı yönünde bir ders çıkarabiliriz—bu durum, alanın önderlerinin, daha sonraki eserlerinden irkilip geri çekilseler de hiç değilse ilk dönem eserlerinde Mills'e hüsnü kabul göstermelerine müsaade ediyordu.

12 *Freelance politico*: Freelance, serbest ya da bağımsız çalışan anlamına gelmektedir. *Politico* ise, meslekten siyasetçi olmamasına karşın siyasete yoğun ilgi duyan ve kafe, bar gibi yerlerde fırsat buldukça biraz hippi bir tarzda ve eleştirel bir biçimde siyasetten dem vuran kişileri adlandırmak için kullanılan alaycı bir ifadedir. Gitlin'in yer yer eğlenceli üslubunu yansıtabilmek amacıyla bu şekilde bırakıldı. [ç.n.]

13 Mills'ten Harvey ve Bette Swados'a, 3 Kasım 1956, ms. içinde s. 241.

Bununla birlikte, şu eski kör olasıca anarşistlerden biri değildi. Pasaklı bir entelektüel de değildi elbette. Metodolojik katılığa saygı duymuş, yüce zanaat aşkını amaç edinmiş, genellikle ciddi eleştirilerden korkmamış ve bunlara cevap vermekten hoşlanmış, açıksözlü tartışmanın hoyratlığını ve kargaşasını sevmiştir. Metodoloji değil, zanaat—aradaki ayrım can alıcıdır. Metodoloji; bir ölünün katılığıdır, hayattan yoksun katılıktır, araştırmanın hakiki dayanaklarını gölgede bırakmak amacıyla fetişleştirilmiş istatistik pratiğinin gizemli diline doğru fosilleşmiş katılıktır. Zanaat, malzemelere saygıyla, hedefler konusunda açıklıkla, düşünsel yaşamın heyecanına ve esaslarına ilişkin bir farkındalıkla yerine getirilen çalışmadır. Zanaat katiyet gerektirir, ancak katiyet zanaatı teminat altına almaz. Zanaat ustalığı, yalnızca teknik bilgi ve mantık değil, bütüncül bir merak, Rönesans insanına özgü bir yetenekler çeşitliliği, tarihe ve kültüre ilişkin bir kavrayış da gerektirir. Sonuç olarak, 1950'lerin diğer büyük sosyolojik yâdigarlarını, David Riesman'ın *Issız Kalabalık*'ını [*The Lonely Crowd*], metodolojinin aşırı geliştirilmesi değil, sosyolojik tahayyül zanaatı meydana çıkarmıştır. Ulusal karakter üzerine yazılmış bu başyapıt, malzeme ve içgörü bakımından o derece zengindir ki bizzat Riesman'ın, kitabın temel "teorik" hipotezini yadsımasından sonra bile değerini yitirmemiştir; bu hipotez, geleneksel kişilikten iç-yönelimli ve dış-yönelimli kişiliklere geçişi demografik S-eğrisinin açıkladığı iddiasıdır.[14]

Mills'in en kalıcı kitabı olan *Sosyolojik Tahayyül*, adım adım ilerleyen bir kılavuzdan ziyade düşünsel çalışma serüveninin bir andacı olduğu için bütün lisansüstü öğrencileri tarafından okunması gereken "Düşünsel Zanaatkârlık Üzerine" başlıklı bir ekle nihayetlenir. Bu ek de şu sözlerle nihayetlenmektedir (ki üniversi-

14 Riesman'ın 1961 baskısına önsözüne bkz., Riesman, Nathan Glazer ve Reuel Denny, *The Lonely Crowd* (New Haven, CT: Yale University Press, 1961), s. xlii-xliii.

tedeyken bu ruha bağlı kalmak için bunları küçük bir kağıda yazıp daktiloma aktarmıştım):

> Çalışmanızın herhangi bir bölümünü sonlandırmadan önce, bazen dolaylı yoldan da olsa, onu kendi döneminizin yapı ve istikametini, işleyiş ve içeriğini, yirminci yüzyılın ikinci yarısında toplumun korkunç ve ihtişamlı hayatını anlamaya yönelik temel ve daimi görevle ilişkilendirin.[15]

Renksiz sosyoloji için birkaç görev!

Tıpkı *Issız Kalabalık* gibi, Mills'in temel kitapları da –*İktidarın Yeni Sahipleri* [*The New Men of Power*] (1948), *Beyaz Yakalı* [*White Collar*] (1951), *İktidar Seçkinleri* [*The Power Elite*] (1956)– yöntem ya da teori değil, büyük konular göz önünde bulundurularak yazılmıştır; bununla birlikte, bir macera ruhu da eşlik eder. (Mills, "toplumsal incelemeler" terimini "sosyal bilimler"e tercih edecek kadar sosyolojinin temel mizacından uzaktı).[16] Bir sosyoloğun kariyeri boyunca bütüncül bir toplumsal betimleme ortaya çıkarmaya çalışması gerektiği, bugün olduğu kadar dikkate değer olmasa gerek. *Sosyolojik Tahayyül*'de Mills, ana akım sosyolojinin iki egemen yönelimini; Gösterişli Teori'nin şişirilmiş yutturmacalarını ve Yalıtılmış Ampirizm'in mikroskobik verimsizliğini, halen kırk yıl önceki önemini ve gücünü (ve yer yer de şamatasını) koruyan bir dille enfes bir biçimde eleştirdi. Belki bugün daha da önemli ve güçlü; çünkü sosyoloji, Mills'in tarif ettiği çukurlara daha derinden gömülmeye devam etti. Birçok postmodernistin, Marksistin ve feministin, parmak uçlarında dönerek kendi yerinde saydıkları dans gösterilerine, kendilerini tatmin etmeye yönelik keşişvari çalışmalarına, popülist amigoluklarına, siyasi heveskârlıklarına ve kurumlu tantanalarına yüksek ciddiyet talep etmekle ve bu edimlerinin yararlı olduğunu iddia etmekle, "beyhude doruklar"[17] hu-

15 bkz. s. 291.
16 bkz. s. 32.
17 bkz. s. 51.

susunda teorinin eski asilzadeleriyle birleşme tarzlarıyla eğlenirdi. Mills, Teori'yi sorumsuz iktidar aleyhinde ciddi bir silah olarak görmedi. Sanırım teorinin talep ve iddialarını, tıpkı yalıtılmış ampiristlerin araştırma ekipleri halinde şirket ve hükümet bürokrasilerinin angaryalarını yerine getirdikleri yönetimsel ideolojilerini ifşa ettiği gibi eleştirilmesi gereken sınıf-bağımlı bir ideoloji olarak –dilerseniz "yeni bir sınıf"ın ideolojisi olarak diyebilirsiniz– kabul ederdi. Ayrıca sanırım, teorinin gösterişli düşünsel iddialarını ve siyasi meydan okumalarını, akademisyenlerin eşsiz yücelikteki misyonlarına ilişkin bir tür –tehlikeli– Leninist varsayım olarak kabul ederdi; sanki teorilerini bir açıklığa kavuştursalar, bunu kendilerini bekleyen bir dünyaya duyuracak ve görevlerine tamamlanmış gözüyle bakacaklarmış gibi.[18]

Mills, kuşkusuz ağır bir görev bilincine sahipti—yalnızca kendisine özgü bir görev değil, genel olarak aydınlara ve hususi olarak da sosyal bilimcilere özgü bir görev bilincine. Kendini Max Weber'in "görev aşkı" –bir ses tarafından çağrılmanın temel anlamında bir uğraş– olarak adlandırdığı şeye bağlılığın kılavuzluk ettiği bir düşünsel çalışmaya adamıştı. Hans Gerth'le beraber İngilizcede Weber'in ilk kayda değer makale derlemesini baskıya hazırlamış olan Mills, Weber'in konuyla ilgili iki önemli makalesinin adında olduğu gibi "meslek olarak bilim" ile "meslek olarak siyaset"in birbirlerinden tamamıyla ayrılması gerektiği yargısını paylaştığından değil. Asla. Mills, soruların değerlerden yola çıkması gerektiğini düşünüyordu; fakat cevaplar hileli olmamalıydı. Can alıcı bir fark! Eğer araştırma sonuçları sizi sinirlendiriyorsa çok yazık. Fakat Mills ayrıca iyi sosyal bilimin, açık ve teşvik edilmiş kamusal tartışmaya dahil olduğunda iyi siyaset haline geleceğini de düşünüyordu. Düşünsel hayata ilişkin bu aktivist fikre kısmen yaradılışı

18 "Sociology for Whom? Criticism for Whom?"daki [Kim İçin Sosyoloji? Kim İçin Eleştiri?] teori sınıfında örtük olarak bulunan siyaseti ayrıntılandırdım, Herbert J. Gans (der.), *Sociology in America* [*Amerika'da Sosyoloji*] içinde (Newbury Park, CA: Sage Publications, 1990), s. 214-226.

sayesinde ulaştı –meseleleri sineye çeken biri değildi– fakat kısmen de çıkarım ve elemeyle ulaştı. Çünkü eğer düşünsel engelleri aydınlar parçalamayacaksa, kim parçalayacaktı?

Mills için yalnızca retorik bir soru değildi bu. Doktora tezinin konusu olan Deweyci pragmatik ruhta deneysel cevap gerektiren bir soruydu; tecrübe üzerine düşünme sayesinde gerçek yaşamda gözler önüne serilecek bir cevap. On yıllık çalışmadan sonra vardığı sonuç, eğer akıl ile gücün birleşmesi isteniyorsa –en azından potansiyel gücün– aydınlardan başka güvenecek kimsenin olmadığıydı. 1940 ve 1950'lerin sonlarına doğru yazdığı kitaplarında Mills, mevcut tarih-yapıcıları sınıflandırdı—*İktidarın Yeni Sahipleri*'nde işçi sınıfını, *Beyaz Yakalı*'da orta sınıfı, *İktidar Seçkinleri*'nde zirvedeki kurumların amirlerini. İşçi sınıfı yapısal reform sorununun üstesinden gelecek durumda değildi, beyaz yakalı çalışanların kafası karışmıştı ve bu grup kemikleşmişti, iktidar seçkinleri ise sorumsuzdu. Mills, aklı yaymak için yalnızca aydınların mücadele etme şansı olduğu sonucuna (kısmen eleme yoluyla) vardı. Çünkü onlar, toplumsal problemleri irdelerken kimsenin yapamayacağı bir şekilde aklı somutlaştırabilirdi; onlara düşen görev, bir probleme değinirken "stratejik müdahale noktalarına ve yapının sürdürülebileceği ya da dönüştürülebileceği 'manivelalara' ilişkin bir tablo ve müdahale edebilme konumunda olup etmeyenlere ilişkin bir değerlendirme sun[maktır]."[19]

Marksistler'de [*The Marxists*] yazacağı üzere, bir siyaset felsefesi yalnızca bir toplum çözümlemesi ve toplumun nasıl işlediğine ilişkin birtakım teoriler değil, "bir etik, bir *idealler* bileşimi"[20] de ortaya koymalıdır. Bundan, aydınların sahip oldukları değerler konusunda açık sözlü ve karşıt konumları göz önünde bulundurma konusunda hassas olmaları gerektiği sonucu çıkar. Ayrıca araştırma mesaisinin, Mills'in John Dewey'i izleyerek "kamular" adını

19 bkz. s. 173.

20 *The Marxists* (New York: Dell, 1962), s. 12. İtalikler Mills'in. [Türkçesi için bkz.: *Marksistler*, 2 Cilt, Çev. T. Hasan, İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi, 1966].

verdiği şeyi bilgilendirmeyi ve harekete geçirmeyi hedefleyen dobra bir yazıyla tamamlanması gerektiği sonucu da çıkar. Mills'in sözleriyle, "[b]ir demokraside sosyal bilimlerin eğitsel ve siyasi rolü, kişisel ve toplumsal gerçekliklerin uygun tariflerini oluşturmaya, bunlarla birlikte yaşamaya ve bunlara göre eylemde bulunmaya yetenekli kamu ve bireyleri yetiştirmek ve desteklemektir."[21]

Bugün bu bir dereceye dek tartışmalı görünmeye başlamıştır; Mills aklın önemi ya da ulaşılabilirliği hususunda kinik değildi—asla tam olarak ulaşılamayacak, yalnızca asimptotik olarak daha fazla yaklaşılabilecek az pırıltılı bir hedef olarak olsa bile. Tam tersine. Alay etmeksizin Aydınlanma hakkında yazdı.[22] Postmodern-öncesi bir katılıkla, Aydınlanma'yla ilgili yüzyıl ortasındaki sorunun çok fazla Aydınlanmış olmamız değil, çok az Aydınlanmış olmamız olduğunu ileri sürdü ve teknik rasyonelliğe –bilimsel araştırma, iş hesaplaması ve devlet planlaması formunda– evrensel boyun eğişin bu büyük eksikliğin mükemmel bir maskelenişi olması tam bir trajediydi. Akılcı kadın ve erkeklerin demokratik bir biçimde kendi kendilerini yönetmeleri, devletin ve ekonominin bürokratikleşmesiyle kısmen zedelendi. (Weber'in büyük keşfinin yeniden ifade edilmiş şeklidir bu: *Kurumların* artan rasyonelliği, *bireylerin* özgürlüğünün azalmasına ya da özgürlüğün tamamen ortadan kalkmasına yol açtı). Ve demokratik beklentiler de –vefatından önce Mills'in çözümlemeye çalıştığı tarzda– yara aldı; çünkü Batı, "azgelişmiş" ülkelerin dünya sahnesine dahil olmasıyla yeteri kadar ilgilenmedi; çünkü ne liberalizm (ki çoğunlukla "liberal pratikçiliğin" teknikleri içerisinde yozlaştı) ne de Marksizm (ki rasyonelleşmiş tiranlığın kör öğretisi içerisinde yozlaştı) onların acil ihtiyaçlara cevap verdi. Mills, "temel yön belirleme eksenlerimizin –liberalizm ve sosyalizmin– dünyaya ve kendimi-

21 bkz. s. 249
22 "Akıl ve Özgürlük Üzerine" adlı muhteşem bölüme bkz. s. 217.

ze ilişkin uygun ve yerinde açıklamalar sunmakta fiilen başarısız olduklarını"[23] yazmıştı. Tam isabet.

3

Sosyal bilimler için (ya da daha iyisi toplumsal incelemeler için) kırk yıl çok uzun bir süredir. Bu sürede yalnızca toplum değil, âlimlik usulleri de değişir. Kuşakların çevrimi, başlı başına bir miktar disipliner değişimi teminat altına alır; çünkü her genç âlimler kuşağı, kendisini öncellerinden ayırt etmek için yeni mevkiler oluşturmalıdır ve bu iş için kullancakları malzemeyi eski disiplinden devşirirler. Üslup ve kelime haznesi bu şekilde dönüştürülür, egemen paradigmalar bu şekilde altüst edilir. Mills'in yazdığı sırada ve 1960'lar boyunca, yönetimsel araştırma gelişmekte olan bir endüstriydi; dolayısıyla *Sosyolojik Tahayyül*'de Mills ilgilenmek—ve alay etmek için onu seçti. Soğuk Savaş'ın şiddetli zamanlarında, Yalıtılmış Ampirizm yalnızca şirketler için değil, devlet kurumları için de yararlıydı. Fakat tıpkı devlet destekli planlamaya ve Mills'in "liberal pratikçilik" adını verdiği şeye güvenin sona ermesi gibi, para da suyunu çekti. Bu nedenle günümüz Yalıtılmış Ampirizmi, Mills'in zamanındaki kadar itibarlı değil. Benzer şekilde, onu eğlendiren Gösterişli Teori'nin bugün Talcott Parsons'ınkinden ziyade Michel Foucault'nunki olması daha muhtemeldir; Foucault'nun teorisinde, 1950'lerin yapısal-işlevselciliğinde hiçbir yeri olmayan iktidarın, her şey olduğu ortaya çıkar.

Binyıl dönümünde *Sosyolojik Tahayyül*'ün her zamanki kadar geçerli ve vazgeçilmez oluşu, onu daha da dikkate değer kılmaktadır. Mills kırk yıl önce sosyolojinin temel istikametlerini bugün de büyük oranda geçerli olan bir şekilde teşhis etti: "[S]osyal araştırmayı 'metodolojik' gösterişçilikle kısıtlayan, karartıcı kavramlaştırmalarla engelleyen ya da kamusal sorunlarla bağlantısız ufak

23 bkz. s. 218.

problemlerle uğraşarak değersizleştiren bir dizi bürokratik teknikler bütünü [...]."[24] Mills'in sosyolojinin yüksek amacını savunurken işaret ettiği üzere, edebiyat, sanat ve eleştirinin toplumsal hayata düşünsel açıklık getirmede büyük oranda başarısız kalması hâlâ geçerlidir.[25] Siyasi belirsizlik duygusu yine belirgindir. Mills'in yazdığı üzere, "[m]eşrulaştırmayla vakit harcamanın neredeyse ortadan kalkması ve kitlesel kayıtsızlığın yaygınlaşması, günümüz Batı toplumlarında merkezi önemdeki iki siyasi gerçek ve ideoloji konusuyla ilgili olarak göz önünde bulundurulması gereken iki temel mesele[dir]."[26] "Refah," her ne kadar eşitsiz biçimde dağıtılsa da (ve bugün 1959'da olduğundan çok daha eşitsizdir) bir kez daha bütün toplumsal sorunlara kullanışlı bir çözüm olarak sunar kendisini. Ne yazık ki Mills'in bu açıklamalarının büyük ölçüde isabetli olduğu ortaya çıktı.

Yine de kırk yıl uzun bir süredir –Mills'in erişkin yaşam süresinden daha uzun bir süre– ve haliyle somut toplumsal değişmeler bu bakış açısının gücellenmesini gerektiriyor. Öncelikle Mills zımni, örtülü ve kamu hayatında tartışılmayan gizli otoriteyle ilgilendi. Eisenhower Amerika'sının karmaşası içerisinde, nüfuzlu kurumların kümeleşmesi güçlü bir eleştiriyle karşılaşmadı (*Sosyolojik Tahayyül*'ün, Eisenhower'ın "askeri-endüstriyel blok"a karşı uyarısından bir yıl kadar daha önce yayımlandığını hatırlayın). Sol feshedilmişti; sağ, iktidarın merkezileşmiş kurumlar tarafından gasp edilmesinden ziyade Komünizm tehlikesine kafa yormaktaydı. Üstelik halk, refah ile Soğuk Savaş'ın hüküm sürmekte olan bileşimiyle büyük ölçüde yetiniyordu. Devlet iktidarı eyaletlerarası otobanlar inşa etmek, banliyöleri finanse etmek ya da araştırma üniversitelerini sübvanse etmek için araya girdiğinde çok azına itiraz edildi. Bugün her tür otoriteden kuşkulanılması, alay edilmesi ve küçümsenmesi, bunların gizli kalmasından daha muhtemeldir.

24 bkz. s. 34.
25 bkz. s. 31.
26 bkz. s. 62.

Artık siyasal iktidarın gerekçesi olarak kullanılabilecek bir Soğuk Savaş bulunmuyor. 1960'lardaki kültürel çalkantıların ve tüketim ürünleri aracılığıyla kişisel özgürleşmenin kesintisiz büyüsü sonucunda, artık normal hale gelen şey, neredeyse bütün kurumlara ve geleneklere karşı hürmetsizliktir; devlet yönetimi kademelerine, şirketlere, çalışmaya, medyaya, mesleklere... Böyle bir siyasi itikat, sabit değil de esrarlı bir yapı arz eden bir kurum olarak pazar mitolojisini ululer, çünkü o devlet imtiyazları ve sübvansiyonları da dahil birçok kısmi kurumun bir aradalığının simgesidir. Egemen ideoloji de bir anlamda kurum karşıtıdır—Robert Bellah ve meslektaşları buna "dışavurumcu bireycilik"[27] adını vermiştir. Vietnam Savaşı, Watergate ve Ronald Reagan'ın seçilmesinden itibaren, Mills'in alt etmeye çalıştığı liberal pratikçiliğe olan itimat kayda değer ölçüde lekelendi, çünkü polis etkinliği ve tutuklama tartışma konusu olmadığı ve yerel yönetimlere sağlanan ödenek geri verildiği sürece hükümet müdahalesi büyük ölçüde gayrimeşru hale geldi.

Ayrıca bugün "[k]işisel huzursuzlukların birçoğu[nun] formüle edilmemiş olarak kal[dığı]"[28] da söylenemez. Tam aksine. Birleşik Devletler'de birçok toplumsal düzenlemeden duyulan hoşnutluk, ilginç bir biçimde onlara ilişkin geniş çaplı endişeyle bir arada var olmaktadır—daha doğrusu, çoğul formda endişelerle; çünkü tatminsizlik ve yabancılaşma çeşitleri tek bir çatışma ekseni etrafında bir araya gelmiyor. "Rahatsızlık ve aldırışsızlı[k] çağdaş Amerikan toplumunun kamusal ve özel iklimini [...] şekillendirdiği"[29] ölçüde, bunlar Amerikalıların sıkıntılarından sorumlu ilan edilebileceğine inandıkları birçok ayrı antagonizmayla, birçok çıkar grubu ve etiketle birlikte var oluyor. Muhafazakârlar için bu, libe-

27 Robert N. Bellah vd., *Habits of the Heart: Individualism and Commitment in American Life* [*Gönül Alışkanlıkları: Amerikan Hayatında Bireycilik ve Sadakat*] (New York: Herper & Row, 1985).
28 bkz. s. 24.
29 bkz. s. 25.

ral medya, seküler hümanizm, ahlaki görecelik, vatanperverliğin çöküşü ya da kendini beğenmiş azınlıklar oluyor. Liberaller için muhafazakâr medya, yeniden dirilen sermaye, ırkçılık, sağcı kurumlar tarafından temin edilen piyasa ideolojisi. Feministler için ataerkillik; ataerkiller içinse feminizm. *Sosyolojik Tahayyül* yayımlandığında, sokak eylemleri rahatsız edici bir biçimde nadirdi; bugünse bunlar normal, hatta sıradan. Siyasi duyguların dışavurumu profesyonelleşti, kanaatleri dolaşıma sokan teknolojiler üzerinden örgütlendi. 1960'ların direnişleri, Mills'in kişisel sıkıntıları kamusal meselelere dönüştürme çağrısını yenilemeyi başararak "suni kitle oluşturma"ya ve "yerel etki yaratma"ya dönük sözde-hareketlere dönüştü.

Demokratik katılımda bir canlanma olacağına ilişkin bir umut taşıdığı için, Mills Amerikalıların tüketim mallarını edinmede ve kullanmada ne denli coşkulu olabileceklerini bütün yönleriyle değerlendiremedi. Demokratik toplumdaki çoğunlukların 1960'ların sonlarında başlayarak piyasa için üretilmiş malların hızlı yayılımında ne dereceye dek bir doyum, hatta iğreti ve yamalı kimlikler bulabileceğini yeteri kadar ciddiye almadı. Onun Amerika'sı, Püriten çalışma ahlakının şemsiyesi altında halen hazcılıktan korunmaktaydı. Buna karşın, belki de en dişli muhalifi olan Daniel Bell'in en çarpıcı fikirlerinden birini; tam olarak ifade etmek gerekirse, şirket kapitalizminde kazanma (Protestan ahlakı sayesinde) ve harcama (hazcı ahlak yoluyla) arasındaki gerilimin merkeziliğini önceden işaret etti.[30] Amerikalıların çoğunun yalnızca har-

30 Bell, *The Cultural Contradictions of Capitalism* [*Kapitalizmin Kültürel Çelişkileri*] (New York: Basic, 1976). Mills'in bu önemli argümanı önceden gördüğü birçok örnekten biri için bkz., *The Power Elite* (New York: Oxford University Press, 1956, 2000), s. 384. Bell, *The Power Elite*'i sert bir biçimde eleştirdi ("Is There a Ruling Class in America? The Power Elite Reconsidered" [Amerika'da Bir Yönetici Sınıf Var Mı? İktidar Seçkinlerini Yeniden Düşünmek] adıyla yeniden basıldı, *The End of Ideology* içinde, Bölüm 3) ve Mills'i *New Deal* ve Cumhuriyetçi yönetimler arasındaki farkı yeterince vurgulamamakla, fakat şiddet olarak iktidarı aşırı vurgulamakla –yirminci yüzyılın ortasında!– suçladı. Mills, halka açık bir biçimde cevaplamaya *tenezzül etmediğini belirterek* "Mr. Bell'in tartışma konuları"nı 2 Aralık 1958'de Hans Gerth'e yazdığı bir mektupta reddetti (*C. Wright Mills*, ms. s. 299). Bu çok kötü oldu, çünkü Bell'in vurguladığı noktaların çoğu açıkça ve ikna edici bir biçimde çürütülebilirdi.

cayacak paraya sahip olmamakla ya da borç almaya istekli olmakla kalmayıp, ayrıca eğlence ve boş zaman etkinliği ruhunu teknolojik büyücülüğe kanalize etmiş olması gerçeğinden fazlasıyla etkilenirdi. Yine de, popüler kültürün kurumsallaşması konusunda Mills öncülük ediyor. *İktidar Seçkinleri*'nde ünlüler üzerine olan bölüm, onların sosyoloji tarihinde toplumsal bir güç olarak ortaya çıkışlarına ilişkin ilk büyük yaklaşımlardan biridir.

Bu beni, 1959'dan sonraki bir tarihte ortaya çıkan bir başka dönüşüme, medyanın gelişmekte olan mevcudiyetine getiriyor— yalnızca münferit kurumsal vericilerin on milyon alıcıya yayım yaptığı kitle iletişim araçları olarak anılagelen şeyi değil, bütün bir dinamiği; çokuluslu büyük şirketleri uygun demografik dilimlerle birleştiren, gündelik tecrübeye türlü yollardan nüfuz eden, özetle kamunun dikkatini büyük bir ölçüde soğuran televizyonların, radyoların, dergilerin, oyuncakların, internetin, *Walkman*'in sinerjik gürültüsünü kastediyorum. Halen sürmekte olan bu dönüşüm, Mills'in çok iyi bildiği üzere, sosyolojik tahayyülün yeni bir uygulamasını gerektirir. ("Kültürel aygıt" üzerine tasarladığı kitap, vakitsiz ölümüyle yazılmadan kalmıştı). Popüler kültürün habisliğinin ortasında, özel hayat dilinin kamusal değer çatışmalarına nasıl nüfuz ettiğini ve böylece Clinton yönetimi esnasında ulusal siyasi kültürler arasındaki çatışmanın günah çıkarma, "karşılıklı bağımlılık" ve "acınızı paylaşıyorum" diline nasıl battığını görmekten ürkebilir fakat şaşırmazdı. Bu anlamda, Mills'in sözleriyle "[b]irçok kişisel sıkıntıyla birlikte birçok kamusal sorun[un] da 'psikiyatrik' açıdan betimlenir hale gel[mesi]"[31] geçerliliğini sürdürmektedir. Bugün 'psikiyatrik olan'ın psikanalitik terimlerden ziyade kişisel gelişim, on iki adımlık izlenceler, günah çıkarmalar ve benzeri bir dille –TV'deki seyirlik sohbet programlarında olduğu gibi– tartışılması daha olasıysa da, bu Mills'in kişisel sıkıntıların kamusal

31 bkz. s. 24.

sorunlara dönüştürülmesinden anladığı şey değildir; hatta tam tersi bir durumdur.

Mills, sosyolojik tahayyülünü rahatsız edici ve merkezi ırk sorununa yeterince uygulamadı. Mills ırkçılıktan nefret ediyordu; fakat her ne kadar yurttaşlık hakları hareketinin ilk dönemlerini gördüyse de, şaşırtıcı bir şekilde Amerikan yaşamında ırk dinamikleri hakkında çok az yazdı. Yurttaşlık hakları hareketi araştırmacıları, dünya tarihinde ortaya çıkan pek çok genç aydın kümelenmesinden biri olarak onun ilgisini çekti, fakat ırksal kimliğin insanların yaşam fırsatlarını şekillendirme ve değiştirme şekli onun için çok önem taşımadı. Bugün Amerikan toplumsal yapısında ve söyleminde ırk, bazen çarpışan diğer güçleri bastıracak kadar dikkat çekici bir hal almıştır. Mills'in vefatından sonra kimliğin diğer sınıf-dışı boyutları önem kazanmaya devam etmiştir—imtiyaz ve fırsatları ayırt eden ölçekler olarak, gerçekliği yansıtan, Amerikalıların (ve başkalarının) dünyayı içerisinden gördüğü ışığı kıran prizmalar olarak. Cins ve cinsiyet, din ve yöre, bugün sosyolojik tahayyülün merkezi olarak hesaba katması gereken diğer etmenlerdir. Aslında sosyolojinin 1950'lerden beri kaydettiği ilerlemeler tam olarak burada ortaya çıkar: Bazıları Mills'in kişisel sıkıntıları kamusal sorunlar olarak anlama çağrısından esinlenmiş olan cinsiyet ve toplumsal cinsiyet, ırk ve etnisite dinamiklerinin çözümlenmesinde.

Son olarak, sosyolojik dilin çoğu zaman yozlaşmış bir biçimde de olsa birçok açıdan siyasi söylevin ve basmakalıp lafların normal bir öğesi haline gelmiş olması çağdaş kültür için ciddi bir olgudur. Sünger kıvamındaki bir kültürün can sıkıcı ironisi itibarıyla, gündelik olaylar üzerine sosyolojik yorum popüler gazeteciliğin sıradan bir bileşenidir artık. Bu, kısmen sosyolojinin akademik müfredata girme başarısına bir hürmettir. Gazeteciler ve editörler, dersler alarak bu konuşma tarzını öğrenmiştir; uzmanlık bilgisi olmaksızın toplumsal değişimin ana hatlarını takip edebilecekle-

rinden artık emin değildirler.[32] Fakat sonuç, akademide, reklamcılık ajanslarının perde arkasında, siyasi danışmanlıkta olduğu gibi yaygın iletişimde ve medyada da sosyolojik tahayyülün itinayla önemsizleştirilmesi olmuştur. Bugün ne bir ticari film ne de bir oyuncak ya da bir televizyon dizisi, başarısını çağdaş dönemin "gerilim"i ve "güvensiz ortamı"na gönderimle "açıklamak" için peyda olmuş yorumlar olmaksızın amacına ulaşabiliyor. Şirketler, toplumsal yönelimlerin üstünkörü bir okumasıyla talebi öngörmek ya da şekillendirmek için danışmanlar tutuyor. Sosyolojik bir dille kehanette bulunmak için sık sık başvurulan biri olarak kendim de, 1980'lerde ve 1990'larda artan ölçüde, medyanın alışılageldik gösteri dünyası piyasasına sunmak için kulağa makul gelen, uzman işi eğlencelik haberlere olan iştahını gözledim. X tipteki iki filmin aniden patlamasının, yeni bir oyuncağın, modanın, terimin ya da adayın moda olmasının anlamı nedir? Medyada, güncel konularda sosyolojik anlayışa bir bakış atmak –ne kadar mesnetsiz olsa da– röportajı belgelendirmede meraklıların dedikodusundan daha ciddi bir şey olarak makbul –hatta neredeyse zorunlu– bir öğe haline geldi. Gelgeç popüler olayların yoğun inceleme altına almaya değer nesneler düzeyine yükseltildiği kültürel incelemeler alanında da aynısı oldu.[33] Pop sosyoloji, *light* sosyolojik tahayyüldür, *fast-food* beslenmedir, zamanın ticari yönelimlerine takdis edilmiş su serpilmesi ve içgörünün önemsizleştirilmesidir.

Mills, sosyolojik tahayyülü yalnızca talep etmedi, parlak bir biçimde uyguladı da. Mills'in beyaz yakalı çalışanlara ilişkin betimlemesinin bir bütün olarak fazla umutsuz olduğunu düşünen

32 Sosyolojik kavramların popülerleşmesi konusunda bkz., Dennis H. Wrong, "The Influence of Sociological Ideas on American Culture," [Sosyolojik Fikirlerin Amerikan Kültürü Üzerindeki Etkisi] Herbert J. Gans (der.), *Sociology in America* içinde (Newbury Park, CA: Sage Publications, 1990), s. 19-30.

33 Bkz., Todd Gitlin, "The Anti-Political Politics of Cultural Studies," [Kültürel İncelemelerin Siyaset-Karşıtı Siyaseti] Marjorie Ferguson ve Peter Golding (der.), *Culturel Studies in Question* içinde (Newbury Park, CA: Sage, 1997), s. 25-38.

David Riesman gibi dikkatli eleştirmenler, yine de onun portrelerinin içgörüsünü ve araştırmalarının sağlamlığını kabul eder.[34] Yaşamının kısalığına karşın, eserlerinin çoğu, zamanının diğer eleştirmenlerininkilerden daha uzun ömürlü oldu. O, sosyolojide, toplumsal eleştiride ve bu ikisini bağlantılandırmaya yönelik çetin fakat lüzumlu çabada vazgeçilmez, parlak bir sesti. Büyük sorular soran, düşünsel yaşamın ne olması gerektiğine ilişkin soruyu canlı tutan hareketli, angaje ve merak uyandıran bir ahlak teorisyeniydi. Aynı fikirde olunmadığında bile, eserleri kafa açıcı ve çoğu zaman heyecan vericidir. İnsan onu genelgeçer bilgisine meydan okunduğu, elinden gelen en üst düzey düşünceye ve akıl yürütmeye çağrıldığı hissiyle tekrar tekrar okur. Zamanımızın bir aydını için daha büyük bir övgü de mümkün değildir.

Todd Gitlin New York Üniversitesi'nde kültür, basın ve sosyoloji profesörüdür ve *The Sixties: Years of Hope, Days of Rage* [*Altmışlar: Umutlu Yıllar, Hiddetli Günler*] (Bantam), *The Twilight of Common Dreams: Why America Is Wracked by Culture Wars* [*Müşterek Düşlerin Alacakaranlığı: Amerika Niçin Kültür Savaşlarıyla Parçalandı?*] (Metropolitan/Henry Holt) kitapları ile *Sacrifice* [*Fedakârlık*] (Metropolitan/Henry Holt) romanının yazarıdır.

Bu sonsözün bazı kısımları farklı bir formda Todd Gitlin, "C. Wright Mills, Free Radical" [C. Wright Mills, Özgür Radikal] *New Labor Forum*, Güz 1999'da yayımlandı.

34 Riesman'ın *White Collar* eleştirisi, *American Journal of Sociology* 16 (1951), s. 513-5. Mills'in "orta derece iktidar" kavramı, doğrudan Riesman'ın *The Lonely Crowd*'daki "veto grupları" kavramını hedef alır. Analitik farklılıklarına karşın, Riesman ciddi bir biçimde milliyetçilik karşıtıdır ve onun 1960'ların başlarındaki barış hareketine etkin katılımı, birçok noktada Mills'in iktidar seçkinlerine olan kuşkusuyla yakınsar.

DİZİN

A

akademik hizipler **144-151**
Adler, Mortimer **277**
akıl
  ve özgürlük **217-230**
  ve rasyonellik **235-236, 240, 279, 304**
  rolü **152**
  toplumsal görevi **228**
aldırışsızlık **16, 23-25, 31, 173, 195-196, 226, 248, 307**
Allen, V. L. **128, 164, 205**
Alman İdeolojisi **58**
Almond, Gabriel **183**
American Business Creed **58**
American Journal of Sociology, The **81, 117, 312**
American Political Science Review **115**
American Soldier, The **153**
Amerikan toplumu **25, 64, 69, 95, 108, 130, 207, 307**
ampirik araştırma **38, 72, 84-85, 89, 93, 99, 137, 139, 266-268**
ampirizm, ortak duyu **7, 73, 301, 305**
  ayrıca bkz. Yalıtılmış ampirizm
anlambilim **52-53**
anomi **45-46**
antropoloji **113-114, 180-182, 185, 204, 206, 209, 281**
Arnold, Thurman **37, 55, 115, 179, 294**
Aydınlanma **121, 207, 218, 219, 220, 238, 304**

B

Barzun, Jacques **110, 190, 214-215, 283**
Beck, William S. **83**
Becker, Carl **63, 201**
Behemoth **69-70**
Bentham, Jeremy **219**
Berelson, Bernard **74, 78**
bilim *bkz.* davranış bilimleri, doğa bilimleri, bilim felsefeleri, fen bilimleri, sosyal bilim
bilim felsefeleri **159,174**
  yalıtılmış ampirizm **73-104**
  klasik sosyal bilim **103, 161, 166, 168-170, 172, 177, 227**
  ortak duyusal ampirizm **165**
  gösterişli teori **41-71**
Bilim Makineleri **29, 239**
Bilimsel Tarih **206**
Bilimsel Yöntem **81-82, 142, 152, 172**

1984 **191, 225**
birey **222**
Boulding, Kenneth **110**
Bridgman, Percy **83**
British Journal of Sociology, The **55**
Burke, Kenneth **278**
Business Week **113**
Bürokratik ethos **135-157**
bütünleşme, toplumsal **60, 65**

C

Character and Social Structure **55, 211**
Clark, Colin **113**
Comte, Auguste **17, 37-38, 81, 118, 217, 234**
Conflict **63**
Cooley, Charles H. **201**
Coser, Lewis A. **63, 294**
Cowley, Malcolm **281**

D

Dahl, Robert **183**
Darwin, Charles **26, 169**
Davis, Lambert **279, 294**
Davranış Bilimleri **32**
değer atfi **105-106, 122**
demokrasi **155, 244-248**
denetim, ve öndeyi **152-153, 155**
ders kitapları **38, 119, 186**
Dodd, Stuart **38, 81**
doğrulama **166-168**
dosya tutmak **254-255**
Dördüncü Çağ **218, 220**
Dubin, Robert **128, 294**
Dunlap, John T. **128**
Durkheim, Emile **17, 46, 55, 217**
düşünsel zanaatkârlık **253-292**

E

ekonomi bilimindeki karışıklık **113**
Emerson, Ralph Waldo **57**
endüstri **125-128**
Engels, Frederick **58**
epistemoloji **82**
Essays in Sociology and Social Philosophy **195**

F

fen bilimleri **28-29, 121**
feodal çağ **176, 201,**
filozof-kral **234**
Form, William **128**
Freud, Sigmund **209-210, 219, 225**
Fromm, Erich **210, 225**

G

Galbraith, John K. **113, 183**
Galenson, Walter **205-206**
Gelenek, sosyolojik **35, 37, 39**
Gellner, Ernest **206**
General Motors **130, 265**
Gerth, H. H. **55, 59, 69, 211, 302, 308**
Ginsberg, Morris **195**
Gouldner, Alvin W. **65**
gösterişli teori **7, 41, 71, 301, 305**
Graff, Henry **110, 190, 214-215, 283**

H

Heavenly City **63**
Hegel, G. W. F. **58, 86**
History of Militarism **77**
hizipler *bkz.* akademik hizipler
Horkheimer, Max **163**
Horney, Karen **204, 225**

Houghton, Neal 115
Hume, David 107
Hutchinson, E. D. 274
huzursuzluk 16, 23-25, 31, 33, 226, 307

İ

İbn-i Haldun 205
İktidar, tanımı 61
Industrial and Labor Relations Review 206
'İnsan mühendisliği' 137, 151, 154-156
İnsan çeşitliliği 175-188
International Encyclopedia of United Science 52
iletişim *bkz.* kitle iletişimi
İstatistiksel Ritüel 99

J

Johr, W. A. 164
Jones, Ernest 25

K

kamuoyu 74-78
kapitalizm 53-54, 112
Kecskemeti, Paul 248
kişisel sıkıntılar 14, 19-23, 115, 17-173, 226, 230, 241, 243-244, 308, 309
kitap eleştirisi 150
kitle iletişimi 75, 112
Kornhauser, Arthur 128
Kusch, Polykarp 83
kültürel geri kalmışlık 122

L

Language of Social Research, The 84
Lasswell, Harold D. 56, 183, 201, 262
Latham, Earl 183
Lazarsfeld, Paul F. 38, 84, 86-88, 90-92, 135-136, 166, 283
Lecky, W. E. H. 17
Leontief, Wassily 113
liberalizm 116, 124, 219
Lindblom, Charles E. 128, 294
Lipset, Seymour 128
Locke, John 55
Lockwood, David 55, 65
Lundberg, George 38, 81, 273
Lynd, Robert S. 153

M

Maine, Sir Henry 201
Malthus, Thomas 113
Man and Society 221
Mannheim, Karl 17, 56, 197, 217, 221, 223, 234
Marshall, S. L. A. 77
Marx, Karl 17, 24, 37, 56, 58, 71, 87, 112, 128, 152, 197, 217, 220, 225, 237, 246, 259, 262
Mead, George H. 210, 225
Means, Gardiner C. 113
Men Under Fire 78
metodoloji 38, 82, 300
metodolojik kısıtlama 34, 42, 73, 79, 82, 84, 99, 103, 143, 193, 245
Metropol 225
Michels, R. 217
Mill, John Stuart 156, 197, 219
Miller, Delbert 128, 294
Mind 206, 255, 281
Modern Çağ 218-220

Modern Researcher, The **110, 190, 215, 283**
Modern Science and the Nature of Life **83**
Moore, Barrington **166, 294**
Moore, Wilbert **128**
Morris, Charles M. **52, 195**
Mosca, G. **55, 262-264**
Mutlu Robot **224, 230**

N

Nazi Almanya'sı **66-67**
Neumann, Franz **69, 166**
New Republic, The **154, 278**
Newton, Isaac **169**
normatif yapı **56-57, 60, 65**

O-Ö

18. Brumaire **237**
ortak duyusal ampirizm **165**
ortak payda **26, 28-29, 95**
Orwell, Goerge **191, 225, 245**
otorite, tanımı **61**
oy verme davranışı **76, 87, 196**
öndeyi ve denetim *bkz.* denetim
özgürlük ve akıl *bkz.* akıl

P

Pareto, V. **201, 262, 264, 268**
Parsons, Talcott **11, 38, 41-42, 44, 46-49, 51, 54-57, 60, 62-65, 70-72, 118, 305**
People's Choice, The **76**
Permanence and Change **278**
Philosophy of Science **160, 293**
Piece of My Mind, A **281**
pratikçilik
  liberal **38, 115-122**
  liberal-olmayan **125, 135-136**
  problemleri **105-109, 122-123**
  tanımı **125**
  tipleri **105-134**
  ve akademik meslek **131-134**
  ve bürokratik rutinler **110**
  ve endüstri **125-128**
  ve ideolojik meseleler **110**
  ve kültürel geri kalmışlık **120-122**
  ve muhafazakârlar **130-131**
  ve uyarlanma **122-123**
principia media [dolayımlayıcı ilkeler] **156, 197**
propaganda **248**
psikanaliz **209-211**
psikolojizm **87, 94-95**
Püriten **213, 308**

R

rasyonellik **220-221**
Redfield, Robert **201**
refah **23**
Reichenbach, Hans **286**
Reporter, The **281**
Riesman, David **183, 225, 294, 300, 311-312**
Robbins, Lionel **110**
Rogow, Arnold **115, 294**
Role of the Economist as Official Adviser **164**
Ross, Arthur M. **128**
Ross, E. A. **17**
Rossi, Peter H. **86**
Rousseau, Jean Jacques **56**
Rönesans İnsanı **230**
Ruling Class, The **308**

S

Saint Simon, Count de 201
sanat 31
Schumpeter, Joseph 17, 183, 217, 262
seçkin tabaka incelemeleri 259-265
Sexual Behavior in the Human Male 214
Simmel, Georg 37, 225
Singer, H. W. 164
siyasi roller 234, 246
siyaset 231-252
sloganlar 151-155, 164, 247
Snow, C. P. 30
sosyal bilim 32-35, 171-174, 211-215
'Sosyal bilimler hareketi' 115
sosyal bilimci
  öğretim üyesi olarak 242-244
  görevi 25-26, 239, 244
  siyasi rolü 233
Social System, The 41-42, 55
sosyolojik tahayyül 16
  canlandırılması 274-281
  tanımı 18-19, 28, 32
sosyoloji 85, 193
  tanımı 22-23, 54
Sociology in the United States of America 64, 86
'sosyologca' 281, 284
Sombart, W. 217
Sorel, G. 55
Spencer, Herbert 17, 37-38, 56, 87, 201, 217
Spengler, Oswald 37
Stagner, Ross 128
Staley, Eugene 166
State of the Social Sciences 74
Stouffer, Samuel 38, 77-78, 166
Study of Interpersonal Relations 274
Sweezy, Paul 193, 294
sembolik alanlar 55, 57, 69
sözdizim 52-53, 103
süper güçler 15, 18, 175, 179

T

Taine, Hyppolyte 30-31
tarihçiler, görevleri 190-191
Tensions That Cause Wars 163
teori 50, 92-94, 148, 157, 161
  ayrıca bkz. gösterişli teori
Times (Londra) 31, 269
Tocqueville, Alexis de 30, 67, 69
toplumsal sorunlar 25, 226, 243
toplumsal yapı 22, 66, 178, 181, 213
toplumsal yasalar 197-198
Toynbee, Arnold 37, 179
Tönnies, F. 201
Truman, David 183, 273

U

ulus-devlet 178-181, 238
US Steel 130
uyarlanma 123

V

Vagt, Alfred 77
Veblen, Thorstein 17, 122, 217, 259, 262
Von Wiese, L. 37

W

Wagner Yasası 131
Wallas, Graham 225

Weber, Max **17, 37, 50, 55, 71, 78, 87, 166, 201, 213, 217, 262, 271, 302, 304**
White Collar **262, 301, 312**
Whitman, Walt **127, 286**
Whyte, William H. **128, 225**
Wilson, Edmund **281**

Y

yabancılaşma **225-226**
yabancılaşmamış insan **127**
yalıtılmış ampirizm **81-82, 157, 166**
yaptırımlar **45**
yazgı **204, 237**
yazı yazma tarzı **281, 287**
Yeats, W. B. **46**
Yeni Sosyal Bilimler **136**

Z

zanaatkârlık *bkz.* düşünsel zanaatkârlık
zor kullanma ve baskı **61, 107**

"Sosyalbilimsel problemler, uygun bir şekilde formüle edildiklerinde hem kişisel sıkıntılara hem toplumsal sorunlara, hem biyografiye hem tarihe ve bunların karmaşık ilişkilerinin kesişim bölgesine yer vermelidir. Bireyin yaşamı ve toplumların inşası bu kesişim bölgesi dahilinde meydana gelir; ve sosyolojik tahayyül gücü, zamanımızda insan yaşamının niteliğinde bir fark yaratma fırsatını bu kesişim bölgesi dahilinde yakalar."

Amerikalı sosyolog C. Wright Mills ilk kez 1959 yılında yayımlanan *Sosyolojik Tahayyül*'de, sosyal bilimler icrasının nasıl olması gerektiği konusunda sert eleştirilerle zamanının egemen akademik eğilimlerine kafa tutmuştur. Sosyolojinin doğasını ve onun gündelikle olan ilişkisini açıklayan bu temel çalışmada, bir bireyin hayatının ve bir toplumun tarihinin, her ikisi birlikte ele alınıp özenle ilişkilendirilmeden anlaşılamayacağı iddia edilir. İnsanların, kısmen yalıtılmış yaşamlarından toplumun geniş kapsamlı sorunlarını görmesi ve anlaması beklenemez. Oysa neredeyse görünmeden işleyen çoğu toplumsal sürecin algılanmasında bir tek sosyolojik tahayyül, zihnimizi dar kalıplardan kurtararak bize hakiki bir çerçeve çizer. Mills'e göre sosyal bilimcinin görevi de bu hakiki çerçeveden yararlanarak sosyalbilimsel problemleri formüle etmektir; çünkü "bizimki gibi bir dünyada sosyal bilimleri icra etmek, her şeyden önce hakikat siyasetini icra etmektir."

Sosyolojik Tahayyül, bugün dünyada en çok okunan sosyoloji kitaplarından biri ve sosyoloji derslerinin vazgeçilmez bir kaynağı. Mills'in, alanında bir klasik olan bu karanlık ama öncü metni, bugün de tahayyül gücümüze yeni ufuklar kazandırmaya devam ediyor.

ISBN 978-975-7638-82-7